MUSTAFA TÜRKEŞ

KADRO HAREKETİ

Ulusçu Sol Bir Akım

İMGE kitabevi

MUSTAFA TÜRKEŞ
KADRO HAREKETİ
İMGE kitabevi

Mustafa Türkeş, 1962 yılında Avanos'ta doğdu. Aynı yerde lise öğrenimini tamamladı. 1985 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursuyla doktora eğitimi için İngiltere'ye gitti. Manchester Üniversitesi'nde *Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934* konulu M. Phil. (1990) ve *Ideological Tendencies in the Republic of Turkey: the Case of Kadro Movement (1932-1935)* konulu doktora çalışmasını (1993) tamamladı. 1994 yılından itibaren ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine Geçiş, Dünya Tarihi, Balkanlarda Politika adlı dersler veren Türkeş, İki Dünya Savaşı Arası ve Soğuk Savaş Sonrası dönemler üzerine İngilizce ve Türkçe makaleler yayınlamıştır.

Mustafa Türkeş
Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)
ISBN 975-533-284-7
© İmge Kitabevi Yayınları, 1999
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Aralık 1999

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Göllü

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Kapak Baskısı
Kırali Matbaası 425 42 07

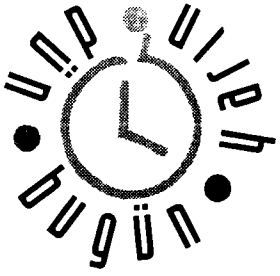
İç Baskı ve Cilt
Zirve Ofset 229 66 84

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www. imge. com.tr
E-Posta: imge@imge.com.tr

Mustafa Türkeş

Ulusçu Sol Bir Akım:
Kadro Hareketi
(1932-1934)

İMGE kitabevi

Dün Bugün Yarın dizisi, tarih merkezli bir perspektifle, toplumsal bilimlerin her dalında insanlığın ve ülkemizin toplumsal serüvenini kavramaya yardımcı olacak kitapları okuyucuya sunuyor.

Avrupa-merkezli bir dünya tarihi perspektifini kıran, dünyanın diğer bölge ve halklarının tarihlerini kendi içinde bir bütün olarak ele alan yapıtlara özellikle yer veren bu dizi, fazlasıyla Türk ve Türkiye tarihine hapsolmuş bir tarih bilgi ve bilincinin aşılmasına katkıda bulunmayı hedefliyor.

Bir ülkenin gerçek zenginliğinin, zihinsel üretimi ve insanları düşünmeye yöneltecek entelektüel birikimi olduğu düşüncesinden hareketle, *Dün Bugün Yarın* dizisi, Türkiye ve Türkçe'deki toplumsal bilim etkinliğinin kalitesinin yükseltilmesini amaçlamaktadır.

Dizi Editörleri
Suavi Aydın
Kudret Emiroğlu
Uygur Kocabaşoğlu
Oktay Özel

İçindekiler

Teşekkür 7

GİRİŞ 9

BÖLÜM I
Kemalist Rejimin Sosyo-Ekonomik Karakteristiği ve İdeolojik Kökenleri Üzerine Analizlerden Bir Kesit 15

BÖLÜM II
Kadro Hareketi Üzerine Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış 47

BÖLÜM III
Kadro Öncesi Kadro Yazarları ve Kadro Dergisinin Yayınlanmasına Giden Süreç 69

BÖLÜM IV
Kadro Yazarlarının Esinlendiği Kaynaklar ve Kadro Hareketinin İdeolojisi 99

BÖLÜM V
Kadro Hareketinin Gelişme Stratejisi Önerisi 161

BÖLÜM VI
Kadro Dergisinin Kapanışı 203

SONUÇ 213

EK
Kadro Dergisi Yazarlarının Kısa Özgeçmişleri 229

KAYNAKÇA 237

DİZİN 251

Teşekkür

Bu kitap, 1990-1993 yılları arasında Manchester Üniversitesinde yapmış olduğum doktora çalışmam esas alınarak hazırlanmıştır. Tezimde savunduğum ana temalar korunmakla birlikte, aradan geçen zaman içinde konuya ilişkin yayınlar gözönüne alınarak eklemeler yapıldığı gibi, tez için gerekli olan fakat burada gereksiz görüldüğü için çıkarılan bölümler de olmuştur.

Akademik yaşamım boyunca birçok kişiden ve kurumdan yardım gördüm. Onlara teşekkür etmek istiyorum. Milli Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu yurtdışı doktora bursu sınavını kazanarak Britanya'ya gittim. Eğitim masraflarım, mecburi hizmet karşılığı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmıştır. Bu konuda Bakanlığa müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente (1930-1934) başlıklı M.Phil (1990) tez çalışmamda olduğu gibi bu kitaba esas teşkil eden, *Ideological Tendencies in the Republic of Turkey: the Case of Kadro (1932-1935)* başlıklı doktora

tezimi de Dr. F. A. K. Yasamee yönetmiştir. Akademik yaşamıma katkıları nedeniyle kendisine içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Manchester'da tanıştığım Dr. Galip Yalman, yalnızca bu çalışma ile sınırlı olmayan akademik katkılarını cömertçe sunmaya devam ediyor. Dr. Yalman'a içten teşekkürlerimi sunarım. Konuya ilişkin yazdığım İngilizce makaleleri okuyarak, çeşitli öneriler yapan ve beni yazmaya teşvik eden Prof. Dr. Fikret Görün, Prof. Dr. Oktar Türel ve Prof. Dr. Fikret Şenses hocalarıma içten teşekkürlerimi sunarım. Kitabın hazırlanışına yaptığı özverili katkılarından dolayı Pınar Bedirhanoğlu'na da ayrıca teşekkür ederim.

Bana manevi ve maddi desteğini hiç esirgemeyen Lemziye annem her zamanki gibi desteğini sürdürmeye devam ediyor. Zor günlerimde bana destek olduğu için ağabeyim Mehmet Tevfik'i de anmak istiyorum. Yazdıklarımı okuyup, zamanlı ve isabetli eleştirilerde bulunan, sabrını ve sevgisini eksiltmeyen, zaman zaman da Ozan'ı bana karşı isyana teşvik eden, eşim Cemile'ye teşekkür etmemin yeterli olmadığını biliyorum. O hep yanımda, zorluklarımı ve mutluluklarımı paylaşmaya devam ediyor.

ODTÜ, Mart 1999

Giriş

Kadro dergisi (1932-1934), Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan oluşan bir grup aydın tarafından yayınlanmıştır. Dergi ideoloji ve gelişme stratejileri üzerine oldukça ciddi ve düzeyli tartışmalar üretmiştir. Kadro dergisinin yayınlanmasının Türkiye'de devletçilik üzerine yapılan tartışmaların en yoğun olduğu (1931-1935) döneme denk düşmesi oldukça anlamlıdır. Bu dönemde Kadrocular, yalnızca ideolojik ve iktisadi konulardaki tartışmalara katılmakla kalmamış, aynı zamanda 'Türk devrimini' yorumlayarak, ona teorik bir çerçeve oluşturma konusunda kendilerini sorumlu görmüşlerdir. Kadrocular derginin ilk sayısında şöyle demektedirler: "Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı. Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilal geçirdik. İhtilal inkılabın gayesi değil, vasıtasıdır. Bu ihtilal safhasında dursaydık inkıla-

bımız akim kalırdı. Halbuki o, genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. ... Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılaba İDEOLOJİ olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir. Gerek milli mahiyeti gerek beynelmilel şümul ve tesirleri itibariyle, tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılabımızın, zatinde mündemiç bu ileri fikir ve prensip unsurlarını, şimdi inkılabın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılap münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şereflisidir. ... Cihanın binbir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hakim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteryumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. KADRO, BUNUN İÇİN ÇIKIYOR." (Büyük harfler aslında mevcuttur.)

Kadro dergisinin değişik sayılarında bu söylem farklı ifadelerle tekrarlanmaktadır. Atatürk, *Kadro*'nun Türk devrimine teorik bir çerçeve oluşturma girişimini, önce zımni, sonra açıktan desteklemiştir. Onuncu yıl kutlamaları çerçevesinde Atatürk, *Kadro*'ya bu girişiminden dolayı bir telgraf göndererek, "Hatırlıyorum ki, Kadro intişar ederken maksadının Türk milletine has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim" demiştir.[1]

Kadrocular, kendilerini Türk devriminin sözcüsü olarak görmelerine rağmen, baştan itibaren Kemalist yönetimin

1 *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), s. 3.

kimi çekinceler koyduğu, Kadro'nun kendi kendisini sansürlemesinden anlaşılmaktadır.

Kadrocular baştan itibaren, CHP'nin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, İnkılapçılık ve Devletçilik ilkelerini benimsemişlerdi,[2] ancak bu kitapta gösterildiği üzere savundukları ideoloji ve önerdikleri gelişme stratejisi Kemalist rejiminki ile özdeş değildir. Dönemin diğer bürokratik aydınlarının savunduğu görüşlerle de aynı değildi. Peki Kadrocular neyi savunuyordu ve ne önermişlerdi? Kimlerden etkilenmişlerdi? Uluslararası sistemi nasıl yorumlamışlardı? Öngörülerine esas teşkil eden varsayımları nelerdi? Savundukları ideoloji ve önerdikleri gelişme stratejisi neydi? Önerileri kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü bir yol muydu? Bu aydın hareketinin Kemalist rejim ile ilişkisi neydi? Kadrocuların açmazları nelerdi? Bu kitapta bu sorular yanıtlanmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölümde, Kemalist rejim üzerine yapılan tartışmalardan bir kesit sunularak, Kemalist rejime ilişkin öne sürülen farklı yaklaşımlar iki kategoride ayrıntılı biçimde irdelenmektedir. İlk kategoriyi oluşturan iki görüş şunlardır; a) Kemalist rejim küçük burjuva rejimidir, fakat zaman içinde çıkar grupları tarafından ele geçirilmiştir. b) Kemalist rejim asker-sivil bürokratlarla toprak ağalarının ittifakından oluşan bir yönetimdir. Bu kategorideki ikinci görüşün varsayımının tutarsız olduğu, ilk görüşün ise tanımlama bakımından anlam ifade etmekle birlikte, Kemalist rejimin sosyo-ekonomik karakteristiğini açıklamaya yetmediğinin altı çizilmektedir. İkinci kategoriyi oluşturan analizler Kemalist rejimin ideolojik boyutunu ön plana çıkarmaktadır. İttihatçılar tarafından üretilen ideolojik paradigmanın Kemalistler tarafından aynen hayata geçirildiği yaygın bir kanıdır. Bu çalışmada, konu, karşılaştırmalı bir şekilde irdelenmekte, bu gö-

2 *Kadro* 1/1, (Ocak, 1932), s. 3; Şevket Süreyya [Aydemir], "Polemik: Bergsonizm Yahut Bir Korkunun Felsefi İfadesi", *Kadro*, 1/11, (Kasım 1932), s. 44; "Kadro", *Kadro*, 3/35-36, (Aralık-Ocak, 1934, 1935), ss. 5-7.

rüşün tutarsızlıkları ortaya koyulmakta ve sorunun ideolojik devamlılık ya da kopuş noktasına indirgenmesinin anlamlı olmadığının altı çizilmektedir.

Kitabın asıl konusu olan Kadro hareketi, ikinci bölümden itibaren ele alınmaktadır. Kadro hareketi, nisbeten üzerinde en çok çalışılan konulardan birisidir. Bu nedenle, Kadro üzerine yapılan önceki çalışmaların bir değerlendirmesini yaparak Kadro hareketini irdelemeye başlamak anlamlı olacaktır. İkinci bölümde, Kadro hareketi üzerine yapılan çalışmalar üç kategoride özetlenmektedir. İlk kategori, Kadro hareketini siyasal tercihler açısından ele alan çalışmalardan oluşmakta ve oldukça ihtilaflı yaklaşımlar sergilemektedirler. İkinci kategorideki çalışmalar Kadro hareketinin kökenleri, karakteristiği ve rolü üzerinde durmaktadırlar. Üçüncü kategori Kadro hareketini gelişme literatürü içinde değerlendiren çalışmalardan oluşmaktadır. Önceki çalışmaların tutarlı veya eksik tarafları sergilenmektedir. Burada kısaca belirtmek gerekirse, önceki çalışmalar Kadro hareketinin bir veya birkaç önemli noktasını ele almakla birlikte, Kadro hareketinin ideolojisi ve önerdiği gelişme stratejisini bir bütün olarak tanımlamaktan uzaktırlar. Üçüncü bölümde, Kadro yazarlarının Kadro dergisi öncesi tarihsel arka planları incelenmektedir. Sol gruplar içinde yer alışları, Moskova ve Berlin'deki eğitimleri, kısaca yaşam serüvenleri sergilenmektedir. Bu bölümde *Kadro* dergisinin yayınlanmasına giden süreç de ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde Kadro hareketinin ideolojisi irdelenirken, Kadro yazarlarının ideolojik olarak esinlendiği muhtemel-potansiyel kaynaklar birer birer taranmaktadır: İttihatçılar, Lenin, Sultan Galiyev, Sovyet deneyimi; NEP ve planlı iktisadi gelişme modeli, List, Wagner ve Sombart gibi Alman iktisat tarihçilerinin etkileri araştırılmaktadır. Bu bölümde *Kadro* yazarlarının kapitalizm, sosyalizm ve faşizm üzerine yaptığı analizler irdelenmekte, Kadro'nun tarihi materyalizm, sınıf, ulusçuluk, ve sosyal ulusçuluk üzerine yaptığı tartışmalar

çeşitli boyutlarıyla ele alınmakta, Kadroculaın uluslararası sistemi analizleri ve ileriye yönelik öngörülerine esas teşkil eden varsayımları tesbit edilmekte ve son olarak Kadro'nun savunduğu ideolojinin ulusçu sol bir yaklaşımı temsil ettiği belirtilmektedir. Beşinci bölümde; Ağaoğlu, Başar, CHP bürokratları ve *Kadro*'nun öne sürdükleri görüşlerden yola çıkarak 1930'lu yıllardaki devletçilik tartışmaları karşılaştırmalı olarak sergilenmektedir. Kadro'nun analiz ettiği, Dünya İktisadi Buhranı, sermaye birikimi süreci, planlı sanayileşme, toprak reformu, tarımsal gelişme, devletin yeri ve rolü gibi konular irdelenmekte ve Kadro'nun gelişme stratejisi önerisi tanımlanmaktadır. Kadro'nun gelişme stratejisi önerisinin sosyalizm ve kapitalizme alternatif üçüncü bir yol olmadığı, fakat kapitalizm içinde farklı bir gelişme stratejisi olduğu tesbit edilmektedir. Kadro'nun kapanış öyküsü altıncı bölümde anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde Kadroculaın uluslararası sistem analizi yapmaya çalıştıklarının ve Lenin'in varsayımlarından hareket etmekle birlikte son analizde sosyalizm değil ulusçu sol diye nitelenebilecek bir hareketi temsil ettiklerinin altı çizilmektedir. Kadroculaın devleti toplumun üstünde, sınıflardan bağımsız, özerk ve soyut bir noktaya oturtmaya çalıştıkları, teorik düzeydeki açmazlarının da bu noktadan kaynaklandığı gösterilmektedir. Kadrocular ile Kemalist rejim arasındaki ilişkinin eşitsiz bir bağımlılık ilişkisi olduğunun altı çizilmektedir. Kitabın sonuna, *Kadro* yazarlarının kısa özgeçmişleri eklenmiştir.

BÖLÜM I

Kemalist Rejimin Sosyo-Ekonomik Karakteristiği ve İdeolojik Kökenleri Üzerine Analizlerden Bir Kesit

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin ardından kurulan Türkiye, iki devrimi birlikte yaşadı. Savaş sonrası uluslararası sistemin Yakın Doğu'da öngördüğü paylaşım politikası, Ermeniler ve Yunanlıların çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde işbirliği halinde gündeme gelmiş, buna karşı da Türkiye'de direniş güçleri oluşmuştur. 1919-1922 yılları arasında işgal kuvvetleri ve uluslararası sistemin öngördüğü politikaları konjonktürel değişimlerden de yararlanarak kendi lehine dönüştürmeyi başaran Türkiye'nin hedefi, Avrupa devletleri tarafından desteklenen Ermeniler ve Yunanlılara karşı askeri alanda mücadele ederek bugünkü Türkiye sınırlarını korumaktı. Bu mücadele aynı zamanda Britanya, Fransa ve İtalya'dan oluşan İtilaf devletlerine karşı verilen bir egemenlik mücadelesiydi. Kurtuluş Savaşı'nın başarısı 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan

Antlaşması'nda kendisini ifade etmiştir. Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası alanda bağımsızlığı ve egemenliğinin kabul edildiğini tescil etmiştir. Lozan Antlaşması, Musul sorunu dışında büyük ölçüde Anadolu ve Trakya'da Türklerin talep ettiği sınırları kapsamıştır. Sınır sorunlarının büyük ölçüde çözülmesine ek olarak, Lozan'da varılan anlaşma, Avrupa devletlerinin o güne kadar ellerinde tuttukları imtiyazların ortadan kaldırılması ve bunu sağlayacak alt yapının gerçekleştirilmesi açısından da önemlidir: Kapitülasyonlar kaldırıldı, Osmanlı borçları idaresinin Avrupalı devletlerden alınarak Türk devleti idaresine verilmesine ve gümrük tarifelerinin beş yıl sonra Türkiye tarafından belirlenmesine karar verildi. Lozan'a eklenen Türkiye ile Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesi antlaşması, ulusçuluk ideolojisinin etnik yüzünü ifşa ederek, azımsanamayacak olumsuzluklara neden olmakla birlikte, aynı zamanda Yunanistan'ın irredentist taleplerinin büyük ölçüde ortadan kalkmasını da sağlayarak iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesine zemin hazırlayacaktı.

Türk devriminin bir başka önemli özelliği iç politika alanında yaşanan değişimdir. Kurtuluş Savaşı, Osmanlı devleti yönetimi tarafından üstlenilmemiş, eski bir Osmanlı ordu görevlisi olan Mustafa Kemal Atatürk[1] liderliğindeki Ankara yönetimi tarafından zaman içinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan niteliği de kazanarak gerçekleştirilmiştir. Ankara yönetiminin Kurtuluş Savaşı'ndan başarılı çıkması, Osmanlı devlet yöneticileri için son bir yenilgi anlamına da geliyordu. Ankara'nın başarısı aynı zamanda dramatik boyutlara da varan politik değişikliklerin yapılmasının yolunu açmıştı: 1924 yılına kadar, Sultanlık ve Hilafet ilga edildi, Osmanlı ailesi yurtdışına sürüldü, Cumhuriyet ilan edildi, Ankara başkent oldu ve cumhuriyetçi rejim eğitim, kültür ve sosyal alanlarda radi-

1 Soyisimler 1934 yılında kabul edilmiştir. Fakat kolaylık olması itibarıyla bu kitabın tamamında soyisimler kullanılmıştır.

kal reform projelerini hayata geçirmeye başladı. Daha kısa bir ifade ile, ulus devletin inşa edilmesi süreci netleşti.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, teorik anlamda anayasal bir yönetimi ifade etmekteydi: yetki tek meclisli, seçilenlerden oluşan TBMM'nin elindeydi. Gerçekte ise, yeni yönetim otoriterdi. Çünkü güç, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinin 1923 yılında Halk Fırkasına dönüştürülmesiyle oluşan CHP yönetiminin küçük bir kısmının elinde yoğunlaşmıştı. CHP içindeki liderlik mekanizmasının iç çalışma biçimini anlatan arşiv belgelerinin olmayışı büyük bir boşluk yaratmakla birlikte, bu yapının nasıl çalıştığını tahmin etmek mümkündür. Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanlığı ve CHP başkanlığının yetkilerini elinde bulundurması itibariyle yönetim içinde tartışmasız liderdi. Atatürk'ün gücü, yalnızca Cumhurbaşkanlığı ve CHP başkanlığının getirdiği yasal yetkiyle sınırlı değildi. Yönetim içinde karizmatik bir yeri vardı. Onun karizmatik özelliği doğru zamanda doğru kararları almasından geliyordu. Atatürk, karizması yasal yetkilerle pekiştirildiği ölçüde, Kurtuluş Savaşı'nı takip eden yıllarda da karar verici, yönlendirici olmuş, Cumhuriyetin ilk yıllarında politik kararlarda, bürokratik atama ve uzaklaştırmalarda nihai karar veren lider-güç olma konumunu sürdürmüştür. Kendisine yakın olan kişiler arasında şu isimleri saymak mümkündür: Üç başbakan: İsmet İnönü, Fethi Okyar ve Celal Bayar, iki CHP genel sekreteri: Saffet Arıkan ve Recep Peker, İstiklal Mahkemeleri başkanı Ali Çetinkaya, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, İktisat Bakanı Mustafa Şeref Özkan, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve bunlara ek olarak kimi zaman gazeteci, bakan veya üst düzey bürokrat olarak görev yapan rejim içinde hatırı sayılır kişiler arasında bulunan Şükrü Kaya, Şakir Kesebir, Mahmut Soydan, Falih Rıfkı Atay ve Yunus Nadi Abalıoğlu.[2]

2 Bu kişilerin özgeçmişleri için bkz. *İnönü Ansiklopedisi*; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1, 2, 3, (İstanbul, 1963-1965); *İkinci Adam*, 1, (İstan-

Bu kişilerin önemli bir bölümü ortak geçmişe sahiptiler. Bunların büyük bir çoğunluğu eski Osmanlı subayları veya memurlarıydılar. Çoğunluğu askeri okul kökenliydi ve önemli bir kısmı Erkan-ı Harbiye Mektebi mezunuydular. Büyük bir çoğunluğu, memur çocukları ve hepsi bir zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi veya en azından sempatizanıydılar. Hepsi, Kurtuluş Savaşı sırasında önemli görevler üstlenmişlerdi. Cumhuriyet rejiminin çekirdek kadrosunu oluşturanları, sosyo-ekonomik anlamda, 'asker-sivil bürokratik sınıf' olarak tanımlamak mümkündür.

Cumhuriyet rejiminin çekirdek kadrosunu oluşturan asker-sivil bürokratik sınıfın iktidara gelişini sağlayan iki gelişme vardır. Öncelikle, bu kadro Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli görevler üstlenmiş ve böylece meşruiyet kazanmıştı. İkinci olarak da, kendi rakiplerini başarılı bir şekilde saf dışı etmişti. Bu çekirdek kadronun, doğru yerde ve zamanda doğru kararlar alarak kendi iktidarını muhafaza etmesi aynı derecede önemli bir başka özelliğidir. Aksi halde, hiç kimsenin zemini sonsuza kadar sağlam değildi. 1921 yılında asker-sivil bürokratik sınıf içinde başlayan ayrışma süreci, Ankara parlamentosunda 'İkinci Gurup'un oluşmasıyla başlamıştı. Bu ayrışma süreci, Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurulmasıyla iyice netleşti. Bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkan TCF'nin kurucu üyeleri arasında Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay gibi üst düzey askeri görev yapmış ve o dönemde halen yapmakta olanların bulunması dikkat çekiciydi.[3] TCF'nin kurul-

---

bul, 1966); Erik Jan Zürcher, *The Unionist Factor: the Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926*, (Leiden, 1984), ss. 68-105.

3 TCF hakkında bkz. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, (İstanbul, 1961); Hilmi Uran, *Hatıralarım*, (Ankara, 1959); Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. Baskı (İstanbul, 1982); Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (İstanbul, 1980); Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, 5, (Ankara, 1971); Zürcher, *a.g.e.* ss. 68-105; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde TEK PARTİ YÖNETİMİ'nin Kurulması* (1923-1931), (Ankara, 1981), ss. 127-146.

masına yol açan nedenin ideolojik veya sınıfsal farklılıktan kaynaklandığını ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Her iki alanda da CHP ve TCF'nin liderleri arasındaki benzerlik, farklılıktan çok daha fazladır. TCF içinde Rauf Orbay dışında Sultanlığın kaldırılarak Cumhuriyetin ilan edilişine karşı çıkan kimse olmamıştır. Orbay da Cumhuriyet ilan edildikten sonra bunu kabullenmiştir. TCF'nin kapatılış gerekçesinden yola çıkarak iki parti arasında ideolojik farklılık olduğunu kanıtlamak mümkün gözükmemektedir.

TCF'nin bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkışının nedeni, ideolojik olmaktan çok, TCF mensuplarının, rejim içinde, güç dayanaklarını kaybetmeye başlamalarıyla ilgilidir. Bu dönemde ordu, aydınlar ve siyasi örgüt, üç önemli güç dayanağını oluşturmaktaydı. TCF'nin kuruluşu yeni bir güç dayanağı -siyasi parti- oluşturma arayışını ifade etmektedir. TCF liderlerinin hatıralarında, satır aralarında, gücün Mustafa Kemal Atatürk ve yakın çevresinin elinde yoğunlaşmasından duydukları kaygı okunmaktadır; bu, aynı zamanda kendi güç dayanaklarının giderek zayıfladığına da işaret etmektedir. Haziran 1925'te TCF'nin kapatılması kararı karşısında TCF liderleri ciddi bir direnme gösterememişlerdir. Bu durum, TCF liderlerinin güç dayanaklarını kaybettiklerini göstermektedir. 1926 yılında ortaya çıkarılan Atatürk'e karşı suikast planı, potansiyel muhalefetin darmadağın edilmesiyle sonuçlandı.[4] Bütün bu süreçte, TCF liderleri ideolojik farklılıkla itham edilmediler. İrticai faaliyetlerde bulundukları ileri sürülenler veya kanıtlananlar TCF liderleri değil, parti üyeleri ve sempatizanlarıydı. Bütün bunlar göstermektedir ki, aralarındaki mücadele ideolojik kaygılarla değil, geçiş sürecinde ortaya çıkan, siyasal gücün yeniden dağılımı süreci içinde şekillenmiştir. Bu mücadele, potansiyel rakiplerin pasifleştirilmesi ve tek parti yönetiminin kurulmasıyla sonuçlandı.

4 Tunçay, *a.g.e.* ss. 127-146; Zürcher, *a.g.e.*

Ağustos 1930'da Mustafa Kemal Atatürk eski başbakanı, yakın arkadaşı ve Paris büyükelçisi olan Fethi Okyar'a bir muhalefet partisi kurmasını telkin etti. Ayrıca, Cumhurbaşkanı olarak Atatürk, yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ve CHP'ye karşı eşit mesafede kalacağını belirtmekle kalmayıp aynı zamanda CHP'den bazı milletvekillerinin SCF'ye geçmelerini sağladı. SCF yakında gerçekleşecek olan yerel seçimlere katılarak CHP ile yarışacaktı.[5] SCF'nin kuruluşu ile ilgili açık olmayan birçok nokta var. Aynı şekilde Atatürk'ün bu partinin kuruluşunu teşvik etmesinin motifleri de yeterince açık olmamakla birlikte, şu tesbiti yapmak mümkündür. Türkiye 1929 Dünya İktisadi Buhranı'ndan etkilenmeye başlamıştı. Dolayısıyla Atatürk yeni kurulan bu partinin halkın tepkilerine karşı emniyet sübabı görevini yerine getireceğini hesaplamış veya CHP içinde giderek güçlenmeye başlayan, 1925 yılından beri kesintisiz başbakanlık yapan İsmet İnönü'ye karşı potansiyel rakip yaratma düşüncesinden hareket etmiş de olabilir. SCF'nin kurulmasıyla birlikte yaşananlar SCF'nin Atatürk'ün kontrolünden çıkmak üzere olduğunu gösteriyor. Nitekim, Eylül 1930'da SCF'nin İzmir'de düzenlediği gösteri hızla CHP karşıtlığına dönüşmüş ve Ekim ayında yapılan yerel seçimlerde CHP'nin giderek halkın gözünden düşmekte olduğu anlaşılmıştır. Bu durum karşısında Atatürk'ün iki partiye karşı eşit mesafede durmak düşüncesinden hızla uzaklaşarak CHP'nin yanında yer almaya karar verdiğini görüyoruz. Okyar da mesajı doğru algılamış ve 16 Kasım 1930'da SCF 'kendi kendisini' ilga etmiştir.[6] Böylece Türkiye bir kez daha fiilen tek parti yönetimine girmiştir.

SCF'nin kuruluş ve kapanışı kadar önemli olan bir

5 Bkz. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Hazırlayan, Cemal Kutay, (İstanbul, 1980).

6 SCF için bkz. Okyar, *a.g.e.*; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. Baskı, (İstanbul, 1969); Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*, (İstanbul 1964).

başka nokta da bu dönemde Kemalist rejim içinde yeni bir iktisat politikası arayışı olmasıdır. SCF salt bir siyasi partinin kuruluşu ve kapatılışı olarak ele alınamaz. SCF demokrasi veya demokratikleşmenin bir adımı olarak da değerlendirilemez, çünkü SCF, rejimin yarattığı ve Atatürk'ün desteğine ve korumasına bağımlı kalan bir partiydi. Hatta, SCF'nin parti programını Atatürk gözden geçirmiş ve kimi düzeltmeler istemişti.[7] Bu nedenle, SCF'nin kuruluşu ve kapanışı Kemalist rejimin ne kadar demokratik veya anti-demokratik olduğunu incelemek açısından o kadar önem arzetmemektedir. İki demokratik olmayan ögeden bir demokratik öge çıkarmaya çalışmak ne kadar anlamsızsa, SCF'nin kapatılmasından hareketle Kemalist rejimin ne kadar anti-demokratik olduğunu göstermeye çalışmak da, o kadar anlamsızdır. Aslında burada sorun demokratikleşme sorunu da değildir. Ne CHP'nin ne de SCF'nin, bu tür bir söylemi veya girişimi vardır. SCF olayı, demokratikleşme sorunsalının dışında, başka bir alanda kendi önemini ortaya koymaktadır. SCF olayı, asker-sivil bürokratik sınıf içinde iktisadi konularda bir ayrılış sürecine işaret etmektedir. SCF, cumhuriyet rejimine bağlı olduğunun, rejimin radikal reform projelerini sahiplendiğinin ve laiklik konusunda tavizkar olmadığının altını çizmiştir. SCF iktisadi konularda Kemalist rejim içinde farklı arayışların bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir; nitekim SCF kendisini CHP'nin iktisat politikalarından ayırmaya çalışmıştır.

SCF kendisini iktisadi anlamda liberal olarak tanımlamış ve iktidara geldiğinde liberal ekonomik politikaları hayata geçireceğini ilan etmiştir.[8] Ne var ki, bu konuda SCF'yi sınamak mümkün olmadı, çünkü SCF ancak üç buçuk ay yaşayabilmiştir. Bu zaman dilimi SCF'yi söylem ve uygulama açılarından analiz etmeye yetmemektedir. İkincisi, SCF 1927 Sanayi Teşvik Kanunu'nun getirdiği imtiyazların genişletil-

7 Okyar, *a.g.e.*, s. 476; Ağaoğlu, *a.g.e.* çeşitli sayfalarda.

8 Okyar, *a.g.e.* çeşitli sayfalarda; Ağaoğlu, *a.g.e.* çeşitli sayfalarda.

mesini talep etmiştir[9] ki, bu aslında klasik liberal iktisatçıların söylemine aykırıdır. Savaş öncesi ve sonrası dönemde gündeme gelen, neo-liberalizmin söylemlerinde bulunan sosyal politikalar da SCF'de yer almamıştır. Kullanılan söylem klasik liberalizme uygun düşmekle birlikte, aynı zamanda klasik liberalizmle çelişen talepleri de gündeme getirmiştir. Diğer bir ifade ile, SCF'nin savunduğu liberalizm, aslında korumacılığı içermektedir. Bu nedenle SCF klasik liberal iktisat yaklaşımı içine yerleştirilemiyeceği gibi, neo-liberalizmin öngördüğü sosyal politikaları dile getirmemesi nedeniyle neo-liberal yaklaşım içine de kolay kolay oturtulamaz. Daha açıkçası, SCF'de ulusal burjuvazi yaratma kaygısını aşan bir söylem bulmak oldukça zordur. Bu konu ileride beşinci bölümde Ahmet Ağaoğlu'nun görüşleri irdelenirken karşılaştırmalı olarak yeniden ele alınacaktır. SCF'nin önemi, kendisini tanımladığı biçimiyle ve özellikle Kemalist blok içindeki ayrışma süreci göz önüne alındığında önem arzetmektedir. SCF ile CHP arasında diğer konularda çok ciddi ayrımların olduğunu gösteren veriler mevcut değildir. SCF lideri Fethi Okyar ile dönemin CHP'li başbakanı İnönü arasında Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda görüş farklılığı olduğu (İnönü borçların yeniden müzakere edilmesini, Okyar'ın ise aynen ödenmesi gerektiğini savunması) ve SCF'nin CHP hükümetini demiryolları inşası politikasında eleştirdiği bilinmektedir. Fakat bunlar, SCF'nin liberal ekonomiyi savunduğunu göstermekten uzaktır. Ancak, SCF'nin söylemleri ile CHP'nin buna karşı Ağustos 1930'da ortaya attığı 'ılımlı devletçilik' tartışması birlikte ele alındığında, Kemalist rejim içinde bir arayışın başladığı gerçeği açıktır. SCF olayı, Kemalist rejim içinde, iktisat politikalarında yeni bir arayışın varlığını ifade etmekten öteye gitmemektedir. Bunun ötesine geçen analizler yapmak için gerekli veri mevcut değildir.

9 SCF programının 7. maddesi için bkz. Ağaoğlu, *a.g.e.*, ss. 159-160.

Kemalist rejimin sosyo-ekonomik karakteristiği üzerine yapılan tartışmalara da göz atmakta yarar vardır. Bu konuda iki farklı görüş ileri sürülmektedir. İlki, Kemalist rejimi küçük burjuva rejimi olarak tanımlamakta, fakat bu küçük burjuva rejiminin bir süre sonra çıkar grupları tarafından ele geçirildiğini belirtmektedir.[10] Bu tanımlama, rejimin liderlerine sosyo-ekonomik geçmişleri ve mensup oldukları sınıf açısından bakıldığında anlam ifade etmektedir. Rejimin liderleri ağırlıklı olarak eğitimlerini devletin finanse ettiği okullardan almışlardı ve asker-sivil orta sınıftan gelmekteydiler. Çok azı ticaret ile uğraşan veya toprak sahibi ailelerden gelmekteydi. Hiç birisi köylü veya işçi sınıfından değildi. Bu çerçevede bakıldığında küçük burjuva tanımlaması anlam ifade etmekte, fakat bu tanımlama rejimi analiz etmeye yetmemektedir. Kemalistler kendilerini küçük toprak sahipleri veya zanaatkarların çıkarını koruyan bir temsilci olarak görmedikleri gibi, böyle bir çaba içinde olduklarını gösteren kanıtlar da çelişkilidir. Kemalistler varlıklı büyük toprak sahiplerine veya burjuva-kapitalistlere de karşı değillerdi. Bu nedenle, küçük burjuva tanımlaması, Kemalistlerin aile kökenleri ve mensup oldukları sınıf bakımından oldukça anlamlı olmakla birlikte, rejimin sınıfsal analizini yapmak için yeterli gözükmemektedir.

Küçük burjuva Kemalist rejimin zaman içinde çıkar

---

10 Bu görüşü dile getiren çalışmalar şunlardır: Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, (İmge Kitabevi Yayınları, 1993); Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni, 1*, (Tekin Yayınevi, 1987); Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Dünya Savaşından 1971'e*, 3, Çeviren, Babür Kuzucu, 5. Baskı, (İstanbul, 1989); Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. Baskı (Ankara-1982); Emre Kongar, "Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu* (İstanbul, 1977); Robert W. Kerwin, "Étatism in Turkey, 1933-1950", *The State and Economic Growth*, Konferans, Held on October 11-13, 1956, Der. Hugh G. J. Aitken, (New York, 1959); Berc Berberoğlu, *Turkey in Crisis: from state capitalism to neo-capitalism*, (Londra, 1982); Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 2. Baskı, (Ankara, 1986).

grupları, özellikle İş Bankası grubu tarafından ele geçirildiği görüşü, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. İş Bankası grubunun rejim içindeki etkinliği 1930'lu yıllarda artmış, rejimin politikalarının ve özellikle devletçi politikaların şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu tesbitler doğrudur. Fakat, bu saptamalar aynı zamanda şu imayı da içinde barındırmaktadır: İş Bankası grubu devlet içine yerleşen çıkar grubunu temsil etmekte ve devlet içinde buna karşı direnen dürüst küçük burjuva bürokratlar bulunmaktadır. Ahlaki anlamda bu tesbitler anlam ifade etmekle birlikte kapitalist devlette çıkar gruplarının bulunması doğal değil midir? Kapitalizmin ve kapitalist devletin yapısında bu zaten yok mudur? Kapitalist devlette farklı sınıflar, farklı çıkar grupları temsil edilmekte, bunlar arasında mücadele yaşanmakta ve kimi zaman bir baskı grubu diğerlerine göre ön plana çıkabilmektedir. Bu görüş, Kemalist rejim içindeki farklı grupları tesbit etmesi itibariyle oldukça anlamlıdır, fakat analiz aşamasında ahlaki yargılama noktasından hareket etmektedir. Çelişki tam da bu noktada odaklanmaktadır. Kapitalist devlette yasallık ve meşruiyet önemli bir boyut olarak ortaya çıkmakla birlikte, çıkar tanımlamasında ahlaki boyut neredeyse hiç yoktur. Bu görüş adeta kapitalist devlette olmayan bir özelliği Kemalist devlette aramaktadır. Bunun nedeni de iktidarda bulunan asker-sivil bürokratların Kurtuluş Savaşı veren liderlerden oluşmasıdır. Diğer bir ifade ile, bu görüş, Kemalist rejimi bir taraftan kapitalizmin bir öğesi olarak görmekte diğer taraftan da ahlaki bir boyut aramaktadır. Bu görüş Kemalist rejimi kapitalist devletin inşası sürecine tam oturtamamakta ve Kemalist blok içindeki bürokratlara olumlu değer yükleyerek çıkar gruplarının Kemalist rejimi dejenere ettiği noktasını ön plana çıkarmaktadır.

Bu kategorideki ikinci görüşe göre, asker-sivil bürokratlar tek başlarına iktidarda değillerdi. Kemalist rejim, devlet aygıtını kontrol eden asker-sivil bürokratlarla kırsal alanda

hakim olan toprak ağalarının ittifakını temsil etmekteydi.[11] Bu dönemde Türkiye'de, eşraf adıyla tanınan, orta ve büyük ölçekli toprak sahiplerinden oluşan bir sınıftan söz etmek mümkündür. Toprak ağaları kırsal alanda oldukça prestijli ve etkiliydiler. Bunların çoğu Kurtuluş Savaşı'na destek vermişti ve daha sonra da Kemalist rejim içinde CHP milletvekili olarak yer almışlardı. Fakat, bu durumdan yola çıkarak asker-sivil bürokratların toprak ağaları ile bir ittifak içinde olduğu sonucunu çıkarmak mümkün olur mu? Kurtuluş Savaşı'nı takiben, toprak ağalarının Kemalist rejim içinde tutarlı, çıkarları tanımlanmış ulusal düzeyde bir baskı grubu olarak rol oynadığını gösteren yeterli kanıt mevcut değildir. Şüphesiz toprak ağaları yerel düzeyde etkindiler ve Kemalist rejim ile dirsek teması kurarak yerel düzeydeki çıkarlarını korumaya gayret ettiler. Toprak ağalarının Kemalist rejimin ulusal düzeyde uyguladığı sosyo-ekonomik politikalarda ne ölçüde aktif rol oynadığı sorusu önemlidir. Toprak ağalarını Kemalist rejimin ulusal düzeyde politika belirlemesinde aktif rol oynayan bir öğe olarak tanımlamak mümkün müdür? Kemalist rejimin karar alma sürecinde toprak ağalarını hesaba kattığı bir gerçek olmakla birlikte, toprak ağalarının politika belirlenmesi ve uygulanmasında aktif, tanımlanmış çıkarları olan bir baskı grubu, aktör olarak görülmesi mümkün değildir. Daha açık bir ifade ile, İki Dünya Savaşı arası dönemde, toprak ağaları karar alma sürecinde hesaba katılan bir faktör olmakla birlikte, politika belirleyen veya politika belirlenmesinde etkin rol oynayan bir aktör olmaktan uzaktırlar.

Tarihsel olarak Türkiye'de toprak ağalarının merkezi

11 Bu görüşü dile getiren çalışmalar için bkz. Ergun Özbudun, "Turkey: Crisis, Interruptions, and Reequilibrations", *Democracy in Developing Countries Asia*, Der. Larry Diamond, Juan J. Linz, Seymour Martin Lipset, 3, (Londra, 1989), S. N. Eisenstadt, "The Kemalist Revolution in Comparative Perspective", *European Civilization and Social Structure*, (Oslo, 1987); Avcıoğlu ve Yerasimos da bu grup içine koyulabilir; Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 354, 362; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 104.

yönetime katılarak ondan siyasi taleplerde bulunduğunu gösteren veriler yok denecek kadar azdır. Merkezi yönetim, toprak ağalarının yerel prestijlerini sarsan ve otoritelerine nüfuz eden politikaları hayata geçirmediği sürece, toprak ağalarının merkezi yönetimden siyasi talepleri olmamıştır. Merkezi otorite, ancak toprak ağalarının yerel otoritelerine nüfuz etmeye kalkıştığı durumlarda yerel düzeyde isyanla karşılaşmıştır. Bu isyanlar toprak ağalarının merkezi yönetime katılma talebini ifade etmemekte, fakat merkezi otoritenin yerel düzeydeki ilişki ağına müdahale etmesine karşı çıkışı ifade etmektedir.

Derinlemesine incelendiğinde anlaşılmaktadır ki, Kemalist rejimi asker-sivil bürokratlarla toprak ağaları arasındaki bir ittifak olarak görmenin gerisinde çok temel bir varsayım yatmaktadır. Bu varsayım şu sorudan hareket etmektedir: Kemalist rejim birçok radikal reform projesini hayata geçirdiği halde, niçin toprak reformu yapmamıştır? Aynı mantıktan hareketle, şöyle bir iddia ileri sürülmektedir: Toprak ağaları asker-sivil bürokratlarla ittifak oluşturduğu ve asker-sivil bürokratlar toprak ağalarının gücünü bildiği için toprak reformu yapılamamıştır. Bu çıkarsamanın kurgusu yanlıştır. İki Dünya Savaşı arası yıllarda Türkiye'de bir toprak reformu yapılmayışı veya bir toprak reformu tasarısının gündeme gelmeyişinin temel nedeni, toprak ağalarının rejimi oluşturan ittifaklardan birisi olması değildir. 1945 yılında gündeme gelen sınırlı toprak reformu tasarısı da sözü edilen ittifak bozulduğu için gündeme gelmiş değildir. Toprak reformu yapılmayışının temel nedeni toprak ağalarının güçlü baskı kurmasıyla ilgili olmaktan ziyade, toprak reformunun Kemalist rejimin uyguladığı gelişme stratejisi içinde öncelikli olmamasıyla ilgilidir. Kemalist liderlerin 'köylü milletin efendisidir',[12] dediği doğru olmakla birlikte, bu retoriğin ötesinde Kemalistlerin ciddi bir biçimde toprak reformu tasarısı

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1*, (İstanbul, 1945), s. 219.

hazırladıklarını gösterir herhangi bir belge mevcut değildir.[13]

Ciddi bir toprak reformu tasarısı hazırlanmayışının birkaç temel nedeni vardı. Öncelikle, bu dönemde devletin elinde topraksız köylüye dağıtılabilecek miktarda miri toprak mevcuttu ve devlet bunu sınırlı da olsa dağıttı.[14] İkincisi; Kemalist rejim toprak reformu yapmanın iktisadi anlamda dezavantajlar getireceğini tahmin etmiş olabilir. Zaten, 1929 iktisadi krizinin halen devam ettiği yıllarda toprak reformu yapmak, iktisadi anlamda oldukça riskliydi. Ayrıca, Kemalistleri toprak reformu yapmaya sevk edecek ideolojik bir kaygı da yoktu. Çünkü ideolojik olarak Kemalistlerin halkçılık anlayışında eşitlikçilik öğesi mevcut değildir. Altı çizilmesi gereken nokta şudur: Kemalistlerin gözünde tarımsal gelişme, sanayileşmeye göre ikincil derecede önemlidir. CHP'nin parti ve hükümet programlarında tarımsal gelişme politikalarının yeri oldukça mütevazidir. Bu dönemde açılan tarım okulları ile teknik okullar karşılaştırıldığında tarımsal eğitimin yerinin çok küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. 1932 yılından itibaren kurulan Halkevleri genellikle kasabalarda açılmıştır. Köylerde açılan halk evlerinin oranı çok düşüktür.[15] Kemalist rejimin köylüler ve toprak ağalarına yaptığı önemli bir jest 1925 yılında aşarın kaldırılmasıdır. Bu reform, Kurtuluş Savaşı sırasında verilen bir sözün yerine geti-

13 Toprak reformu hakkında yasal düzenlemeleri tarayan Doğanay hiçbir kanıt sunmamakla birlikte, Kemalistlerin kafasında toprak reformu olduğunu ileri sürmektedir. Ümit Doğanay, "1923-1938 Döneminde Toprak Reformu Sorunu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977*, (İstanbul, 1977), ss. 365-369. 1967 yılında Abdi İpekçi'nin İsmet İnönü ile yaptığı bir röportajda geçmişe yönelik olarak sorduğu Atatürk döneminde toprak reformu yapmak daha kolay olmaz mıydı? sorusuna İnönü'nün verdiği yanıt ilginçtir: 'Atatürk hayattayken toprak reformu konusuna dokunmadık'. *Milliyet*, 20 Kasım 1967.

14 Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, 2, ss. 333-335; Z. Y. Hershlag, *Turkey: the Challenge of Growth*, (Leiden, 1968), ss. 78-79.

15 İstatistiki bilgi için bkz. Selim Sabit Aykut, *Rakamla Türkiye*, 1, (Ankara, 1947).

rilmesini ifade etmektedir. Aşarın kaldırılmasından yalnızca toprak ağalarının faydalandığını ileri sürmek anlamlı gözükmemektedir. Bundan hem toprak ağaları hem de köylüler faydalanmışlardır. Aşarın kaldırılmasını asker-sivil bürokratlarla toprak ağaları arasında sözü edilen ittifakı kanıtlamak için bir veri olarak değerlendirmek de mümkün değildir.[16]

Kemalistler Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaygın olan, toprak ağalığı adıyla ifade edilen feodal sosyo-ekonomik yapıyı, sosyo-ekonomik politikalarla dönüştürme stratejisini ertelemişlerdir. Ertelemenin nedeni adıgeçen ittifakın varlığı ve gücüyle ilgili değil, öncelik meselesiyle ilgilidir. Devletin bu bölgelere nüfuzu ancak tevhid-i tedrisat kanununun uygulamaya koyulmasıyla başlamıştır. Yerel düzeyde dinsel otoritelerine nüfuz edilmesine karşı çıkan aşiret reisleri etnik baz ile dinsel öğeyi birleştirerek Kemalist rejime karşı cephe almıştır. Burada söz konusu olan bir ittifakın bozulması değildir. Yerel düzeydeki isyanlar, merkezi yönetime katılma talebiyle değil, Kemalist rejimin bu bölgede hakim olan sosyo-ekonomik ve etnik dokuya eğitim yoluyla nüfuz etmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, Kemalist rejimin asker-sivil bürokratlarla toprak ağaları arasında kurulan bir ittifakı temsil ettiğini kabul etmek mümkün değildir. Asker-sivil bürokratik sınıfın baskın ve belirleyici olduğu bir siyasal yapıda ve tarımsal alanda gelişmenin birincil derecede öncelikli olmadığı bir gelişme stratejisinde, asker-sivil bürokratlarla toprak ağaları arasında bir ittifak olduğunu ileri sürmek tutarlılığı olan bir görüş değildir.

Kemalist rejimin sosyo-ekonomik olarak nasıl tanımlanabileceği oldukça meşru bir sorunsal olmakla birlikte, yukarıda özetlenen görüşler tatmin edici olmaktan uzaktır.

16 Aşar'ın kaldırılışından kimin daha çok yarar sağladığı konusundaki tartışmalar için bkz. *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Derleyenler, Şevket Pamuk-Zafer Toprak, (Ankara, 1988).

Topluca değerlendirildiğinde iki temel problemin varlığını tesbit etmek mümkündür. Problemlerden ilki ayrıntılı bilgi eksikliği ile ilgilidir. Bu dönem Türkiye'sinin sosyo-ekonomik yapısını analiz etmek için ayrıntılı ve yeterli bilgi mevcut değildir. Elde bulunan bilgiler oldukça genel, makro düzeyde, güvenirliliği kuşku götürür ve birbirini tekrar eder niteliktedir. Aynı şekilde, politika oluşumu sürecine ilişkin Kemalist rejim içindeki karar alma süreçlerini gösteren yazılı belge bulmak oldukça zordur. Meclis tutanakları karar alma sürecini yeterince açıklar nitelikte değildir. Kararların 'Atatürk'ün sofrasında' alındığı görüşü de açıklayıcı değildir. Atatürk'ün sofrasına intikal etmeyen ama sosyo-ekonomik yapıyı analiz etmek için oldukça önemli olan bilgileri elde etmek hiç de kolay gözükmemektedir. Genel kanı bu dönemde yazılı kabine tutanakları olmadığı doğrultusundadır. Bütün bunlar, bu dönemde karar alma sürecine ilişkin veri eksikliğini göstermekte ve yapılan analizlerin çoğunun spekülatif olduğuna işaret etmektedir. İkinci olarak yukarıda özetlenen görüşlerde önemli bir çelişki mevcuttur, analizlerin çoğu kavramsal düzeyde altyapı-üstyapı ilişkisine dayalı yapılmaktadır. Kemalist rejim adeta üstyapıyı temsil etmekte, fakat altyapıya ilişkin sağlıklı veri kullanılamamaktadır. Kullanıldığı durumda da ittifak tanımlaması yapılmaya çalışılmaktadır ki, bu çelişkilerle doludur. Altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkiyi açıklayacak bilgiler mevcut olmadığı için, bu tartışmanın daha ileri götürülmesi mümkün gözükmemektedir. Bu tartışma, alan araştırmalarıyla ve ampirik kanıtlarla desteklenmediği müddetçe oldukça soyut düzeyde kalmaya mahkum görünüyor.

Kemalist rejim, zamandaş iki geçiş sürecinin ürünüdür: Bunlar imparatorluk'tan ulus-devlete geçiş ve kapitalizmin kuruluşu süreçleridir. Kemalist rejim, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte, ortak sosyal ve siyasal geçmişe sahip asker-sivil bürokratik sınıfın kolektif bir şekilde iktidara geliş sürecini ifade etmektedir. Bu asker-sivil bürokratik

sınıf, kendi sınıfsal çıkarını veya belirli bir sınıfın çıkarını temsilen iktidara gelmiş değildir, fakat kapitalist devletin kuruluşunda, geçiş dönemine özgü, kaynak ve gelir dağılımının yeniden oluştuğu bir dönemde iktidara gelerek, uyguladığı iktisat politikalarıyla Türkiye'de kapitalizmin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreç, aynı zamanda, bürokratik sınıfın sınıfsal hegemonyasını kaybetmesine de yol açmıştır.

Buraya kadar ilk kategoriyi oluşturan analizleri gözden geçirdik. Şimdi, ikinci kategoriyi oluşturan bir başka yaklaşımı, Kemalist rejimin ideolojisi hakkında yapılan tartışmaları irdelemeye başlayabiliriz. Birçok araştırmacı Kemalizmin ideolojik kökenleri üzerinde durmakta ve Kemalistler ile kendisinden önceki İttihatçılar arasındaki ilişkiyi devamlılık ve kopuş tartışması etrafında ele almaktadır. Bu yaklaşım içindeki bir görüşe göre, İttihatçı ideologlardan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın fikirleri, Kemalist ideolojiyi doğrudan etkilemiştir.[17] Taha Parla daha ileri giderek, Ziya Gökalp'in fikirlerinin Kemalist dönemde açıkça ve doğrudan uygulandığını ileri sürmektedir. Çarpıcı örnek teşkil etmesi ve konuya açıklık getirmesi bakımından Parla'nın ileri sürdüklerini ayrıntılı olarak irdelemekte yarar var. Parla'ya göre: "[Gökalp'in] düşünceleri, asıl, aralarında yer aldığı ve desteklediği ilk kuşak Kemalistler'in tek-parti yönetimini inşaya hazırlandıkları yıllarda (1920-1923) gelişip tamamlanmıştır. Zamansız ölümü (1924), bir olasılıkla Birinci Cumhuriyet'in

17 Bu görüşü dile getirenlerden bazıları şunlardır: Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2, (Londra, 1977), s. 305; Suna Kili, *Kemalism*, (İstanbul, 1969), s. 53; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, (Londra, 1969); Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, (Ankara, 1964); François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çeviren Alev Er, (Ankara, 1986); David Thomas, "Yusuf Akçura and the Intellectual Origin of "Üç Tarz-ı Siyaset", *Journal of Turkish Studies*, 2/1987, ss. 127-139. Abdullah Cevdet'in görüşlerinin çok daha fazla etkili olduğu da ileri sürülmektedir. Bkz. Frank W. Creel, "Abdullah Cevdet: A Father of Kemalism", *Journal of Turkish Studies*, 4/1980, ss. 9-26.

resmi ideoloğu olarak kabul edilmesini engellemişse de, yapmış olduğu etki abartılamayacak kadar büyüktür. Diğer resmi görevlerinin yanısıra bir Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olarak Gökalp, öğretileri sonradan çarpıtılmış da olsa, anayasadan aileye kadar bir dizi konuda yazmış ve danışmanlık yapmıştır.

Gökalp, yapıtları yoluyla ve dolaylı olarak da iki dünya savaşı arasında Kemalist parti ve bürokraside, yüksek öğretim kurumlarında ve basında önemli mevkilere gelmiş olan öğrenci ve izleyicileri aracılığıyla hem bu dönemde hem de savaş sonrası Türkiye'sinin siyasal ve entellektüel yaşamında çok büyük izler bırakmıştır... Gökalp'in korporatist düşüncesinin, Türkiye yönetici ve siyasi sınıfına paradigmatik bir dünya görüşü sağladığı; dar anlamda birer siyasi ideoloji olan İttihatçılık (1908-1918) ve Kemalizm'le (1923-1950) bugünkü Kemalizm'lerin (1960-1980) ve çeşitli sağ ideolojilerin, onun kapsamlı sisteminin programatik çeşitlemelerinden ibaret olduğu"nu ileri sürmektedir.[18]

Kuşkusuz Gökalp'in fikirleri Kemalistler tarafından bilinmekteydi. Fakat, sözünü ettiği Gökalp'in öğrencilerinin kimler oldukları, Parla'nın çalışmasında belirtilmemektedir. Aynı şekilde, Gökalp'in ölünceye kadar (1924) niçin Kemalistler tarafından çekirdek kadro içine alınmadığı ve uzak mesafede tutulduğu da Parla tarafından açıklanmamaktadır. Parla'nın kendisinin de belirttiği gibi, Gökalp İngilizler tarafından 1920'den 1921 baharına kadar Malta'da sürgün olarak tutulmuş, serbest bırakıldığında memleketi olan Diyarbakır'a dönmüş ve 1922 sonuna kadar orada kalmıştır.[19] 1922 sonunda Eğitim Bakanlığı'nda yayın ve çeviri işlerini organize etmek üzere Ankara'ya davet edilmiş ve Nisan 1923 seçimleriyle milletvekili olarak parlamentoya girmekle birlikte, rejimin ideolojisinin oluşturulması sürecinde kendisine

18 Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Yayına Hazırlayanlar Füsun Üstel-Sabir Yücesoy (İstanbul, 1989), s. 18.

19 Parla, *a.g.e.*, s. 16.

etkin bir görev verilmemiştir. Hatta *Türkçülüğün Esasları* adlı çalışmasıyla rejime ideoloji üretmeye niyetlenmesine rağmen, bu, Gökalp'in çekirdek kadro içine katılmasını sağlamamıştır. Gökalp'in Kemalistlerin çekirdek kadrosu içine alınmayışının bir nedeni, Parla'nın da dile getirdiği gibi, Gökalp'in İttihatçı geçmişi olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Fakat, asıl neden, Gökalp'in görüşleri ve hedefleri ile Kemalistlerinki arasında ciddi farklılıkların olmasıdır.

Bu farklılıkları ortaya koymak için Gökalp'in ileri sürdüğü görüşleri birer birer incelemekte yarar var. Gökalp'in bir ideolog olarak ortaya çıkışı 1908'e kadar gider. Birçok yazarın hemfikir olduğu nokta şudur: Gökalp'in fikirlerinin oluşumunda etkili olan kişi Durkheim'dir. Özellikle Durkheim'in solidarist görüşleri 1912 yılından itibaren Gökalp üzerinde belirgin bir etki yapmıştır. 1923 yılında yazdığı *Türkçülüğün Esasları* adlı kitapta, Gökalp, Durkheim'in solidarist görüşlerini yeniden işlemeye başlamış ve halkçılık, laiklik, Marksizm ve kimi reform projelerinden bahsetmiştir. Bütün bu konulara değinirken, Gökalp, oldukça basit bir yöntem izlemiştir. Her bir konuyu işlerken kullandığı ana tema, karşıtların birlikteliği ve antitez anlayışıdır. Doğu-Batı kültürleri, Osmanlı-Türk, homojenlik-kozmopolitanlık, ulusallık-uluslararasılık, kültür-medeniyet, seçkin-halk gibi konularda, Gökalp karşıtlık ilişkisi kurmaya çalışmaktadır. Gökalp'in tartışmalarında bir başka ana tema ahlaki boyuttur. Her konuyu Türk-İslam geleneği bağlamından yola çıkarak analiz etmeye ve çıkarsamalarda bulunmaya çalışmıştır. Hatta Lenin ve Marx'dan bahsederken dahi örneklemelerini İslami temalara götürmektedir. Yanlış anlamaları bertaraf etmek için kendi yazdıklarından uzun alıntılarla Gökalp'in görüşlerini tanımlamak anlamlı olacaktır.

Türkçülüğün Esasları adlı çalışmasında yazdığı üzere Gökalp solidarizm konusunda şunları belirtmektedir: "Milli tesanüdün birinci temeli (vatani ahlak) olduğu gibi, ikinci temeli de (medeni ahlak) tır. Vatani ahlak, kendi milletimizi

mukaddes tanımaktan ibaret olduğu gibi, medeni ahlak da milletimizin fertleriyle onlara benzeyen sair fertleri muhterem tanımaktan ibarettir. ... Milli tesanüdü kuvvetlendirmek için vatani ve medeni ahlaklardan sonra, bir de mesleki ahlakı yükseltmek lazımdır. Her millet, içtimai taksim-i amal neticesi olarak birtakım meslek ve ihtisas zümrelerine ayrılır. Mühendisler, tabibler, musikişinaslar, ressamlar, mimarlar, muharrirler, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, çulhalar, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar ilh... bu zümreler birbirinin lazım ve mülzemidirler, yekdiğerinin yaptıkları hizmetler, bu mütekabil muhtaçlıklar da bir nevi tesanüt değil midir? Bu nevi tesanüdün kuvvetlenmesi için, evvela, taksim-i amalin, ancak müşterek vicdana malik bir cemiyet dahilinde vukua gelmesi şarttır. Başka milletlere mensup olup da aralarında müşterek vicdan bulunmayan zümrelerin iş bölümü, hakiki taksim-i amal mahiyetinde değildir. Durkheim bu nevi hizmetlerin mübadelesine (mütekabil tufeylilik) adını veriyor. Mesela, eski Türkiye'de Türklerle gayrı Müslümanlar müşterek bir iktisadi hayat yaşıyorlardı. Fakat aralarındaki iş bölümü, hakiki bir taksim-i amal değildi; mütekabil bir tufeylilikten ibaretti. Çünkü Türklerle bu gayri Türk unsurlar arasında müşterek bir vicdan yoktu. Türkler, gayrı Müslümanların siyasi tufeylileri idiler, gayrı Müslümanlar da Türklerin iktisadi tufeylileri idiler. Beynelmilel iktisadi münasebetler de hep bu tarzdadır. Bu nevi tesanüdün kuvvetlenmesi için, ikinci şart da meslek zümrelerinin bütün memlekete şamil milli teşkilatlar halinde taazzisinden sonra, her meslek zümresinde mesleki bir ahlakın teessüs etmesidir. Mesleki ahlak, başka meslek zümrelerine mübah olduğu halde yalnız bir meslek erbabına -meslek icabı olarak- memnu olan fiilleri gösterir. ... Milli tesanüdün kuvvetlendirilmesi, içtimai intizam ve terakkinin, milli hürriyet ve istiklalin temelidir. Milli tesanüdü kuvvetlendirmek için de, vatani, medeni, mesleki ahlakların kuvvetlendirilmesi, yüksel-

tilmesi lazımdır."[20]

Gökalp'in solidarist görüşlerden bahsettiği ve Durkheim'den etkilendiği açıktır. Fakat altı çizilmesi gereken nokta, Gökalp'de vurgunun ahlaki boyut üzerine olduğudur.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nin mesleki temsil esasına göre organize edildiği, sanayiciler, tüccarlar, çiftçiler ve işçilerin meslek grupları olarak temsil edildiği ve bunun solidarist görüşleri yansıttığı açıktır. Fakat, İzmir İktisat Kongresi'ni organize edenlerin Gökalp'in düşüncelerinden etkilenerek bu kongreyi mesleki temsil zeminine oturttuklarını gösteren somut deliller mevcut değildir. Ayrıca, bu kongreyi takiben Türkiye'de mesleki temsil esasına göre örgütlenmenin yapıldığını gösteren veriler de yoktur: Ticaret erbabının kayıtlı olduğu sanayi ve ticaret odaları hariç, toplumun diğer kesimlerinin örgütlendiği yeni mesleki kuruluşlar yoktur. Eskiden varolanlar da 1926 sonrasında ya dağılmış ya da kapatılmıştır. Sendikalar bunun en tipik örneğidir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, İki Dünya Savaşı arası dönemde, Türkiye örneğinde solidarist anlayıştan çok, yasakçı anlayışın baskın oluşudur. Kemalist yönetim 1920'li yılların sonundan itibaren solidarizm yerine yasakçı anlayışı tercih etmiştir. Aşağıda yazılı olan CHP'nin 1931 programının ikinci maddesinde öngörülen mesleki temsil anlayışı, solidarist görüşten yola çıkmakla birlikte ulusçuluk anlayışı içinde telakki edilmiştir. CHP'nin ulusçuluk ilkesi: "Fırka, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar." (İkinci maddede ifade edildiği üzere.)

CHP programının 2. maddesi şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif

20 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Ankara, 1990), ss. 83-88.

mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir. A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur."[21]

Ulusçuluk anlayışını solidarist görüşle destekleme, yerleştirme kaygısı ön plandadır. Burada esas olan solidarizm değil ulusçuluktur.

Şimdi Gökalp'in halkçılık konusuna yaklaşımına göz atalım. Gökalp'e göre: "Türkçülüğün ilk esaslarından biri de şu (halka doğru) umdesidir. Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin (güzideler) i adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır. ... Güzideler henüz harstan nasiplerini almamışlardır.... O halde, güzidelerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1) Halktan harsi bir terbiye almak için, halka doğru gitmek 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek."[22]

Gökalp 'halka doğru' sloganını 1870'li yılların Rus narodniklerinden ve kuvvetle muhtemeldir ki, Bulgaristan üzerinden dolaylı olarak ödünç almıştır. Aydınların halka karşı sorumlulukları söylemi Rus narodniklerinde yaygın olarak dile getirilen bir söylemdi.[23] Bu söylem Gökalp'te

21 1935'deki dördüncü kongrede 2. madde halkçılık maddesine aktarılmıştır. *CHP Programı*, Ulus Basımevi, (Ankara, 1935).

22 Gökalp, *a.g.e.*, ss. 41-46.

23 Bu konu için bkz. Franco Venturi, *Roots of Revolution A History of the Po-*

sıkça dile getirilen bir konu olmakla birlikte, altı çizilmesi gereken nokta, Gökalp'te vurgu güzide-halk karşıtlığındadır. Gökalp bu iki kavramı genellikle birbirine karşıt olarak sunmakta ve bu karşıtlığın ortadan kalkması için aydınların halka gitmesi gerektiğini savunmaktadır. Kemalistler bu tür bir ayrımı hiç bir zaman ön plana çıkarmamışlardır.

CHP'nin halkçılık ilkesi şöyledir: "İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz."[24]

Kemalistlerin tanımladığı halkçılık ilkesi daha çok vatandaşların devlete, devletin de vatandaşlara karşı olan sorumluluklarının altını çizmektedir. Görüldüğü üzere, Kemalistler'de aslında ideolojik boyut kazanamayan bir halkçılık ilkesi vardır. Halkçılık ideolojisinin içeriği değiştirilmiştir.

Gökalp'in düşünme sistematiğine damgasını vuran karşıtlık ögesi 'kozmopolitan Osmanlı yönetici sınıf ve ezilen Türkler' sınıflamasında da görülmektedir: "Niçin bu ülkede [Osmanlıyı kasdediyor] yaşayan bu iki enmuzeç, Türk enmuzeci ile Osmanlı enmuzeci biri birine bu kadar zıttır. Niçin Türk enmuzecinin her şeyi güzel, Osmanlı enmuzecinin her şeyi çirkindir. Çünkü, Osmanlı enmuzeci Türkün harsına ve hayatına muzır olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatini milli menfaatin fevkinde gördü. İdare eden bütün kozmopolitler (Osmanlı sınıfı) nı, idare olunan Türkler de (Türk sınıfı) nı teşkil ediyordu."[25]

Kemalistlerin Osmanlı mirasından uzaklaşmaya çalıştıkları açık olmakla birlikte, konuyu Gökalp'in dile getirdiği

pulist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia, İngilizceye Çeviren, Francis Haskell, (Chicago ve Londra, 1960), ss. 469-506.

24 *CHP Programı*, Ulus Basımevi, (Ankara, 1935).

25 Gökalp, *a.g.e.*, s. 33.

tonda ve üslupta dile getirmedikleri bilinmektedir. Kemalistlerde asıl vurgu Osmanlı devletinin iktisadi anlamda çöktüğü ve Avrupa'ya bağımlı hale geldiği üzerinedir.

Kemalistlerin devletçilik konusunda da Gökalp'ten etkilendikleri ileri sürülmekte olduğu için Gökalp'in bu konuda yazdıklarının irdelenmesinde yarar var. Gökalp'e göre: "Türkler, mazide nail oldukları bu iktisadi refaha istikbalde de mazhar olmalıdırlar. Hem de kazanılacak servetler, Salur Kazan'ın zenginliği gibi umuma ait olmalıdır. Türkler hürriyet ve istiklali sevdikleri için, iştirakçi olamazlar. Fakat, müsavatperver olduklarından dolayı, fertçi de kalamazlar. Türk harsına en uygun olan sistem (solidarizm) yani tesanütçülüktür. Ferdi mülkiyet, içtimai tesanütte hadim bulunmak şartıyla meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdi mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız, içtimai tesanütte hadim olmayan ferdi mülkiyetler varsa, bunlar meşru sayılamaz. Bundan başka, mülkiyet yalnız ferdi olmak lazım gelmez. Ferdi mülkiyet gibi, içtimai mülkiyet de olmalıdır. ... Demek ki Türklerin içtimai mefküresi, ferdi mülkiyeti kaldırmaksızın, içtimai servetleri fertlere gasbettirmemek, umumun menfaatine sarfetmek üzere, muhafaza ve tenmiyesine çalışmaktır. Türklerin, bundan başka bir de iktisadi mefküresi vardır ki, memleketi büyük sanayie mazhar etmektir. Bazıları 'memleketimiz bir ziraat yurdudur, biz ziraatçi bir millet kalmalıyız. Büyük sanayi ile uğraşmağa kalkışmamalıyız' diyorlar ki asla doğru değildir. Filhakika, çiftçiliği hiç bir zaman elden bırakacak değiliz, fakat, asri bir millet olmak istiyorsak, mutlaka büyük sanayie malik olmamız lazımdır. Avrupa inkılaplarının en ehemmiyetlisi iktisadi inkılaptır. İktisadi inkılap ise nahiye iktisadı yerine millet iktisadının ve küçük hırfetler yerine büyük sanayiin ikame edilmesinden ibarettir. Millet iktisadı ve büyük sanayi ise ancak himaye usulünün tatbikiyle husule gelebilir. Bu hususta, bize rehber olacak (milli iktisat) nazariyeleridir. Amerika'da (John Ray) ve Almanya'da (Friedrich List), İngilte-

re'de Manchesterienlerin tesis ettikleri iktisadiyat ilminin, umumi ve beynelmilel bir ilim olmayıp yalnız İngiltere'ye mahsus bir (milli iktisat) sisteminden ibaret olduğunu meydana koydular. İngiltere büyük sanayi memleketi olduğu için, mamulatını harice göndermeğe ve hariçten ibtidai maddeler getirmeğe muhtaçtır. Bu sebeple, İngiltere için fayda olan yegane usul, gümrüklerin serbest olması kaidesi, yani (açık kapı) siyasetidir. Bu kaidenin İngiltere gibi büyük sanayie malik olmamış olan milletler tarafından kabul edilmesi, ilelebed İngiltere gibi sınai memleketlere iktisaden esir kalmasını intaç edecektir. İşte, bu iki müceddid kendi memleketleri için, birer hususi (milli iktisat) sistemi vücuda getirerek, memleketlerinin büyük sanayie malik olması için çalıştılar ve muvaffak da oldular. Bugün, Amerika ile Almanya büyük sanayi hususunda İngiltere ile boy ölçüşecek bir mertebeye yükselmişlerdir ve şimdi, onlar da İngiltere'nin açık kapı siyasetini takip ediyorlar. Fakat, bu devre gelebilmeleri, senelerce milli iktisadın himaye usullerini tatbik sayesinde olduğunu da pek ala biliyorlar. İşte Türk iktisatçılarının da ilk işi, evvela Türkiye'nin iktisadi şe'niyetini tedkik ve saniyen, bu objektif tedkiklerden milli iktisadımız için ilmi ve esaslı bir program vücuda getirmektir. Bu program vücuda geldikten sonra, memleketimizde büyük sanayii vücuda getirmek için her fert bu program dairesinde çalışmalı ve İktisat Vekaleti de bu ferdi faaliyetlerin başında umumi bir nazım vazifesini ifa etmelidir."[26]

Gökalp'in tanımlamasında bahsedilen iktisadi Türkçülük ile Kemalistlerin kabul ettikleri ve uyguladıkları devletçilik arasında doğrudan bir bağ kurmak ancak zorlamayla mümkün olabilir. 1931 yılındaki Üçüncü Kongrede CHP Devletçiliği şöyle tanımlamıştır: "Devletçilik: Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriş-

26 Gökalp, *a.g.e.*, ss. 172-176.

tirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde-bilhassa iktisadi sahada-Devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır."

1935 Yılında CHP'nin Dördüncü Kongresinde Devletçilik ilkesine şunlar eklenmiştir: "Devletin ekonomik işleri ile ilgisi filiğ [fiili] surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.

Devletin filiğ [fiili] olarak, hangi ekonomik işleri yapacağının belirtilmesi, ulusun genel ve yüksek asığlarına [çıkarlarına] bağlıdır. Bu lüzum üzerine, devletin filiğ [fiili] olarak, kendi yapmağa karar verdiği iş, eğer, özel bir girişit [girişimci] elinde bulunuyorsa, onun alınması her defasında özgü bir kanun çıkarmaya bağlıdır. Bu konuda özel girişitin [girişimcinin] uğrayacağı zararın, devlet tarafından ödeme şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken, gelecekteki kazanç ihtimalleri hesaba katılmaz."[27]

Gökalp'in bahsettiği iktisadi Türkçülük korumacı politikalardan ileri gitmemektedir. Korumacı politikalar, İttihatçılardan beri Türkiye'de uzun süredir tartışılan bir konudur: Maliye Bakanı Cavit Bey (1908) ile Musa Mehmetcanoğlu Akyiğitzade ve Kirkor Zohrap Efendi'nin yürüttükleri tartışmalara bakıldığında bu konuların önceden tartışıldığı açıkça anlaşılacaktır.[28] Gökalp bu tartışmalara yeni bir boyut getirmemiştir. Bu nedenle, Gökalp'in iktisadi Türkçülük tartışmasıyla Kemalistlerin devletçilik tartışmalarını aynı kefeye koymak mümkün değildir. Hatta daha ileri giderek denebilir ki, Gökalp'in tartışmaları yalnızca List'in analizlerine dayalı kalmıştır. Bu durumda, nasıl olup da Kemalistler Gökalp'in iktisadi görüşlerini aynen alıp uygulamış olabilirler?

Gökalp tarafından ileri sürülen bir başka karşıtlık da

27 *CHP Programı*, Ulus Basımevi, (Ankara, 1935).

28 Bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918)*, (Ankara, 1982), ss. 106-121.

hars-medeniyet farklılığı hakkındadır.[29] Gökalp'in ileri sürdüklerinin aksine Kemalistler kültür ile medeniyet arasında bir farklılık ve karşıtlık tanımlamamışlardır. Daha önemlisi, Gökalp, İslami geleneği kültür tanımlamasının içine özenle sokarken, Kemalistler laiklik çerçevesinde İslami geleneği dışlamaya çalışmışlardır.

Kemalistler ile Gökalp arasındaki önemli ayrımlardan bir tanesi de Turancılık konusundadır. Gökalp'e göre: "Türkçülükle Turancılığın farklarını anlamak için, (Türk) ve (Turan) zümrelerinin hudutlarını tayin etmek lazımdır. Türk bir milletin adıdır. Millet, kendisine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir. O halde, Türkün yalnız bir lisanı, bir tek harsı olabilir. Halbuki, Türkün bazı şubeleri Anadolu Türklerinden ayrı bir lisan, ayrı bir hars yapmağa çalışıyorlar. Mesela, şimal Türklerinden bir kısım gençler bir Tatar lisanı, Tatar harsı vücuda getirmekle meşguldürler. Bu hareket, Türklerin başka bir millet, Tatarların başka bir millet olması neticesini verecektir. Uzakta bulunduğumuz için, Kırgızların ve Özbeklerin nasıl bir şiar takib edeceklerini bilmiyoruz. Bunlar da birer ayrı lisan ve edebîyat, birer ayrı hars vücuda getirmeğe çalışırlarsa, Türk milletinin hududu daha daralmış olur. Yakutlarla Altay Türkleri daha uzakta bulundukları için, bunları Türkiye Türklerinin harsi dairesine almak daha güç görünüyor. Bugün, harsça birleşmesi kolay olan Türkler, bilhassa Oğuz Türkleri yani Türkmenlerdir. Türkiye Türkleri gibi, Azerbaycan, İran, Harezm ülkelerinin Türkmenleri de Oğuz uruğuna mensupturlar. Binaenaleyh, Türkçülükteki yakın mefkuremiz (Oğuz ittihadı) yahut (Türkmen ittihadı) olmalıdır. Bu ittihattan maksat nedir? Siyasi bir ittihat mı? Şimdilik hayır! İstikbal hakkında bugünden bir hüküm veremeyiz. Fakat, bugünkü mefkuremiz, Oğuzların yalnız harsça birleşmesidir. Türkçülüğün uzak mefküresi ise (Turan)dır. Turan bazılarının zannettiği gibi,

29 Gökalp, *a.g.e.*, ss. 25-41, 96-101.

Türklerden başka, Moğolları, Tunguzları, Finuvalıları, Macarları da ihtiva eden bir (kavimler halitası) değildir.... Türkçülerin uzak mefküresi (Turan) namı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları lisanda, edebiyatta, harsta birleştirmektir.... O halde, Türkçülüğü mefküresinin büyüklüğü noktasından üç dereceye ayırabiliriz: 1) Türkiyecilik. 2) Oğuzculuk yahut Türkmencilik. 3) Turancılık. Bugün şe'niyet sahasında yalnız Türkiyecilik vardır. Fakat, ruhların büyük bir iştiyakla aradığı (Kızıl Elma), şe'niyet sahasında değil, hayal sahasındadır. Turan kelimesinin manası şu suretle tahdit olunduktan sonra, artık, Macarların, Finuvalıların, Moğolların Turan ile bir alakaları kalmamak icap eder. Turan, bütün Türklerin mazide ve belki de istikbalde bir şe'niyet olan büyük vatanıdır."[30]

Turancılık konusunda Gökalp'in tanımlamasında eskisine göre coğrafi bir daralma sözkonusudur, fakat Turancılığın reddi veya dışlanması söz konusu değildir. Halbuki Kemalistler Turancılık düşüncesini tamamen reddederek, 1923 Lozan anlaşmasıyla belirlenen sınırlar içinde ulus-devlet modelini savunmuşlardır.

Özetlemek gerekirse, 1924 yılında ölmeden önce Gökalp'in yazdığı son kitap; *Türkçülüğün Esasları*, Gökalp'in Kemalistler için üretmeye çalıştığı ideolojik bir kitaptır. Gökalp'in kendi iç tutarsızlıkları bir tarafa, önerilerinin Kemalistler tarafından kabul edilerek uygulandığını gösteren bir kanıt olmadığı gibi, yukarıda işaret edildiği üzere, Kemalistler, Gökalp'in önerilerinin aksine politikaları hayata geçirmişlerdir. Bu demek değildir ki, Kemalistler ulusçu değillerdi. Elbette Kemalist yönetim ulusçuydu ve İttihatçılardan devraldığı ulusçuluk anlayışını rafineleştirerek pratiğe döktü. Bu anlamda bir devamlılıktan söz etmek mümkündür. Fakat buradan yola çıkarak Gökalp'in düşüncelerinin Kema-

30 Gökalp, *a.g.e.*, ss. 19-25.

listler tarafından aynen hayata geçirildiğini ileri sürmenin tutarlı bir tarafı yoktur.

Kemalistler üzerinde doğrudan etkin olduğu ileri sürülen bir başka İttihatçı ideolog Yusuf Akçura'dır. Volga Tatarlarından olan Akçura, 1904 yılında yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset*[31] adlı çalışmasıyla dikkat çekmiştir. Bu çalışmasında Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü karşılaştırmaktadır. Akçura, Osmanlıcılığı başarısız olduğu için açıkça reddetmekte, fakat bu çalışmasında İslamcılık ile Türkçülük arasında açıkça bir seçim yapmamaktadır. 1908 devriminden sonra ise, Akçura, Turancı anlamda Türkçülüğü savunmaya başlamıştır. Akçura *Türk Yurdu* dergisinin yayınlanmasında ve Türk Ocakları'nın (1912) kurulmasında önemli roller oynamıştır. Gökalp'den farklı olarak, Akçura İttihat ve Terakki içinde resmi bir görev almamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı takiben Akçura, yine Gökalp'den farklı olarak, Turancılığı ve İslamcılığı terketmiş ve Lozan'da belirlenen sınırlar içinde ulus-devlet modelini benimsemiştir. Bu dönüşüm Akçura'nın Türk Ocakları'nda verdiği birkaç konuşmada net olarak görülmektedir. 27 Nisan 1923'te Ankara'da yaptığı "Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşelerine Dair" başlıklı konuşmasında Akçura, beş önemli noktaya dikkat çekmiştir.[32] İlki, Osmanlı İmparatorluğu Habsburg İmparatorluğu gibi ortaçağa ait uluslarüstü bir devletti. İkincisi, Osmanlı devletindeki hakim sınıf (zümre-i hakime) bütün Osmanlı tebasını (Müslim ve Gayrı Müslim) sömürmüştür. Lüks içinde yaşayan Osmanlı hakim sınıfı, köylünün üretikleri ve savaş ganimetlerinden elde edilen gelirlerle varlığını sürdür-

31 "Üç Tarz-ı Siyaset" ilk kez *Türk Gazetesi*, 24-34, Mısır 1904'te ve 1912'de İstanbul'da tekrar yayınlandı ve daha sonra Ali Kemal ve Ahmet Ferit Tek'in mektuplarını da ekleyerek Karal yeniden yayınladı: Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Yayınlayan, Enver Ziya Karal, 2. Baskı (Ankara, 1987).

32 Akçuraoğlu Yusuf [Yusuf Akçura], "Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşelerine Dair", *Siyaset ve İktisat Hakkında Bir Kaç Hitabe ve Makale*, (İstanbul Yeni Matbaası, 1340/1924), ss. 141-168 (Osmanlıca).

müştür. Akçura'ya göre Avrupalı tüccarlarla ilişki içinde olan Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan Gayrı-Müslim teba, Osmanlı dış ve iç ticaretini ellerinde tutarak Osmanlı devletinden yararlanmışlar ve sermaye birikimini ellerinde tuttukları ölçüde Osmanlı hakim sınıfı içine girebilmişlerdir. Müslim ve Gayrı-Müslim tebayı ortaklaşa sömürenler Osmanlı hakim sınıfı ile bu tüccarlardı. Üçüncü olarak, Akçura Osmanlı İmparatorluğu'nun niçin ve nasıl yıkıldığı sorusuna cevap aramaktadır. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının iç ve dış nedenleri vardı. Osmanlı hakim sınıfının lüks tüketim giderlerini karşılamak için köylüleri sömürmek yetmediği için dışardan borç almaya başlamıştır ki bu, Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına yol açmıştı. Akçura'ya göre iç nedenler dış etkenler karşısında ikincil durumdaydı. Yeni yolların keşfedilmesi, sanayi devrimi ve Fransız devriminin etkileri oldukça önemliydi. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletinin askeri ve iktisadi gücü durağanlaşırken yeni yolların keşfedilmesi ve sanayi devrimi Avrupa'nın üstünlüğünü kurmasına yol açmıştı. Akçura'ya göre sanayi devrimi yalnızca seri üretim yaparak Osmanlı artizan üretimini etkilemekle kalmamıştı. Aynı zamanda, büyük şirketlerin ve tröstlerin kurulmasına yol açmıştı ki bunlar, kendi bankalarını da kurmuşlardı. Geleneksel Osmanlı üretim araçları bu gelişme karşısında dayanamadı. Osmanlı fabrikaları ve küçük üretim atölyeleri kapanmaya başladı. Avrupa devletlerine sağlanan kapitülasyonlar Avrupalı tüccarların daha güçlenmesine yardım etti. Dördüncü olarak, sanayileşme ve ticarette hızlı büyüme burjuvazinin siyasal taleplerle ortaya çıkmasına yol açtı. Eşitlik ve özgürlük sloganları bu siyasal taleplerin ifadesiydi. Akçura'ya göre bu süreç aristokratların burjuvazi ile ikame edilmesine ve ulus-devletlerin kurulmasına yol açtı. Fransız devriminin getirdiği fikirler Avrupa'da hızla yayıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu etkiledi. Gayrı-Müslim teba Osmanlı'dan ayrılma talebinde bulunmaya başladı. Bunu Müslü-

man Araplar takip etti. Gayrı-Müslim tebanın ayrılıkçı politikalara yönelmelerinin Akçura'ya göre bir nedeni, Osmanlı devletinin kendi Gayrı-Müslim tüccarlarını Avrupalı tüccarlara karşı korumamış olmasındandır. Akçura'ya göre Osmanlı devleti kendi Müslim ve Gayrı-Müslim tüccarlarını Avrupalı tüccarlara karşı korumamış ve bu durum Gayrı-Müslim tüccarları kendilerini koruyacak ve çıkarlarını önde tutacak Avrupalı hami aramaya sevk etmişti. Gayrı-Müslim teba kendilerine Avrupalı hami ararken Müslüman-Türk teba Osmanlı devletini savunmaya çalışmış, fakat Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmişti. Beşinci olarak, Akçura'ya göre Kurtuluş Savaşı, Türklerin bir Türk devleti kurma mücadelesini ifade etmektedir. Bu siyasi hedef başarıyla sonuçlanmıştır ve bundan sonraki hedef, iktisadi bağımsızlığın sağlanmasıdır.

Akçura'nın bu konuşmasının önemi, öncelikle, Osmanlı devletinin çöküşünü sosyo-ekonomik anlamda yorumlamaya çalışmasında, ikinci olarak da, yeni Türk devletinin iktisadi bağımsızlığa önem vermesi gerektiğini vurgulamasındadır. Akçura'nın bahsettiği bu iki nokta da Kemalistlerin söylemlerinde sıkça dile getirilen konular arasındadır. Fakat buradan yola çıkarak, Akçura'nın Kemalistlere ideoloji ürettiğini ve Kemalizmin ideoloğu olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Çünkü, bu tür analizler Kemalistler tarafından da yapılmaktadır. Gökalp gibi Akçura da Kemalist yönetim içinde marjinal bir konumda kalmıştır. 1923'te milletvekili olan Akçura, 1931 yılında, yeni kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin başına getirilmiş ve 1935 yılında ölünceye kadar İstanbul Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Fakat, Akçura hiç bir anlamda Kemalist yönetim tarafından ideoloji üretmeye teşvik edilmemiş ve bu bağlamda bir pozisyona yerleştirilmemiştir.

Buradaki örneklemlerden yola çıkarak ideolojik alanda Kemalist rejimin İttihatçılardan tamamen koptuğunu ileri sürmek de yanlıştır. İttihatçı dönemden Kemalist döneme

uzanan ideolojik devamlılığı görmezlikten gelmek mümkün olabilir mi? Öncelikle belirtilmelidir ki, Kemalistlerin ideolojik formasyonları İttihatçı dönemde oluşmuştur. Bu anlamda bir devamlılık mevcuttur, fakat 1923 sonrası dönemde Kemalistlerin İttihatçı temaları rafineleştirdikleri gözardı edilemez. İttihatçılar gibi Kemalistler de ulusçuydular. Fakat, İttihatçıların ulusçuluğu, Turancı ve İslamcı ögeleri ön planda tutarken, Kemalistlerin ulusçuluğunda bu temalar yerlerini bugünkü Türkiye sınırları ve laikliğe bırakmıştır. Kemalistlerin söylemlerinde önemli bir yer işgal eden 'milli iktisat' oluşturma hedefi, İttihatçılardan devir aldıkları bir anlayıştır. Fakat belirtilmelidir ki, İttihatçılar bu hedefi imparatorluk çerçevesinde ele almak durumunda olduklarından buna bağlı ciddi engellerle karşılaşırlarken, Kemalistler ulus-devlet çerçevesinde ve Kurtuluş Savaşı'nı takiben uygulamaya koymaya çalışmış ve İttihatçılar kadar zigzaglar çizmek durumunda kalmamışlardır.

İdeolojik bağlamda, Kemalist rejim otoriter özellikleriyle İttihatçılara benzemekte ve bir devamlılık öğesi sunmaktadır. İttihatçılar gücü kendi ellerinde toplarken, Kemalistler de gücü CHP içinde küçük bir grubun elinde toplamışlardır. Aralarında şu tür farklılıklar da mevcuttur: İttihatçılar yasallığa ve meşruiyete önem vermezken, Kemalistler asgari düzeyde de olsa hem yasallığa hem de meşruiyete önem vermişlerdir. İttihatçılar gizli örgüt olmaktan çıkıp legal bir parti olmaya gayret etmemişken, Kemalistler Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerini CHP'ye dönüştürerek bir açıklık ve yasallık süreci içinde olduklarını göstermişlerdir. İttihatçılarla Kemalistler arasında ideolojik anlamda genel bir devamlılıktan söz etmek mümkün olmakla birlikte, aralarında hedefler, araçlar ve genel bağlam bakımından azımsanamayacak farklılıkların mevcudiyetini yadsımak mümkün değildir. İttihatçılardaki Turancılık hedefi Kemalistlerde tamamen kaybolarak yerini ulus-devletin inşa edilmesi hedefine bırakmıştır. Bu çerçevede ulusçuluk bakı-

mından bir devamlılık öğesi olmakla birlikte aynı zamanda bir rafineleşme de sözkonusudur. Sonuç olarak, devamlılık ve kopuş tartışmasının toptan kabul veya ret noktasına indirgenemeyeceğinin altı çizilmelidir.

BÖLÜM II

Kadro Hareketi Üzerine Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış

1932-1934 yılları arasında toplam 36 sayı olarak yayınlanan aylık fikir dergisi *Kadro*,[1] ortalama 50 sayfa olarak basılmış ve 25 kuruşa satılmıştır.[2] Derginin ideoloğu Şevket Süreyya Aydemir, imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürü Vedat Nedim Tör'dür. İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge de kurucu yazarlar arasındadır. Bu yazarlar derginin ilk sayısından sonuna kadar düzenli olarak dergiye yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır.

Mehmet Şevki Yazman 13. sayıdan itibaren dergide düzenli olarak yazmaya başlamış, fakat derginin ilk oluşumun-

---

1 Ocak 1932 ile Aralık-Ocak 1934/1935 arasında yayınlanmıştır. 35. ve 36. sayılar birlikte basılmıştır. *Kadro* dergilerinin tıpkı basımı Cem Alpar tarafından yayınlandı. Bkz. *Kadro*, cilt 1, 2, 3, (Ankara, 1978, 1979, 1980). Tıpkı basımlara eklenen dizinlerde kimi isim hataları yapılmıştır. Düzeltilmiş dizinler için bkz. Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992), ss. 324-336.

2 *Kadro* dergisinin fiyatının diğer dergilere göre daha ucuz olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin aynı yıllarda yayınlanan *Muhit* dergisinin (1928-1933) fiyatı 50 kuruştu.

da yer almamıştır. Dergiye zaman zaman yazılarıyla katkıda bulunan dönemin bürokrat-aydınları şunlardır: Ahmet Hamdi Başar, Falih Rıfkı Atay, Behçet Kemal Çağlar, Eflatun Cem Güney, Muhlis Etem Ete, İbrahim Necmi Dilmen, Abdurrahman Şefik, Münir İriboz, Mümtaz Ziya, Şakir Hazım, Neşet Halil Atay, Hakkı Mahir, Mehmet İlhan, Tahir Hayrettin ve Mansur Tekin. Dönemin başbakanı İsmet İnönü de *Kadro* dergisine bir makale yazmıştır.

Türkiye'nin iktisadi ve siyasi tarihini içeren hiçbir çalışma yoktur ki Kadro hareketinden bahsetmesin. Modern Türkiye hakkında yazılan bütün kitaplarda Kadro hareketine atıfta bulunulmakla birlikte yorumlar oldukça ihtilaflıdır. Kadro hareketine genel anlamda atıfta bulunan çalışmaların dışında, Kadro hareketini doğrudan konu edinen kimi çalışmalar da ortaya çıkmıştır: Birkaç makale, iki kitap, bir yüksek lisans tezi ve sonradan kitap haline dönüştürülen bir doktora tezidir.[3]

Kadro üzerine yapılan çalışmaları üç kategoride incelemek mümkündür. İlk grubu oluşturan çalışmalarda yazarla-

3 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim*, 24/Kış 1984; Haldun Gülalp, "Nationalism, Statism and the Turkish Revolution: An Early 'Dependency' Theory", *Review of Middle Eastern Studies*, 4, 1985; Ayşe Trak, "Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey", *Current Anthropology*, 26/1 (February, 1985); Mohammad Sadıq, "The Kadro Movement in Turkey", *International Studies*, 23/4, 1986; Eyüp Özveren, 'The Intellectual Legacy of the Kadro Movement in Retrospect', *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23/4 (1996); Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, (Ankara, 1990); Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, (İstanbul, 1988); Nur Betül Çelik, *Türkiye'de Halkçılık ve Kadro Akımı*, Yüksek Lisans Tezi, (Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, 1984); Ömür Sezgin, La Recherche d'une doctrine nouvelle du development economique. *Le Mouvement de Kadro en Turquie*, Yayınlanmamış Doktora Tezi; Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, 1992); Mustafa Türkeş, "A Critique of Studies of the Kadro (Cadre) Movement", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 25/4, 1998; Mustafa Türkeş, "The Ideology of the Kadro (Cadre) Movement: A Patriotic Leftist Movement in Turkey", *Middle Eastern Studies*, 34/4, 1998.

rın Kadro hareketini daha çok kendi siyasal tercihleri açısından ele aldıklarını belirtmek mümkündür. Nitekim bu kategoriyi oluşturanları da kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Kadro hareketini bir komünist propaganda aracı olarak tanımlayanlar olduğu gibi, diğer taraftan Türkiye sosyalist hareketine balta vuran bir hareket olarak tanımlayanlar da mevcuttur. İkinci kategoriyi oluşturan çalışmalar, Kadro hareketi'nin ideolojik kökenleri, karakteri ve rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Üçüncü kategoride bulunan çalışmalar ise Kadro'yu gelişme modelleri açısından irdelemektedirler.

İlk kategoriyi oluşturan çalışmalara bakıldığında Fethi Tevetoğlu, Aclan Sayılgan ve İlhan Darendelioğlu, Aydemir, Tökin, Belge ve Tör'ün 1920'li yılların ilk yarısında solcu partiler içinde yer almalarından hareketle *Kadro*'nun yıkıcı bir komünizm propagandası yaptığını iddia etmektedirler.[4] Bu kitabın tamamında görüldüğü gibi bu niteleme kendi içinde tutarlı olmadığı gibi, suçlamaktan öteye gitmeyen, ayakları yere basmayan bir tartışmadan ibarettir. Ancak, bu söylemin Türkiye'de muhafazakar kesim üzerinde ne kadar etkili olduğu göz önüne alındığında hiç de azımsanamayacak bir etkiden söz etmek mümkündür.

Kadro hareketini doğrudan konu edinen kitaplardan bir tanesi, Naci Bostancı'nın *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri* adlı çalışmasıdır. Bostancı bu kitabında Kadroculari olumsuz bir anlamda Marksist olarak tanımlamakta ve Kadrocuların kendilerini iyi hazırlamadıklarını ileri sürerek küçümsemektedir. Bostancı'ya göre: "İddialı bir ideoloji vazetmeye çalışanların sahalarındaki literatürü de -mesela Max Weber, Werner Sombart- iyi bilmeleri gerekirdi."[5]

Kadro yazarlarının ne *Kadro* dergisinde ne de başka yazı-

4 Bkz. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, (Ankara, 1967), ss. 443-460; Aclan Sayılgan, *Sovyetlerde Eğitim ve Türk Öğrencileri*, (Ankara, 1967); Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı*, 1871-1965, (Ankara, 1968); İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, 1, (İstanbul, 1961).

5 Bostancı, *a.g.e.*, s. 43.

larında Weber'in çalışmalarına atıfta bulunmadıkları doğrudur.[6] Muhtemelen Weber'in çalışmalarından haberdar değillerdi. Fakat, bu dönemde diğer Türk aydınlarının Weber'in çalışmalarına atıfta bulunduklarını gösteren bir kanıt da mevcut değildir. 1935 yılına kadar Weber'in çalışmaları Türk aydınları tarafından tanınmamaktaydı. 1934 yılında Ömer Celal Sarc'ın bir çalışmasında Weber dipnot olarak verilmiş ve Ahmet Güner Sayar'ın belirttiğine göre Sabri Ülgener, 1935 yılından itibaren Weber'in çalışmalarını takip etmeye başlamıştı.[7] Bu durumda, Kadro yazarlarının Weber'i bilmeleri gerekirdi yargılamasını yapmak ne kadar anlamlıdır?

6 *Kadro* dergilerinde dipnotlarda atıfta bulunulan yabancı yazarlar şunlardı: Ferdinand Fried, "Das Ende des Kapitalismus", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), s. 14; Wagemann, "Was ist Geld", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933) s. 22; Charles Texier, *Küçük Asya*, c.1, *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933) s. 21; Franz Oppenheimer, "Der Staat", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), s. 35; M. Henry Eyraud, *La Théorie Monétaire des Crises*, (Lyon, 1932), Çeviren, Zeki Zeybek, *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), s. 91; Karl Kautsky, *Nasyonalizm ve Enternasyonalizm*, *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), s. 9; Lenin, *Milli Meseleler*, *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), s. 9; Wagner, *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 25; Sakazov, "Bulgarische Wirtschftsgeschichte" *Kadro*, 1/9, (Eylül, 1932), s. 26. Werner Sombart'a yapılan atıflar ileride ayrıca verilmektedir.

7 1923-1935 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan kitaplarda yalnızca bir tanesinde ve dipnot olarak Max Weber'den bahsedildiğine rastladım: Ömer Celal [Sarc], *Ziraat ve Sanayi Siyaseti*, (İstanbul, 1934), s. 7 dipnot 1: Max Weber, Die Objectiviaet sozialwiss-enschaftlichen Erkennens, *Archiv f. Sozialwissenschaft*, 19, 1904. Ahmet Güner Sayar'ın belirttiğine göre, Sabri Ülgener Weber'in çalışmalarını 1935 yılından itibaren okumaya başlamıştır. Bkz. Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, (İstanbul, 1986), s. 6. Bu dönemde Weber'in Türkiye'de tanınmaması oldukça anlaşılırdır. Türk öğrenciler Berlin'de okurken Weber psikolojik rahatsızlığı nedeniyle akademik ortamdan uzaktı. Anlaşılan hiç bir Türk, Weber'in öğrencisi olmamıştır. Weber'in yazdıkları ancak 1950li yıllarda modernistler tarafından Amerikan sosyolojisine tanıtıldıktan sonra dikkat çekmeye başlamıştır. Weber'in kısa özgeçmişi şöyledir: 1892 yılından itibaren Berlin'de hukuk, 1894'den itibaren Freiburg'da siyasi iktisat, 1897'de Heidelberg'de iktisat öğreten Weber, babasının ölümü üzerine 1897'de sağlık nedenleriyle görevine ara vermek ve 1918 yılına kadar akademik ortamdan uzak kalmak durumunda kalmıştır. 1918 yılında Viyana'da Sosyoloji bölüm başkanlığını kabul eden Weber, 1919'da Münih'de Sosyoloji bölümü başkanı olmuş fakat kısa süre sonra 1920'de ölmüştür. Bkz. *Max Weber's Political Sociology: A Pessimistic Vision of a Rationalised World*, Der. Ronald M. Glassman ve Vatro Murvar, (Londra, 1984).

Bostancı'nın, Kadroculaların Werner Sombart'ı bilmeleri gerektiği iddiası oldukça gariptir. Karaosmanoğlu hariç, Kadro yazarlarının hepsi Sombart'ın çalışmalarından haberdardılar. Tör, Berlin Üniversitesi'nde öğrenim görürken Sombart'ın derslerine katıldığını belirtmekte[8] ve *Kadro* dergilerinde Sombart'ın yazdıklarına referans vermektedir.[9] Benzer şekilde Tökin, kendi yazdığı 1934 basımlı *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı kitabında Sombart'tan alıntılar yapmıştır. Tökin, kendisine yöneltilen Sombart ile ilgili bir soruya karşılık, Sombart'ın çalışmalarıyla daha Moskova'da öğrenci iken tanıştığını belirtmiştir.[11] Belge, muhtemelen Sombart'ın çalışmalarından Berlin Üniversitesi'nde öğrenci iken haberdardı. Aydemir, *Kadro* dergisinde Tökin'in kitabını tanıtırken Sombart'ın çalışmalarına atıfta bulunarak Sombart ile Tökin'in çalışmalarında benzerlikler olduğunu ileri sürmüştür.[12]

Bu durumda, *Kadro* yazarlarınının Sombart'ı bilmediklerini veya iyi bilmediklerini ileri sürmek nasıl mümkün olabilir? Bostancı'nın savı tutarlı değildir. Aslında Bostancı, ileri sürdüğü bu iddia ile, kendisinin *Kadro* dergilerini ayrıntılı bir şekilde okumadığını göstermektedir. Aksi halde, Sombart'a ilişkin referansları görmemek mümkün değildir. Aslında bu tür örnekler yalnızca Bostancı'ya özgü de değildir.

8 Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, (Milliyet Yayınları, 1976), s. 8; *Kemalizmin Dramı*, 2. Baskı, (İstanbul, 1983), s. 18, 60.

9 Vedat Nedim [Tör], "Kronikler: Kadroyu Teyit Eden Bir Eser: Die Zukunft des Kapitalismus, Werner Sombart" *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 37-38

10 Bkz. İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 1. Baskı (Ankara, 1934), 2. Baskı, (İstanbul, 1990): Werner Sombart, *Die Ordnung des Wirtschaftslebens*, 1927. Aufl. 2. Berlin; Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus (*Der moderne Kapitalismus*, III, 1) T.1. 1927; *Der moderne Kapitalismus*, I, 2; Gewerbewesen, II. *Der moderne Kapitalismus* (Modern Capitalism), 3 cilt, (Münih, Leipzig, 1924-1927).

11 Ertan'ın Tökin ile yaptığı mülakat için bkz. Ertan, *a.g.e.* Ekler, ss. 1-13.

12 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 8-9; Şevket Süreyya [Aydemir], "Bir İlk Eser: Türkiye Köy İktisadiyatı" *Kadro*, 3/34, (Ekim, 1934) ss. 34-39; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği I" *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), s. 29.

Benzer örnekleri başka çalışmalarda da görmek mümkündür. Diğer bir ifade ile, *Kadro* üzerine yapılan çalışmalar çok olmasına rağmen, araştırma düzeylerinin oldukça sorunlu olduğu açıktır.

Kadro hareketini sol bir perspektiften ele alan Yalçın Küçük, Dimitir Şişmanov, Merdan Yanardağ ve Rasih Nuri İleri, Karaosmanoğlu hariç diğer düzenli *Kadro* yazarlarının geçmişte sol partilerle ilişkileri olduklarını belirtmekte ve özellikle Tör'ün Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın (TİÇSF) gizli dökümanlarını 1927 yılında polise teslim ederek sol hareketi 'sattığını' ileri sürmektedirler. Bu yazarlar konuya daha çok 'sosyalist ahlaki' değerler açısından bakmakta ve 1925 yılı parti içi bölünme sürecinde TİÇSF içinde kalan Şefik Hüsnü Deymer, Nazım Hikmet ve diğerlerinin sosyalist yaklaşıma bağlı kaldıklarını ama ileride *Kadro* dergisini çıkaracak olan Kadrocuların sınıf analizinden uzaklaştıklarını ve Kemalist yaklaşımı kabullendiklerini ileri sürerken bir anlamda Kadroculara ahlaki açıdan olumsuz bir niteleme yüklemektedirler.[13] Fakat, bu tür ahlaki ve duygusal nitelikli yargılama, aynı zamanda TİÇSF'nin ne kadar sınıf analizi yaptığı sorusunu gözardı etmektedir. Bu tür yargılamaların dışında kalarak TİÇSF'nin ne kadar sınıf analizi yaptığı ve ne ölçüde sosyalist olarak değerlendirilebileceği sorusu Tunçay ve Harris tarafından gündeme getirilmiştir. Tunçay ve Harris, TİÇSF'nin format olarak sosyalist olduğunu, Marksist terminolojiyi kullandığını fakat aynı zamanda ulusçu görünümünü koruduğunu tesbit etmektedirler.[14] Bu tesbit aslında partiden ayrılışın temel nedeninin

13 Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978*, 4. Baskı, 1, (İstanbul, 1985), s. 148; Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler 1830-1980*, 5, (İstanbul, 1988), ss. 321-421; Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Hazırlayan: Ayşe ve Ragıp Zarakolu, (İstanbul, 1978), ss. 89-145; Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, (İstanbul, 1988), ss. 77-109; Rasih Nuri İleri için bkz. Yanardağ, *a.g.e.*, ss. 5-10.

14 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Baskı, (İstanbul, 1978), ss. 336-337; George S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, (Stanford, California, 1976), s. 130.

ideolojik olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Parti içinde yaşanan ayrılışın sınıf analizi ve ideolojik bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklandığını gösterir yeterli kanıt yoktur. Partide kalanların bu dönemde sınıf analizi yaptığını gösterir ikna edici kanıtlar da mevcut değildir. Parti içinde kalanların analizleri ile Kadrocuların analizlerini karşılaştıran çalışmalar henüz ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle, 'sosyalist ahlak' merkezli yargılamalar Kadro hareketini analiz etmeye yetmemektedir. Daha açık bir ifade ile Kadro hareketini 'solu satanlar' olarak değerlendirmek anlamlı gözükmemektedir.

Bu aşamada oldukça ihtilaflı olan bir başka konuyu da -Kadro ve Faşizm- irdelemekte yarar var. Hiçbir çalışmada Kadro'nun faşizmi savunduğu açıkça söylenmemekle birlikte, bazı çalışmalarda Kemalizm, Kadro hareketi ve İtalyan faşizmi arasında paralelliklerin mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Hiç bir çalışmada doğrudan bir kanıt sunulmamakla birlikte, üçünün de otoriter nitelikli bir eğilim içinde oldukları ana temasından hareketle *Kadro*'nun faşizm kategorisi içinde incelenmesi gerektiği ima edilmektedir.[15] İtalyan faşist yayınları ile *Kadro* dergisi arasında benzerlikler olduğu temasını en açık işleyen çalışma, Giacomo Carretto' nun '1930'larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler' adlı makalesidir.[16] Carretto, Kadro veya Kemalist rejimin faşizm kategorisi içine doğrudan yerleştirilebileceğini ileri sürmemekte fakat, İtalyan faşistlerinin yayınları ile *Kadro* arasında paralellikler kurmaktadır. İkisinin de demokrasiye karşı otoriter eğilimi savunduğu, ikisinde de ulusal liderliğin oldukça önemli olduğu, Carretto tarafından belirtil-

15 Bkz. Çağlar Keyder, *State and Class in Turkey, A Study in Capitalist Development*, (Londra, New York, 1987), ss. 98-110; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, (Londra, New York, 1993), ss. 65-66; Giacomo Carretto, "1930'larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler I, II", Çeviren, Durdu Kundakçı, *Tarih ve Toplum*, 17,18, (Mayıs, Haziran, 1985), ss. 344-348, ss. 422-432.

16 Carretto, *a.g.m.*

mektedir. Bu paralelliklerin dışında, Carretto, *Kadro* ile bu dönem İtalyan Türkoloğu Ettore Rossi arasındaki bir tartışmadan söz etmektedir. Carretto'nun belirttiğine göre Ettore Rossi 1923 yılında 'Nuova Turchia' (Yeni Türkiye) adlı bir makale yazmış ve bu makalede Kemalizmin İtalyan faşizmini örnek aldığını ileri sürmüştür. Carretto benzer tartışmaların ve yorumların 1932 yılına kadar İtalyan basınında devam etiğini belirtmektedir.[17] 1932 yılında Rossi'ye cevaben Belge, *Kadro* dergisinde İtalyan faşizmi ile Kemalizm arasında benzerliklerin mevcut olmadığını ileri süren yazılar yayınlamıştır.[18]

Belge, faşizm ve Kemalizmin çıkış noktaları ve hedefleri açısından farklı olduklarını, İtalyan faşizminin İtalya'ya özgü yarı-kapitalist bir yapıdan kaynaklandığını, faşist korporasyonlarla sınıf çatışmasını engellemeyi hedeflediğini ve İtalyan faşizminin yayılmacı olduğunu, buna karşın Türkiye'de toplumun henüz sınıf çatışması yaşayacak kadar farklılaşmadığını, Kemalist rejimin savaşan ve çatışan sınıfların Türkiye'de ortaya çıkmasına izin vermeyeceğini, Kemalizmin yayılmacı bir politikayı reddettiğini ve bütün bunlardan dolayı Kemalizmin İtalyan faşizmini model almadığını ve onu taklit etmeye çalışmadığını ileri sürmüştür. Carretto'nun belirttiğine göre daha sonraki yıllarda Rossi görüşlerini nezaket icabı değiştirerek Kemalizmin kendine özgü bir ideolojisi olduğunu kabul ettiğini, ancak yine de ikisi arasında paralellikler olduğu savını ileri sürmeye devam ettiğini belirtmektedir.[19]

Carretto'nun anlatımı eksiktir, çünkü *Kadro* faşizm konusundaki tanımını ve yorumunu 1933 yılında değiştirmiştir. Aşağıda, dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde irdelendiği üzere, 1933'den itibaren *Kadro*, faşizm tanımını sanayi

17 Carretto, *a.g.m.*
18 Burhan Asaf [Belge], "Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi", *Kadro*, 1/8, (Ağustos, 1932), ss. 36-39.
19 Carretto, *a.g.m.*, ss. 344-348.

burjuvazisi ile ilişkilendirmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere Carretto, *Kadro*'nun faşist olduğunu ileri sürmemektedir, fakat, haklı olarak *Kadro*'nun ideolojisinde otoriteryan eğilimler olduğunu vurgulamaktadır. Buna ek olarak belirtilmelidir ki, *Kadro* yazarlarından özellikle Karaosmanoğlu Sovyetlerdeki rejimin ve İtalya'daki disiplinli genç faşist kuruluşların şevkine sempati duymaktadır.[20] Fakat, faşizm, sosyalizm, Kadro hareketi ve Kemalizm arasındaki otoriteryanlık benzeşmesi *Kadro*'nun faşist olduğunu veya faşizmi savunduğunu göstermez. Diğer bir ifade ile, Kadro hareketini faşizmle özdeşleştirmek veya kimi benzerliklerinden dolayı *Kadro*'yu faşist bir hareket olarak tanımlamak mümkün değildir. Sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere Kadro hareketinde ırkçılık, yayılmacılık veya sınıflararası uzlaşma arayışı tartışması yoktur. *Kadro*'nun otoriteryan özelliği onun faşist olduğunu göstermez. Faşizm tanımlaması için otoriteryanlık tek başına yeterli bir kriter olsaydı bu dönemde faşist olmayan rejim ve akım yok demek gerekirdi.

İkinci kategoriyi oluşturan çalışmalar genellikle *Kadro*'nun ideolojik kökenleri, karakteri ve rolü üzerinde duran araştırmalardan oluşmaktadır. Birçok araştırmacının hemfikir olduğu nokta, *Kadro* yazarlarının bir şekilde Marksizmden etkilendikleri yönündedir. *Kadro* yazarlarının hemen hemen hepsi 1920'li yılların ilk yarısında sol gruplar içinde bulunmuşlardır. Harris ve Tunçay'a göre, *Kadro* yazarlarının eski görüşlerinde fazla değişiklik olmamıştır, nitekim 1920'li yılların ilk yarısında *Aydınlık* gibi sol gruplar içinde tartışılan konularla *Kadro* dergisinde yapılan tartışmalar arasında niteliksel olarak bir devamlılık gözlemektedirler. Her ikisi de aydınların uyanarak toplumda tarihsel devrimci rol oynaması gerektiğini vurgulamaktadır. *Kadro* yazarlarını etkileyen önemli bir faktörün Sovyetler Birliği'nde yaşanan ikti-

20 Bkz. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "Moskova-Roma-Ankara", *Kadro*, 1/6,7,9,10,11,12, 2/13,14,15.

sadi deneyim olduğunu belirten Harris ve Tunçay, Kadroculaın Sovyetler Birliği'nde devlet eliyle uygulanan planlı kalkınmacı modelin Türkiye ve az gelişmiş ülkelere ulusçu bir çerçevede uyarlanması arayışını ifade eden bir aydın hareketi olduğunu ileri sürmekte ve Kadro hareketinin ulusçu niteliğinin altını çizmektedirler.[21] Kadro hareketinin analizi Tunçay ve Harris'in çalışmalarının ana temasını oluşturmadığı için, yazarlar *Kadro*'nun ulusçu özelliğine ve devamlılık sunan tartışmalara dikkati çekmekle yetinmektedirler. Tunçay ve Harris'in bu tesbitleri oldukça anlamlıdır fakat ayrıntılandırmayı gerektirir.

Kadro hareketinin ulusçu özelliklerine ilişkin bir başka tartışma Haldun Gülalp tarafından yapılmaktadır. Gülalp, Kadroculaın esasen Kemalist rejimi yanlış algıladıklarını ileri sürmektedir. Gülalp, Kemalist rejimin başlattığı sanayileşme programı ve devletçi politikaların Kadrocular tarafından ilericilik, anti-emperyalizm ve sınıfsız toplum oluşturma yolunda atılan adımlar olarak algılandığını ve bu nedenle Kadroculaın Kemalist rejimi yanlış algıladıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca Gülalp'e göre, gelişmecilik perspektifinden hareketle *Kadro*, gelişmenin ancak dünya kapitalist sisteminden ayrılışla mümkün olacağını iddia ettiğini ileri sürmektedir.[22]

Gülalp'in yaptığı ilk tesbit anlamlıdır. Fakat, ileri sürdüğü ikinci sav -*Kadro* gelişmenin dünya kapitalist sisteminden ayrılmakla mümkün olacağını ileri sürdü- tartışmaya açık bir konudur. *Kadro* yazarlarının kullandıkları terminoloji yakından takip edildiğinde, 1932 yılında kullanılan otarşi kavramı ile 1933 ve 1934 yıllarında bu kavrama yüklenen anlamın farklı olduğu görülmektedir. Hatta 1933 yılında bu kavram üzerine yanlış anlaşılmayı önlemek için bir makale dahi yazmışlardır. Sonraki bölümlerde ayrıntılandırıldığı gibi, *Kadro* yazarları 1932 yılında otarşi kavramına kendi

21 Harris, *a.g.e.*, s.146; Tunçay, *a.g.e.*, s. 336.
22 Gülalp, *a.g.m.* ss. 69-85.

kendine yeterli olma içeriğini yüklerlerken, 1933 ve 1934 yıllarında bu içeriği değiştirmişler, otarşi ile dar anlamda korumacı dış ticaret politikasını kastetmeye başlamışlar ve giderekte bu kavramı terk etmişlerdir. Kadrocuların tartışmalarında ağır basan nokta dünya kapitalist sisteminden ayrılış veya tamamen kopuş tartışması değildir. İleride ayrıntıları verildiği üzere, Kadrocuların tartışmaları iyimser bir varsayıma dayanmaktadır: Kadrocuların göre Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan kapitalist-emperyalist sistem kendi iç rekabet ve çatışmasından dolayı çökecektir. Bu varsayımdan yola çıkarak, Kadrocular yeni bir öngörüde bulunmaktadırlar: kapitalist-emperyalist sistemin çöküşünü takiben oluşacak uluslararası sistemde belirleyici ana unsur siyasi ve iktisadi anlamda bağımsız ulusal birimler olacaktır. Buradan anlaşılacağı üzere, *Kadro* yazarları sistemin dışına çıkmayı değil, kapitalist-emperyalist sistemin çökeceğini öngörmektedirler. Bu nedenle, Gülalp'in ileri sürdüğü bu nokta oldukça tartışmalıdır.

Kadro üzerine yazdıkları makalelerde benzer noktalara dikkat çeken Gülalp ve Ayşe Trak (Buğra), Kadrocuların Türkiye'de sınıfların olduğunu görmezlikten geldiklerini ileri sürmektedirler.[23] Trak, daha ileri giderek, *Kadro* yazarlarının Türkiye'de kapitalizm öncesi sınıfları analiz etmediklerini ileri sürmektedir.[24] Bu tesbitler oldukça yanıltıcıdır. Özellikle Tökin, Türkiye'de kapitalizm öncesi sınıfların mevcut olduğunu çok net biçimde ifade etmektedir. Tökin toprak ağalarını, ortakçıları, köylüleri, topraksız köylüleri ve toprak kölelerini kapitalizm öncesi sınıflar arasında saymaktadır. Kadrocuların sınıflardan bahsetmediklerini veya sınıf analizi yapmadıklarını ileri sürmek mümkün değildir. Ancak, ilerde görüleceği üzere, Kadrocular sınıf analizlerini farklı bir perspektiften yapmaktadırlar.

Ayşe Trak, Merdan Yanardağ ve Eyüp Özveren, *Kadro*

23 Gülalp, *a.g.m.*, s. 79; Trak, *a.g.m.* ss. 89-102.
24 Gülalp, *a.g.m.*; Trak, *a.g.m.*

yazarlarının Sultan Galiyev'in görüşlerinden etkilendiklerini ileri sürmektedirler. Üç yazar da Galiyev'in tartışmasında ön planda olan az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki çatışmalar görüşünün Kadrocular üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedirler. *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi* adlı kitabında Sovyetler Birliği'ndeki Galiyevci görüşlerin *Kadro* üzerinde etkili olduğunu ileri sürmekle yetinmeyen Yanardağ, Kadrocu yaklaşımın bir adım ötesinin Galiyevcilik olduğunu ileri sürmektedir.[25] Yanardağ tartışmasını bir soru ile daha ileri götürmektedir: Herhangi bir Türk, Sultan Galiyev'in gizli örgütü içinde bulundu mu?[26] Yanardağ bu soruya net bir cevap bulamamakla birlikte, Bennigsen ve Quelquejay'un tartışmalarını yanlış yorumlayarak adeta Aydemir'in Galiyevci örgütler ile doğrudan ilişki içinde olabileceğini ima etmektedir. Bennigsen ve Quelquejay, Galiyevci muhalefetten bahsederken, Aydemir veya diğer *Kadro* yazarlarının ismini zikretmez, fakat Türkiye'deki göçmenlerden bahsederler. Hatta, Bennigsen ve Quelquejay, Galiyev tarafından kurulduğu ileri sürülen gizli örgütün Sovyet tarihçiliğinin abartılı versiyonu olduğunu dile getirerek, kurulduğu varsayılan bu örgüt sayesinde Galiyevci ve 'Müslüman Sosyalistlerin' yönetimden uzaklaştırıldığını[27] ve adı geçen Galiyevci gizli örgütün Sovyet tarihçiliğinin iyi desteklenmemiş bir ürünü olduğunu belirtmektedirler.[28]

Daha açık bir ifade ile, Yanardağ, Bennigsen ve Quelquejay'un tesbitlerini yanlış yorumlamaktadır. Bennigsen ve Quelquejay, bu örgüt içinde herhangi bir Türkiyeli Türk isminden bahsetmez, fakat Türkiye'de bulunan göçmenlerin

25 Yanardağ, *a.g.e.*, ss. 168-185.

26 Yanardağ, *a.g.e.*, ss. 179-185.

27 Alexandre Bennigsen ve C. L. Quelquejay, *Islam in the Soviet Union*, İngilizceye Çeviren E. Wheeler ve Hubert Evans, (Londra, 1967), ss. 154-156.

28 Bennigsen ve Quelquejay adı geçen gizli örgütün şu kitapta bahsedildiğini belirtmektedir: A. Arsharuni ve Kh. Gablidullin, *Ocherki Panislamizma: Panturkizma, v Rossii*, (Moscow, 1931), Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s.154.

bir kısmının bu gizli örgütün mensubu oldukları iddiasını dile getirmektedirler. Aydemir ve diğer *Kadro* yazarlarının göçmen Türk olmadığı ortadadır. Yanardağ veya herhangi bir kimse, Aydemir'in, Galiyev'in kurduğu iddia edilen gizli örgüt içinde yer aldığını veya doğrudan bağı olduğuna dair herhangi bir kanıt sunmamaktadır. Yanardağ, *Kadro* ile Galiyevci yaklaşımlar arasındaki ideolojik benzerlik ile, kurulduğu varsayılan bu örgüt arasında bir bağ kurmaya çalışarak iki ayrı konuyu birbirine karıştırmaktadır. Yanardağ'ın bu tür bir ilişki kurmaya çalışmasının gerisinde yatan nedenin, Yanardağ'ın kafasındaki diğer bir sorunsal ile ilgili olduğunu tahmin etmek mümkündür. Yanardağ, Aydemir'in Komintern kararlarına 1924 ve 1925'te niçin karşı çıktığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu tarihlerde Aydemir, Komintern kararlarına karşı çıkarak, TİÇSF içinde ayrılışa yol açmıştır. Yanardağ'ın tartışmaları Galiyevci görüşlerin *Kadro* üzerindeki muhtemel etkisini açıklamaktan uzaktır.

Eyüp Özveren de Galiyevci tartışmalara değinenler arasındadır,[29] fakat yeni bir açılım sunmaktan uzaktır. Ayrıca, Özveren, Trak'ın tartışmalarını ve Gülalp'in işaret ettiği noktaları yinelemekten öteye gitmemekte, fakat ilginç bir şekilde kendisinden önceki çalışmaları görmezlikten gelmektedir.

Kadrocuların dünya görüşü hakkında, Boratav,[30] İlhan Tekeli ve Selim İlkin[31] şu noktaları belirtmektedirler: *Kadro* yazarlarının tarihsel materyalizmi analiz metodu olarak kullandıklarını dile getirmekle birlikte, *Kadro*'nun tarihsel materyalizmi nasıl yorumladığı üzerinde fazla durmamaktadırlar. Aynı konuda Gülalp ve Sadıq Kadrocuların tarihsel materyalizmi analiz metodu olarak kullanırken seçici olduklarını ve tarihsel materyalizmin kimi önemli öğelerini gözardı ettiklerini ileri sürmektedirler.[32]

29 Özveren, *a.g.m.* s. 571.

30 Bkz. Tökin'in kitabının ikinci baskısı için Boratav'ın yazdığı önsöz. İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. Baskı, (İstanbul, 1990).

31 Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 53.

32 Gülalp, *a.g.m.*, ss. 72-73; Sadıq, *a.g.m.*, ss. 329-330.

Sadıq, ayrıca, Kadro ile İttihatçılar arasında kimi benzerlik ve farklılıkların olduğuna ve Kadro hareketinin 1930'lu yıllarda yeni ideoloji arayışım ifade etmesi açısından da önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Sadıq'a göre, Kadrocular, İttihatçıların ulusçuluk anlayışından ve genel anlamda İttihatçı mirastan kendilerini uzaklaştırmaya çalıştılar. İttihatçılar tarih, kültür ve etnik temaya önem verirken, Kadrocular iktisadi gelişme temasını ön plana çıkarmışlardır.[33]

İttihatçılarla *Kadro* arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusu İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan tarafından da ele alınmıştır. "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi" başlıklı makalede Tekeli ve Şaylan, 19. yüzyılda Rusya'daki narodnik hareketinin Türkiye'deki halkçılık düşüncesi üzerinde etkili olduğunu, fakat İttihatçıların ideoloğu olan Ziya Gökalp ve zamandaşı Kör Ali İhsan Bey'in dayanışmacı-korporatist mesleki temsil önerilerinin kaynağının Durkheim'in dayanışmacı görüşünden kaynaklandığını, halbuki Kadroculaların tarihsel materyalizmden etkilendiklerini vurgulayarak, Kemalist ve İttihatçı dönem aydınlarının ayrı kategorilere koyulması gerektiğini belirtmektedirler.[34]

Tekeli ve Şaylan, 1930'lu yıllarda Kemalist halkçılık ve devletçilik anlayışlarının birleştirilmesi ihtiyacı doğduğunu ve bu sorumluluğu Kadronun üstlendiğini dile getirmekle birlikte,[35] niçin böyle bir ihtiyaç ortaya çıktığını ve bunun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini belirtmemektedirler.

Kadro'nun ideolojisi ile halkçılık arasında bir bağlantı olup olmadığı sorunsalı, Nur Betül Çelik'in *Türkiye'de Halkçılık ve Kadro Akımı* başlıklı yüksek lisans tezinde de dile getirilen bir konudur. Çelik, toprak reformu çağrısı yapmalarını örnek göstererek Kadroculaların halkçılığı savunduklarını ileri sürmektedir.[36] *Kadro* yazarlarının toprak reformu yapılması

33 Sadıq, *a.g.m.*, ss. 321-332.

34 İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz-Güz 1978, 6-7, ss. 44-110

35 Tekeli ve Şaylan, *a.g.m.*, s. 85.

36 Çelik, *a.g.e.* çeşitli sayfalarda.

gerektiğini savundukları ve CHP'nin ilkelerine bağlı oldukları doğrudur, fakat buradan yola çıkarak Kadroculaların ideolojik olarak halkçılığı savunduklarını ileri sürmek mümkün müdür? Gerçekte *Kadro*, halkçılık tartışmasını çok nadiren ve ağırlıklı olarak da toprak reformu özelinde yapmıştır. Bunun dışında *Kadro*'yu halkçılık ideolojisi çerçevesi içine oturtmak oldukça zordur, çünkü *Kadro* aynı zamanda seçkinci yaklaşımı açıkca benimsediğini ileri sürmektedir.

Bazı yazarlar, Kemalist rejim içinde *Kadro*'nun rolünün ne olduğunu sorgulamışlardır. Sadıq bu konuya doğrudan değinmektedir. Sadıq, Kemalist rejimin kendi ideolojisini yorumlayacak ve geliştirecek yeni bir basma ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. İttihatçıların kurduğu ve Türk ulusçuluğunu tanımlama ve yayma görevini üstlenen Türk Ocakları 1931 yılında Kemalist rejim tarafından kapatılarak Halkevleri ile ikame edilmiştir. Halkevleri ile birlikte *Hakimiyet-i Milliye*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* gibi günlük gazeteler ve aylık Muhit dergisi Kemalist rejimin reformlarını kamuoyuna duyurmaya ve ihtiyaç duyulan yeni basın görevini yerine getirmeye çalışmışlardır. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere, geleceğin *Kadro* yazarları da bu gazete ve dergilere yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Anlaşılacağı gibi, Kemalist rejimin ihtiyaç duyduğu rejimin ideolojisini kamuoyuna aksettirecek nitelikte bir basın zaten mevcuttu. Bu durumda Kemalist rejim niçin özellikle *Kadro* dergisine ihtiyaç duysun?

Kadro dergisinin rolü konusu Tekeli ve İlkin tarafından da ele alınmıştır. "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro" adlı makalede Tekeli ve İlkin şu noktalara dikkat çekmektedirler: *Kadro*, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, dünya buhranının yarattığı iktisadi sorunlara çözüm aradığı bir dönemde yayınlanmıştır. *Kadro* tek parti rejimine teorik çerçeve oluşturmayı hedefleyen bir grup aydını temsil etmektedir. Bunu yaparken *Kadro* yazarları iktidarda bulunan CHP ile kimi konularda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu mücadele sürecinde *Kadro* başarılı olamamış ve rejim tarafından Serbest

Fırka etrafında oluşan liberallerin bertaraf edilmesi sürecinde kullanılmıştır.[37] Tekeli ve İlkin, "Cumhuriyet yöneticileri halktan geniş bir ilgi gören Serbest Fırka'yı kısa süre önce kapatmışlardır. Bu fırkanın ideolojisine karşı, bir ideoloji geliştirmek gereksinmesi duymaktadırlar. Bu noktada *Kadro*'cular, kendileri için bir işlev görmektedirler. Gerçekte CHP'nin elitleriyle, *Kadro*'cuların bir 'organizasyonel elit' olarak yarışmaları bu işlev açısındandır"[38] demektedirler. *Kadro* ile dönemin 'liberalleri' arasında kıyasıya bir fikir mücadelesi yaşandığı doğrudur. Hatta, Tekeli ve İlkin'in ileri sürdükleri gibi, Kemalist rejimin radikal kanadının bu mücadeleden beklentisi Serbest Fırka etrafında oluşan liberallerin, özellikle Ahmet Ağaoğlu'nun, bertaraf edilmesidir. Fakat buradan yola çıkarak *Kadro*'nun iktidara gelmek gibi bir talebi olduğunu ileri sürmek zordur. Buradaki temel sorun *Kadro* hareketinin, George Lenczowski'nin tanımına tam oturmamasıdır. Lenczowski'nin tanımladığı organizasyonel elitin ana özelliklerinden bir tanesi bu aydın grubunun güç kullanarak veya manipülasyon ile iktidara gelme istemidir.[39] *Kadro* yazarlarının güç kullanarak veya manipülasyon ile iktidara gelme isteğini gösteren herhangi bir kanıt olmadığı için, *Kadro* hareketinin, Lenczowski'nin organizasyonel elit tanımı içine oturduğunu söylemek oldukça tartışmalıdır. Fakat, *Kadro* hareketinin iktidarı etkilemeye çalıştığı, böyle bir hedefin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

Timur, Boratav, Şaylan, Tekeli ve İlkin *Kadro* hareketini radikal bir küçük burjuva aydın hareketi olarak tanımlamakta ve önerilerinin CHP bürokratlarınınkinden daha radikal olduğunu vurgulamaktadırlar.[40] Küçük burjuva tanımlama-

37 Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 66.

38 Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 51.

39 George Lenczowski, "Some Reflections on the Study of Elites", *Political Elites in the Middle East*, (Washington, 1975) s. 5.

40 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, (İmge Kitabevi Yayınları, 1993), s. 219; Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, (Ankara, 1982), ss. 151-160; Tekeli ve Şaylan, *a.g.m.*; Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*

sı *Kadro* yazarlarının sosyo-ekonomik geçmişleri açısından bakıldığında oldukça anlamlıdır. *Kadro* yazarlarının aşağı yukarı hepsi orta sınıftan gelmekteydi ve hepsi dönemin radikal aydınlarıydılar. Bu tanımlama anlamlı olmakla birlikte, *Kadro* hareketinin ideolojisini açıklamaya yetmemektedir, çünkü küçük burjuva tanımlaması ideolojik olarak küçük burjuva sınıfın çıkarlarını savunmayı içinde barındırır. Halbuki, bu, Kadrocuların öncelikli ve temel sorunsalı değildir.

W. Hale de liberaller ile *Kadro* arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte, *Kadro*'nun 'ideolojik devletçiliği' savunduğunu, buna karşın liberallerin 'pragmatik devletçiliği' savunduklarını dile getirmekte ve Kadrocuları İnönü grubu içine yerleştirmektedir.[41] Hale, bu sınıflamayı yaparken biraz aceleci davranmıştır. İleride görüleceği üzere, *Kadro* ile İnönü grubunu aynı kategoriye koymak mümkün değildir. Aralarında ciddi görüş ve ideolojik farklılıklar mevcuttur. Yalçın Küçük 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'ndeki planlı ekonomi deneyiminin Türkiye'de uygulanmaya çalışılan model üzerinde etkili olduğunu ve *Kadro* yazarlarının bu süreçte etkin rol oynadıklarına dikkat çekmektedir. Fakat Küçük aynı zamanda konuyu polemiğe dönüştürerek, Kadrocuların Sovyet deneyimini çarpıttıklarını iddia etmektedir. Küçük'e göre, *Kadro* ve Türk iktisatçıları Sovyetler Birliği'ndeki planlama düşüncesini Türkiye şartlarına uyarlamaya çalışırken bu kavramın sosyalist içeriğini ve sınıfsal özelliğini ortadan kaldırmak için epeyce gayret sarfetmişlerdir.[42] Başka bir yazısında Küçük, daha da ileri giderek, Kemalist

41 William Hale, "Ideology and Economic Development in Turkey 1930-1945", *British Society for Middle Eastern Studies, Bulletin*, 7/2 (1980), ss. 100-117; Hale, *The Political and Economic Development of Modern Turkey*, (Londra, 1981), ss. 55-56; Hale, "Assessments, Origins and Objectives of Etatism", *Papers and Discussions Türkiye İş Bankası International Symposium on Atatürk* (17-22 May 1981), ss. 705-726.

42 Yalçın Küçük,"Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayısı, ss. 79-115.

anlamdaki sınıfsız toplum yaratma düşüncesini, yani sınıf analizini gözardı etmeyi, Türk aydınının kafasına çekiçle çivileyenlerin Kadrocular olduğunu ileri sürmektedir.[43] Sovyet deneyiminden yararlanma konusunda Kadroculaın etkin oldukları doğrudur. Ancak, Küçük'ün yaptığı ikinci nokta biraz abartılıdır. Kadrocular Türkiye'nin sınıfsız değil, sınıflı toplum olduğunu ileri sürmektedirler ve Kemalist söylemdeki sınıfsız toplum söylemi ile Kadroculaın öngördükleri özdeş değildir. Burada temel yanılsama Kadroculaın söyleminde değil, Kadroculaı söylemlerinin Kemalistlerinki ile özdeşleştirilmesindedir.

Bu kategoride son olarak Ertan'ın çalışmasından bahsetmekte yarar vardır. *Kadrocular ve Kadro Hareketi* adlı çalışmasında Ertan önemli bilgiler vermektedir. *Kadro* ile 'liberaller' arasındaki tartışmaların toplu özetini ve *Kadro* dergisinin kapatılmasından sonra Kadroculaın faaliyetlerini içeren bilgileri bu çalışmada bulmak mümkündür. Fakat, Ertan da diğerleri gibi Kadro hareketinin ideolojisini ve gelişme stratejisi önerisini tanımlamaktan uzaktır. Ayrıca, Ertan genel kanıyı yineleyerek, Kadro hareketinin sosyalizm ve kapitalizmi reddederek 'üçüncü bir yol' önerdiğini ileri sürmektedir.[44] Bu çalışmanın bütününde görüleceği üzere, *Kadro*'nun kendi söyleminde varolan 'üçüncü yol' arayışı, *Kadro*'nun sosyalizm ve kapitalizme alternatif bir üçüncü yol ürettiğini göstermemektedir.

Kadro'nun gelişme literatürü içindeki yeri konusu üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır. *Kadro*'da dile getirilen, gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki çatışma konusu, yukarıda adı geçen bütün çalışmalarda yeralmakla birlikte bu konu Ayşe Trak ve Haldun Gülalp'ın çalışmalarında doğrudan ele alınmaktadır. *Kadro* özelinde, Trak iki ana noktaya dikkat çekmektedir. Birincisi, *Kadro* gelişmiş ve azgelişmiş

43 Yalçın Küçük, "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergiler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İletişim Yayınları, 1983), s.140.

44 Ertan, *a.g.e.*, s.301.

ülkeler arasındaki farklılıkları ön plana çıkarmıştır. İkinci olarak da, Kadro, gelişme stratejilerinde devletin rolü üzerinde durmuştur.[45] Benzer noktalara dikkat çeken Gülalp, *Kadro*'da yapılan tartışmalar ile neo-Marksistler tarafından yapılan tartışmalar arasında paralellikler olduğunu göstermektedir. Gülalp, neo-Marksistlerin, *Kadro*'nun tartıştığı teorik konuları yeniden ürettiklerini ileri sürmekte, Kadrocular gibi neo-Marksistlerin de asıl çatışmanın gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında olduğunu vurguladıklarına dikkat çekmektedir. Baran, Frank, Amin ve diğerleri gibi bağımlılık okulunun ve dünya sistemi tartışmalarının Kadrocular tarafından önceden gündeme getirildiğini vurgulayan Gülalp, Kadrocuların tartışmalarının iç tutarlılığının bağımlılık okulunun ileri sürdüklerinden çok daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Gülalp'e göre, neo-Marksistler, *Kadro*'nun ürettiği tartışmaları bir farkla yeniden üretmişlerdir. Neo-Marksistler ilerisi için sosyalizmi öngörürken, Kadrocular devletçi/sınıfsız toplum yaratma düşüncesini öngörmekteydiler.[46] Ayşe Trak da 1930'larda Türkiye'de yapılan gelişme stratejileri tartışmalarının gelişme literatürüne dünya genelinde önemli katkıda bulunacak niteliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.[47]

Burada altı çizilmesi gereken bir nokta da, neo-Marksistler ile Kadrocuların savlarındaki ortak temadır. İkisi de dünya iktisadi krizlerinin gelişmekte olan ülkeler için azımsanamıyacak fırsatlar yarattığı temasını işlemektedirler.

Kadro'da yapılan öneriler ile Güney Kore'de 1960'lı yıllarda uygulanan gelişme modeli arasında kimi paralellikler kurmak da mümkündür. Güney Kore örneği üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Amsden şu noktalara dikkat çekmektedir: 1960'lı yıllarda Kore'de devletin gücünün artmasının temel nedeni Kore'de sosyal sınıfların güçsüzlüğüyle ilgili-

45 Trak, *a.g.m.*, ss. 89-102.
46 Gülalp, *a.g.m.*, ss. 69-81.
47 Trak, *a.g.m.*, ss. 89-102.

dir. İşçiler nüfusun oldukça küçük bir oranınını teşkil etmekteydi, aristokratik sınıf toprak reformu sonucu tasfiye edilmişti, köylüler atomize olmuştu ve kapitalistler devletin himayesine bağımlıydı. Sınıf yapısı dışında iki önemli faktörün Kore'de devletin etkinliğinin ön plana çıkmasına yardımcı olduğuna dikkat çeken Amsden, bu faktörleri, öğrenci hareketleri ve Amerikan işgal kuvvetleri (önce ABD ordusu, sonraki dönemde ABD yardımını denetleyen kuvvet) olarak tanımlamaktadır. Amsden, öğrenci hareketlerinin hükümetleri göreceli olarak daha dürüst olmaya zorladığını, Kore'de bulunan Amerikan işgal kuvvetlerinin de Kore ordusunu gelişmeci-kalkınmacı politikalara sevk ettiğini ve bunun Amerikan desteğine olan ihtiyacı azaltabilecek gerçekçi bir uygulama olduğunu belirtmektedir.[48]

Amsden'in dikkat çektiği konular ile Kadrocularınki arasında birebir benzerlikler yakalamak mümkündür. İşçi sınıfının zayıflığı, burjuvazinin zayıf ve devletin sağladığı ucuz kredilere, teşviklere bağımlı olması ve toprak reformu yapılması önerisi gibi konular Kadrocuların tesbitleri ve önerileri içindedir ve bu bağlamda Kore örneği ile benzerlikler sunmaktadır. Fakat bu benzerliklerden yola çıkarak bir sonuç çıkarma konusunda oldukça ihtiyatlı olmak gerekir. Kore örneği ve Kadrocuların tartışmaları farklı bağlamlardadır. Öncelikle, Kadrocular tartışmalarını 1930'lu yıllardaki dünya iktisadi krizinin yaşandığı, yani dünya ekonomisinin daraldığı ve Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yön değiştirdiği, daha açıkçası, Türkiye'ye yabancı sermayenin asgari düzeyde geldiği bir dönemde geliştirmişlerken, Kore örneği dünya ekonomisinin genişlemekte olduğu ve yabancı sermayenin Kore'ye aktığı bir dönemde yaşanmıştır. İkinci ayrım noktası ideolojik niteliklidir. Sonraki bölümlerde ayrıntılandırıldığı üzere, *Kadro* özel sektöre karar alma mekanizmalarında etkin siyasi bir rol verilmemesi gerektiğini açık bir

48 Alice H. Amsden, *Asia's Next Giant South Korea and Late Industrialization*, (Oxford University Press, New York, Oxford, 1989), s. 52.

dille ifade ederek, özel sektörün öncelikle kendi çıkarını ön planda tutacağını vurgulamaktadır. Bu tür bir vurgu, Kore örneğinde neredeyse hiç yoktur. Diğer bir ifade ile, *Kadro* ideolojik olarak burjuvazinin çıkarcı olduğunu, kendi çıkarını ulusal çıkardan üstün tutacağını, dolayısıyla burjuvaziye siyasal güç verecek imkanların tanınmamasım savunurken, Kore örneğinde burjuvazi devlet tarafından korunmuştur. Bu ideolojik ayrım iki örneğin niteliksel olarak farklı olduğuna işaret etmektedir. Üçüncüsü, *Kadro* yazarları iktisat politikalarının uygulanması sürecinde karar verici mevkide değillerdi. Halbuki, Kore örneğinde uygulamaya konulan politikaların iktidarda olanlar tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Kısaca belirtmek gerekirse, Kore ve *Kadro* örneklerinde 'güçlü devlet' inşası tartışması ortak noktayı oluşturmakla birlikte, iki örnek son analizde ayrı kategorilerde ve ayrı bağlamlarda ele alınmalıdır.

Burada tanıtılan çalışmaların hepsi, şüphesiz *Kadro* hareketini analiz etmeye yönelik büyük katkılarda bulunan araştırmalardır ve bu kitap boyunca gerekli yerlerde bu çalışmalara atıfta bulunulmaktadır. Yukarıda da görüldüğü üzere, özetlenen yaklaşımların oldukça farklı oluşu ortak bir tartışma zemini ve platformunun oluşmamasına yol açmaktadır. Aynı zamanda, yukarıda özetlenen çalışmalarda kimi ortak eksiklikleri tesbit etmek de mümkündür. Bunlardan ilki, bu çalışmalarda *Kadro* dergilerine yeterli miktarda ve titizlikte başvurulmayışıdır. Çalışmaların çoğunda *Kadro* dergileri yerine Aydemir'in *İnkılap ve Kadro* adlı kitabının ikinci baskısına (1968) başvurulduğunu veya birbirinden aktarmalarla yetinildiğini tesbit etmek mümkündür. Halbuki, Aydemir'in bu kitabı ağırlıklı olarak teorik konuları içermekte olup, *Kadro* dergilerinde yapılan sınıf analizini, iktisat politikaları ve uygulamalarını, toprak reformu üzerine yapılan analizlerin ayrıntılarını bulmak zordur. Aydemir'in kitabının, ilk baskısı (1932) *Kadro* dergilerinde yapılan tartışmaların önemli bir kısmını içermemektedir. İkinci baskıda (1968)

ise daha çok geriye dönük analizler yapılmaktadır. Bu nedenle, bu kitap, *Kadro* dergisini analiz etmede ancak ikincil düzeyde bir kaynak niteliğindedir. Dolayısıyla da yalnızca veya ağırlıklı olarak bu kitaba dayalı olan analizler önemli noktaları gözden kaçırmaktadır. Burada Aydemir'in kitabının ikinci baskısında ana temadan ayrıldığını veya ilk baskısında yazdıklarını ikinci baskıda çarpıttığını ima etmiyorum. Yalnızca, bu kitabın *Kadro* hareketini analiz etmek için yeterli olmadığının altını çiziyorum. Yukarıda özetlenen çalışmaların çoğunda gözlemlenen bir başka ortak yanılgı şudur: Kadrocuların, Kemalistlerle, özellikle CHP genel sekreteri Recep Peker ve başbakan İsmet İnönü ile özdeşleştirilmesinde pek aceleci davranılmıştır. *Kadro*, Peker ve İnönü'nün devletçilik anlayışlarında dönemin liberallerine göre ortak radikal tutumlar olduğunu tesbit etmek mümkündür, fakat bu tesbit ancak liberallerle karşılaştırma yapılırken bir anlam kazanmaktadır. İleride ayrıntılı bir şekilde verildiği üzere, *Kadro* ile İnönü ve Peker arasında ciddi ayrımlar mevcuttur. Son olarak da, yukarıdaki çalışmaların hiçbirisinde *Kadro*'nun ideolojisi ve gelişme stratejisi bir bütün olarak tanımlanmamaktadır. Herbir çalışma bir veya birkaç noktayı dile getirmekle birlikte, *Kadro*'nun tartışmalarını ve önerilerini bir bütün olarak tanımlamak ve analiz etmekten uzaktır.

BÖLÜM III

Kadro Öncesi Kadro Yazarları ve Kadro Dergisinin Yayınlanmasına Giden Süreç

Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976), Vedat Nedim Tör (1897-1985), İsmail Hüsrev Tökin (1902-1994), Burhan Asaf Belge (1899-1967) ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dan (1889-1974) oluşan düzenli *Kadro* yazarlarının *Kadro* öncesi dönemdeki eğitimleri ve siyasi eğilimlerinin Kadroculaın ideolojik arayışlarını analiz etmekte yardımcı olacağı açıktır. Bu düzenli *Kadro* dergisi yazarlarının formel eğitimleri ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nda (TİÇSF) yeralışları (Karaosmanoğlu hariç, çünkü o yer almamıştı) incelenmeye değerdir. Bu kitapta ileri sürüldüğü üzere, 1929 yılında kurulan 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti' yalnızca *Kadro* yazarlarını bir araya getirmekte önemli bir faktör olmamış, aynı zamanda Kadroculaın Kemalist bürokrat-aydın çevresi içine katılımında da önemli bir rol oynamıştır. Aydemir'in kitabı *İnkılap ve Kadro*'nun (1932) yayınlanmasına ilişkin olaylar ve *Kadro* dergisinin yayınlanmasına giden süreç de bu bölümde ele

alınmaktadır. Son olarak bu bölümde, 1930'lu yıllarda Türk basını hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Edirneli, topraksız, köylü bir ailenin çocuğu olan Aydemir öğretmen olmak için eğitim almış, fakat Birinci Dünya Savaşı yıllarında eğitimi kesintiye uğramıştır. Aydemir 1915-1918 yılları arasında Kafkas cephesinde savaşmıştır. Ateşkes anlaşmasını takiben tekrar Edirne'ye dönmüş, yarım kalan eğitimini tamamlayarak öğretmen olmuştur.[1] İtilaf devletleri Boğazlar, İstanbul ve Edirne'yi işgal edince, Aydemir artık burada kalmak istememiştir. 1919 yazında Azerbaycan hükümetinin Türkiye'den öğretmen talebinde bulunması üzerine Aydemir Azerbaycan'a gitmeye karar vermiştir.[2]

1919 yılına kadar Aydemir, Türk ulusçuluğunun oluşumu ve yayılmasında etkin rol oynayan *Türk Yurdu* dergisini okumuş, ondan etkilenmiş ve kendisini Adriyatik'ten Çin'e kadar Türkleri birleştirme ülküsü olan Turancı görüşe yakın hissetmiş ve hatta Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde bu uğurda savaşmaya gitmişti.[3] 1919 yılında Bakü yakınlarındaki Nuha'da öğretmen olarak göreve başladığında Aydemir, Turancı düşüncelerini sorgulamaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu için Turancı ülkü artık hayata geçirilemez hale gelmiştir. Yerel şeyhler, beyler ve tarikatların egemen olduğu Azeri toplumunda ulusal bilincin oluşmadığı tesbitini yapan Aydemir, Turan ülküsünün bir yanılsamadan ibaret olduğu sonucunu çıkarmıştır.[4]

Aydemir Azerbaycan'da iken yönetim birkaç kez değişmişti. Eylül 1918'de Türk ordusu Bakü'ye girmiş fakat uzun süre kalmamış, yerini Kasım 1918'de İngiliz ordusuna bırakarak geri çekilmişti. Azerbaycan'da önce İngiliz destekli

1 Bkz; Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, 8. Baskı, (İstanbul, 1987), ss. 127 ve 132-134.
2 Aydemir, *a.g.e.*, s. 142.
3 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 56-57, 72.
4 Aydemir, *a.g.e.*, s. 152.

Kaan Khoy yönetiminde bir Azeri yönetimi oluşturuldu, İngilizlerin geri çekilmesinden sonra da, Ağustos 1919'dan Nisan 1920'ye kadar sürecek olan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edildi.[5] Nisan 1920'de Bolşeviklerin desteğiyle iktidara gelen Himmet Partisi başkanı öğretmen Neriman Nerimanov, kısa süre sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başkanı oldu.[6] Bolşeviklerin liderliğindeki Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal ettiğinde Aydemir de zor bir karar vermek durumunda kalmıştı: Azerbaycan'da kalmalı mıydı, gitmeli miydi? Kalmaya karar verdi.[7]

1- 8 Eylül 1920'de Bolşevikler Birinci Doğu Halkları Kongresi'ni Bakü'de topladılar. Aydemir bu kongreye öğretmenlik yaptığı Nuha'nın öğretmenler temsilcisi olarak katıldı.[8] Doğu Halkları Kongresi'nin toplanmasına Haziran 1920'de Komintern'in ikinci kongresinde karar verilmişti.[9] Dünyanın değişik bölgelerinden ve 29 ulustan, yaklaşık iki bin delegenin katıldığı kongrede, delegelerin yarısı kendilerini komünist, çeyreği bir parti mensubu olmayan, kalanlar da diğer partilerin mensubu olarak tanımlamışlardı.[10] Bakü Kongresi esnasında Komintern'in görüşleri, Komintern delegeleri Zinoviev ve Radek tarafından bildirildi: 'Doğu Halkları Bolşeviklerle birlikte hareket ederek, Batı emperyalizmini, özellikle İngiliz emperyalizmini yıkmalıdır'.[11] Batı emperyalizmini yıkma hedefi, Kongre'nin önemli bir konusuydu,

5 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 117-137 ve 167.

6 Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemercier-Quelquejay, *Islam in the Soviet Union*, İngilizceye Çeviren G. E. Wheeler ve Hubert Evans, (Londra, 1967), s. 98.

7 Aydemir, *a.g.e.*, s. 167.

8 Aydemir, *a.g.e.*, s. 183.

9 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, Bakü 1-8 Eylül 1920, Stenoyla Tutulmuş Tutanak, Türkçesi, Ali Alev, 2. Baskı, (İstanbul, 1990), ss. 36-57, Stephen White, "Communism and the East: The Baku Congress, 1920", *Slavic Review*, 33, 1974, s. 498; Komintern'in ikinci kongresi için bkz. Jane Degras, *The Communist International 1919-1943, Documents*, 1, (Londra, 1971), s. 105.

10 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, s. 9.

11 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, s. 36; White, *a.g.e.*, s. 498.

fakat Kongre, aynı zamanda, Bolşevikler tarafından İngilizlere karşı bir araç olarak da kullanıldı. Bakü Kongresi'nin İngiliz-Sovyet ilişkileri, daha net olarak, Moskova ile Londra arasında devam etmekte olan ticaret anlaşması müzakeresinin sonuçlandırılmasında önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bakü Kongresi'nden altı ay sonra Mart 1921'de İngiliz hükümeti, Moskova ile ticaret anlaşması imzalamayı, Bolşevikler de Asya'da İngiliz karşıtı propaganda yapmaktan vazgeçmeyi kabul ettiler.[12] Halbuki bu koşul Kongre'nin ana teması olan İngiliz emperyalizmine karşı hareket etme hedefine taban tabana zıttı. Elbette buradan yola çıkarak, Bakü Kongresi'nin toplanmasında yalnızca taktiksel hesapların gözönünde tutulduğunu söylemek veya ilk hedefin manipülasyon olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bakü Kongresi, ulusal ve sömürge sorunlarının Bolşeviklerin beklediklerinden çok daha karmaşık olduğunu da göstermişti.[13]

Bakü Kongresi'nde alt komisyonlar oluşturularak bir dizi karar alındı. Bu kararlardan bazıları şunlardı: Bolşevikler ile Doğu Halkları birlikte hareket ederek insanlığı kapitalist-emperyalist bağımlılıktan ve kölelikten kurtarmalıydı. Dört alt komisyon oluşturulacak ve bu komisyonlar köylü sorunu, ulusal sorunlar ve sömürgeler sorunlarını tartışacak ve sovyetler ve kimi örgütlerin kurulması alanlarında çalışacaktı.[14] Bakü Kongresi'nin son toplantısında bir aksiyon ve propoganda konseyi seçilerek, bu konsey propaganda yapmak, dergi ve bildiri yayınlamak, doğu halkları için bir üniversite kurmak, Asya ve Afrika'daki devrimci hareketlere destek vermekle görevlendirilmişti.[15]

Türkler, Bakü Kongresi'ne katılan en geniş kitleydi ve hedefleri itibarıyla üç ayrı grup olarak temsil edilmişlerdi:

12 White, *a.g.e.*, s. 493; E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3 (Londra, 1953), s. 288.
13 White, *a.g.e.*, s. 493, 507.
14 White, *a.g.e.*, ss. 492-514.
15 White, *a.g.e.*, s. 493.

Ankara hükümetinin temsilcileri,[16] Bakü'de oluşan Türk Komünist Partisi'nin temsilcileri ve 1920'de Bolşeviklere sığınan ve Kuzey Afrika halklarını temsilen katılan Enver Paşa. Ankara hükümetinin temsilcileri, kendilerinin emperyalizme karşı mücadele ettiklerini ve bu nedenle Bakü Kongresi'nin Ankara hükümetini desteklemesi gerektiğini dile getirdiler.[17] Bakü Kongresi'nde Ankara hükümetinin emperyalizme karşı kurtuluş savaşı verdiği için destekleneceği sözü verildi ve Ankara hükümetinin ulusçu nitelikte olduğu, mücadelesinin sosyalizm mücadelesi olmadığı vurgulandı.[18] Mustafa Suphi başkanlığındaki Bakü merkezli Türk Komünist Partisi Anadolu'nun gerçek temsilcisinin kendisi olduğunu ve hedefinin sosyalist bir devrim gerçekleştirmek olduğunu dile getirdi. Bolşeviklerin patronajı altında Müslüman Halk Şuraları'nı oluşturan Enver Paşa ise Asya ve Afrika'daki Müslümanların temsilcisi olduğunu, İngiliz emperyalizmine karşı Bolşeviklerle işbirliği yapacağını dile getirdi. Kongre'de, Enver Paşa'ya İngiliz emperyalizmine karşı mücadelesinde destek sözü verildi.[19]

Aydemir, Bakü Kongresi toplandığı sırada henüz Bakü merkezli Türk Komünist Partisi'ne üye olmadığını belirtmektedir, fakat, Kongre sırasında bu partinin başkanı Mustafa Suphi, Ankara hükümetinin temsilcileri ve Enver Paşa gibi kimi etkili siyasi gruplarla tanışmıştır.[20] Aydemir, Komintern'in Radek ve Zinoviev gibi önemli kişilerini ilk kez Bakü Kongresi'nde dinlemişti.[21]

Bakü Kongresi'ne katılan grupların oldukça farklı siyasi kimlikleri karşısında Aydemir, adeta şaşırmış ve geriye

16 Ankara hükümeti İbrahim Tali Öngören, Hafız Mehmet, Mühendis Aziz ve Arif Bey tarafından temsil edilmiştir. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, (Ankara, 1982), s. 22.

17 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, ss. 124-127; Cebesoy, *a.g.e.*, ss. 22-40.

18 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, s. 128.

19 *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, ss. 119-124; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, 3, (İstanbul, 1972).

20 Aydemir, *a.g.e.*, s. 192.

21 Aydemir, *a.g.e.*, s. 197.

dönük değerlendirmesinde bu kadar farklı siyasi kimlikleri bir araya getiren faktörün sosyalizm olmaktan çok sömürgecilik karşıtı vizyon olduğu sonucunu çıkarmıştır.[22] Kendisinin de belirttiği gibi, Bakü Kongresi Aydemir'in siyasal düşüncelerinde ciddi bir dönüşüm geçirmesine yol açmıştır. İlk kez bu kongre sırasında Turancı düşünceyi net olarak reddeden Aydemir, Turancı görüşün bir yanılsamadan ibaret olduğu kanısına varmıştır.[23]

Bakü Kongresi'nden iki gün sonra, 10 Eylül 1920'de Bakü merkezli Türk Komünist Partisi Bakü'de bir kongre yapmıştır.[24] Aydemir bu kongreye katılmış ve muhtemelen Türk Komünist Partisi'ne üye olmuştur. Eylül 1920 ile Ocak 1921 arasında Aydemir, bir kaç kez Türk Komünist Partisi'ni ziyaret etmiştir.[25] Ocak 1921'de Türkiye'ye girmeye çalışan Mustafa Suphi, 14 parti arkadaşıyla birlikte öldürülmüşlerdir.[26] Bu olaydan sonra Türk Komünist Partisi de uzun süre hayatta kalamamıştır.

Bakü merkezli Türk Komünist Partisi'nin devre dışı bırakılmasından sonra, Aydemir'in herhangi bir partiye üye olup olmadığı konusu net değildir.[27] Bu tarihten sonra Aydemir, Bakü Kongresi'nin son oturumunda seçilen Aksiyon ve Propoganda Konseyi'nin önemli kişileri arasında olan Azerbaycan Sovyeti başkanı Neriman Nerimanov ve Bakü Kongresi'ni düzenleyenlerden birisi olan G. K. Ordzhonikidze gibi önemli isimler ile temas kurmuş ve Bakü'de kimi toplantılara katılmıştır.[28]

Bakü Kongresi'ni takiben, Aksiyon ve Propoganda Kon-

22 Aydemir, *a.g.e.*, s. 192.
23 Aydemir, *a.g.e.*, s. 209.
24 Aydemir, *a.g.e.*, s. 197; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Baskı, (İstanbul, 1978), s. 211.
25 Aydemir, *a.g.e.*, s. 218.
26 Tunçay, *a.g.e.*, s. 237; Hikmet Bayur, "Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarıda Akımlar" *Belleten*, 35/1971, ss. 588-654; Bülent Gökay, "The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders", *Middle Eastern Studies*, 29/2 (April, 1993), ss. 220-235.
27 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 218-220.
28 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 204-206.

seyi'nin tavsiyesi üzerine Neriman Nerimanov ve Azerbaycan Komünist Partisi'nin yardımlarıyla gerçekleştirilen altı haftalık yoğun eğitim kursu düzenlenmiştir. Bakü'de düzenlenen bu kursta siyasi iktisat, coğrafya, doğa bilimleri ve sovyetlerin örgütlenmesi gibi konularda eğitim verilmiştir.[29] Otobiyografisi niteliğindeki *Suyu Arayan Adam* adlı kitabında Aydemir, bu kursa katılıp katılmadığını belirtmemekle birlikte, benzer nitelikte kursların, öğretmenlik yaptığı Nuha'da düzenlendiğini ve kendisinin de bu tür kurslara eğitimci olarak katıldığından söz etmektedir.[30] Bütün bunlar göstermektedir ki, Aydemir hem Azerbaycan Komünist Partisi hem de Bakü Kongresi'nde oluşturulan Aksiyon ve Propaganda Konseyi ile temas halindedir. Bu temasların Aydemir'e Moskova yolunu açtığını ileri sürmek yanlış bir tesbit olmaz. Bu ilişkiler Aydemir'e, Moskova'da kurulan Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okuma fırsatı sağlamıştır.[31] Bakü Kongresi'nde oluşturulan Aksiyon ve Propoganda Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Eylül 1921'de kurulan KUTV, Asya'da komünist düşünceyi yaymak için devrimci liderler yetiştirmeyi hedeflemekteydi.[32]

Nisan 1921'de Azerbaycan'da sosyalist rejimin kuruluşunun birinci yıldönümü kutlamalarına katılan Aydemir, bir karar verme noktasına geldiğini belirtmekte, hangi konuda karar vermesi gerektiğini ifade etmemekle birlikte, anlaşıldığı kadarıyla, Moskova'ya yüksek öğrenim için gidip gitmeme konusundan bahsetmektedir.[33]

Azerbaycan'da kaldığı süre içinde Aydemir, Batı emperyalizmine karşı mücadele hakkında epeyce tartışma dinle-

29 White, *a.g.e.*, s. 505.
30 Aydemir, *a.g.e.*, s. 201.
31 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 225-227; Vala Nurettin (Va-Nu), *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, (İstanbul, 1965), ss. 230-238. KUTV'un kuruluşu için bkz. Alexandre Bennigsen ve Marie Broxup, *The Islamic Threat to the Soviet State*, (Londra, 1983), s. 94.
32 Bennigsen ve Broxup, *a.g.e.*, s. 94; Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 57.
33 Aydemir, *a.g.e.*, s. 209.

mişti ve gelecek için bir arayış içindeydi. Aydemir için Azerbaycan'da çekici bir şey kalmamıştı. Aydemir, aşk konusunda da hüsrana uğramıştı.[34] Aydemir bu duygular içinde Azerbaycan'dan ayrılmaya karar vermiştir.

Bakü Kongresi'ni takiben Aydemir, etkili Tatar Bolşevikleri ve Türklerle tanışmıştı. Kazanlı Tatar Bolşeviklerinden Abid Alim'in, Aydemir'i Komünist Parti'ye katılması konusunda ikna ettiği anlaşılmaktadır.[35] Bakü merkezli Türk Komünist Partisi ile ilişkisi olan Ahmet Cevat Emre'nin, Aydemir'e Moskova'da yüksek öğrenim görmesini sağlayan yolu açan kişi olduğu anlaşılmaktadır.[36] 1921 güzünde Aydemir, diğer iki Türk, Nazım Hikmet ve Vala Nurettin ile birlikte Moskova'ya öğrenim görmeye gitmiştir. 1922 yılında KUTV'ye kayıt yaptıran Aydemir ve diğer Türk öğrenciler önce Rusça öğrenirler.[37]

Aydemir Bakü'de kaldığı sürede İttihatçı liderlerden Enver Paşa ve Talat Muşkara ile ilişki içinde olmuş[38] ve daha sonra Moskova'ya gittiğinde de 1922 yaz aylarında yine İttihatçıların önde gelen isimlerinden Dr. Nazım ve Halil Paşa ile görüşmüştür.[39] Aynı dönemde bu kişiler muhtemelen

34 Aydemir, Sitare adlı bir kadına aşık olmuş fakat sonuçta sükutu hayale uğramıştı. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, ss. 209-215.

35 Aydemir, hangi komünist partiye üye olduğunu ve tarihini belirtmemekte, fakat, yine de tarih konusunda bir ipucu vermektedir. Komünist partisine üye olduktan sonra Batum'da, doğu kadınlarının kurtuluş gününde bir konuşma yaptığını belirtmektedir. Aydemir, *a.g.e.*, ss. 218-220; bu durumda bu konuşma ve parti üyeliği Haziran 1921'e denk düşmektedir. Uluslararası Kadın Sekretaryasının kuruluşu ve faaliyetleri için bkz. E. H. Carr, *Socialism in One Country 1924-1926*, 3, (Londra, 1964), ss. 979-986.

36 Aydemir, *a.g.e.*, s. 216; Nurettin, *a.g.e.*, ss. 237-240.

37 Aydemir, *a.g.e.*,, ss. 225-227, KUTV hakkında Vala Nurettin Aydemir'den daha fazla bilgi vermektedir bkz. Nurettin, *a.g.e.*, ss. 230-238. Vala Nurettin ve Nâzım Hikmet Batum'a 2 Eylül 1921'de varmışlar bir süre kaldıktan sonra 1921 sonuna doğru Vala Nurettin, Nazım Hikmet, Şevket Süreyya Aydemir ve Ahmet Cevat Emre Moskova'ya hareket etmişlerdir.

38 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 192-193.

39 Aydemir, Doktor Nazım'dan İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkındaki

Enver Paşa ile ilişki içindeydiler. Aydemir'in, Enver Paşa'nın oluşturduğu Müslüman Halk Şuraları'nda yeralıp almadığı konusunda aydınlatıcı bir bilgi mevcut değildir. Ancak, Enver Paşa'nın hızlı bir şekilde Bolşeviklere karşı cephe aldığı göz önüne alındığında, Aydemir'in Müslüman Halk Şuraları içinde yer almadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Eylül 1921'de Ankara hükümetinin Yunanlılara karşı başarı kazanması ve Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'ndaki liderlik pozisyonunu iyice sağlamlaştırması, Enver Paşa'nın Anadolu'ya tekrar dönmesi olasılığını ortadan kaldırmıştı. Bunun üzerine Enver Paşa Orta Asya'ya yönelerek Bolşeviklere karşı Basmacı isyanının başına geçmiş, Fergana'da filizlenen isyan daha sonra Buhara'ya yayılmış, fakat 1922 Ağustos ayında Bolşevikler tarafından öldürülmüştür.[40]

Aynı tarihlerde, Aydemir, Ağustos 1922'de Moskova'da Askeri Akademi'nin düzenlediği kapalı bir toplantıya davet edilmiştir. Bu toplantının konusu Enver Paşa'nın faaliyetleridir. Aydemir'in belirttiğine göre kendisi Enver Paşa'nın faaliyetlerinden çok az haberdardır.[41] Bu toplantıda Buhara'daki operasyonu yürüten General Levandevski, Basmacı isyanının nasıl bastırıldığı hakkında bilgi vermiştir.[42] Aydemir'in bu toplantıya davet edilişinin nedeni çok açık olmamakla birlikte, Moskova'daki askeri erkanın Basmacı isyanının bastırıldığını ilan ederek bir anlamda Enver Paşa'ya sempatisi olanlara gözdağı vermek istediği sonucunu çıkarmak mümkündür. Aydemir'in Enver Paşa'ya sempatisi olduğunu ileri sürmek için yeterince kanıt yoktur, fakat Ayde-

---

hatıralarını dinlemiş, Aydemir, Vala Nurettin ve Nazım Hikmet bu konuşmalarda not tutmuşlar. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 270-273.

40 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, 3, (İstanbul, 1972); Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 85.

41 Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 261.

42 Aydemir, Kızıl Ordu generallerinin çoğunun eski Çarlık Rusyası ordu mensubu olduklarına işaret etmektedir. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 261. Carr da aynı tesbiti yapmaktadır; bkz. E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3, (Londra, 1953), s. 273.

mir dahil bütün Türk öğrencilere genel olarak bir gözdağı verilmek istenmiş olabilir.

Aydemir, Moskova'da geleceğin *Kadro* dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev Tökin ile karşılaşmıştır. Orta sınıf bir ailenin çocuğu olan Tökin İstanbul'da Avusturya lisesinden mezun olmuştur. Tökin'in Ankara merkezli, 1920'de kurulan Halk İştirakiyun Fırkası içinde yer aldığı ve 1922 yılı ortalarında, Kasım-Aralık 1922'de Moskova'da yapılması planlanan Komintern'in dördüncü kongresine parti temsilcisi olarak katılmak üzere seçildiği ileri sürülmekte,[43] fakat Tökin bunu kabul etmemektedir.[44] 1922 yaz aylarında Tökin, Türkiye'nin Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nin sunduğu burs ile Moskova'da yüksek öğrenim görmeye karar vermiştir.[45] Tökin ilk önce tıp çalışmak istemiş, fakat uygun bir üniversite bulamadığı için KUTV'ye kayıt yaptırmak durumunda kalmıştır.[46] KUTV'deki 1922-1923 akademik yılı programına başlamadan önce, Aydemir gibi Tökin de 1922 yazında dil kursuna kayıt yaptırmış ve bunu takiben KUTV'da öğrenime başlamıştır.[47] KUTV'nin 1922-1923 akademik öğretim programı aşağıda belirtilen derslerden oluşmaktaydı.[48]

43 Tunçay, *a.g.e.*, s. 276 dipnot 257; Aydemir, 28 Şubat 1966 tarihli Harris'e yazdığı bir mektupta, Tökin'in bu delegeler arasında olduğunu belirtmiştir. Bkz. George S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, (Stanford, California, 1967), s. 113, dipnot 25.

44 Ertan'ın Tökin ile yaptığı mülakat için bkz. F. Temuçin Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, 1992), Ekler, ss. 1-13.

45 Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Aralov Moskova'da üniversite eğitimi görmek isteyen öğrencilere verilmek üzere Ankara hükümetine burs tahsis etmiştir. Harris, *a.g.e.*, s. 108. Tökin bu burslardan birini almıştır.

46 İsmail Hüsrev Tökin, Türkiye Köy İktisadiyatı, (İstanbul, 1990), 2. Baskı, ss. I-II; Nurettin, *a.g.e.*, s. 325-330.

47 Birçok araştırmacı Aydemir'in Moskova'da kaldığı yılları tesbit ederken Aydemir'in *Suyu Arayan Adam* kitabındaki resminin altında verilen tarihi esas almaktadır. 'Moskova Üniversitesi, 1921-1924'. Aydemir, *a.g.e.*, s. 254. Bu tarih yanlıtıcıdır. Aydemir KUTV'de yalnızca bir akademik yıl, 1922-1923'te, okumuştur. Aydemir, *a.g.e.*, ss. 225-231, 357; Vala Nurettin, *a.g.e.*, ss. 230-238.

48 *Kommunisticheskiiy Universitet Trudyashikhsya Vostoka imeni tov. Stalina*

Hazırlık Dersleri

1) Coğrafya
2) Matematik
3) Fizik ve Kimya
4) Biyoloji
5) Sosyal Gelişmeler Tarihi
6) Siyasi İktisat
7) Rusça

İlk Dönem Dersler

1) İktisadi Coğrafya
2) Siyasi İktisat
3) Fizik ve Kimya
4) Biyoloji
5) Fiziki Coğrafya
6) Matematik
7) Rusça Dilbilgisi

İkinci Dönem Dersler

1) Siyasi İktisat
2) İktisadi Coğrafya
3) Avrupa Tarihi
4) Biyoloji
5) Matematik
6) Fizik ve Kimya

Üçüncü Dönem Dersler

1) Ana Grup

A) İktisadi Yapıların Gelişme Tarihi
B) Tarihsel Materyalizm
C) İktisadi Coğrafya
D) Biyoloji

2) İktisat Grubu

A) Siyasi İktisat
B) Tarihi Materyalizm
C) İktisadi Yapıların Gelişme Tarihi

3) Tarih Grubu

A) Rusya Tarihi
B) Avrupa Tarihi

4) Fen Bilimleri Grubu

A) Matematik
B) Geometri
C) Trigonometri
D) Fizik
E) Kimya
F) Biyoloji
G) Coğrafya
H) Rusça

(Oktyabr' 1921-Yanvar' 1924g) *Moskva* (Izdaniye Otdela Pechati i Informatsii NKN), 1924 (Publication of the Department of the Press and Information of NKN (People's Comissariat for Nationalities), ss. 10-20. Bu bilgiyi bana sağladığı için Andrey V. Korotayev'a teşekkür ederim.

Ders programından da anlaşıldığı üzere, KUTV'daki dersler kimyadan siyasi iktisata kadar oldukça geniş konuları kapsamaktaydı. Vala Nurettin'in belirttiğine göre Türk öğrenciler daha çok sosyal bilimlere ilgi göstermişlerdir.[49] KUTV'deki derslere ilişkin okuma listesinin neleri kapsadığını ele geçirememekle birlikte, Aydemir'in belirttiğine göre, derslerin daha çok öğretim elemanının kendi bilgisine dayalı olarak anlatıldığı anlaşılmaktadır.[50] Rusya tarihi ve özellikle 1905-1917 arası Sosyal Devrimcilerin siyasal görüşleri gibi konuların derslerde epeyce yoğun tartışıldığı anlaşılmaktadır.[51] Aydemir ve muhtemelen Tökin'in, dönemin önemli periodik yayınlarından olan *Novyy Vostok* (Yeni Doğu) (1922-1930) gibi Orta Doğu ve Asya'nın sosyal ve siyasal gelişmelerini tartışan yayınları takip ettikleri anlaşılmaktadır.[52] Aydemir ve Tökin sonraki yayınlarından anlaşıldığı üzere KUTV'deki eğitimleri sırasında Lenin, Marx, Bukharin, Hobson ve Sombart'ın yazdıkları ile tanışmışlardır.[53] Aynı şekilde, Aydemir ve Tökin, tarihsel materyalizm, sermaye ve artı değer gibi Marksist kavramlarla bu dersler sırasında tanışmışlardı.[54]

KUTV'da Asya ülkelerinden gelen yüzlerce öğrenci vardı. Japon Sen Katayama, Endonezyalı Tan Malaka, Çinli Liu Shao-chi ve Vietnamlı Ho Chi Minh gibi sonradan kendi ülkelerinde önemli pozisyonlara gelecek olan isimler KUTV'nin öğrencileri arasındaydı.[55] Dönemin 'Müslüman

49 Nurettin, *a.g.e.*, ss. 230-238.
50 Aydemir, *a.g.e.*, s. 301.
51 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 235-239.
52 Bkz. Aydemir, *Enver Paşa...*, 3, s. 571.
53 Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, ss. 227-239; İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. Baskı, (İstanbul, 1990), dipnotlara bakınız. Kendisiyle mülakat yapan Ertan'a, Tökin, Sombart'ın yazdıklarına Moskova'da iken aşina olduğunu bildirmiştir. Bkz. Ertan, *a.g.e.*, Ekler, ss. 1-13.
54 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 338-339.
55 Bennigsen ve Broxup, *a.g.e.*, s. 94. Bunlar arasında Aydemir Li-Ya-Şau-Şu [Liu Shao-chi], (*Suyu Arayan Adam*, s. 326) ile 1950'li yıllarda mektuplaşmıştır. Bkz. Aydemir, *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları* (İstanbul, 1979). Liu Shao-chi, Çin'de 1960'lı yıllarda başkan yardımcısı olmuş

Sosyalist' liderlerinden Sultan Galiyev, Turar Ryskulov, Neriman Nerimanov ve Ahmet Baytursun KUTV'da öğretim elemanı olarak görevlendirilmişlerdi. Hintli Manabendra Nath Roy, Hollandalı H.J.M.F. Snevliet ve İranlı Sultanzade zaman zaman KUTV'da ders verenler arasındaydılar.[56]

Öğrenciler arasında ulusal komiteler oluşturulmuş ve bunlar arasından bazıları derslere katkıda bulunmuşlardı. Aydemir ve Tökin kısa süre içinde derslere katkıda bulunan parlak öğrenciler arasına girmişlerdi.[57]

KUTV öğrencileri seminerler, paneller ve konferanslar düzenleyerek görüş alışverişinde bulunuyor ve dönemin etkin isimleri ile tanışma ve onların görüşlerini dinleme fırsatı yakalıyorlardı. Trotsky, Zinoviev ve Stalin'in katıldığı paneller, seminerler, Aydemir'in belirttiğine göre, en çok ilgiyi çekenlerdendi.[58] Aydemir bu isimlerin hepsini dinlediğini belirtmekte ve geriye dönük bir değerlendirmeyle iki kategori oluşturmaktadır: Trotsky ve Zinoviev teorisyen, Stalin ise teori ile ilgilenmeyen pragmatik ve çalışkan bir bürokrattı.[59] Bu sınıflandırmada Aydemir, Lenin'i bu iki kategorinin üzerinde bir konuma oturtmaktadır.[60]

Aydemir KUTV'da olduğu sırada, uluslararası alandaki gelişmeler bu üniversitede en çok tartışılan konular arasındaydı. Bakü Kongresi, uluslararası alanda Batı emperyalizmini yıkmak için doğu halkları ile Bolşevikler arasında işbirliği oluşturulmasını önermişti. Aydemir'in de belirttiği gibi, ilk aşamada, beklenen Alman devrimi gündemi belirlemiş, fakat 1923 yılı sonuna doğru bu devrimin gerçekleşmeyeceği

---

fakat 1969'da kapitalizme meyil ettiği gerekçesiyle Mao tarafından partiden atılmıştır. Bkz. Peter Ferdinand, *"China" Leadership and Succession in the Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. Martin McCauley ve Stephen Carter, (Londra, 1986), s. 194.

56 Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 57.

57 Nurettin, *a.g.e.*, ss. 325-329.

58 Aydemir, *a.g.e.*, s. 323, 341.

59 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 344-345.

60 Aydemir, *a.g.e.*, s. 346.

iyice anlaşılınca, Aydemir de dahil birçok lider hayal kırıklığına uğramıştı. Dünya çapında bir sosyalist devrime olan inanç giderek zayıflamaya başlamıştı. Daha da kötüsü, KUTV'daki profesörlerden birisinin ileri sürdüğü üzere, burjuvazi tarihte kendi kendisini iki kez silahlandırmıştı. İlki burjuvazinin doğumu olan Fransız ihtilali, ikincisi ise faşizmdi ki, Almanya'da hayata geçirilebilirdi.[61]

Moskova'da iken Aydemir Komintern'in toplantılarına, muhtemelen KUTV öğrencilerini temsilen katılmıştı.[62] Bu toplantıların birisinde -genişletilmiş icra komitesi toplantısı-, Çin tartışmanın gündemini oluşturmuş ve Çin'deki gelişmelerin uluslararası gelişmelere damgasını vuracağından söz edilmişti.[63] Bütün bu toplantılar ve tartışmalarda Aydemir, uluslararası gelişmeler ve ulusal devletler hakkında yeni bilgiler edinmişti. Anlaşıldığı kadarıyla, bütün bu süreçte Aydemir'in kafasını meşgul eden temel konulardan en önemlisi doğu uluslarının Batı emperyalizminin boyunduruğu altından nasıl kurtulacağıydı. KUTV'daki öğrenimi süresince Aydemir'in Sovyetler Birliği'nin doğu uluslarına yönelik politikaları üzerinde fazla durmadığı anlaşılmaktadır. Henüz bu konuda eleştirel bir konumda değildir.

Aydemir ve Tökin, 1923 yılı sonunda KUTV'den mezun oldular. Tökin Moskova'da kalıp 1926 yılına kadar Moskova Üniversitesi'nde iktisat öğrenimine devam etti,[64] Aydemir ise İstanbul'a döndü.[65]

Aydemir'in bu tarihten sonraki faaliyetlerini incelemeden önce, geleceğin diğer iki *Kadro* yazarının, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge'nin, geçmişleri üzerinde durmakta

61 Aydemir, *a.g.e.*, s. 340.

62 Aydemir bu toplantılarda dönemin ileri gelen isimlerinden Radek, Zinoviev, Macar Bela Kun ve Bulgar G. Dimitrov ile karşılaşmıştı. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, ss. 322-324.

63 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 324-325.

64 Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, ss. I-II.

65 Aydemir, *a.g.e.*, s. 357. İstanbul'a döndükten kısa süre sonra Aydemir, Barbaros Hayrettin İlkokulu'nda öğretmenlik yapmaya başladı ve aynı zamanda Aydınlık grubu ile ilişki kurdu. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 361.

yarar var.

İttihatçı dönemde, Genel Kurmay Başkanlığı birinci katibi Edip Bey'in oğlu, Vedat Nedim Tör, 1916'da İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuştur. Daha sonra Almanya'ya öğrenim görmeye giden Tör, Berlin Üniversitesi'nde iktisat eğitimi almış ve 1922 yılında aynı yerde, *Türkiye'nin Emperyalizme Konu Oluşu* başlıklı bir doktora çalışması yapmıştır.[66] Sonradan aktardığı üzere Tör, Berlin'de iken Lenin, Marx, Engels, Kautsky ve Sombart'ın çalışmalarıyla tanışmıştır.[67] Tör, üniversite yıllarında en çok Werner Sombart'ın derslerini beğendiğini ve ondan çok şey öğrendiğini belirtmektedir.[68]

Bir Osmanlı mutasarrıfı'nın oğlu olan Burhan Asaf Belge, ilkokul eğitimini Beyrut'ta, liseyi ise İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde tamamlamış ve Tör gibi Belge de yüksek öğrenimini Berlin'de yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin'de okuyan Belge, inşaat mühendisliği eğitimi almış, fakat 1922 yılında mezun olduktan sonra 1924'e kadar Anadolu Haber Ajansı muhabiri olarak Bükreş'te çalışmıştır.[69]

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihatçılar Almanya'ya öğrenci göndermiş[70] ve savaşı takiben, Türk öğrenciler 1919 yılında Berlin'de kurulan Şark Kulübü[71] etrafında toplanarak iki ayrı siyasi gruba ayrılmışlardı: Turancılar[72] ve solcu-

66 Tunçay, *a.g.e.*, s. 145.

67 Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Anılar, (İstanbul, 1976) s. 8.

68 Tör, *a.g.e.*, s. 8; Tör, *Kemalizmin Dramı*, 2. Baskı, (İstanbul, 1983), s. 18 ve 60.

69 Tör, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.

70 Tör, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin, Tatar ve diğer Müslüman grupların toplandığı bir merkez haline gelmişti ve Almanlar bunları Ruslara karşı kullanmaya çalışmaktaydılar. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 65.

71 Şark Klübü'nün Talat Paşa tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Tunçay, *a.g.e.*, s. 108, 294.

72 Hamdullah Suphi Tanrıöver bu grubun önde gelen isimlerindendi. Bkz. Tör, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.

lar.[73] Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge sol grup içinde yer almışlardır.

Tör ve Belge'nin de içinde bulunduğu sol grup 1 Mayıs 1919'da *Kurtuluş* adlı bir dergi çıkarmaya başlamış ve aynı ay içinde kurulan 'Türkiye İşçi Çiftçi Fırkası' içinde yer almıştır.[74] Kısa süre sonra, 19 Mayıs 1919'da Tör ve Belge hariç Türk öğrencilerin çoğu Türkiye'ye dönünce, Berlin'de *Kurtuluş* dergisinin yalnızca bir sayısı çıkartılabilmişti. 1919 yılı yaz aylarında Türkiye İşçi Çiftçi Fırkası'nın merkezi de İstanbul'a taşınmış, Şefik Hüsnü Deymer liderliğinde yeniden örgütlenmiş ve adına sosyalist sözcüğü eklenerek 'Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası' (TİÇSF) adını almıştır. *Kurtuluş* dergisi *Aydınlık* ile ikame edilmiş ve İstanbul'un Mart 1920'de itilaf devletleri tarafından işgal edilişine kadar yaklaşık beş sayısı yayınlanmıştır. İstanbul Hükümetinin sansürcü baskısı sonucu, *Aydınlık* yaklaşık on beş ay yayınlanamamış ve 1922 yılı sonuna kadar TİÇSF de oldukça güç şartlar altında faaliyet göstermek durumunda kalmıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında daha çok *Aydınlık* grubu adıyla tanınan TİÇSF, Ankara hükümetini ve Kurtuluş Savaşı'nı doğrudan desteklemiş, işgal kuvvetlerine ve İstanbul hükümetine karşı gösteriler düzenlemiş, bildiriler dağıtmıştır.[75]

Öğrenimlerini tamamlayıncaya kadar Berlin'de bulunan Tör ve Belge İstanbul'daki *Aydınlık* grubu çevresiyle temas içinde bulunmuşlardır.[76] TİÇSF'nin Genel Sekreteri Şefik Hüsnü Deymer'in önerisi üzerine, TİÇSF'yi Komintern'in

73 Tör, *a.g.e.*, s. 10. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Almanya'da bulunan öğrenciler orada yaşanan siyasal faaliyetlere tanık olmuşlar ve Sadık Ahi ve Vehbi Sarıdal gibi bazı Türk öğrencilerin bir kısmının, Spartakist hareketi içinde yer aldıkları ileri sürülmekte, Nurettin, *a.g.e.*, s. 66, fakat, Tunçay bunların abartılı aktarıldığına işaret etmekte ve Türk öğrencilerin sol siyasi akımlardan yalnızca etkilenmiş olabileceklerini belirtmektedir. Bkz. Tunçay, *a.g.e.*, ss. 297.

74 Tör, *a.g.e.*, s. 10; Tunçay, *a.g.e.*, s. 294.

75 Tunçay, *a.g.e.*, ss. 307-325.

76 Tör, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda; Tunçay, *a.g.e.*, s. 298.

dördüncü kongresinde temsil etmek üzere Tör seçilmiştir.[77] Tör, Türkiye'ye 1922 yılı sonunda, Belge ise 1924 yılında dönmüştür.

1920-1925 yılları arasında Türkiye'de, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine kurulan resmi komünist parti dahil, birkaç tane komünist parti mevcuttu.[78] Bunlar arasında, Anadolu merkezli 'Halk İştirakiyun Fırkası' 1922 yılına kadar varlığını sürdürdü ve yıl sonunda ortadan kayboldu. Üyelerinin bir kısmının İstanbul merkezli TİÇSF'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Tunçay'ın tesbit ettiği gibi, 1923 yılında TİÇSF ayakta kalan en güçlü sol partiydi. TİÇSF ve yayın organı olan *Aydınlık* Mayıs 1925'e kadar varlığını sürdürdü. Fakat, 1924 yılından itibaren *Aydınlık* grubu içinde ayrışmalar başlamıştı. 1925 yılında, hükümet TİÇSF mensuplarından bir kısmını tutuklatmış ve bu parti de yer altına inmiştir.[79]

Bu aşamada, Türk solcuları ile Komintern arasındaki işbirliğinin nedenselliği üzerinde durmakta yarar var. Birçok araştırmacının hemfikir olduğu gibi, Türk solcularının Komintern'e yakınlaşmasına yol açan neden, Komintern'in anti-emperyalist söylemidir. Haziran-Temmuz 1920'de Komintern'in ikinci kongresinde burjuva devrimci hareketler ile işbirliği kararı alınması, Türk solcularını Komintern'e yaklaşmaya ve Komintern ile işbirliği oluşturmaya sevk etmiştir.[80] Komintern'in bu kararı aynı zamanda Moskova ile Ankara hükümetinin yakınlaşmasına da yol açmıştır. 1920'de Boğazlar ve İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi karşısında Anadolu'da yükselen direniş güçlerine sempati gösteren Bolşevikler, giderek Ankara hükümetine daha çok destek vermekteydiler. Nitekim, Mart 1921'de Ankara ile Moskova arasında imzalanan Dostluk Antlaşması, Sovyetler Birliği'nden Anadolu'ya silah yardımını hızlandırmıştır. Kur-

77 Tunçay, *a.g.e.*, s. 274, dipnot 256; Harris, *a.g.e.*, s. 129.
78 Bkz. Tunçay, *a.g.e.*, ss. 130-241.
79 Tunçay, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.
80 Tunçay, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.

tuluş Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nden gelen silah yardımına karşılık Moskova, Ankara'dan Boğazlar konusunda Moskova'ya rağmen Batı ile bir anlaşma noktasına gitmemesini istemekteydi. 1923 Lozan Konferansında Ankara, Boğazların egemenliğinin Türkiye'ye verilmesi tezini savunmakla birlikte, son kertede Batı'ya karşı tek başına karşı koyamamıştır. Batı'nın Boğazlarda uzun süre kalıcı olamayacağını düşünen Ankara hükümeti, Batı'nın tezi doğrultusunda Boğazların idaresinin Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan uluslararası bir komisyona verilmesini kabul etmiştir. Sovyetler Birliği ise bunu reddetti.[81] Bu durum Ankara ile Moskova arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden olmakla birlikte, ilişkilerin tamamen kopmasına yol açmamıştır. Çünkü Sovyetler Birliği bağımsız bir Türkiye'yi, Batı'nın denetiminde bir Türkiye'ye tercih etmekteydi.

Komintern'in ikinci kongresinde belirlenen tutum -burjuva devrimci hareketlerin desteklenmesi- Komintern'in üçüncü ve dördüncü kongrelerinde de dile getirildi. Tör ve Tökin'in de katıldığı 1922 sonundaki dördüncü kongrede tutum değişikliği olmamasına rağmen, aynı zamanda Ankara hükümetinin komünistlere karşı baskı uyguladığının altı çizildi. Dördüncü kongrede Komintern liderlerinden Radek'in konuşması Komintern'in tutumunu açıklamaktaydı. Radek, Türk komünistlerinin Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşını desteklemek durumunda olduğunu, fakat kendilerine karşı baskı uygulayanlara karşı da direnmeleri gerektiğini söylemiş, Türkiye'de kararlı bir harekat geliştirmek için henüz vaktin erken olduğunu belirtmiştir.[82]

Tekrar geleceğin *Kadro* yazarlarına dönersek, Tör 1922 yılı sonunda, Aydemir 1923 yılı sonunda, Belge ise 1924 yılında İstanbul'a dönmüş ve hepsi de *Aydınlık* çevresi ile ilişki içine girmiş, 1925 yılına kadar TİÇSF için çalışmışlardır. Öğ-

81 *Survey of International Affairs*, (1936), Der. A. Toynbee (Londra, 1937), ss. 596-597; *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları*, T. C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, (Ankara, 1974), ss. 40-45.

82 Degras, *a.g.e.*, s. 380.

renimi sürdüğü için 1926 yılına kadar Moskova'da kalan Tökin, bu zaman diliminde Türkiye'deki gelişmelerin dışında kalmıştır. Tökin, *Aydınlık* dergisine herhangi bir katkıda bulunmamıştır. Aydemir, Tör ve Belge 1923-1925 arası dönemde *Aydınlık* dergisine yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Burada aksettirilen görüşler geleceğin *Kadro* yazarlarının ideolojik eğilimlerine ışık tutacağı için önemlidir. *Aydınlık* dergisi ve TİÇSF üzerine çalışan Mete Tunçay ve George S. Harris'e göre, TİÇSF ve yayın organı olan *Aydınlık* dergisi, devrimci nitelikte olmaktan çok, uzlaşmacı bir tutum içindedir.[83] 1923 yılında Kemalistlerle işbirliği yapılmasını öngören *Aydınlık* grubu, işbirliği yapıldığı takdirde bundan alt sınıfların da yararlanacağı görüşünü savunmuştur.[84] *Aydınlık* grubunun büyük bir çoğunluğunun ana sorunsalı Komintern'in dördüncü kongresinde ileri sürülen görüşlerle ulusal taleplerin nasıl örtüştürüleceği üzerinedir. O günlerde revaçta olan sömürge ve yarı sömürgelerin bağımsızlığı sloganı *Aydınlık* grubu tarafından da kolayca kabullenilen bir sloganıdı. *Aydınlık* yazarları zaman zaman işçi hakları gibi Marksist argümanları savunmuştur. 1923 yılı İzmir İktisat Kongresi'nde *Aydınlık* grubu, özellikle TİÇSF'nin Genel Sekreteri Şefik Hüsnü Deymer, işçi temsilcilerini etkilemeye çalışmış ve sendikaların kurulması gereği üzerinde durmuştur. Kemalist politikalardan tatmin olmamakla birlikte, *Aydınlık* grubu Kemalistlerin reform projelerinin çoğunu desteklemiş, hükümete karşı temkinli bir tutum içinde kalmış ve Kemalist yönetime bir tehdit oluşturmamıştır.[85] 1923-1925 arası dönemde *Aydınlık* dergisinde bir dizi makale yazan Tör, daha çok iktisadi bağımsızlık, tarımın geliştirilmesi ve işsizlik konularına dikkat çekmiştir. Tör'e göre siyasi ve sosyal reformların ana hedefi iktisadi bağımsızlık olmalıdır.[86] Tör gibi Ay-

83 Tunçay, *a.g.e.*, ss. 336-337. Harris, *a.g.e.*, s. 130.
84 Tunçay, *a.g.e.*, s. 336.
85 Harris, *a.g.e.*, s. 131; Tunçay, *a.g.e.*, ss. 293-337.
86 Harris, *a.g.e.*, s. 130; Tunçay, *a.g.e.*, s. 337

demir de iktisadi bağımsızlık temasım işlemiştir. "Lenin ve Leninizm" başlıklı Sadrettin Celal Antel[87] ile birlikte yazdığı makalede Aydemir, tarihi bir dönemeçten geçildiğini, ülkenin gelişmesi ve zenginleşmesi için disiplinli bir liderliğe gereksinim duyulduğunu ileri sürmüştür.[88] Belge de yazılarında benzer temaları işlemiştir.[89]

Yukarıda da dile getirildiği üzere, TİÇSF Komintern'e bağlı bir parti olmakla birlikte, bu, aralarında kimi sorunların olmadığı anlamına gelmemektedir. 1924'den itibaren TİÇSF ile Komintern arasında ciddi bir kriz dönemi başlamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, Komintern dördüncü kongresinde (1922) Türkiye'deki Kurtuluş mücadelesini desteklediğini belirtmiş ve TİÇSF'nin de Ankara hükümetini desteklemesi gerektiği temasını işlemiştir.[90] Haziran-Temmuz 1924 yılındaki beşinci kongresinde Komintern bu temayı değiştirerek Kemalist yönetime karşı cephe almaya başlamış ve TİÇSF'yi de Kemalist yönetime karşı cephe almaya davet etmiştir.[91] Bu oldukça önemli bir değişiklikti ve ikinci ve dördüncü kongrelerde alınan kararlara tersti. Komintern'in beşinci kongresine katılan TİÇSF Genel Sekreteri Şefik Hüsnü Deymer, Komintern'in bu kararına katılırken, Şevket Süreyya Aydemir bu kararı 'çocuksu' bir talep olarak değerlendirmiş ve Kemalistlere karşı cephe almaya şiddetle karşı çıkmıştır. Parti içindeki bu görüş ayrılığı 1925 yılında giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. 1925 yılı başka açılardan da önemli bir yıldı. Bu yılda hükümet Takrir-i Sükun kanununa dayanarak sol muhalefeti de cezalandırmaktaydı. Hükümetin Mayıs 1925'de TİÇSF üyelerini tutuklamaya karar vermesi üzerine, TİÇSF Genel Sekreteri Şefik Hüsnü

87 Tör'le birlikte Sakallı Celal Antel de delegeler arasındaydı. Bkz. Tunçay *a.g.e.*, s. 276; Harris, *a.g.e.*, s. 113.

88 Şevket Süreyya [Aydemir]-Sadrettin Celal [Antel], "Lenin ve Leninizm", *Aydınlık*, 20, February 1924, s. 404.

89 Tunçay, *a.g.e.*, s. 358, dipnot 69.

90 Tunçay, *a.g.e.*, s. 291; Degras, *a.g.e.*, s. 383, 385.

91 Tunçay, *a.g.e.*, ss. 349-354.

Deymer, Genel Sekreterlik görevini Tör'e bırakarak yurt dışına kaçmış, Tör ve Aydemir ise Türkiye'de kalmaya karar vermişlerdir. Mayıs 1925'de Tör, Aydemir, Belge ve diğer parti üyeleri tutuklanarak, 5 ila 15 yıl arasında değişen hapis cezalarına mahkum olmuşlardır.[92] Bu tarihte henüz Türkiye'ye dönmemiş olan Tökin bu süreçten kurtulmuştur.

18 ay hapis yattıktan sonra, ceza-infaz yasasında bir değişiklik yapılması üzerine, Ekim 1926'da Aydemir, Tör, Belge ve diğerleri serbest bırakıldılar. 1927 yılında tekrar tutuklandılar.[93] Duruşmalarda Aydemir sessiz kalarak suçsuz olduğunu savunurken, Tör TİÇSF'nin gizli dokümanlarını polise teslim etmiştir.[94] Kısa süre sonra ikisi de serbest bırakıldı. TİÇSF, 1927 yılından sonra varlığını gizli ve genellikle yurtdışında muhafaza edebilecekti. 1927 yılından itibaren Tör, Aydemir ve Belge, TİÇSF ile olan organik bağlarını tamamen kopardılar.

1920'li yılların sonuna doğru yurtdışında bulunan solcuların çoğu Türkiye'ye döndü ve bir kısmı resmi görevler aldılar. Örneğin Bakü merkezli Türk Komünist Partisi içinde yer alan ve Aydemir'in Moskova'ya gidişinde anahtar rol oynayan Ahmet Cevat Emre, Türkiye'ye dönerek milletvekili oldu, 1928'de Alfabe Reformu Komitesi'nde görev yaptı ve aylık *Muhit* (1928-1933) dergisini yayınladı. Sadrettin Celal Antel, hapisten çıktıktan sonra İstanbul Kız Okulu'na öğretmen olarak atandı, pedagoji üzerine yoğunlaştı ve 1930'lu yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde pedagoji profesörü oldu.[95]

Aydemir, Tör ve Belge de aynı şekilde, hapisten çıktıktan sonra resmi görev aldılar. 1927 yılında Aydemir Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir iş buldu ve Ankara Ticaret Lisesi müdürü oldu.[96] 1929 yılında Tör 'Milli İktisat ve Tasarruf

92 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 367-376; Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 10.

93 Aydemir, *a.g.e.*,, s. 408.

94 Tör, *a.g.e.*, s. 10.

95 Harris, *a.g.e.*, s. 142.

96 Aydemir, *a.g.e.*, s. 414. Bu okul hakkında çıkan bir yazı için bkz. "Modern Mekteplerimizden Ankara Ticaret Mektebi", *Muhit*, 34, (Ağustos, 1931), ss. 28-29.

Cemiyeti'nin başkan yardımcısı olarak görev aldı ki,[97] bu cemiyet iktisat bakanlığına bağlı çalışan,[98] yerli malların kullanılmasını teşvik eden bir cemiyetti.[99] Belge Dışişleri Bakanlığı'nda iş buldu.[100] 1926 yılında Moskova'dan dönen Tökin 1927 yılına kadar bir Alman firmasında, 1927-29 arasında Devlet Demiryolları İdaresi'nde ve 1929'dan itibaren Ziraat Bankası'nın kredi bölümünde çalıştı.[101] 1927 yılından itibaren Aydemir, Tör, Tökin ve Belge, yarı-resmi nitelikteki *Cumhuriyet* ve *Hakimiyet-i Milliye* gibi günlük gazetelere yazılarıyla katkıda bulundular. Aydemir ve Tökin, Kemalist reformları yaymaya çalışan *Muhit* dergisinde de yazdılar.[102]

'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti' Tör, Aydemir, Tökin ve Belge'yi bir kez daha biraraya getirecekti. Tör'ü Berlin'den tanıyan 'Ali İktisat Meclisi' başkanı Nurullah Esat Sümer'in tavsiyesi üzerine, Tör,'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne başkan yardımcısı olarak atanmıştır.[103] Aydemir ve Tökin de 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nde çalışmışlardır.[104] 1930 yılında 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti' ilk ulusal sanayi kongresini, 1931'de de ilk ulusal tarım kongresini düzenlemiştir.[105] Bu cemiyet sayesinde Tör, Aydemir,

97 Tör, *a.g.e.*, ss. 12-13.

98 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti' sonradan 'Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu' adını aldı. Daha sonra da 'Türk İktisat Cemiyeti' ile 1955 yılında birleşerek 'Türkiye Ekonomi Kurumu' adını aldı. Bkz. Asım Süreyya İloğlu, *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*, (Ankara, 1974), s. 5.

99 İloğlu, *a.g.e.*, s. 11.

100 "Burhan Asaf Belge", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, 2.

101 Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, ss. I-II; bkz. Ertan, *a.g.e.*, Ekler, s. 4.

102 Aydemir, *Muhit* dergisine iki makale yazmıştır: Şevket Süreyya [Aydemir], "Demir Yollarımız", *Muhit* 5, (Mart, 1929); "Maliyemizin Beş Senesi", *Muhit*, 9, (Temmuz, 1929). Tökin de dört makale yazmıştır: İsmail Hüsrev [Tökin], "Dünyada Ne Kadar Altın Var?", *Muhit*, 13, (Kasım, 1929); "Avrupayı Şiddetle Alakadar Eden Meseleler: Sterlin Karşısında Dolar", *Muhit*, 14, (Aralık, 1929); "Köy Kooperatifleri", *Muhit*, 20, (Haziran, 1930); "Köy Kooperatiflerinin İktisadi Rolleri", *Muhit*, 22, (Ağustos, 1930).

103 Tör, *a.g.e.*, s. 9, 13.

104 Tör, *a.g.e.*, ss. 13-14.

105 İloğlu, *a.g.e.*, s. 22.

Tökin ve Belge istatistiki bilgilere rahatça ulaşabilme imkanı bulabilmişlerdir. 1931 yılında Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye* adlı ilk kitabını 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin desteğiyle yayınlamıştır.[106]

Aydemir, daha Ocak 1929'da Türk Ocakları'nda kimi seminerler vermeye başlamıştı. Burada yaptığı konuşmalarda, Cumhuriyet Türkiye'sinin ideolojisi hakkında görüşlerini dile getirerek, Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan devrimin süreklilik kazanması için elit bir kadronun oluşturulmasına ihtiyaç olduğunu dile getirmişti.[107] Türk Ocakları'nda yaptığı konuşma sırasında zamanın aydınlarından 'liberal' Ahmet Ağaoğlu ve Turancı Hamdullah Suphi Tanrıöver de Aydemir'i dinlemiş ve Aydemir'in görüşleri hakkında olumlu eleştirilerde bulunmuşlardı.[108] 1931 yılında Aydemir daha önce sunduğu görüşlerini *İnkılap ve Kadro* başlıklı bir rapor hazırlayarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e ve başka önde gelen isimlere takdim etmiştir. Peker, Aydemir'in sunduğu bu rapordan hoşlanmamıştır, çünkü Aydemir, partinin rolü üzerine bir bölüm yazmış ve Cumhuriyet rejimine ideoloji üretecek az sayıda aydın bir kadroya ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür. Elimizde kesin kanıt olmamakla birlikte, Aydemir muhtemelen kendisini de bu kadro içinde görmüş olabilir. Aydemir'in bu yaklaşımına, Peker hiç de olumlu yaklaşmamış ve bir ideoloji üretilecekse bu işin başkası tarafından değil, CHP'nin kendisi tarafından yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu arada CHP içinde bir bölünme dedikodusu yayılması Aydemir'i endişelendirmiş olmalı ki, Aydemir şüpheleri bertaraf etmek için Peker'e bir mektup göndererek parti içinde herhangi bir bölünmeye neden olmak gibi bir ni-

106 Şevket Süreyya [Aydemir], *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, (Ankara, 1931), s. 164.

107 Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 429; *İnkılap ve Kadro*, 3. Baskı, (İstanbul, 1986), Birinci ve ikinci baskılar için önsözler, ss. 11-32.

108 Aydemir, *a.g.e.*, s. 431, *İnkılap ve Kadro*, ss. 11-32.

yeti olmadığını, parti işine hiç karışmayacağını ve partinin rolü üzerine yorumda bulunmayacağını beyan etmiştir.[109] Beyanına uygun bir şekilde Aydemir, *İnkılap ve Kadro* adlı kitabının ilk baskısından parti ile ilgili bölümü tamamen çıkartarak Mart 1932'de yayınlamıştır. 1968 yılındaki ikinci baskıya kadar Aydemir partinin rolünden bahsetmeyecektir.[110] *Kadro* dergilerinde parti üzerine hiç yorum yapılmaması sanıyorum bu nedenden kaynaklanmıştır.

Bu arada Aydemir, Tökin, Tör ve muhtemelen Belge ile birlikte aylık bir dergi yayınlamayı ve derginin adının da *Kadro* olmasını önermiştir.[111] Bir dergi yayınlamak için en azından üç koşulu yerine getirmek gerekiyordu: Adına kayıt yaptırılacak bir dergi sorumlusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün olurunun alınması ve bir miktar sermaye.

Bu aşamada derginin düzenli yazarlarından beşincisi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anahtar rol oynadığı anlaşılmaktadır. Karaosmanoğlu'nun diğer *Kadro* yazarlarından konum ve geçmiş itibariyla oldukça farklı olduğu açıktır. Aristokrat Karaosmanoğulları ailesinden gelen Y. K. Karaosmanoğlu, *Kadro* yazarları içinde en yaşlı olanıydı. Karaosmanoğlu daha ilk gençlik yıllarında-1906'da Kahire'de- İttihatçılarla tanışmıştı. 1908 devrimiyle birlikte ailesi ve kendisi İstanbul'a dönmüş ve onu takip eden ilk on yılda İttihatçı yayınları izlemişti. Aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk öğrenimi görmekte olan Karaosmanoğlu edebiyata olan düşkünlüğü ağır bastığı için hukuk fakültesi üçüncü sınıftayken hukuk öğrenimini bırakmıştı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında birkaç küçük hikaye kitabı yayınlayan Karaosmanoğlu hastalığı nedeniyle bir süre İsviçre'de bir hastanede tedavi gördükten sonra Türkiye'ye dönerek 1919 yılında Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve Ankara hükümeti için ça-

109 Aydemir, *a.g.e.*, ss. 431, 465-468, 479; *İnkılap ve Kadro*, 3. Baskı, ss. 11-32; Aydemir, *İkinci Adam*, 1, (İstanbul, 1966), s. 389.

110 Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, ss. 11-32.

111 Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 129.

lışmıştır. 1923 yılı seçimlerinde milletvekili seçilerek parlamentoya giren Karaosmanoğlu, 1934 yılı sonunda Arnavutluk'a büyükelçi olarak atanıncaya kadar milletvekiliği görevini sürdürmüş ve Meclis Dış İlişkiler Komisyonu üyeliğinde bulunmuştur. Bu arada, Aydemir ve Tökin gibi Karaosmanoğlu da günlük gazetelere ve aylık *Muhit* dergisine yazılarıyla katkıda bulunmuştur.[112] Daha önemlisi, Karaosmanoğlu Mustafa Kemal Atatürk'e yakındı ve Atatürk'ün sofrasına davet edilen nadir isimlerden birisiydi.[113]

1931 yılında çıkan bir kanuna göre, devlet memurları dergi ve gazetelerde sorumlu yayıncı olamamaktaydı.[114] Bu durumda, ne Aydemir, Tör, Tökin, ne de Belge derginin imtiyaz sahibi olabilirlerdi, çünkü hepsi de devlet memuruydular. Bir milletvekili olarak Karaosmanoğlu derginin imtiyaz sahibi olabilirdi ki, o da bu teklifi kabul etti. Kendisi ulusçu olan Karaosmanoğlu, Aydemir'in Türk Ocakları'nda sunduğu konuşmayı ve daha sonra hazırladığı *İnkılap ve Kadro* başlıklı raporu bu doğrultuda yorumlamış, rejimi durağanlıktan kurtaracak bir hareketliliğe ihtiyaç olduğuna inandığı için bu teklifi kabul etmiştir.[115] Karaosmanoğlu'nun katılımı, aynı zamanda, Mustafa Kemal Atatürk'ün olurunu alma konusunu da garantiye bağlamıştır.

Kadro dergisini çıkarmak için gerekli olan ilk sermayeyi toparlamak o kadar zor olmamıştı. Mustafa Kemal Atatürk de *Kadro*'ya abone olmuş ve hatta Çankaya için 10 nüsha alınmasını istemişti. Başbakan İsmet İnönü ve dönemin

---

112 Karaosmanoğlu *Muhit* dergisinde şu kısa hikayeleri yayınladı; "Baba-Oğul", (30 Kasım 1928); "Harbin En Tehlikeli Anlarında Gazi", (Mart 1929); "Ergenekon", (Ağustos, 1929); "Edebi Mezheplerin Sonu", (Ekim, 1929); "Fransa'da Eser Bolluğu", (Kasım, 1929); "Marcel Proust'a Dair", (Ağustos, 1930); "Kaptanın Kızı", (Mart, 1932).

113 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, 2. Baskı, (İstanbul, 1984), çeşitli sayfalar; Karaosmanoğlu, *Atatürk*, 4. Baskı, (İstanbul, 1983), çeşitli sayfalar.

114 Server R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, (İstanbul, 1939).

115 Karaosmanoğlu, *Politika'da 45 Yıl*, çeşitli sayfalar.

diğer ileri gelenleri de *Kadro*'ya abone olmuşlardı.[116] Ocak 1932'de ilk sayısı yayınlanan *Kadro* dergisi, Kasım-Aralık 1934'de 'kendisi yayınına son verinceye' kadar aylık yayınlanacaktı.

Karaosmanoğlu'nun *Kadro* dergisine imtiyaz sahibi olarak katılması CHP, Atatürk ve Aydemir'i rahatlatmış olmalıdır. Aydemir ve arkadaşları Karaosmanoğlu sayesinde Atatürk'ün olurunu almışlardı. Atatürk de Karaosmanoğlu aracılığı ile dergiyi kontrol edebilecekti. Bu durum açıkça *Kadro* dergisinin kendi kendisini sansür edeceği anlamına geliyordu. *Kadro* yazarları en azından kendi düşüncelerini sansürlü de olsa ifade edebilecekleri bir yayına kavuşmuşlardı. Manevra alanlarının oldukça dar olduğunu bilmelerine rağmen, bu dergi aracılığı ile Türkiye'de ideoloji ve gelişme stratejisi alanlarında daha etkin rol oynayabilecekleri umudunu taşımaktaydılar. Kemalist yönetim, *Kadro* dergisinin hangi konularda görüş bildirip, hangi konularda bildiremiyeceğini açık ve örtük olarak belli etmişti. İlk olarak, *Kadro* parti politikasına karışmayacaktı. Diğer bir ifade ile, *Kadro* dergisi CHP içindeki farklı gruplar ile organik temaslar içine girmeyecekti. İkincisi, Recep Peker'in çekincesi çerçevesinde partinin toplumdaki yeri ve rolü üzerine görüş bildirmeyecekti. Üçüncü olarak da, *Kadro* dergisinin üreteceği görüşler Kemalist yönetimin uyguladığı ve uygulayacağı iktisat politikaları ile zıtlık içinde olmayacaktı. Elbette bütün bunlar Kadroculara yazılı olarak bildirilmedi, fakat zımni olarak *Kadro* yazarları bunları algılamışlardı.

1930'lu yıllarda dergilerin basımı ve yayımlanması oldukça güç koşullar altında yapılmaktaydı. Bu dönemde basının özgürlüğü ve özerkliğinden söz etmek oldukça güçtür. Tek parti yönetiminin hüküm sürdüğü bu dönemde, 1925 yılında ilan edilen Takrir-i Sükun Kanunu oldukça ağır sınırlamalar getirmiş ve muhalif veya aykırı görüş dile getiren gazeteler üzerinde ciddi baskılar kurmuştu. 1925 sonrasında

116 Aydemir, *a.g.e.*, s. 443. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 129.

günlük gazetelerden ayakta kalanlar genellikle Kemalist yönetimi destekleyen ve mümkün olduğunca içerden eleştiri getiren gazetelerdi. Falih Rıfkı Atay yönetimindeki *Hakimiyet-i Milliye*, Yunus Nadi Abalıoğlu'nun *Cumhuriyet*, Necmettin Sadak'ın *Akşam*, Asım Us'un *Vakit* ve Celal ve Nuri İleri'nin *İleri* adlı gazeteleri varlıklarını sürdürebilmekteydi. 1927 yılında Mahmut Soydan'ın yönettiği *Milliyet* gazetesi ve 1928 yılında Ahmet Cevat Emre'nin yayınladığı aylık *Muhit* dergisi de bunlara eklendi. İki yayın da Kemalist yönetimin reformlarını kamuoyuna yaymaya çalışmaktaydı. 1928 yılında Latin Alfabesi kullanılmaya başladığında basın doğal olarak, aşağıda rakamsal olarak ifade edildiği üzere, önemli bir okur kitlesini kaybetmişti. Devlet, 1929 yılında, gazetelerin maddi kayıplarını karşılamak üzere basın kuruluşlarına teşvik sağlayarak yardımda bulundu. Devlet teşviki yaklaşık üç yıl kadar daha devam etti. Arif Oruç'un yayınladığı *Yarın* gazetesi ve Zekeriya Sertel'in yayınladığı *Son Posta*, sayfalarını farklı görüşlere açtılar. Hatta, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda, *Yarın* ve *Son Posta* yeni kurulan bu parti ile dirsek temasında bulunarak, sayfalarını bu partiye açtılar. Fakat Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi, bu yayınların da ömrü kısa oldu. Yukarıda bahsedildiği üzere, 1931 yılında hükümet yeni bir basın yasası çıkardı ve yürütme gücüne basını kontrol edebilme imkanını da dahil etti. Hükümet kolaylıkla yayınları durdurabilecek ve yayın kuruluşlarını kapatabilecekti. Bu olumsuz koşullara rağmen 1932 yılında iki yeni dergi yayınlanmaya başladı: *Kadro* dergisi ve Ahmet Hamdi Başar'ın çıkardığı *Kooperatif* dergisi. 1933 yılında birkaç yeni dergi ve gazete daha yayınlanmaya başladı: Ahmet Ağaoğlu'nun *Akın* gazetesi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkardığı *Fikir Hareketleri*, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam*, Sedat Simavi'nin *Yedi Gün*, Yaşar Nabi Nayır'ın *Varlık*, ve CHP'nin çıkardığı *Ülkü* dergisi bu dergiler arasındaydı.[117]

117 Ali Gevgilili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedi-*

1920-1950 arası dönemde yayınlanan gazete ve dergilerin basım ve satış rakamları hakkında güvenilir istatistiki bilgi mevcut olmamakla birlikte, aşağıdaki tablo tahmini toplam satış rakamları hakkında genel bilgi vermektedir:[118]

Yıllar	Nüfus	Toplam Satış
1925		40,000
1926		42,000
1927	13,648,000	45,000
1928	13,851,000	19,727
1937	16,631,000	65,000

Bu tahmini hesabın gösterdiği üzere, 1927 yılında 1000 kişi 3.2 gazete almış; 1928'de 1.4'e düşmüş; 1937'de ise 3.9'a yükselmiştir. Gazete alma oranının oldukça düşük olduğu gerçeğinin yanısıra, okuyucu kitlenin büyük şehirlerde, özellikle İstanbul ve Ankara'da yoğunlaştığını tahmin etmek mümkündür.

Dergilerin kaç adet basıldığını gösteren güvenilir bilgi mevcut değildir. *Kadro* dergisi özelinde iki ayrı rakam verilmektedir. Bir kaynakta belirtildiğine göre, *Kadro* dergisi aylık 3000 adet basılmıştır,[119] fakat *Yeni Adam* dergisinde çıkan bir yazıdaki başka bir yoruma göre, *Kadro* dergisi 1934 yılında aylık 800 adet basılmıştır.[120] Güvenilir bilgi eksikliği dergilerin finansmanı konusunda da geçerlidir.

Bu dönem basınının kimi ortak özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür. Hemen hemen bütün günlük gazetelerin başında CHP milletvekilleri vardı. 1923-1925 arası yıllarda ifade özgürlüğünden bahsedilebilmektedir. 1925-1928 arası

---

si, 1, (İstanbul, 1983), ss. 202-228.

118 Bülent Özükan, "Basında Tirajlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1, (İstanbul, 1983), s. 231.

119 Alemdar, bu rakamın Tör tarafından verildiğini ifade etmektedir. Bkz. Korkmaz Alemdar, "Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler", *Kadro* Tıpkı Basım, 1, s. 23.

120 *Yeni Adam*, (Ekim, 1934), s. 24; Ertan, *a.g.e.*, s. 82.

yıllarda ise hükümet, basım ciddi bir şekilde kontrol altına almıştır. Basının kontrol altına alınmasının yanısıra, 1928'den 1931'e kadar basın mali olarak da devlet desteğine bağımlıdır. 1931'den itibaren, Kemalist yönetimin belirlediği genel çerçevenin dışına çıkmamak koşuluyla, *Kadro,* Kemalist yönetimin gösterdiği anlayıştan göreceli de olsa yararlanmıştır. Bu anlayış ancak üç yıl sürecekti.

BÖLÜM IV

Kadro Yazarlarının Esinlendiği Kaynaklar ve Kadro Hareketinin İdeolojisi

Kadro yazarları farklı kaynaklardan gelen fikirlerden etkilenirken hiçbir zaman onları toptan ve bütünüyle almamışlardır. *Kadro*'nun esinlendiği kaynaklar aşağıda ayrıntılı biçimde irdelenmektedir. Fakat ilk olarak, *Kadro* hareketinin etkilendiği kaynaklar itibarıyla eklektik olduğu belirtilmelidir. Bu bölümde, *Kadro* yazarlarının ideolojik olarak esinlendiği muhtemel-potansiyel kaynaklar birer birer taranmaktadır: İttihatçılar, Lenin, Sultan Galiyev, Sovyet deneyimi, NEP ve planlı iktisadi gelişme modeli, ayrıca, List, Wagner ve Sombart gibi Alman iktisat tarihçilerinin *Kadro* üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. *Kadro* yazarlarının kapitalizm, sosyalizm ve faşizm üzerine yaptığı analizler irdelenmekte, *Kadro*'nun tarihi materyalizm, sınıf, ulusçuluk, ve sosyal ulusçuluk üzerine yaptığı tartışmalar çeşitli boyutlarıyla ele alınmakta,

Kadroculaların uluslararası sistemi analiz edişleri ve ileriye yönelik öngörülerine esas teşkil eden varsayımları tesbit edilmekte ve son olarak *Kadro*'nun savunduğu ideolojinin ulusçu sol bir yaklaşımı temsil ettiği belirtilmektedir.

Kadrocular Üzerinde Etkili Olduğu Farzedilen Düşünürler ve Siyasal Akımlar

Kadroculaların potansiyel olarak İttihatçı yazarlardan etkilenmiş olabilecekleri düşünülebilir. Bu bağlamda, İttihatçılara ideoloji üreten Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Kemalist rejim üzerinde etkili oldukları varsayımı, benzer şekilde, Kadrocular hakkında da ileri sürülebilir. Bu nedenle, Gökalp ve Akçura'nın Kadrocular üzerinde ne ölçüde etkili oldukları konusunun aydınlığa kavuşturulmasında yarar vardır.

Kadro dergisinde Akçura'ya hiçbir atıfta bulunulmamaktadır.[1] Fakat, Osmanlı devletinin yıkılması sürecine ilişkin *Kadro*'da yapılan yorum ile bu kitabın birinci bölümünde not edilen, Akçura'nın 1923 yılında Türk Ocakları'nda yaptığı yorum arasında paralellikler mevcuttur. Akçura gibi Kadrocular da sanayi devriminin Osmanlı artizan üretim biçimi üzerinde olumsuz etki yaptığını, Fransız devriminin ayrılıkçı hareketler üzerinde etkili olduğunu, Avrupa'nın iktisadi ve askeri alanda Osmanlı devletinin önüne geçtiğini belirtmektedirler.[2] Fakat, bu tür benzerliklerden yola çıkarak Akçura'nın Kadrocular üzerinde doğrudan etkili olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı devletinin çöküşünü açıklamaya yönelik bu tür analizler bu dönemde yaygın olarak yapılmaya başlanmıştı. Bu tesbitten yola çıka-

1 *Kadro* dergisinde belirtilmemekle birlikte, Aydemir, Akçura'yı şahsen tanıdığını ve Ankara'da birkaç kez evinde ziyaret ettiğini bir başka çalışmasında belirtmektedir. Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, 8. Baskı, (İstanbul, 1987).

2 Burhan Asaf [Belge], "Çökmekte Olan Cihan Nizamı", *Kadro*, 1/1, (Ocak, 1932), ss. 21-27; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye El Sanayii", *Kadro* 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 19-24.

rak, *Kadro* yazarlarının Akçura'nın görüşlerinden hiç etkilenmediklerini söylemek de anlamlı değildir. Çünkü, *Kadro* yazarları ilk gençlik yıllarında İttihatçı yayınlarla büyümüşlerdi ve İttihatçı dönemin ulusçu söylemleri *Kadro* yazarlarında doğal olarak etki bırakmıştı.

Kadro dergisinde Akçura konusunda bir yorum yapılmazken, Kadrocular kendilerini özenle Gökalp'ten ayırmışlardır. 1932 yılında Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları* adlı kitabı yayınladıktan sonra Aydemir, *Kadro* dergisinde 'Ziya Gökalp' başlıklı bir makale yayınlayarak Gökalp hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir.[3] Bu makalede Aydemir birkaç önemli noktaya işaret etmektedir. Bu noktalar sonradan Tör ve Karaosmanoğlu tarafından da yansıtılmıştır.[4] Bir aydın olarak Gökalp'in önemli katkılarda bulunduğunu belirten Aydemir, aynı zamanda Gökalp ve özellikle *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında belirtilen görüşleri hakkında ciddi eleştirilerde bulunmaktadır. Gökalp'in görüşlerinin bir bütünlük sunmaktan uzak olduğunu belirten Aydemir, Gökalp'in yeni bir düşünce okulu yaratmaktan uzak olduğunu ve yeni Türkiye'yi analiz ederken onu belirli bir düşünce sistemine oturtamadığını ileri sürmektedir. Gökalp'in solidarizm konusunda Durkheim'den doğrudan etkilendiğini belirten Aydemir, bu konuda kendisi bir yorum yapmamaktadır. Aydemir'in Gökalp konusundaki eleştirileri Gökalp'in tarihsel materyalizm konusunda yazdıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aydemir'e göre Gökalp tarihi materyalizmi yalnızca yanlış algılamakla kalmamakta, aynı zamanda tarihi materyalizmde olmayan kimi konuları onda varmış gibi göstererek tarihi materyalizmi çarpıtmaktadır.

---

3 Şevket Süreyya [Aydemir], "Ziya Gökalp", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932) ss. 29-40.

4 Vedat Nedim [Tör], "Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), ss. 13-19; Vedat Nedim [Tör], "Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), s. 19; Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "Kültür ve Medeniyet", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), ss. 25-27.

Aydemir Gökalp'in analiz metodunun derinlikten uzak olduğunu ileri sürmektedir. Aydemir, Gökalp'in ulus tanımını eleştirmektedir. Aydemir'e göre, "*Türkçülüğün Esasları*'nda Ziya Gökalp milletin sadece ırki, kavmi, coğrafi, dini ... gibi tek cepheli bir kategori şeklinde izahını reddederek bunları kül halinde alır ve milleti 'ırki, kavmi, coğrafi, dini, iradi ve harsi bir birlik' şeklinde tasvir eder. Bu tasvir o devrin [savaş öncesini kasdediyor] edebiyatında, zannederim, kısaca 'dilde birlik, dinde birlik, dilekte birlik' şeklinde ifadesini bulmuştu. Bu tasvirin tek cepheli millet izahlarına karşı şümullü, fakat bugünkü hayat şartları bakımından isabetsizliği aşikardır. Aşikar bir şeydir ki, bizatihi bir tarihi kategori olan milletin tarihi orijinlerini tarihin derinliklerinde perakende unsurlar şeklinde buluruz. Bu unsurların, milletin tarih içindeki kıdemini ve beşer medeniyetinin seyrindeki yerini ve ehemmiyetini göstermek itibarıyla aranmasının ve benimsenmesinin bir manası vardır. Fakat, modern bünyesiyle milleti, tarih içinde ve bir kül halinde bulmanın imkanı yoktur. ... Bugünkü millet vahdeti herşeyden evvel bugünkü tekniğin işidir. Ve en ileri milli birlik, en ileri teknikli memleketlerde bulunur. Teknik, milli hudut içindeki perakende elemanları, perakende iş ve hayat adamlarını birbirine rapteder ve birbirleriyle karşılaştırır. Bugünkü millet birliğinin esasında herşeyden evvel iktisadi hayat iştiraki ve iş birliği vardır. Bir milli hudut içinde bir iş birliğini, yahut bir iktisadi mukadderat iştirakini temsil etmeyen bir milli vahdetin tam ve bekaya namzet olduğu iddia olunamaz. Binaenaleyh, bazı yazılarında perakende bazı unsurlarına temas edilmiş olmakla beraber, bu iktisadi unsurun, yani iş birliği ve iktisadi mukadderat iştirakinin, Ziya Gökalp'in milleti tarifinde hiç yer almaması, onun telakkilerinin eksikliği gün geçtikçe anlaşılacak noktalarından biridir. ... Aşikar bir şeydir ki Ziya Gökalp'ten kül halinde bir millet iktisadi görüşü beklemek ve onu bu görüşü bize vermemekle itham etmek hakkımız değildir. Çünkü Ziya Gökalp, herşeyden evvel, harpten ev-

velki Türkiye'nin bir nazariyecisidir.... Ziya Gökalp'in harpten evvelki içtimai görüşlerinde de milli iktisat telakkilerinin hacmi, o devirdeki şartların bu müsadesizliğile mukayyettir, dardır, tezsizdir."[5]

Aydemir, Gökalp üzerine yazdığı makalede, Türk devriminin, savaş öncesi dönemde tartışılan ve öngörülen, eğitimin birleştirilmesi, kadınların siyasi ve iktisadi hayata katılımını sağlayacak reformların yapılması ve laiklik konularında epeyce mesafe kat ettiğini ve dolayısıyla savaş öncesi aydınların tartışmalarını aştığını dile getirmektedir.

Burada açıkça görüldüğü üzere, Aydemir İttihatçı dönem aydınları ile kendileri arasında kalın bir çizgi oluşturulmasına çaba harcamaktadır. Bir başka makalesinde Aydemir, İttihatçı dönem aydınlarının tutarlı çizgileri olmadığını vurgulayarak kendilerini İttihatçı dönem aydınlarından ayırmaktadır.[6]

Gökalp'in tanımladığı solidarist görüşleri eleştirmekle birlikte Aydemir, kendisinin veya diğer *Kadro* yazarlarının, solidarizmi kabul edip etmediklerini açıkça belirtmemektedir. *Kadro* yazarları kendilerinin tarihi materyalizmi benimsediklerini baştan itibaren açıkça dile getirmekte[7] ve diğer dünya görüşlerini idealizm olarak tanımlayarak onları reddetmektedirler.[8] Açıktır ki, Kadrocular Marksizmin öngördüğü sınıfsız toplum görüşünü, Durkheim'in öngördüğü sınıflararası uzlaşıya tercih etmekteydiler. Fakat, *Kadro* dergi-

5 Şevket Süreyya [Aydemir], "Ziya Gökalp", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 29- 40.

6 Şevket Süreyya [Aydemir], "İnkılap Heyecanı (Antuziasm)", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 5-8.

7 *Kadro*, 1/4, (Nisan, 1932), ss. 3-4; Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II. MARKSİZM", *Kadro* 2/19, (Temmuz, 1933), s.10. Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 338.

8 Şevket Süreyya [Aydemir], "Bergsonizm Yahut Bir Korkunun Felsefi İfadesi", *Kadro*, 1/11, (Kasım, 1932), ss. 43-47; Şevket Süreyya [Aydemir], "Bergson Bahsi ve Hürriyet Telakkimiz", *Kadro* 2/13, (Ocak, 1933) s. 42-43; Şevket Süreyya [Aydemir], "Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız", *Kadro* 3/29 (Mayıs, 1934), s. 45.

sinde bunu açıkça belirtmekte oldukça zorlandıklarını tahmin etmek mümkündür. Çünkü bu dönemde, CHP parti programına solidarist eğilimi yansıtmıştı. *Kadro* ise parti programı hakkında yorum yapmaktan kaçınacağını baştan belirtmişti. Bu nedenle, Kadrocular Durkheim'in solidarist yaklaşımı üzerine fazla yorumda bulunmadılar. 1933 yılında Tökin, korporatizm konusunu ele alarak korporatizm ile faşizm arasında ilişki kurmaktadır. Tökin'e göre korporatizm sınıflararası uzlaşıyı sağlamayı amaçlayan faşizmin bir aracıdır ve son analizde burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmektedir.[9] *Kadro* solidarizm ile korporatizm arasındaki ilişki üzerinde fazla durmamaktadır.

Kadro, kendi tanımladığı sınıfsız toplum görüşü ile Kemalist rejimin öngördüğü sınıfsız toplum ve Türkiye'de bulunan kapitalizm öncesi sınıfların varlığı gerçeği arasında kavramsal düzeyde ciddi açmazlarla karşılaşmıştır. Kadrocuların, Marksist görüşe uygun sınıfsız bir toplum oluşturma isteğini hedeflemekle birlikte, Türkiye'de sınıfların varlığı ve CHP'nin solidarist eğilimi karşısında tartışmayı olabildiğince bu noktaya odaklaştırmaktan kaçındıkları açıktır.

Ayrıca, CHP'nin solidarist eğiliminin de korporatizme dönüşmesi mümkün olmamıştır. CHP, kendi programında solidarist eğilimleri yansıtmakla birlikte, İzmir İktisat Kongresi sonrasında korporatist eğilimi pratikte hayata geçirmeye yönelik bir gayret içinde olmadığı gibi, korporatizmi hayata geçirmek için gerekli olan siyasal ve iktisadi araçlara da sahip değildi. Bu nedenle, CHP korporatizmi hayata geçirmeye çalışmaktan çok yasakçı formüller üretmiştir.

Kadroculaların, esinlendikleri varsayılan İttihatçı aydınlardan kendilerini ayrıştırmaya çalıştıkları açıktır. Bu noktada altının çizilmesi gereken konu, Kadroculaların ilk gençlik yıllarında İttihatçı aydınların yayınlarından etkilendikleri ve

9 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), s. 24.

bu bağlamda ulusçu yaklaşımı benimsediklerinin gözardı edilemeyeceğidir.

İdeolojik olarak Kadro yazarlarının etkilendikleri ikinci kaynağın Leninizm olduğunu ileri sürmek mümkündür. Önceki bölümde belirtildiği üzere, 1920'li yılların ilk yarısında Aydemir, Rusya'da bizzat yaşayarak gözlemlediği Lenin liderliğindeki emperyalizm karşıtı sosyalist tartışmalardan doğrudan etkilenmiştir. Daha önemlisi, Aydemir ve Tökin Moskova'da eğitimleri sırasında Marksizm hakkında epeyce bilgi edinmişler ve Lenin'in çalışmalarını okumuşlardı.[10]

Bakü kongresinde dile getirilen ve Lenin'in çalışmalarında ön plana çıkan anti-emperyalist söylemler Kadroculari etkilemiştir. Kadrocular iki temel öngörüde bulunmaktadırlar: bütün sömürgeler ulusal bağımsızlıklarını kazanacaktır; ve bu süreç kapitalist-emperyalist düzeni yıkacaktır. Bu iki temel varsayım, yakından irdelendiğinde Lenin'in tartışmaları ve öngörüleriyle örtüşmektedir. Lenin tarafından temel varsayım olarak ileri sürülen bu iki nokta, Kadroculaların analizlerinin de ana temalarını oluşturmaktadır. Açıktır ki, Kadrocular bu iki temel varsayımı Lenin'den almakla birlikte, Lenin'in görüşlerini bir bütün olarak benimsememişlerdir. Lenin'in tartışması bu iki varsayımdan hareket ederek sosyalizmi işaret etmekte, kurtuluş savaşlarını emperyalizmin yenilgiye uğratılması için gerekli, fakat nihai olmayan mücadeleler olarak ele almakta ve uluslararası emperyalist sistemin çöküşü ve sosyalizmin kurulmasıyla uluslararası farklılıkların kendiliğinden ortadan kalkacağını varsaymaktadır. Öte yandan, Kadrocular'da bu iki temel varsayım sosyalizmi işaret etmemektedir. Kadroculara göre emperyalist sistemin çöküşünü siyasi ve iktisadi ulusal bağımsızlık takip etmeli-

10 Aydemir, makalesinin dipnotunda, Lenin'in 'Milli Meseleler' adlı çalışmasını ve Karl Kautsky'nin, 'Nasyonalizm ve Enternasyonalizm' adlı çalışmalarını salık vermektedir. Bkz. Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi (Devam ve Son)" *Kadro* 2/21, (Eylül, 1933), ss. 9, dipnot 1, 2.

dir.[11]

Kadro'nun devrim tanımlaması iki aşamalıdır: ihtilal ve inkılap. Türk Kurtuluş Savaşı'nı siyasal bağımsızlığın elde edilişi ve dolayısıyla ilk aşama olarak algılayan *Kadro*, ikinci aşamayı iktisadi bağımsızlığın elde edilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama Kadrocuların bütün tartışmalarına teorik zemin oluşturmaktadır.

Kadrocuların esinlenmiş olabilecekleri üçüncü potansiyel kaynak olan Tatar Bolşevik Sultan Galiyev'in tartışmalarının irdelenmesinde yarar vardır. Bu kitabın ikinci bölümünde belirtildiği üzere, Merdan Yanardağ ve Ayşe Trak (Buğra), Galiyevci tartışmaların Kadrocular üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedirler.[12]

Galiyevci tartışmaların geleceğin *Kadro* yazarları üzerinde etkili olduğu görüşüne ihtiyatla bakmak gerekir. *Kadro* dergilerinde Galiyev'e atıfta bulunulmamasına, *Kadro* yazarlarının kendi özgeçmişlerini anlattıkları kitaplarda Galiyev'den hiç söz etmemelerine[13] ve 1991 yılında Ertan'ın Tökin ile yaptığı mülakatta Tökin'in Galiyev'le karşılaşmadığını ve Aydemir'in de Galiyev ile bir ilişkisi olmadığını ifade etmesine rağmen,[14] Aydemir ve Tökin'in Galiyevci görüşlere

---

11 Şevket Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro* 2/19, (Temmuz, 1933), s.12.

12 Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, (İstanbul, 1988), ss. 168-185; Ayşe Trak, "Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey", *Current Anthropology*, 26/1 (February, 1985), s. 94; Haldun Gülalp, "Nationalism, Statism and the Turkish Revolution: An Early 'Dependency' Theory", *Review of Middle Eastern Studies*, 4, 1985, s. 81.

13 Ayşe Trak, Sultan Galiyev'in Aydemir üzerine etkisini göstermek için Aydemir'in *Son Yazıları ve Kırmızı Mektuplar*, (İstanbul, 1979) adlı kitabına atıfta bulunmaktadır. Trak, *a.g.m.*, s. 98, dipnot 25. Fakat bu kitapta Galiyev'in etkisini gösteren bir kanıt mevcut değildir. Bu kitapta, Aydemir'in mektuplaştığı KUTV'den arkadaşları Rus Pavel ve Çinli Liu Shao-chi ile ilgili bilgiler vardır.

14 Ertan'ın Tökin ile yaptığı mülakat için bkz. F. Temuçin Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992), Ekler, ss. 1-13.

aşina olduklarını varsaymak için yeterli neden mevcuttur. İlk olarak, Aydemir ve Tökin'in öğrenim gördükleri KUTV'de Galiyev dersler vermiştir.[15] İkincisi, Aydemir ve Tökin, Tatar sosyalistleri arasında oldukça etkili olan Abid Alim[16] ile yakın arkadaştılar ve yine kuvvetle muhtemeldir ki bu arkadaşlık ilişkisi sayesinde Tatarlar arasındaki tartışmalardan haberdardılar. Üçüncüsü, Aydemir Moskova'da iken *Novyy Vostok* (Yeni Doğu) (1922-1930) adlı dergiyi takip ettiğini belirtmektedir[17] ve muhtemelen Aydemir, Moskova'da yayınlanan *Zhizn' Natsional'nostey* (Milletlerin Hayatı) adlı dergiyi de izlemiş olabilir. Bu iki dergi dönemin 'Müslüman Sosyalistleri'nin görüşlerini yansıtmakta ve *Zhizn' Natsional'nostey* Galiyev tarafından yayınlanmaktaydı.[18] Bunlar Aydemir ve Tökin'in Galiyevci tartışmalara aşina olduklarına işaret etmektedir.

Galiyevci görüşlerin Kadrocular ve özellikle Aydemir üzerinde ne ölçüde etkili olduğuna karar verebilmek için, öncelikle Galiyevci görüşün karakteristik özelliklerinin irdelenmesi gerekir. 1917'den 1923'e kadar Sultan Galiyev Bolşevik devrimini desteklemiştir. Bunun nedeni, Bolşevik devriminin hem Batı'nın hem de Çarlık Rusyası'nın hakimiyetine karşı çıkışı ifade etmesidir.[19] Bu dönemde Galiyev ve diğer 'Müslüman Sosyalistler'in hedefi yabancı hakimiyetine karşı ulusal bağımsızlıklarını elde etmekti. Baştan itibaren Galiyevci görüş sınıf çatışmaları yerine Müslüman topluluklar arasındaki dayanışmayı ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bunu meşrulaştırırken Galiyev, 1918 yılından itibaren yaptığı tartışmalarda Müslüman toplumlarında sınıflararası fark-

15 A. Bennigsen ve C. L. Quelquejay, *Islam in the Soviet Union*, İngilizceye çeviren E. Wheeler ve Hubert Evans, (Londra, 1967), s. 57, 110.

16 Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 216.

17 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, 3, (İstanbul, 1972), s. 571.

18 Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 110.

19 A. Bennigsen ve M. Broxup, *The Islamic Threat to the Soviet State*, (Londra, 1983), s. 81.

lılığın henüz keskinleşmediği ve sınıf çatışmasına dönüşmediği temasını işleyerek Müslüman toplumların tekil ve mazlum birimler olduğunu ileri sürmüştür. 1923 yılında, Galiyevci yaklaşım burjuvazinin üst kanadı ile toprak ağaları ve aşiret reisleri dışında kalan bütün Müslüman toplumların mazlumlardan oluşan bir cephe oluşturduğunu ve aralarında keskin bir sınıf çatışması bulunmadığını ileri sürmüştür.[20]

Sosyalizm konusunda, Galiyev 1918 yılından itibaren yaptığı tartışmalarda Batı işçi sınıfına karşı güvensizliğini dile getirmiş ve işçi sınıfının dünya ölçeğinde aynı noktadan hareket etmeyeceği kanısından hareketle, Müslüman bir halk olarak kendilerinin de, komünist hareket içinde özerk bir cephe oluşturmaları gerektiğini savunmuştur. 1923 yılında Galiyev, asıl çatışmanın kapitalistler ile işçi sınıfı arasında değil, sanayileşmiş metropoller ile sanayileşememiş uluslar arasında olduğunu savunmuştur. 1928 yılına gelindiğinde Galiyev Rus Bolşevikleri ile işbirliği yapmanın artık mümkün olmadığı kanısına varmıştır.[21]

Galiyevci tartışmalarla Kadrocuların öne sürdükleri arasında paralellikler bulmak mümkündür. Sanayileşmiş metropoller ile sanayileşememiş koloniler arasındaki karşıtlık, işçi sınıfları arasında farklı niteliklerin olması gibi konularda örtüşen tartışmalar tesbit edilebilir. Fakat Galiyevci tartışmalar ile *Kadro*'nun ileri sürdükleri arasında farklılıklar da mevcuttur. Şöyle ki, Galiyev'in öngördüğü Müslüman toplumlar arasında bir cephe oluşturulması düşüncesi *Kadro*'da yoktur. İslami öğe *Kadro*'nun tartışmalarında hiç yer almamaktadır. Halbuki bu, Galiyevci yaklaşımda toplumları bir araya getirerek ortak bir cephe oluşturmada ana öğelerden bir tanesidir. Bunun nedeni de Galiyev ve *Kadro*'nun analizlerine konu olan coğrafi bölgenin oldukça farklı oluşudur. Galiyev için Sovyetler Birliği'nde bulunan Müslüman ulusların birlikte hareket etmesi öncelikli bir sorunsal iken,

20 Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 112.
21 Bennigsen ve Quelquejay, *a.g.e.*, s. 114.

Kadro'da böyle bir sorunsal yoktur. Bir başka farklılık ise Galiyev'in Rus Bolşeviklere karşı Müslümanlardan oluşan birleşik bir cephe oluşturma hedefinin *Kadro*'da olmamasıdır. Aralarında benzerlikler bulunmasına rağmen, bunlar, son analizde, iki ayrı kategoriye yerleştirilmesi gereken hareketlerdir.[22]

Ayrıca, Aydemir'in kendi deneyimlerinden yola çıkarak, Galiyev'in görüşleriyle paralellikler gösteren tartışmaları yapabilecek kapasiteye sahip olduğu gerçeğinin gözardı edilmemesi gerekir. Aydemir ve diğer *Kadro* yazarlarının ulusçu sol tartışmaları yapabilecek deneyimleri ve eğitim altyapıları mevcuttu. Bu nedenle, Kadrocuların tartışmalarının Galiyev'inkinin bir uzantısı gibi yorumlamak yerine, aynı dönemde paralellikler gösteren tartışmalar yapıldığı sonucunu çıkarmak daha doğru olacaktır.

Kadrocuların muhtemelen esinlendiği dördüncü kaynak Sovyet deneyimidir. Özellikle iktisadi alanda birbirini takip eden NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ve planlı ekonomi dönemlerinin Kadroculara esin kaynağı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nde NEP'in uygulamaya koyulduğu dönemin (1921-1928) ilk aşamasında Aydemir ve Tökin Moskova'da öğrenim görmekteydiler. Sovyetler Birliği'nde 1928'de NEP'den vazgeçilerek planlı ekonomi dönemi başladığında, Türkiye'de Aydemir'in, muhtemelen Tökin'in de, Sovyet deneyimlerinin resmi kurumlarda kullanılmak üzere Türkçe'ye kazandırılmasında önemli rol oynadıkları açıktır.[23] Sovyet deneyimlerinin, geleceğin *Kadro* yazarları

22 Tör ve Belge, Berlin'de öğrenim görürken Spartakist hareketi hakkında bilgi edinmiş olabilirler. Aynı şekilde, Lenin ile Rosa Luxemburg arasında ulusal sorun üzerine yapılan tartışmalardan da haberdar olabilirler. Fakat bunları kanıtlayacak veriler elimizde bulunmamaktadır. Spartakist hareketi ve Lenin ile Luxemburg arasındaki tartışmaların özeti için bkz. Nigel Harris, *National Liberation*, (Londra ve New York, 1990); Anthony Brewer, *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, (Londra ve New York, 1990).

23 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, 1, (İstanbul, 1966), s. 404, dipnot 1.

üzerinde etkili olduğu açıktır. Bu etkiyi irdelemek için öncelikle Sovyet deneyimindeki NEP ve planlı ekonomi üzerine bazı tesbitler yapmakta yarar vardır.

NEP'in biri dış politikayı diğeri iç politikayı ilgilendiren iki boyutu vardı.[24] Dış politika alanında, Ekim 1917 Bolşevik devrimi ve Bolşevik'lerin iç savaştan galip çıkmaları (1918-1920) uluslararası sistem açısından Sovyetler Birliği'nin kapitalist düzene ideolojik, iktisadi ve siyasi alanlarda meydan okumasıydı, ancak aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin iktisadi ve siyasi anlamda yalnızlaşmasını da beraberinde getirmişti. Kapitalist sisteme karşı cephe almak elbette ki Batı'nın karşı çıktığı bir söylemdi. Bolşevik Devrimi'nin ilk yıllarında Bolşevik liderleri, Sovyetler Birliği'nin yalnızlaşmasından kurtulabileceklerini ummaktaydılar; çünkü Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen devrimi, dünya devriminin izleyeceği düşünülmekteydi. Fakat beklenen dünya devrimi gerçekleşmedi. Tam aksine 1919 yılında Macaristan'da Bela Kun liderliğinde başlayan devrim İtilaf devletlerinin müdahalesiyle bastırıldı,[25] Ekim 1920'de Kızıl Ordu Polonya'da yenilgiye uğradı[26] ve daha da önemlisi Almanya'da beklenen devrim gerçekleşmedi. Sonuçta, Bolşevik liderler strateji değişikliği yaptılar. Dış politika alanında yakın ve uzak komşu devletlerle Sovyetler Birliği'nin ilişkilerini normalleştirmeye başladılar. Kasım 1920 Sovyet-Polonya Antlaşması, Şubat 1921 Sovyet-İran ve Sovyet-Afgan Dostluk Antlaşmaları ve Mart 1921'de imzalanan Sovyet-Türk Dostluk Antlaşmaları bu tür ilişkileri normalleştirme çabalarındandı.

16 Mart 1921'de Anglo-Sovyet Ticaret[27] anlaşmasının imzalanmasıyla Sovyet dış politikası uç noktada bir pragma-

24 E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3, (Londra, 1953), ss. 271-304.

25 J. K. Hoensch, *A History of Modern Hungary*, İngilizceye çeviren K. Trayner, (Londra, 1988).

26 *The History of Poland since 1863*, Der. R. F. Leslie, (Londra, 1983), ss.(112-139), J. Rothschild, *Pilsudski's Coup d'état*, (New York, 1966).

27 Carr, *The Bolshevik Revolution*, 3, ss. 280-290.

tizme dönüşmüştür. Bu durum, Lenin dahil Sovyet liderlerinin daha önceki anti-emperyalist söylemlerinin aksine, Sovyetler Birliği'nin artık Batı ile yeni bir ilişki tarzı içine girdiğini göstermiştir. Sovyet liderlerinin söylemleri artık kapitalizme alternatif bir sistem tartışmasından çıkarak, kapitalist Batı'ya karşı kendi sistemlerini savunma arayışına dönüşmüştür. Bu anlaşmayı takiben, Sovyetler Birliği'nin Hindistan ve Afganistan'da Britanya'ya karşı anti-emperyalizm propogandası yapmama sözü vermiş olması[28] dış politikadaki pragmatizmin boyutunu algılama açısından oldukça anlamlıdır. Bütün bunlar Sovyet liderlerinin kısa sürede sosyalist dünya devriminin gerçekleşmeyeceğini görerek, Batı ile pragmatik bir ilişki kurma eğilimi içinde olduklarını göstermektedir. 1920'li yılların ortasından itibaren Sovyet liderleri dünya sosyalist devriminin gerçekleşmeyeceği noktasından hareketle bir ülkede -Sovyetler Birliği'nde- sosyalizmin inşası tezini ön plana çıkarmaya başlamışlardır.[29]

Yaklaşık olarak aynı dönemde Türkiye'de Kemalist yönetim de Türk dış politikasını benzer nitelikte bir pragmatizm temeline oturtmuştu. 1920 Gümrü anlaşması ile Ankara hem doğu cephesini garanti altına almış hem de Ermenistan ile ilişkisini normalleştirmeye gayret etmiştir. Mart 1921'de imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması Sovyetlerin silah yardımını garantilediği gibi aynı zamanda tarafların birbirlerine karşıt cephede olmadıkları mesajını vermiştir. Lozan'da Boğazlar sorununun Sovyetler Birliği'nin önerdiği doğrultuda çözülmemesi ve Türkiye'nin Batı tezini ilerde değiştirilebilir umuduyla kabul etmesi, Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin ilişkilerinin artık ağırlıklı olarak pragmatizm temeline dayanacağına işaret etmiştir. 1923 Lozan antlaşmasını takiben Türkiye öncelikle yakın komşularıyla bir dizi saldırmazlık ve iyi komşuluk anlaşmaları imzalamış ve bu ilişki tarzı 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve

28 Carr, *The Bolshevik Revolution*, 3, s. 288.

29 Carr, *Socialism in One Country 1924-1926*, 1, (Londra, 1958), s. 54.

Yugoslavya arasında imzalanan bölgesel bir anlaşmaya dönüşmüştür. 1937 yılında Türkiye, Afganistan, İran ve Irak arasında imzalanan Sad-Abad Antlaşması bu sürecin önemli bir halkasını oluşturmuştur.

Aynı dönemde, Sovyet ve Türk dış politikalarının devrimci nitelikten pragmatizme dönüştüğü açıktır. Bu paralelliğin ortak paydası anti-emperyalizm olmakla birlikte, çıkış noktaları farklıdır: Bolşevikler için çıkış noktası dünya sosyalist devrimini gerçekleştirmek iken, Kemalistler için yabancı işgali ve hakimiyetine karşı ulusal kurtuluş savaşı vererek bağımsızlık kazanmaktı. Geldikleri nokta itibarıyla ikisi de pragmatik sayılabilir.

Sovyet ve Türk dış politikalarının devrimci niteliğinin pragmatik ve rasyonel hale dönüşmesinin, geleceğin *Kadro* yazarlarını nasıl etkilediği sorusunu düşünmek anlamlı gözükmektedir. Elle tutulabilir kanıt olmamasına rağmen bu konuda bir değerlendirme yapmak için, birtakım varsayımlarda bulunmak mümkündür. İlk olarak, ikinci bölümde belirtildiği üzere Aydemir, Tör ve Belge 1924 yılında Komintern'in kararlarına karşı çıkmaya başlamışlardı ki bu, TİÇSF içindeki ayrılış sürecini hızlandırmıştır. İkinci bölümde belirtilen nedenlere ek olarak, bir ülkede sosyalizm inşası politikasına geleceğin *Kadro* yazarları kuvvetle muhtemeldir ki sıcak bakmamışlardır. Bir ülkede sosyalizm inşası politikasına karşı çıkan geleceğin *Kadro* yazarları, Sovyet Rusya'dan bağımsız ulusal çıkarı ön planda tutan bir dış politika oluşturma arayışına girmiş olabilirler. *Kadro* yazarlarının otobiyografilerinden bu intibayı edinmek mümkündür. *Kadro* dergilerinde bu konuda yazılı bir kanıt yoktur, bunun temel nedeni *Kadro*'nun baştan itibaren dış politika alanında Kemalist yönetimin politikalarını ele almamasıdır. *Kadro*, Mussolini'nin Balkanlar ve Avusturya politikaları hakkında[30] Ke-

30 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "Ankara Moskova Roma", *Kadro* 1/6, (Haziran, 1932), s. 40; İsmail Hüsrev [Tökin], "Cemiyeti Akvam İstikrazları ve Mali Müdahaleler", *Kadro* 1/6, (Haziran, 1932), ss. 21-29; Bur-

malist yönetimin politikalarıyla örtüşür nitelikte eleştiriler yapmak dışında, dış politika alanına hiç girmemiştir. İkinci olarak, Sovyet ve Türk dış politikalarının pragmatizme dönüşü *Kadro* yazarlarını da bu yöne sevk etmiş olabilir. Nitekim Aydemir, Bakü kongresinden beri anti-emperyalist söylemlere önem vermesine rağmen, yayınladığı ilk kitabında, *Cihan İktisadiyatında Türkiye* (1931), Türkiye'nin Batılı kapitalist devletlerle ticari ilişkiler kurmasına ideolojik olarak karşı olmadığı mesajını vermekte ve Türkiye'nin kapitalist devletlerle rekabet etmek zorunda olduğunu belirtmektedir.[31] Bu kitabında, yabancı sermayenin Türkiye'ye davet edilip edilmemesi konusunda ideolojik anlamda net bir ifade kullanmayan Aydemir, her halükarda yabancı sermayenin akış istikametinin değiştiğini ve Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye'de bulunan Fransa, İngiltere ve Belçika kaynaklı yabancı sermayenin yön değiştirerek Türkiye yerine Avusturalya, Yeni Zelanda ve Güney Amerika'ya gitmeye başladığını belirtmekte ve Türkiye'ye önemli miktarda yabancı sermayenin gelmeyeceği tahmininde bulunmaktadır.[32] Bu varsayımdan hareketle, yabancı sermayenin kendi çıkarını ön planda tutacağı noktasını vurgulayan Kadrocular sonraki yıllarda *Kadro* dergisi sayfalarında ideolojik olarak da yabancı sermayeye karşı oldukları mesajını radikal bir tonda vermişlerdir.

NEP'in iç politika boyutunun *Kadro* yazarları üzerinde daha açık etkisi olduğunu tesbit etmek mümkündür. NEP iç politika alanında, bir bakıma siyasi bir önlemdi. İç savaş döneminde orduyu besleyebilmek için köylünün elindeki tarımsal ürün müsadere edilerek alınmıştı ve köylüler rejime sıcak bakmamaktaydılar. İktisadi anlamda üretimi artırmayı

---

han Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro* 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38. Burhan Asaf [Belge], "Ortaavrupa", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 33-36.

31 Şevket Süreyya [Aydemir], *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, (Ankara, 1931), çeşitli sayfalarda.

32 Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, s.119.

da hedefleyen NEP, aynı zamanda, köylünün rejime karşı tepkisini yumuşatarak devletin yanında yer almasını sağlamak amacıyla kimi kısıtlamaları yumuşatmıştır. NEP ile, mülkiyeti devlete ait olmak kaydıyla toprağın devletten kiralanarak kullanılmasına izin verilmiş ve küçük ölçekli özel ticaret ve sanayi üretimi özendirilmiştir.[33]

NEP dönemi uygulamaları başladığında Moskova'da bulunan Aydemir ve Tökin NEP döneminin iç politika boyutundan etkilenmiş olmalıdırlar. Beşinci bölümde ayrıntılı biçimde irdelendiği üzere, Kadrocular toprak reformu önerisini yaparken köylünün siyasal niteliği boyutuna oldukça önem vermişler, toprak reformunun kırsal alanda varolan siyasi ve sosyal ilişkiyi değiştireceğini ummuşlar ve sonuç itibarıyla köylülerin siyasal anlamda devletin yanında yer almalarını sağlayacak önlemler üzerinde ciddi analizler yapmışlardır. Kadrocuların Sovyetler Birliği'ndeki NEP deneyiminden kimi çıkarsamalarda bulunmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Ancak altı çizilmesi gereken nokta, *Kadro*'nun NEP uygulamalarını aynen kabul etmemesidir. NEP'te toprak mülkiyeti devlete ait iken ve yalnızca toprağın kullanımı üzerinde kimi yumuşatmalar yapılmışken, *Kadro*, köylülerin özel mülkiyete sahip olmaları gerektiğini, fakat toprak mülkiyetinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. İktisadi anlamda *Kadro*'nun öngörüsü NEP'inkiyle örtüşmektedir; her ikisi de tarımsal ürünün artacağı öngörüsünde bulunmaktadırlar.

1928 yılında Sovyetler Birliği'nde NEP politikalarında önemli değişiklikler yapılmış ve tarımsal alanda uygulanan toprağın kiralanması usulü yerini kolektivizasyona bırakmıştır. 1928 yılı kararına göre kiralanan çiftliklerin yalnızca %15'i kolektifleştirilecekti, fakat Aralık 1929'da bu karardan vazgeçilerek tarımsal alanların hepsinin kolhoz idaresinde

33 *Russia in the Era of NEP*, Der. Sheila Fitzpatrick, Alexander Rabinowitch, ve Richard Stites, (Bloomington ve Indianapolis, 1991).

kolektifleştirilmesine karar verildi. Beşinci bölümde görüleceği üzere, *Kadro* geniş çaplı toprak reformu önermekle birlikte Sovyetler Birliği'ndekine benzer bir kolektivizasyonu önermemektedir. Fakat, *Kadro* Sovyetler Birliği'nde NEP sonrası uygulanan merkezi planlama politikasına büyük bir ilgi gösterecekti. 1928 yılında Sovyetler Birliği'nde ilk Beş Yıllık Sanayileşme Planı uygulamaya koyuldu. Tarımsal alan politikasına benzer şekilde Sovyetler Birliği'nde sanayi planında da 1929 yılında önemli değişiklikler yapıldı ve ağır sanayi yatırımları, elektrifikasyon gibi önemli alanların tamamen devlet tarafından gerçekleştirilmesi öngörüldü.[34]

1931 yılında Kemalist yönetim de sanayi planı üzerine yoğunlaşmaya başlamış ve ertesi yıl Sovyetler Birliği'nden uzmanları davet etmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nde görev yapan geleceğin *Kadro* yazarları Rusça bildiklerinden bu sürecin içinde bulunmuşlar ve Sovyet planlama deneyimi hakkında ayrıntılı bilgi edinmişlerdir. Sonuç itibarıyla *Kadro* yazarlarından ikisi, Aydemir ve Tökin'in Moskova deneyimi onlara Sovyet deneyimleri hakkında doğrudan gözlem yapma imkanı sağladığı gibi 1931 yılında Sovyet deneyimlerini aktarmada dil bilme avantajları, *Kadro* yazarlarına Sovyet deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde takip etme imkanı sağlayarak Türkiye'de bu konu üzerinde uzman kadro olarak ortaya çıkmalarına imkan sağlamıştır. Daha açık bir ifade ile, bu dönemde Türkiye'de, Sovyet deneyimlerini yakından takip edebilme ve planlama meselesini kavrama bakımından, Kadrocular dan daha bilgili ve donanımlı başka bir grup yetişmiş insan gücü mevcut değildi.

Bu aşamada Sovyet planlama deneyimlerinin Kadrocular üzerine etkileri konusunda iki noktanın altını çizmekte yarar vardır: Öncelikle, Sovyet deneyimlerinden hareket eden Kadrocular, Kemalist yönetimi Sovyetler Birliği'nde uygulandığı gibi oldukça geniş çaplı bir sanayi planı hazırla-

34 E. H. Carr ve R. W. Davies, *A History of Soviet Russia: Foundations of A Planned Economy 1926-1929*, 2, (Londra, 1969), ss. 787-898.

maya teşvik etmişler, ağır sanayi ve elektrifikasyon konularını hükümetin dikkatine sunmuşlar, fakat Kemalist yönetimin hazırladığı Birinci Beş-Yıllık Sanayi Planı bunları içermemiştir. İkinci olarak, Sovyet deneyiminde sanayileşme tamamen devlet tarafından üstlenilir ve yönetilirken, Kemalist yönetim sanayi planının uygulanmasında özel sektöre önemli roller vermiştir. Beşinci bölümde görüleceği üzere, *Kadro* gönülsüzce bu gerçeği kabullenmiş fakat sanayi planında hiç değilse önemsiz alanların özel sektöre ayrılması gerektiğini vurgulamakla yetinmek durumunda kalmıştır. Açıktır ki, Kadroculların gönlünde yatan, sanayileşmenin devlet tarafından üstlenilmesi ve özel sektörün özellikle karar alma mekanizmalarının dışında bırakılmasıdır. Sonuç olarak, Kadrocular ortada olan gerçeği kabullenmişler ve Kemalist yönetimin kömür, bakır madenlerinin işletilmesi, şeker ve cam sanayinin kurulması ve işletmesinde özel sektöre ve öncelikle İş Bankası grubuna önemli ayrıcalıklar sağlamasını örtük biçimde eleştirmenin ötesine geçememişlerdir.

Sovyet planlama deneyimi üzerine yaptıkları araştırmalara ek olarak Kadrocular, Batı'da, özellikle Almanya'da bu konuda yapılan çalışmaları da taramışlardır. Fransa'da planlı ekonomi üzerine tartışmaların yoğunluk kazanmaya başladığını[35] belirten Aydemir, *Kadro* dergilerinde bu konuda belirgin bir Fransız isminden bahsetmemektedir. Artık Kadroculların esinlendiği beşinci muhtemel-potansiyel kaynak üzerinde durabiliriz: Alman iktisat tarihçileri, Friedrich List, Adolf Wagner ve özellikle Werner Sombart.[36] List'in görüşleri İttihatçı aydınlar üzerinde oldukça önemli etkiler bırak-

35 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), s. 5, dipnot 2.

36 Friedrich List (1789-1846) için bkz. Bernhard J. Stern, "Friedrich List", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 9, (Londra, 1968), ss. 409-412; Adolf Wagner (1835-1917) için bkz. Gerhard Meyer, "Adolf Wagner", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 16, (Londra, 1968), ss. 429-431.

mıştı. *Kadro* yazarları da List'in görüşlerini bilmekteydiler ve özellikle List'in savunduğu korumacı gümrük politikaları hakkında ayrıntılı bilgilere sahiptiler. Fakat, 1930'lu yıllarda artık korumacı politikalar yalnızca List'in tartışmalarıyla sınırlı olmaktan çıkmıştı. Aydemir bir makalesinde bu konuya değinerek List'in tartışmalarının çoktan aşıldığını dile getirmiştir.[37] List'in tartışmaları bıraktığı etki anlamında özel bir öneme sahip olmaktan çıkmıştı. *Kadro* dergilerinde Tökin, Adolf Wagner'in tartışmaları ve özellikle devlet sosyalizmi konusunda yazdıkları üzerinde durmuş ve ona karşı eleştirel bir tutum içinde olmuştur. Devlet sosyalizmi tartışmasının önde gelen isimlerinden Wagner, devletin ekonomiye müdahale etmesi, kimi sektörleri kendi elinde tutması ve korumacı politikalar uygulaması gerektiğini savunmuştur. Bu konularda Wagner'in tartışmalarının önemli olduğunu belirten Tökin, kendilerini önemli bir konuda Wagner'den ayırmıştır: Tökin, Wagner'in özel sektörün karar alma mekanizmaları ve süreçleri içinde yer almasına karşı olmadığını, tam aksine özel sektörün bu süreçlerde aktif yer almasını savunduğunu belirterek, bu görüşe karşı eleştirel bir tutum takınmıştır. Tökin, Wagner'in savunduğu görüşlerin Bismark'ın politikalarına teorik hazırlık yapmaktan öteye gitmediğini belirtmektedir.[38] Wagner'in görüşlerinin Kadrocular dahil Türk aydınları üzerinde etkili olduğunu yadsımak mümkün değildir.[39] Fakat bunların, *Kadro*'nun öne sürdüğü görüşlerle

37 Şevket Süreyya [Aydemir], "Makinaların Muhaceratı", *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), s. 8.

38 İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği", *Kadro* 2/19, (Temmuz, 1933), s. 25.

39 Ahmet Cevat Emre'nin *Muhit* dergisinde belirttiği görüşleri Wagner'in devlet sosyalizmi tanımlamasına uymaktadır. Bkz. Emre, "Sınıflar Arasında Ahenk," *Muhit*, 32, (Haziran, 1931), ss. 1-3; "Kemalizmin Büyük Prensiplerinden Biri Sınıflar Arasında Ahenk Temin Etmektir" *Muhit*, 33 (Temmuz 1931), ss. 1-2. Mahmut Esat Bozkurt da devlet sosyalizmi görüşüne yakın olanlar arasındadır. Bkz. Hakkı Uyar, "Türk İhtilali'nin Düsturları ve Mahmut Esat Bozkurt I", *Tarih ve Toplum*, 99, (Mart, 1992), s. 18.

tam örtüştüğünü ileri sürmek de mümkün değildir. Öncelikle, Wagner özel sektörün karar alma süreci ve mekanizmaları içinde yer alması gerektiğini savunurken, *Kadro* buna tamamen karşıdır. İkinci olarak, Wagner özel sektörün sanayi yatırımlarında oldukça geniş miktarda yer alması gerektiğini öngörürken *Kadro*, Türkiye örneğinde bunun hem mümkün olmadığını hem de bu yaklaşımın yanlış olduğunu dile getirmiş ve sanayi yatırımlarının büyük çoğunluğunun devlet tarafından üstlenilmesi gerektiğini, özel sektöre ancak devletin bıraktığı ve belirlediği alanlarda ve karar alma sürecini etkilemeyecek nitelikte olan alanlarda yatırım yapma izni verilmesi gerektiğini savunmuştur. Son olarak da, Wagner Almanya'da gelişmekte olan ticaret, sanayi ve mali sermaye sahiplerine karşı büyük toprak sahipleri, devlet bürokrasisi ve işçi sınıfı arasında siyasi bir ittifak oluşturulmasını öngörürken, ileride görüleceği üzere, *Kadro* böyle bir ittifaka toptan karşıdır. Kadrocuların Wagner'in tanımladığı devlet sosyalizmini kabul etmedikleri açıktır.

Karaosmanoğlu hariç, bütün *Kadro* yazarları Werner Sombart'a atıfta bulundukları için Sombart'ın[40] görüşlerinin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi anlamlı olacaktır. Alman tarih okulu mensubu Sombart'ın 1920'li yıllarda Berlin Üniversitesi'nde hocalık yaptığı sırada Türk öğrencileri de olmuş ve daha evvel de belirtildiği üzere, 1930'lu yıllarda Türk aydınları Sombart'ın çalışmalarına atıfta bulunmuşlardır.[41]

40 Sombart (1863-1941) için bkz. Jürgen Kuczynski, "Werner Sombart", *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, 15, (Londra, 1968), s. 57-59; Werner Sombart, *Luxury and Capitalism*, İngilizceye çeviren W. R. Dittmar, (Michigan, 1967), ss. v-xxix; Frederick L. Nussbaum, *A History of the Economic Institutions of Modern Europe: An Introduction to Der Moderne Kapitalismus of Werner Sombart*, (New York, 1968).

41 1930'lu yıllarda yazılan Türkçe kitaplarda Sombart'ın yazdıklarına atıflar mevcuttur. Sombart'ın öğrencilerinden Ö. C. Sarc'ın yazdığı *Ziraat ve Sanayi Siyaseti*, (İstanbul, 1934) adlı kitapta çok sayıda atıf mevcuttur. 1941 yılında Sombart ölünce Sarc, Sombart hakkında bir makale yayınlamıştır bkz. Ö. C. Sarc, "Werner Sombart", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 3/1-2 1941-1942, ss. 60-63.

Kadrocular için, Sombart'ın çalışmalarının referans verilebilecek 'en iyi' kaynaklardan birisi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Aydemir'in de farkına vardığı gibi, Sombart erken dönem çalışmalarında Marksizmden etkilenmiş olmakla birlikte, sonraki çalışmalarında anti-Marksist fakat Marksist görüşleri ciddi düzeyde eleştiren bir akademisyen olarak ortaya çıkmıştır.[42] *Kadro* yazarlarının komünizm propogandası yaptıkları yönündeki suçlamalara karşı kendilerini koruyabilmek ve Marksizmle özdeşleştirilmelerini önlemek için, Sombart'ın bu çerçeveye uyan erken dönem çalışmalarına büyük ilgi göstermiş oldukları anlaşılmaktadır. *Kadro* dergisinin 1932 yılı Mayıs sayısında, Tör, Sombart'ın planlama konusundaki kitabını şöyle tanıtmaktadır: *'Kadro'nun görüşlerini teyid eden bir eser: Die Zukunft des Kapitalismus, Werner Sombart', Sombart'ın Şubat 1932'de Berlin'de kapitalizmin geleceği konusunda yaptığı bir konuşma, daha sonra "Die Zukunft des Kapitalismus"* (Kapitalizmin Geleceği) adlı kitapçığa dönüştürülmüştür. Bu kitapçıktan alıntılar yapan Tör, Sombart'ın planlama konusundaki görüşlerini şöyle özetlemektedir: İyi bir planın üç önemli özelliği olmalıdır. Plan kapsamlı olmalı, merkezi bir otorite tarafından hazırlanmalı, uygulanmalı ve ulusal ekonomi ile uyum içinde olmalıdır.[43]

Sombart'ın anti-Marksist, Marksizmi ciddiyetle eleştiren akademisyen kimliğinin uzun süre devam etmediği anlaşılmaktadır, zira Sombart, Hitler'in iktidara gelişinden kısa süre sonra kimi görüşlerini hızla değiştirmiştir. Sombart, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde yayımladığı çalışmalarında, (örneğin *The Jews and Modern Capitalism*[44] adlı kitabın-

42 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), s. 8; M. Epstein'in yazdığı giriş kısmı için bkz. Sombart, *Socialism and the Social Movement*, ss. v-ix.

43 Vedat Nedim [Tör], "Kronikler: (Kadro)yu teyit eden bir eser: Die Zukunft des Kapitalismus, Werner Sombart" *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 37-38.

44 İlk kez 1913 yılında basılmış ve aynı yıl M. Epstein tarafından İngilizceye çevirmiştir, bkz. Werner Sombart, *The Jews and Modern Capitalism*, İngilizceye çeviren M. Epstein, (New York, 1951).

da) Yahudilerin iktisadi gelişmelerde olumlu rol oynadıkları tezini savunurken, Temmuz 1934'de *Deutscher Sozialismus* (Alman Sosyalizmi) adıyla yayınlanan ve daha sonra İngilizceye *A New Social Philosophy* (Yeni bir Sosyal Felsefe)[45] başlığıyla çevrilen kitabında Yahudileri 'düşman' olarak tanımlamıştır. Bu birçok araştırmacı tarafından, Sombart'ın özür dileyerek Hitler'e yaranma ve ideologluğunu yapma girişimi olarak değerlendirilmektedir. Anlaşılan odur ki, Sombart'ın bu azımsanamayacak çabası boşa gitmiştir, çünkü Naziler Sombart'a bu payeyi vermemişlerdir.[46] Sombart'ın çalışmaları üzerine ayrıntılı araştırma yapanlardan Jürgen Kuczynski şu tesbiti yapmaktadır: 'Som-bart ne yeni bir düşünce okulu yaratmış, ne de bir düşünce okulunun uzun süreli mensubu olmuştur'.[47]

Kadro yazarları Sombart'ın görüşlerini değiştirdiğini biliyorlar mıydı? Bu sorunun yanıtını vermek kolay gözükmemektedir. 1934 yılında *Kadro* dergisinde Aydemir, Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı kitabını tanıtan bir makale yazmıştır. Bu makalede Aydemir, Tökin'in metodolojik yaklaşımının Sombart'ınkiyle benzerlikler gösterdiğini ve her ikisinin de istatistiklere dayalı analizler yaptığını belirtmektedir.[48] *Kadro* yazarları, Sombart'ın Hitler'e ideoloji üretmeye kalkıştığını tesbit etmiş olmaları halinde, kuvvetle muhtemeldir ki, kendilerini Sombart'tan uzaklaştıracak ifadeler kullanırlardı, çünkü bu dönemde faşizme, Nazizme ve Hitler'in yayılmacı, emperyalist politikalarına karşı olduklarını dile getiren yazılar yayınlamaktaydılar. Bu durumda, *Kadro* yazarlarının Sombart'ın erken dönem çalışmalarını dikkate aldıklarını fakat son dönem çalışmalarını dikkatle izleme-

45 Werner Sombart, *A New Social Philosophy*, İngilizceye çeviren Karl F. Geiser, (New York, 1937). İlk baskısı *Deutscher Sozialismus* (Temmuz 1934).

46 Kuczynski, *a.g.e.*, s. 59.

47 Kuczynski, *a.g.e.*, ss. 57-59.

48 Şevket Süreyya [Aydemir], "Bir İlk Eser: Türkiye Köy İktisadiyatı" *Kadro*, 3/34 (Ekim, 1934), ss. 34-39.

diklerini ileri sürmek mümkündür. Bu durumda ikinci bölümde özetlenen, Bostancı'nın ileri sürdüğü, Kadroculaların Sombart'ın çalışmalarını iyi bilmeleri gerektiği görüşünün aksine, Kadrocular Sombart'ın erken dönem çalışmalarını oldukça iyi bilmekteydirler. Sombart'ın faşist düşüncelerini sergileyen *A New Social Philosophy* (Yeni Bir Sosyal Felsefe) adlı kitabının Almanca ilk baskısının Temmuz 1934'de yayınlanmasından yaklaşık altı ay sonra *Kadro* dergisinin yayının durdurulması ve *Kadro* yazarlarının bu konuya sonraki yıllarda değinmemelerinden dolayı, Sombart'ın son dönem çalışmalarına ne tür bir tepki gösterdiklerini analiz etmek mümkün değildir.

Kadro dergisinde Sombart'ın *Die Zukunft des Kapitalismus* (Kapitalizmin Geleceği) adlı kitapçığına büyük bir şevkle atıfta bulunulması ve Kadroculaların Sombart'ın erken dönem çalışmalarından etkilenmiş olmalarına rağmen, Sombart'ın planlama konusunda Kadrocular üzerinde etkili olduğunu ileri sürmek yanlış olur. Çünkü Sombart'ın çalışmalarında planlama konusu çok az yer tutmakta ve genel geçer sözleri aşan nitelikte değildir.[49] Daha önemlisi, Kadrocular planlama konusunda asıl Sovyet deneyiminden etkilenmişlerdir.

Sombart'ın Kadrocular üzerinde bıraktığı etkiyi daha çok *Kadro* yazarlarının yaptığı iktisat tarihi analizlerinde yakalamak mümkündür. Tör'ün öğrencilik yıllarında Sombart'ın derslerini dinlediği hesaba katılırsa iktisat tarihi alanında açık referans vermeseler de, Kadroculaların Sombart'ın çalışmalarına sıkça başvurdukları anlaşılmaktadır. Kapitalizmin doğuşu ve yükselişine ilişkin yapılan betimlemelere ba-

49 Sombart'ın 1914 öncesi yazdığı kitaplarda planlama konusu işlenmemektedir. Sombart, *Socialism and the Social Movement*, İngilizceye çeviren M. Epstein, (Londra, New York, 1909); *The Quintessence of Capitalism*, İngilizceye çeviren M. Epstein, (Londra, 1915), *Der Moderne Kapitalismus*, 3 C., ilk baskısı 1902 ve ikinci baskısı 1924-1927, bkz. Frederick L. Nussbaum, *A History of the Economic Institutions of Modern Europe: An Introduction to Der Moderne Kapitalismus of Werner Sombart*, (New York, 1968).

kıldığında *Kadro*'da yapılanlar ile Sombart'ınkiler arasında birçok benzerlik bulmak mümkündür. Sombart da Kadrocular da kapitalizmi üç döneme ayırarak irdelemektedirler; erken dönem (15-16. yy), yüksek kapitalizm (1760-1914) ve geç kapitalist dönem (1914 sonrası). İlk iki dönem üzerine yapılan analizlerde,[50] *Kadro*'da yapılan betimlemelerle Sombart'ın analizleri arasında oldukça ciddi örtüşmeler söz konusuyken, son dönem üzerine yapılan tartışmalarda önemli farklılıklar mevcuttur. Sombart emperyalizm konusu üzerinde neredeyse hiç durmazken, Kadrocular geç kapitalist dönemin temel özelliğinin emperyalist güçler arasındaki rekabet olduğunu ileri sürmektedirler. Açıktır ki, bu analiz Lenin'e aittir. Ancak, Kadrocular Lenin'in analizlerinden hareket etmekle birlikte, tartışmalarını Sombart'a göndermeler yaparak desteklemeye çalışmışlardır. Sonuç olarak, Sombart'm görüşlerinin Kadrocular üzerinde fazla etkili olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

Kadro ve Kapitalizm

Kadro yazarlarının ideolojik anlamda esinlenmiş olabilecekleri kaynaklara değindikten sonra, artık *Kadro*'nun kapitalizm, sosyalizm ve faşizm üzerine yaptığı tartışmaları irdelemeye başlayabiliriz. *Kadro* yazarları kapitalizmin tarihsel olarak Avrupa'da geliştiğini belirtmektedirler. Kapitalizmin gelişme sürecini şöyle tanımlamaktadırlar: Onbeşinci yüzyıldan itibaren Amerika'nın keşfi ile Avrupa güçleri, yerli Amerikalıları yok etmişler, oradaki hammaddeleri ve Afrika ve Asya'dan köleleri Avrupa'ya taşıyarak ilk kapitalist sermaye birikimini gerçekleştirmişlerdir.[51] Sermaye birikimi sü-

50 Sombart'ın analizleri için bkz. Nussbaum, *a.g.e.*, ss. 228-280; Kuczynski, *a.g.e.*, ss. 57-59; Philip Siegelman'ın yazdığı giriş kısmı için bkz. Werner Sombart, *Luxury and Capitalism*, İngilizceye çeviren W. R. Dittmar, (Michigan, 1967), ss. v-xxix.

51 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), s. 5-10; Burhan Asaf [Belge], "Oklar Neyi Gösteri-

recinde sömürgelerden getirilen kaynakların ilk sermaye birikimini oluşturduğunu ileri süren *Kadro*, aynı zamanda Marx'ın kapitalizm tanımlamasına eleştirel bakmaya çalıştığını da göstermeye de çalışmaktadır. Aydemir'e göre, Marx, kapitalizmi ağırlıklı olarak emek-sermaye arasındaki ilişkiye göre tanımlamıştır: emeğini satan işçi sınıfı ile elinde sermayesi bulunan kapitalist sınıf arasındaki sömürüye dayalı eşitsiz ilişkiler kapitalizmin gelişmesine yol açmıştır. Aydemir, bu ilişki biçiminde, eşitsiz gelir dağılımının kapitalizmin önemli sorunlarından birini oluşturması bakımından önemli olduğunu, fakat kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan sermayenin nasıl biriktiğini açıklamak için yeterli olmadığını ileri sürmektedir.[52] Aydemir kapitalizmin Avrupa'da ortaya çıkışı ve gelişmesinde etkin rol oynayan ilk sermayenin, sömürgelerden elde edildiğini ileri sürmektedir.[53] Marx'ın ilk sermaye birikimi sürecini ağırlıklı olarak Avrupa'daki işçi sınıfının sömürülmesine dayandırdığını, fakat sömürgelerden elde edilen artı değerin önemi üzerinde yeterince durmadığını vurgulayarak, Marksizmi tenkit etmektedir. Aydemir'e göre kapitalizm, gelişebilmek için kendi hinterlandını genişletmek zorundadır. Bu nokta, Aydemire'e göre, Marx tarafından yeterince ele alınmamıştır.[54] *Kadro* dergisinde açıkça bahsedilmese de aslında Kadrocular

---

yor?", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), s. 38; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17.

52 Aydemir, *Komünist Manifesto*'dan alıntılar yapmakta ve A. Paperni adlı bir yazardan bahsetmektedir. Bkz. Şevket Süreyya [Aydemir] "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 12. Fakat, A. Paperni ismine başka kaynaklarda rastlanmamıştır.

53 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), s. 5-10; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17.

54 Şevket Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 10.

Marksist literatürdeki önemli bir tartışmayı gündeme getirmişlerdir. Rosa Luxemburg'un tartışmalarında belirgin olan, kapitalizmin çevre bölgeleri kendisine entegre edeceği yaklaşımı Kadrocular tarafından da sıkça dile getirilmiştir. *Kadro*'ya göre, sanayi devrimine kadar olan dönemde kapitalizmin itici gücü ticaret burjuvazisidir. On sekizinci yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi teknolojik ilerlemeyi hızlandırmış, sanayi ürünlerinin artması ve uzmanlaşma sağlanmasına yol açarak Avrupa'lı güçlerin mebzul miktarda ürettikleri sanayi ürünlerini sömürge ve yarı-sömürge ülkelere ihraç etmeleri o ülkelerdeki yerli zanaatın yok olmasına yol açmış ve aynı zamanda metropol Avrupa'da sermaye birikimi sürecini hızlandırmıştır.[55] *Kadro* açıkça, kapitalizmin Avrupa'da gelişmesinin sömürge ve yarı-sömürgelerin geri kalmaları pahasına gerçekleştiğini ileri sürmüştür.[56]

Aydemir'e göre, kapitalizmin Avrupa'da gelişmesi iki önemli konuyu gündeme getirmiştir. İlki, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında giderek büyüyen çatışmadır ki, Aydemir'e göre bu, henüz Asya'nın değil, Avrupa'nın problemidir. Ona göre henüz Asya'da proletarya olarak tanımlanabilecek bir işçi sınıfından bahsetmek mümkün değildir, zira ne Çin'de bulunan Kolileri ne de Hindistan'daki Paryaları (en aşağı kast) proletarya olarak tanımlamak mümkündür.[57] Aydemir'in ısrarla üzerine basarak vurguladığı ikinci konu kapitalizmin Avrupa'da gelişmesi ile dünya ölçeğinde birbirine

55 Şevket Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s.11; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17.

56 Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; Şevket Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 10; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", Kadro, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17.

57 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 15.

karşıt iki grup ülkenin ortaya çıkması konusudur: sanayileşmiş metropol ülkeler ve sanayileşememiş sömürge ve yarı sömürgeler.[58]

Kadro, Sosyalizm ve Faşizm

Bu tartışmaya devam etmeden önce *Kadro*'nun sosyalizm ve faşizm hakkında yaptığı eleştirileri irdelemek uygun olacaktır. *Kadro*'ya göre sınıf savaşını yaratan kapitalizmdir. Sosyalizm ve faşizm, kapitalist sistemden kaynaklanmaktadır. *Kadro*'ya göre, Marx'ın tanımladığı sömürülen işçi sınıfı ile sömüren burjuvazi arasındaki çatışma on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da görülen bir olgudur ve Marksizm sanayileşmiş Batı ile sanayileşememiş Asya arasındaki farklılıkları niteliksel olarak analiz etmekten uzaktır. Halbuki, yirminci yüzyıldaki çatışma öncelikle sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasındadır.[59]

Asya'daki işçi sınıfının, Türkiye dahil, henüz gelişememiş ve bu bölgelerin henüz sanayileşmemiş olması *Kadro*'nun sosyalizmi öngörmemesinin nedenlerinden bir tanesini oluşturmaktadır.[60] Daha önemlisi, sosyalizm işçi sınıfları arasında eşitlik kuracağını ve dünya işçi sınıflarını birleştireceğini ileri sürmekle birlikte, *Kadro*'ya göre, sosyalist düşünürler

---

58 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 5-10; Burhan Asaf [Belge], "Oklar Neyi Gösteriyor?", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), s. 38; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 16-17.

59 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 13-15; Vedat Nedim [Tör], "Milli Kurtuluş Hareketleri ve Buhran", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 18-24.

60 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 6-16; Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III Türk Nasyonalizmi (Devam ve Son)" *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), s. 12.

sanayileşmiş Avrupa'daki işçi sınıfları ile sanayileşememiş Asya'daki işçi sınıfları arasındaki niteliksel farklılıkları görmezlikten gelmişlerdir. *Kadro*, dünya sosyalist devrimi gerçekleşse dahi sosyalizmin işçi sınıfları arasındaki niteliksel farklılıkları gidermekte yetersiz kalacağını ileri sürmekte ve Sovyetler Birliği'nde bile bu sorunun giderilemediğine dikkat çekerek kendi savını desteklemektedir. Son analizde, sanayileşmiş Avrupa'nın işçi sınıfının sömürgelerden elde edilen artı değerden kolaylıkla vazgeçmeyeceğini ileri süren *Kadro*, sosyalizmin sanayileşmiş Avrupa ile sanayileşememiş Asya ve Afrika arasındaki niteliksel farklılıkları çözmesinin mümkün olmadığı kanısındadır.[61]

1932 yılında Belge, faşizmin yarı-kapitalist sisteme ait bir olgu olup, İtalya'nın korporasyonlara dayalı yarı-kapitalist sisteminin kapitalizmin sınıf çatışmasına karşı koruması için geliştirilen bir hareket olduğunu ileri sürmüştür.[62] İlginçtir ki, Hitler'in iktidara gelmesinden sekiz ay önce Tör, bir makalesinde Almanya'da er ya da geç devlet kapitalizminin kurulacağını öne sürmüş, fakat devlet kapitalizminden ne kast ettiğini açıklamamıştır.[63] Yine ilginçtir ki, aynı tarihlerde *Kadro*'da Sombart'ın Almanya'nın Mustafa Kemal ve Mussolini gibi bir lidere ihtiyaç duyduğunu dile getirdiği yazılmıştır.[64] Fakat, Hitler iktidara geldikten sonra bu tür haber ve yorumlara bir daha yer verilmemiştir.

Faşizm üzerine yapılan bu analiz çizgisi 1933 yılında değişmiştir. Aydemir ve Tökin İtalya'daki faşizmin ve Almanya'daki Nazizmin son analizde sanayi burjuvazisinin çıkarlarını korumayı hedeflediklerini ileri sürmüşlerdir. Tör

61 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 15.

62 Burhan Asaf [Belge], "Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi", *Kadro*, 1/8, (Ağustos, 1932), ss. 36-39.

63 Vedat Nedim [Tör], "Kreuger Hitler Göthe", *Kadro*, 1/4, (Nisan, 1932), ss. 26-30; Burhan Asaf [Belge], "Rejimler Nasıl Niçin Değişiyor?", *Kadro*, 1/12, (Aralık, 1932), ss. 27-32.

64 *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), s. 3.

de Belge de 1933 yılında yazdıkları makalelerde bu görüşü desteklemeye başlamışlardır.[65] Mussolini İtalya'sında ve Hitler Almanya'sında faşizmin sıradan insanlar tarafından desteklendiğini, ancak bu durumun faşizmin son analizde sanayi burjuvazisinin çıkarlarını koruduğu gerçeğini değiştirmediğini ileri süren Aydemir, faşizmin sınıf çatışmasını uzlaştırmaya çalıştığını ve işçi sınıfının çıkarlarını korumadığının altını çizmiştir. 1933 ve 1934 yıllarında Kadrocular açıkça faşizmin kapitalizmde doğal olarak varolan sınıf çatışmasını bastırmaya, uzlaştırmaya çalıştığını ve son analizde işçi sınıfının çıkarları pahasına sanayi burjuvazisinin çıkarlarını savunduğunu belirtmektedirler.[66] Aydemir ve Tökin, faşizmin bu özelliğinin yanısıra aynı zamanda emperyalizmi de savunduğunu, İtalya özelinde İtalya'da bulunan nüfus fazlalığını aktarmak için kolonileri ele geçirmeye çalıştıklarının, Almanya örneğinde ise Nazilerin ırkçı olduğunun altını çizmektedirler.[67] 1933 yılından itibaren bütün *Kadro* yazarları faşizmi açıkça reddetmiş ve faşizme karşı mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Kadro'nun faşizme karşı cephe alışı ile Kemalist yönetimin Mussolini'yi tehdit olarak algılaması arasında bir ilişki kurmak mümkün olabilir. Şöyle ki, 1930'lu yıllarda Türkiye İtalya'yı tehdit olarak algılamakta ve İtalya'ya karşı ittifaklar oluşturmaya çalışmaktadır. *Kadro*'nun Mussolini karşıtı söy-

65 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 8-12; Vedat Nedim [Tör], "Sanayileşme Davası", *Kadro*, 2/24, (Aralık, 1933), ss. 17-21; Burhan Asaf [Belge], "1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 24-30; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

66 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 5-14; Burhan Asaf [Belge], "1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 24-25.

67 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 13-15; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

lemlerini[68] bu çerçevede düşünmek gerektiği ileri sürülebilir, fakat bu durumda *Kadro*'nun Hitler ve Nazizm karşıtı söylemleri nasıl açıklanabilir? Çünkü, bu dönemde Türkiye Almanya'yı tehdit olarak algılamamakta ve hatta Almanya ile oldukça sıkı ticari bağlar kurmaktadır. Bu nedenle, *Kadro*'nun faşizm karşıtı söylemlerini yalnızca pragmatizm ve Türkiye'nin dış politikasıyla açıklamak mümkün değildir. *Kadro*'nun faşizme karşı çıkarken ideolojik boyutu ön planda tuttuğu açıktır. Kadroculları faşizm konusunda çizgi değişikliğine sevk eden nedenler açık olmamakla birlikte, iki neden akla gelmektedir. *Kadro* yazarları 1933 yılına kadar faşizmin ne olduğuna dair ciddi bir analiz yapmamış olabilirler. Nitekim Aydemir ve Tökin'in İtalyan faşist işçi kanunlarını ve Hitler'in demeçlerini irdelemeye başlamaları 1933 yılına denk düşmektedir.[69] Bu araştırmalar, Kadroculları faşizme karşı cephe almaya sevk etmiş olabilir. Ayrıca, 1933 yılında Komintern'de yapılan faşizm analizleri de Kadroculları etkilemiş olabilir, çünkü Komintern'in faşizm tanımlaması ile Kadrocularınki arasında benzerlik mevcuttur. Fakat, *Kadro* yazarlarının bu konuda Komintern'in tartışmalarından doğrudan etkilendiğini gösteren belgeler henüz ortada yoktur. Burada net olan, *Kadro*'nun 1933 yılında faşizm konusunda yeniden bir tanımlama yapmış olmasıdır.

Sosyalizm ve faşizm konularında geliştirdiği tartışma-

68 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "Ankara Moskova Roma", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), s. 40; İsmail Hüsrev [Tökin], "Cemiyeti Akvam İstikrazları ve Mali Müdahaleler", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 21-29; Burhan Asaf [Belge], "Ortaavrupa", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 33-36.

69 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 13-15; Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 15; Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III Türk Nasyonalizmi (Devam ve Son)", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 8-10; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26; Burhan Asaf [Belge], "Faşizm Niçin Beynelmilelleşmek İstiyor?", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 30-36.

larda *Kadro* iki önemli noktaya dikkat çekmektedir. Bunlar, sosyalizmin işçi sınıfları arasındaki niteliksel farklılıkları çözmesinin mümkün gözükmediği ve faşizmin işçi sınıfının aleyhine olduğu tesbitleridir. Fakat, sosyalizm ve faşizm üzerine yaptıkları analizlerde *Kadro*'nun öncelikli olarak kendi pozisyonunu savunmaya çalıştığının altı çizilmelidir. Çünkü bu dönemde *Kadro*'ya karşı hem komünist hem de faşist suçlamaları yapılmaktaydı.[70] *Kadro* yazarlarının Komünist Partisi üyesi eski arkadaşları, *Kadro*'yu sosyal faşist olmakla suçlarken, dönemin liberalleri ve özellikle İş Bankası grubu temsilcisi, milletvekili Mahmut Soydan, *Milliyet* gazetesinde *Kadro*'yu komünizm propogandası yapmakla suçlamaktaydı.[71]

Bu suçlamanın retoriği bir tarafa, *Kadro*'nun ideolojik olarak eklektik olduğu açıktır. *Kadro*'nun sosyalizm ve faşizmden etkilenmediğini ileri sürmek mümkün değildir. *Kadro* yazarlarının Marksist tartışmaları yakından takip ettikleri, Leninizm'den doğrudan etkilendikleri, Sovyet deneyimlerinden kimi çıkarımlar yaptıkları açıktır. Faşizm konusunda ise, *Kadro*'nun faşizmin yayılmacı emperyalist özelliklerini ve ırkçılık boyutunu reddettiği açık olmakla birlikte faşizmle ortak paylaştıkları özelliklerin mevcudiyetini yadsımak da mümkün değildir. Faşizm gibi *Kadro* da otoriteryan bir yaklaşımı benimsemiş ve milleti organik anlamda birlik olmaya davet etmiştir. 1930'lu yıllarda otoriteryanizmin genel geçer bir yaklaşım olduğu gerçektir, fakat burada ayrım noktası *Kadro*'nun otoriteryanizmi prensipte kabul etmiş olması ve parlamenter demokrasiyi iç karışıklık olarak niteleyerek tek parti yönetimini savunmuş olmasıdır.[72] Or-

70 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 5-6.

71 *Milliyet*, 5 Kasım 1933.

72 Aydemir, sık sık Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyin Cahit Yalçın ile tartışmalara girmiştir. Bkz. Şevket Süreyya [Aydemir], "Polemik: Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz", *Kadro*, 1/12, (Aralık, 1932), ss. 38-43, Şevket Süreyya [Aydemir], "Darülfünun İnkilap Hassasiyeti ve

ganik millet yaratma arayışının faşizmin de bir ögesi olduğunun farkında olan Aydemir, kendilerini faşizmden ayrıştırmak için faşizmin organik millet yaratma hedefi ile kendilerininki arasında farklılık olduğunu, zira faşizmin organik millet yaratma hedefinin son analizde aslında burjuvazinin çıkarlarını korumaya yönelmişken, kendilerininkinin burjuvaziye karşı bütün halkın çıkarlarını korumak olduğunu ileri sürmüştür. Faşizmle kendi aralarındaki farkı netleştirmeye özen gösteren Aydemir ve Tökin, faşizmdeki organik millet yaratma öngörüsünün, işçi sınıfının çıkarlarının feda edilmesi pahasına olduğunu, kendi hedeflerinde ise bir sınıfı diğerine tercih etmek gibi bir kaygının olmadığını ve kendileri için asıl önemli olanın sınıfsal çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasının baştan önlenmesi olduğunu ileri sürmektedirler. Kadrocular, sınıflararası bir uzlaşı arayışı içinde olmadıklarının altını çizmektedirler ve toplumda kapitalizme özgü savaşan sınıfların ortaya çıkmasının önlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Tökin'e göre "faşizm, millet birliğini korporatif devlette tahakkuk ettirmek davasındadır. Milletin mesleklere münkasem fertleri, meslek birliklerinde organize olmuşlardır. ... Korporasyonlar, muhtelif istihsal kuvvetlerinin müttehit teşkilatı ve bu kuvvetlerin yegane mümessilidir. İstihsal menfaatleri hakikati halde milli menfaatler olduğundan faşist devlet, korporasyonları devlet organları olarak tanımıştır. Birlikler devlet organları olmakla beraber iktisadi faaliyetleri devletin elinde merkezileştirmiş değildir. Milletin total ifadesi olan devlet, daha ali işlerle meşguldür. Korporatif devlet hakikatte sınıf tezatlarını kaldırmış, zıt

---

Cavit Bey İktisatçılığı", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 5-11. Ağaoğlu'nun tartışmaları için bkz; Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, (İstanbul, 1933); Şevket Süreyya [Aydemir], "Polemik: Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız", *Kadro*, 3/29, (Mayıs, 1934), ss. 43-45; Şevket Süreyya [Aydemir], "Polemik: Hüseyin Cahit Beyin Hazin Tarafı", *Kadro*, 3/31, (Temmuz, 1934), ss. 35-41; Şevket Süreyya [Aydemir], "Polemik: Hüseyin Cahit Bey Öncü", *Kadro*, 3/33, (Eylül, 1934), ss. 37-44.

menfaatleri telif etmiş değildir. Kolektif iş mukavelesi tarikile iş verenle iş alanın anlaşması, işin gösteriş tarafıdır. Eski mülkiyet münasebetleri gene bakidir. Patron istihsal vasıtalarına gene maliktir. Amele gene kol kuvvetini kiralayan ecirdir. Cemiyetin bünyevi kuruluşunun esası olan sınıf farklılığı aynen yaşamaktadır. Korporatif devlet, korporatif nizam perdesi arkasında cemiyetin temelinde eski liberal ve ferdiyetçi mülkiyet nizamını aynen görüyoruz. ... Korporasyonların yegane vazifesi istihsalde disiplin temin etmektir. Yani jandarma vazifesi görmek, amelenin patron aleyhine ayaklanmasına mani olmaktır. Esasen korporatif devletin bütün ruhu da buradadır..... Faşizmin yegâne vazifesi, mevcut nizamın bekasını tehdit eden amele patron mücadelesinde içtimai nizamı kurtarmak için sistemli ve şuurlu bir jandarmalık etmektir. Hülasa, faşizm, millet bütünlüğünü tahakkuk ettirememiştir. Eskiyi ısrarla muhafaza eden bir jandarma nizamı olarak kalmıştır."[73]

Kadrocular korporatist bir yaklaşımı benimsemediklerinin altını çizmektedirler. Toplumda savaşan sınıfların ortaya çıkmasını önleyen bir iktisadi ve sosyal yapılaşmanın mümkün olabileceğini ileri süren Kadrocular, bu yaklaşımın sosyalizm, kapitalizm ve faşizm dışında orijinal bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedirler.[74]

Tökin'e göre, "Milli Kurtuluş hareketlerinin milli bütüncülük davasına ne sosyalizmin ne de faşizmin göz aldatan tecrübeleri esas olamaz. Evvela hareket noktası ve saniyen menşe bakımından bu tecrübelere bizde zaruret yoktur. Gerek sosyalizm, gerek faşizm, şiddetli bir amele ve patron mücadelesinin muhtelif istikametlerde verdiği meyvalardır. Bizim millet bütünlüğü davamızın hareket noktası ve

73 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), s. 24.

74 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I FAŞİZM", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), s. 10; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", Kadro, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

menşeini, gün geçtikçe müteaddi bir mahiyet alan emperyalizme karşı milli kurtuluş istiklalini kurmak maksadıyle millet içinde organik bir kaynaşma temin etmektir. Aksi takdirde muhtelif zümrelerde makesini bulacak olan harici tesirler, daima milli istiklali tehdit edebilir. Bu nevi harici tesirler, mesela Avrupa sermayesile her vakit bir menfaat iştiraki temin edebilecek olan bir finans zümresinde yahut ta reaksiyoner muhitlerde (Şarkta derebeylik gibi) her zaman akis bulabilir. Bundan maada millet içinde liberal ve ferdiyetçi inkişafın neticesi olarak milletin ekseriyeti zararına mahdut bir zümrenin zenginleşmesi, doğuracağı aksülamellerle milletin sükununu her zaman ihlal edebilir."[75]

Ulusal birlik ve bütünlüğe çağrı, dönemin bütün partilerinde mevcut olan bir olgudur. 1930'lu yıllarda güçlenen faşist partilerin hepsinde ortak tema geniş çaplı ulusal birlik ve beraberliğin sağlanması isteğidir[76] ve *Kadro* yazarları bu olgunun farkındadırlar. İtalyan faşist kanunlarını, Alman Nazilerin demeçlerini taradıkları gibi, ayrıca Belge'nin Mosley liderliğindeki Britanya Faşist Birliği'nin çalışmalarını da takip ettiği anlaşılmaktadır.[77] İnceledikleri her faşist hareket için Kadrocular benzer nitelemeyi yapmakta, faşist hareketleri emperyalizm ve sanayi burjuvazisinin çıkarlarını, işçi sınıfının çıkarları pahasına savunan hareketler olarak nitelendirerek kendi söylemlerini onlardan ayırmaktadırlar.

Kadro ve Uluslararası Sistem

Kadrocularm uluslararası sistem üzerine yaptıkları analiz-

75 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), s.24

76 Bu konuda bkz. D. S. Lewiş, *Illusions of Grandeur, Mosley, Fascism and British Society, 1931-1981*, (Manchester, 1987); Ernst Nolte, *Three Faces of Fascism, Action Française, Italian Fascism, National Socialism*, İngilizceye çeviren Leila Vennewitz, (Londra, 1965).

77 Burhan Asaf [Belge], "Faşizm Niçin Beynelmilelleşmek İstiyor?", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 30-36.

lerde esas aldıkları ana husus sanayileşmiş ülkelerle sanayileşememiş ülkeler arasındaki niteliksel farklılık ve karşıtlık öğesidir. Belge, Marks'ın sınıf savaşı kavramının artık bir şey ifade etmediğini ve asıl savaşın milletler arası haline geldiğini ileri sürmüştür.[78]

Aydemir'e göre, "emperyalizm tarihinin iki safhasında bilhassa müteaddi' dir. Bu safhalardan birincisi emperyalizmin doğuş çağı, ikincisi de çöküş ve dağılış safhasıdır. Doğuş çağında emperyalizmin diri bir teaddisi vardır. Bu çağ, yeni kıtaların keşfi ve esir edilmesi kolay müstemlekelerin fethedilişi ile başlar. Vahşi bir korsan yağmacılığından, bir esir avcılığından başka bir şey olmayan bu ilk müstemlekecilik fütühatı, on beşinci asrın ilk keşiflerinden ta on sekizinci asrın son yarısına, hatta son rub'una kadar uzanır. Bu keşif yahut yağma devri emperyalizmin ilk çağıdır. Daha sonraki Avrupanın iktisadi tefevvukunu ve nihayet kültür hegemonyasını temin eden "ilk sermaye terakkümü" yahut "ticaret sermayedarlığı" bu suretle vücut buldu. Fakat bu ilk açık yağmalar, bu ilk müstemlekeleştirme fütühatı emperyalizmin ancak ilk ve çocukluk adımlarıdır. Onun asıl genç çağı, daha sonra, yani on sekizinci asrın son rub'unda ve makinaların icadile başlar. ... Makinaların icadı ve asırlık yağmaların, kanlı esir alışverişlerinin biriktirdiği kanlı ticaret sermayesinin sanayi sahasına akışı, emperyalizmin açık kudurganlığını derhal maskeledi. Korsanlığın, esir ticaretinin, mabet ve mezar soygunculuğunun yerini, bütün mekanızması ucuz, yani maliyet fiyatından çok aşağı satın almak ve pahalı, yani maliyet fiyatından çok yukarı satmaktan ibaret olan bir avantür ticareti peyda oldu." Batı Avrupa'da üretilen sanayi ürünlerinin müstemlekelere ucuza sunulduğunu ve sonuçta yerli sanayi ve üretimin küçülüp yok olduğunu belirten Aydemir şöyle devam ediyor: "Müstemleke ve makina emperyalizmin ilk ve genç çağının öyle iki unsuru-

78 Burhan Asaf [Belge], "1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu", *Kadro*, 3/25, (İkinci Kanun, 1934), s.28.

dur ki, bu iki unsur doğdukları gündenberi içinde yaşadığımız cihanı: 1- Makinalı memleket ve müstemlekeli memleket 2- Makinadan mahrum memleket ve müstemleke memleket diye iki ayrı ve birbirine zıt karargaha ayırmıştır. ... 1- Makinaları yani büyük sanayi elinde toplayan ve müstemlekeci karargah. 2- Makinalardan, yani sanayiden mahrum olan yahut müstemleke karargah. Bu iki karargah tabi bu karargahlar baki kaldığı müddetçe birbirine zıt ve birbirinden ayrıdır. ... Müstemleke istismarı baki kaldıkça mücadele asıldır. İşte emperyalizm, sermaye, sanayi ve müstemleke hakimiyetini elinde tutan mahdut memleketlerin, sermayeden ve sanayiden mahrum geri memleketler üstünde tesis ettikleri ve hâlâ da yaşatmak istedikleri teaddi ve istismar nizamının adıdır. Buna karşı isyanı, müstemleke kayıtlarının tasfiyesini, sanayiin bütün cihana dağılışını, hülasa cihanın yeniden tanzimini hedef tutan mücadele nizamının da şimdi bir adı var: Milli Kurtuluş Nizamı."[79]

Belge, metropol-sömürge ilişkisini şöyle açıklamaktadır: "Makina medeniyeti, doğmasıyla beraber, birkaç milletin inhisarında kalmıştır. Makinanın kömür ile demirin bir mahsulü olması, onu bulup istihsale tatbik eden birkaç milletin elinde (İngiltere, Fransa, Belçika ve daha sonra Almanya) bir tahakküm silahı yapmıştır. Makina ile beraber onun kullanılabilmesi için icap eden cemiyet nizamı (liberal demokrasi) ve onun kârla çalışmasını temin eden iktisat nizamı (liberal kapitalizm) çok kısa bir zaman mesafesi dahilinde emperyalist tahakküm tarzının bütün unsurlarının vücut bulmasına yol açmıştır. (Sanayi ve ticaret emperyalizmi, finans emperyalizmi, silahlı siyasi emperyalizm). ... makina medeniyeti ... bir kaç garp milletinin inhisarına geçmiş ve bugün hepimizin malumu olan yollardan yürüyerek, bütün dünya üzerindeki hükmünü tesis eylemiştir. Metropoller-pazarlar (müs-

79 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 5-10.

temleke ve yarımüstemlekeler) tasnifi, bu inkişafın bir neticesidir."[80]

Kadrocular, Avrupa'daki işçi sınıfının sömürüldüğünü, işçi sınıfının ürettiği artı değerin sermaye birikimi sürecine katkı sağladığını kabul etmekle birlikte, sanayileşmiş Avrupa'nın artı değeri asıl sömürgelerden elde ettiğini ve bu sayede Avrupa'nın diğer bölgeler üzerinde hakimiyet kurduğunu vurgulamaktadırlar.

Tökin'e göre, "Kapitalizmin ilk ve yüksek çağında garpte sermaye terakkümünde harici ve dahili olmak üzere başlıca iki menba gösterebiliriz. Harici kaynaklar ayrıca üç kısma ayrılabilir: 1- Avrupa harici memleketlerle Avrupa memleketleri arasındaki ticari muamelelerde alım fiatlarıyla satım fiatları arasındaki farklar, 2- Avrupa harici memleketlerin yağması ve talanı, 3- Esir emeğinin istismarı. Dahili kaynaklar ise, Avrupa köylüsü ile şehir esnafının istismarı ve köylü ile şehir müstahsilinin mülkiyetinden tecrididir."[81]

Kadrocular, Avrupalı güçlerin sömürgelerini ellerinde tutmak isteyeceklerini, aksi halde emperyalist güçlerin varlıklarını sürdürmelerinin imkansız olduğunu temel varsayım olarak almaktadırlar.[82]

Kapitalist-emperyalist statükonun devamını sağlayan bu uluslararası sistemin yıkılması gerektiğini savunan Kadrocular, bunun ancak 'Milli Kurtuluş Hareketleri' ile gerçekleşeceğini ileri sürmektedirler.[83] Kadrocuiara göre, emperyalistlerin sömürgelerden sürülüp atılmaları, sömürgelerden hammadde elde etmelerinin önlenmesi ve sömürgelerin emperyalist güçlerin pazarı olmaktan çıkarılması, ancak sömür-

80 Burhan Asaf [Belge], "Oklar Neyi Gösteriyor?", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), s.38.

81 İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s.17.

82 İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 17-21; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38.

83 "Kadro ve Die Tat", *Kadro*, 1/6 (Haziran, 1932). ss. 5-8.

gelerin ulusal kurtuluş savaşı vermeleri ve bunu takiben iktisadi bağımsızlıklarını kazanmalarıyla mümkün olabilirdi.[84]

Ulusçu ve sol özellikler içeren bu analizin siyasal anlamda nasıl gerçekleştirileceği bilinmekle birlikte, bu yaklaşımdaki temel açmazlardan bir tanesi iktisadi bağımsızlığın stratejisinin çizilememesidir. Ulusal kurtuluş savaşları sonucunda siyasal bağımsızlıklarını elde eden ulusal birimlerin iktisadi alanda nasıl bağımsız hale gelecekleri belirsizdir. Her halükarda, eski sömürgeler ulusal birimlerinde kendi sanayilerini kurabilmek için dahi Avrupa'da üretilen ara mallara ihtiyaç duymaktadırlar. Diğer bir ifade ile, bağımlılık ilişkisi devam etmeyecek midir? Bu sorunun net yanıtını *Kadro*'da bulmak mümkün değildir.

Kadro'nun analizi sosyalist olmaktan çok ulusçu niteliktedir. Çünkü, *Kadro* uluslararası sistemin yıkılışı ve bunu takip eden dönemde sosyalizmi değil, bağımsız ulusal birimlerin oluşturulmasını öngörmektedir. Gerçi Aydemir, Bakü kongresinden beri anti-emperyalist özellikleri içeren sosyalist söylemlere yakındır, ama burada temel öğe sosyalizm değil anti-emperyalizmdir. *Kadro*, ağırlıklı olarak, Dünya Savaşı'nı takip eden dönemin ulusal kurtuluş savaşları çağı olduğu varsayımından hareket etmekte ve bu bağlamda Çin ve Hindistan'a büyük önem vermektedir. Emperyalistlerin Çin'i ve Hindistan'ı kaybetmesi durumunda manzaranın tamamen değişeceğini ummaktadırlar. Fakat, anti-emperyalist hareketler arasında bir dayanışmanın olması gerektiğini vurgulamak yerine, bunun doğal bir süreç olduğunu varsaymaktadırlar. *Kadro*'nun temel varsayım olarak kabul ettiği bir başka nokta da kapitalist devletler arasındaki rekabetin kaçınılmaz olduğu ve bu rekabetin mutlaka çatış-

84 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 5-10; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 17-21.

maya dönüşeceği inancıdır.[85]

Kadro yazarları, emperyalist güçler arasındaki ilişkilerin potansiyel olarak rekabeti ve çatışmayı içinde barındırdığı varsayımından hareket ederek, gelecekte de emperyalistler arası çatışmaların yaşanacağı düşüncesindedirler. Dünya Savaşı'nın emperyalist güçler arası çatışma yüzünden çıktığını, fakat sorunları çözmediğini bu nedenle de emperyalist güçler arasında başka çatışmaların olacağını beklemektedirler. Almanya'nın hammadde kaynaklarından mahrum bırakılmasının, İtalya'ya zaferden sonra sömürge verileceği sözü verilmesine rağmen bunun gerçekleşmemesinin bu iki ülkeyi yeni serüvenlere iteceğini dile getiren *Kadro* yazarları, emperyalist güçler arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler.[86]

Belge, "Garptaki sermayedarlık nizamının müstemleke ve yarı-müstemlekelere doğru güttüğü yayılma ve istismar politikasına emperyalizm diyoruz" demektedir. Belge, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenini müstemleke paylaşımı savaşı olarak tanımlamakta, problemlere çözüm bulamadığını ileri sürmekte ve Almanya'nın savaş öncesindeki gibi müstemlekesiz olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca, İngiltere ve Fransa'nın da savaş öncesi sahip olduğu güce artık sahip olmadıklarını, çünkü müstemlekelerin artık emperyalistlere karşı bir harekat başlattığını ileri sürmektedir. Rusya'nın da Batı pazarı olmaktan çıkması ve müstemlekelerin emperyalistlere karşı tavır almaları nedenleriyle emperyalist devletlerin durumunun 1914 öncesinden çok daha zor bir konum-

85 Burhan Asaf [Belge], "Çin ve Hindistan", *Kadro*, 1/1, (Ocak, 1932), ss. 45-47; Burhan Asaf [Belge], "Asya", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 11-16; Şevket Süreyya [Aydemir], "Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri", *Kadro*, 1/8, (Ağustos, 1932), ss. 6-12.

86 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 5-10; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17.

da olduğunu iddia etmektedir. Belge'nin analizine göre, "eski Avrupa emperyalizmi, hem sanayi maddeleri ihraç etmek, hem kredi ihraç etmek hem de nüfus ihraç etmek bakımından korkunç ve yıkıcı darbeler yemiştir. Emperyalizm, eğer eskisi gibi liberal kalmak, yani beynelminel finansa uygun gelen serbest mübadele, serbest sermaye hareketleri, serbest faiz ve kar norması teşekkülü ve bütün bu serbest çerçeve dahilinde de pazarlar için sebestçe çarpışıp serbestçe vuruşmak kaidelerine sadık kalmak isterse, şüphe yok ki, kendi kendini parçalamış olacaktır. Çünkü bütün harp sonrası devri, bunun tecrübesi demektir. Ve daha dün Japonya, individualist ve partikularist ve liberal bir emperyalizm davasında Garp büyük devletlerinin ne kadar zayıf ve ne kadar aciz bir vaziyete düştüklerini fiilen ispat etmiştir. Eğer İngiltere ile Fransa yahut İtalya ile Almanya, her biri kendi bakımına göre, sermaye, istihsal, pazar ve nüfus meselelerini müstakilen halletmeğe ve bu hareketlerinde muvaffak olmak için de Avrupa'nın küçük milletlerini pazarlık ve politika katığı gibi kullanarak birbirlerinin başına çorap örmek kombinezonlarında devam edecek olurlarsa, işte böyle, hem kendi işleri halledilmiş olmaz, hem bir Japonya Mançuri gibi yağlı bir parçayı gözlerinin önünde kendine tahsis eder, hem milli kurtuluş davası ilerledikçe ilerler, hem de, bütün bu işlerin sonunda: neticede milli gelirsiz kaldığı için bu geliri sınıflar arasında taksim etmekten gittikçe acizleşen sermayedarlık ve kapitalizm, kendi tasfiyesine şahit olur. Binaenaleyh, tehlikede olan, sadece şu yahut bu emperyalist devlet değil, emperyalizmin kaynağını teşkil eden nizamdır.

Liberal emperyalizmi beynelminel finans idare ederdi. Bunun içindir ki, emperyalizmin son 30-40 senelik safhasına finans emperyalizmi ismi verilmiştir. Daha evvelki safhalara, geriye doğru, sırasıyla, sanayi emperyalizmi, ticaret emperyalizmi isimleri verilmiştir. Finansın idare ettiği emperyalizm demek, liberal bir cihan iktisadiyatında, sermaye hegemonyasının hakim olması demektir. Mesela, emperya-

lizmin bu safhasında, emperyalist İngiltere'yi, şu yahut bu büyük sanayi, şu yahut bu zengin sanayici değil, doğrudan doğruya CİTY yani İngiltere'nin banka sermayeleri idare etmiştir. Amerika'yı Wall Street, Fransa'yı Banque de France mahafili, Almanya'yı Die vier D's. Yani, bu gibi büyük devletlerin umumi politikalarında, işareti, daima bunların finans merkezleri vermiştir. Finans merkezinin telakkisi, hem liberal hem de beynelminelci olmak ıstırarındadır. ... Fakat, işte sadece İngiltere'nin değil cihanın finans merkezi olan City, 1931'den beri İngiliz milli hükümetinin murakabe ve emri altına girmiştir. Wall Street ise, 5 Mart 1933'ten itibaren tacını ve tahtını kaptırmış bir finans hanedanlığıdır. İtalya ve Almanya'da bu hareketler, ancak kanlı boğuşmalardan sonra ve faşistlik ismi verilen siyasi ve antidemokratik hareketlerle tahakkuk etmiştir. Bunun sebebi ise iki sonuncu memleketin fukaralığı ve sermaye bakımından harice tabi oluşlarıdır. İngiltere ile Amerika'da sermaye, kendi kendine hegemonyasından vazgeçmiştir. Ötede halbuki, buna icbar edilmiştir. Fakat mahiyet itibarı ile İngiliz milli hükümeti, Roosevelt demokrasisi, İtalyan faşizmi, ve Alman ırkçılığı, hep aynı şeylerdir: Liberalizmin tasfiyesi ve finans hegemonyasının kırılması. Tek başına Fransa vardır ki, tetkiki uzun sürecek sebepler dolayısı ile aynı hareketi yapmağa lüzum görmemiştir. Fakat ilerde göreceğiz ki, münteha noktasında, onun da diğerlerinden ayrı gayrı bir tarafı yoktur. Liberalizm doğurmuş olduğu iki tezat (a. sınıf tezadı, b. metropol ve müstemleke tezadı), gene liberal toleranstan (serbestçi müsamahadan) istifade etmek şartı ile alabildiğine büyüyünce, muasır iktisat nizamı, dokunulmaz bir mukaddes olmak hakkını kaybetmiş ve her tarafta Devlet'in, şu eski bekçi teşkilatının pençesine düşmüştür. Ve Devlet, nerede otoritesini tanıtmak mecburiyetinde kaldı ise, sokaktaki açları göstererek "yoksa seni bunlara parçalatırım" tehditini savurmuştur. Sermaye ve finans merkezleri, bir taraftan da kendi ne de olsa muhafaza edilecek olan teşkilatlarının ileri-

deki aksülameline güvenerek, boyun eğmişlerdir. Liberal iktisat yerine dirije iktisat; liberal devlet yerine otoriter devlet yani Mac Donald kapitalizmi yahut Roosevelt demokrasisi yahut faşizm; liberal kapitalizm yerine de dirije kapitalizm. Bütün bunlar, SERMAYE bakımından nihayet sermayenin muhafazasıdır. Binaenaleyh, makuldur. EMPERYALİZM bakımından ise, liberal ve zayıf bir emperyalizmin yerine dirije ve kuvvetli bir emperyalizmin ikamesidir. Keza makuldür." Belge emperyalizmin şekil değiştirdiğini Dörtlü Anlaşma örneği ile açıklamaya çalışıyor. "Cihan Harbi'ne kadar dünyada bir büyük devletler hegemonyası vardı. Buna, Tanzimat hariciyesi "Düveli Muazzama", halk ağzı ise "Yedidüvel" adını takmıştı. Fakat bu sefer düşünülmekte olan "Dörtlü Direktuarı" ile eski Düveli Muazzama arasında çok esaslı bir fark vardır. Düveli Muazzamaya dahil olan her devlet, kendi işlerini kendi takip eder ve kâr paylarının en büyüğünü kendine tahsis etmek için, durmaksızın silahlanırdı. Düveli Muazzama arasında görüş birliği, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitülasyonları yahut Çin'deki açık kapı siyaseti bakımından mevcuttu. Bu iki toprakların parçalanması ve paylaşılması mevzubahs olunca, ayrılık ve düşmanlık derhal baş gösterdi. Yani, Düveli Muazzama nizamı, liberal bir emperyalizmi temsil ederdi. Halbuki Dörtler Direktuarı'nın telakkisi, bambaşka bir şeydir. Dörtler eğer meydana gelebilirlerse, birbiriyle, her hususta anlaşacaklar ve devletler arası rekabeti peşinen reddedeceklerdir. Mesela, Almanya ile İtalya'ya müstemleke temin etmek meselesi, peyderpey halledilecektir." Belge, dörtlü anlaşmayı, dört emperyalist devletin müstemlekelerde sömürüyü devam ettirmek için hazırladığı emperyalist bir girişim olarak değerlendirmektedir: "Ve mesela, derdin en ziyade çıbanlaştığı nokta, müstemleke ve yarı-müstemlekelerin iktisadi, mali ve siyasi istiklale doğru yol almaları değil midir? Buna, katiyetle mani olunacak. Dörtler meselesi, nasıl Avrupa emperyalizminin kendi arasında bir uzlaşma formülüne varmasını

ifade ederse, Washington görüşmeleri de, Avrupa ve Amerika emperyalizmleri arasındaki çekişmelere nihayet verecektir. Ve, Londra iktisat ve Para konferansı, ancak bundan sonra toplanacak ve: "BÜTÜN DÜNYA EMPERYALİZMLERİ BİRLEŞİNİZ" şiarını güdecektir. Şimdi yalnız şunu ilave edelim ki, emperyalizmin, birleşmek ve dirije bir emperyalizm yapmak işinde muvaffak olması için sadece böyle bir karar vermesi kafi değildir. Bu sistemin esasında, menfaat yatar. Menfaatın ise, gözü doymaz. Misal olarak Fransa'yı ele alalım. Dörtler kombinezonuna doğru kaymakla beraber, bunu ne büyük tereddütlerle yaptığını son haftalara ait vakalardan çıkarabilirsiniz. Bir emperyalist büyük devlet olmak itibarile, Fransa'nın da diğerleri ile beraber yürümeye mecbur olduğuna ne şüphe. Fakat, Dörtlerin arasında, sarahatan düşman bir İtalya ve bir Almanya ile yalnız kalmak istemediği için, hem dörtler hem de bunlar haricinde Milletler Cemiyeti taraftarı gözükerek, daha bugünden bir Avrupa Demagojisi'ne ihtiyaç görüyor. Büyük devletleri bir araya getiren tek kuvvetli sebep, sermayedarlık nizamı ile bundan kuvvet alan emperyalizmin yıkılmaları tehlikesidir. Fakat aynı devletleri birbirinden ayırmak için, birleşme zarureti kadar kategorik olmamakla beraber, binbir sebep vardır. Bunların başında da büyük devletlerin sermayedarlık nizamına ve bundan kuvvet alan emperyalizme bağlı kalmak arzuları gelir. Mızrak çuvala sığmadığı gibi, birlik de emperyalizme sığmaz."[87]

Savaş sonrası kurulan uluslararası sistemde emperyalist güçlerarası rekabetin yok edilmesinin mümkün olmadığını vurgulayan *Kadro* yazarları, çatışmaları önlemesi için kurulan Milletler Cemiyeti'nin de çatışmayı önleyemeyeceğini ileri sürmekte ve Milletler Cemiyeti'nin uluslararası bir örgüt olmaktan çok Britanya ve Fransa'nın kontrolünde bir

87 Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss.(31-38).

kuruluş olduğu tesbitini yapmaktadırlar.[88] Kadrocular, Milletler Cemiyeti ve Britanya, Fransa, İtalya ve Almanya arasında oluşturulmaya çalışılan Dörtlü Antlaşma'nın Avrupa Direktörlüğü kurmak anlamına geldiğini, fakat bunun çökmeye mahkum olduğunu ileri sürmektedirler.[89] Kadrocuların tartışmaları iyimser bir varsayıma dayanmaktadır. Kadrocular göre, emperyalizm, kendi içinde barındırdığı çıkar çatışmalarının kurbanı olacaktır.

Kadro ve Tarihsel Materyalizm

Baştan itibaren tarihsel materyalizmi yöntem olarak benimsediklerini belirten *Kadro* yazarlarının bu konudaki yorumlarının irdelenmesinde yarar vardır. Özellikle Aydemir ve Tökin sosyo-ekonomik gelişmeleri tanımlarken Marksist tarihsel sıralamayı temel almaktadırlar. Kadrocular, ilkel komünal toplumda devletin olmadığını, bunu takiben toprak sahiplerinin çıkarlarının temsil edildiği köleci-feodal toplumda devletin ortaya çıktığını betimlemektedirler. Kapitalist dönem söz konusu olduğunda *Kadro*, Avrupa ile Asya arasındaki farklılıklara dikkat çekmektedir. *Kadro*, Avrupa'daki gelişmede feodal toplumu kapitalist toplumun izlediğini, fakat Asya ve Afrika'da kapitalist toplumun henüz gelişmediğini belirtmektedir.

Aydemir sosyo-ekonomik gelişmelerin temel ilkelerini tarihsel materyalizme göre açıklamakta ve üretim araçlarındaki ilerleme ile üretici güçler arasındaki ilişkinin bir top-

88 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "Ankara Moskova Roma", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), s. 40; İsmail Hüsrev [Tökin], "Cemiyeti Akvam İstikrazları ve Mali Müdahaleler", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 21-29.

89 Şevket Süreyya [Aydemir], "Emperyalizm Şahlanıyor Mu?", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 5-10; Burhan Asaf [Belge], "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 31-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Garpte Sermaye Terekkümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), s. 17; Burhan Asaf [Belge], "Ortaavrupa", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 33-36.

lumsal yapıdan diğerine geçişi ifade ettiğini vurgulamaktadır. Aydemir'e göre iki temel faktör sosyal dönüşümlerde belirleyici rol oynamaktadır: İnsanlığın doğaya hakim olma isteğinden kaynaklanan üretim araçlarındaki gelişme ve üretici güçler, yani insanlar arasındaki ilişki.[90] Aydemir diyalektik materyalizmi beş ana noktada toplamaktadır: "Marx'ın diyalektiği şu esaslarda hülasa edilebilir: 1- Her şey değişir, her şey inkişaf eder. Hadise bir madde hareketinden ibarettir. 2- Kemmi teraküm keyfi değişiklikleri davet eder. 3- Bir keyfiyetten diğer keyfiyete intikal ani sıçramalara müterafiktir. 4- İnkişaf, tezat kuvvetlerin çarpışmasıyla vücut bulur. 5- Kanuniyet demek, sebeplerin birbirine zincirlenmesi demektir. Her hadiseyi, sebeplerin mütekabil münasebeti içinde tetkik etmek lazımdır. Bu esaslara göre tezat, gerek tabiat, gerek cemiyette inkişafın anasıdır. Marx'taki tarihi zaruretler nazariyesi sınıf mücadelesi nazariyesi ve saire hemen kamilen bu diyalektik telakkinin üzerine istinat eder. Tarihi materyalizme gelince, Marx'ta tarihi materyalizm Marksizmin tarihi izah tarzı, yahut sosyolojisi veya (felsefe tarihi) dir. Marksist alimler tarihi materyalizm nazariyesinin perakende orijinlerini, on yedi, on altıncı asırlara, hatta Makyavel'e kadar irca ederler. Bu nazariyenin esasına göre cemiyet dahilinde içtimai şekillerin tebdili şekil etmesinde en mühim müessir, istihsal münasebetlerinin değişmesidir ve istihsal münasebetlerinin değişmesinde de hakim tesiri teknikte yahut istihsal aletlerindeki değişiklikler yapar. Çünkü her cemiyette insanlar bir takım münasebetlere girişirler. Bu münasebetlerin ilk şekli istihsal münasebetleridir. İstihsal münasebetlerinin seviyesini (yahut cemiyetin terakki derecesini) o cemiyette tekniğin, yahut istihsal aletlerinin terakki derecesi tayin eder. Binaenaleyh içtimai şekillerin değişmeleri esnasında, istihsal münasebetlerinin ve tekniğin terakki-

90 "Kadro", Kadro 1/4, (Nisan 1932), s. 3-4; Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 10.

si yatar. Hülasa tarihi materyalizm, Marksizmde tarihin materyalistçe izahıdır ve bu izah, yalnız muassır nizamdaki tezatların mütealasına değil, bütün tarihi devirlerin izahına tahsis olunmuştur."[91]

Aydemir, Marx'ın diyalektik materyalizmi kapitalizmin açıklanmasında kullandığını ve bu konuda onunla hem fikir olduğunu belirtmekte, fakat tarihsel materyalizmin çok daha eskiye dayandığını ileri sürmektedir. Tarihsel materyalizmin onbeşinci yüzyıla kadar geri götürülebileceğini söyleyen Aydemir, Makyavel'in görüşleriyle tarihsel materyalizm arasında ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Tarihsel materyalizmin durağan olmadığını, bir yöntem olduğunu ve bununla toplumsal değişimlerin analiz edilebileceğini ileri sürmektedir.[92]

Kadro ve Sınıf Analizi

Kadro yazarlarının Marksist analizlerden kendilerini ayırmaya gayret ettikleri açıktır. *Kadro* iki konuda kendisini Marksist analizlerden ayırmaya özen göstermiştir. İlk olarak, *Kadro*'daki yazılarda Marks'ın analizlerinde daha az yer tutan, gelişmiş bölgelerle az gelişmiş bölgeler arasındaki niteliksel farklılıklar konusu ön plana çıkarılmakta ve bunlar arasında ulusal düzeyde karşıtlık olduğu teması vurgulanmaktadır. İkinci olarak ve benzer şekilde, kapitalizmin Asya ve Afrika'da farklı boyutlarda ortaya çıktığı teması Marx'ın analizlerinde de bulunmakla birlikte, ön planda değildir. Halbuki *Kadro*'da bu konu ana temalardan birisidir. Bu iki noktadan hareketle *Kadro*, kendisini Marksist analizlerden ayırmaya gayret etmektedir. Bu noktalar Aydemir'in analiz-

91 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 10.

92 Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 6-16; Şevket Süreyya [Aydemir], "Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız", *Kadro*, 3/29 (Mayıs, 1934), s. 45.

lerinde oldukça belirgindir. Aydemir'in ileri sürdüğü biçimiyle, tarihsel materyalizmden hareketle 'Milli Kurtuluş Hareketi'nin öngördüğü ideolojiye ulaşmak mümkündür. Fakat Aydemir, Kemalist rejim üzerine analiz yaparken üretici güçler ile üretim ilişkisi arasındaki nedensellik ilişkisinin dışına çıkmaktadır. Eğer burada nedensellik ilişkisi kurulacak olsaydı bir üst yapı kurumu addedilmesi gereken Kemalist yönetimin kapitalizm öncesi üretici güçlerin bir yansıması, yani onun temsili olması gerektiği sonucunu çıkarmak durumunda kalabilirdi. Halbuki Aydemir, Türkiye'de tekniğin, yani üretici güçlerin, henüz oldukça ilkel düzeyde olduğunu belirtmekte, üretici güçlerin geliştirilmesi gereğini vurgulamakta,[93] fakat üretim ilişkileri bağlamında Kemalist yönetim hakkında bir tanımlama yapmamaktadır.

Açıktır ki, tarihsel materyalizme sıkı sıkıya bağlı bir analiz, *Kadro* yazarlarını doğal olarak Kemalist rejimin sınıfsal karakteri hakkında yorum yapmaya zorlayacaktı. İşte bu noktada *Kadro* yazarları, tarihsel materyalizm konusunda seçici olmuşlardır.[94] *Kadro*'da Kemalist rejim üzerine sınıfsal analiz yapılmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla, Kadroculaın Kemalist rejimin sınıfsal karakteri üzerine analiz yapmaktan kaçınmalarının bir nedeni, rejimin ileri gelenleri ile çatışmayı göze almamalarındandır. Kadrocular yaptıkları analizlerde neden-sonuç ilişkisinden çok, neden-amaç ilişkisi üzerinde durmaktadırlar. Kadrocular, Türkiye toplumunun sınıfsal niteliği üzerine ciddi analizler yaparken, Kemalist yönetim hakkında yorum yapmaktan kaçınarak tartışmayı sınıf analizi boyutundan çıkarmaktadırlar. Gülalp ve Trak'ın ileri sürdüklerinin aksine, Kadrocular, Türkiye toplumunu sınıflı

93 Şevket Süreyya [Aydemir], "Bergson Bahsi ve Hürriyet Telakkimiz", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 42-43; Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 6-16.

94 Gülalp ve Sadıq, tarihsel materyalizm konusunda Kadroculaın seçici olduğunu dile getirmekteler, fakat bu seçiciliğin neleri dışladığını belirtmemektedirler. Gülalp, *a.g.m.*, ss. 69-85; Sadıq, *a.g.m.*, s. 330.

bir toplum olarak tanımlamakta, fakat tartışmayı sınıf analizi boyutundan uluslararası çatışma noktasına kaydırarak yirminci yüzyılın temel çelişkisinin sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasında olduğunu ileri sürmektedirler.[95]

Sınıf analizi Tökin tarafından çok daha net olarak ortaya koyulmaktadır. Tökin'e göre diyalektik materyalizmden yola çıkarak Avrupa'da kapitalizmden sonra sosyalizmin gündeme geleceği açıktır. Fakat, sosyalizmin Türkiye için bir seçenek olmaktan uzak olduğu görüşünde olan Tökin, işçi sınıfının sayısal ve niteliksel olarak az olduğu noktasından hareket etmektedir. Tökin, 1927 yılı sayımına göre Türkiye'de 55.000 işçi olduğunu ve bunların yarısının da mevsimlik işçi olduğunu belirtmektedir. Aydemir gibi Tökin de, Kemalist rejimin sınıfsal karakteri hakkında yorum yapmaktan kaçınmaktadır. *Kadro* yazarları arasında Türk toplumunun sınıflı bir toplum olduğunu en açık ifade eden Tökin'dir ve Türkiye'deki sınıfları iki ana kategoride ele almaktadır: kentsel ve kırsal sınıflar. Tökin, kentsel sınıfların, aile bireylerinin çalıştığı orta ve küçük ölçekli dükkan, işletme sahipleri ve tüccarlardan oluştuğu tesbitini yapmaktadır. Kırsal alana ilişkin sınıfları daha ayrıntılandıran Tökin, kırsal alanda altı sınıfsal kategori belirlemektedir: a) Beyler ve toprak ağaları, b) köylü müteşebbisler, c) küçük mülkiyet sahibi müstahsiller, d) ortakçılar ve marabacılar, e) köy amelesi ve f) topraksız köylüler ve toprak köleleri.[96]

---

95 "Kadro", *Kadro*, 1/4, (Nisan 1932), s. 3-4; Şevket Süreyya [Aydemir], "Bergsonizm Yahut Bir Korkunun Felsefi İfadesi", *Kadro*, 1/11, Kasım, 1932), ss. 43-47; Şevket Süreyya [Aydemir], "Bergson Bahsi ve Hürriyet Telakkimiz", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933) s. 42-43; Şevket Süreyya [Aydemir], "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II MARKSİZM", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), s. 10; Şevket Süreyya [Aydemir], "Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız", *Kadro*, 3/29 (Mayıs, 1934), s. 45.

96 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi" *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; "Millet İçinde Sınıf Meselesi II" *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

Bu tür bir analiz Marksist etkiyi açıkça ortaya koymakta ve bir anlamda *Kadro*'nun öne sürdüğü sınıfsız toplum tartışması ile çelişkili görünmektedir. Tökin de bunun farkındadır. 'Millet içinde sınıf meselesi' adlı birbirini takip eden iki makalesinde Tökin bu noktaya şöyle dikkat çekmektedir; "Bütün neşriyatımızda 'millet bütünlüğünü' kendimize hareket noktası aldık. ... Sınıf hakimiyetinin tasfiyesi, milli kurtuluş hareketlerinin ileri prensiplerinden biridir. İlk ve son olan millet menfaatidir. Binaenaleyh 'Kadro' cemiyeti telakki tarzında 'içtimai bütüncüdür'. Bu prensibi ortaya atarken aceba şe'niyetle tezada düşmüyor muyuz? ... Sınıflı bir cemiyete has bütün inkişaf kanunlarına Türk milletinde tesadüf etmiyor muyuz? Türk cemiyeti acaba içtimai bir sui generis midir? ... Herhalde biz, sınıfsız bir millet telakki olunamayız. Böyle bir telakki, hakikati eşyaya aykırı düşer. Çünkü memleketin hangi köşesine bakarsak istihsalde aldıkları mevkilere, kazanç membalarına ilh. göre ayrı ayrı gruplar halinde farklılaşmış insan kümelerine tesadüf ederiz. Binaenaleyh biz, tezatsız millet şiarını ortaya atmakla hiçbir suretle şe'niyetle tezada düşmüyoruz. Millet bünyesinin bugünkü sınıflı kuruluşunun tabi olduğu kanunları ve bünye içinde liberal ve ferdiyetçi bir inkişafın verebileceği neticeleri evvelden gördüğümüz ve idrak ettiğimiz içindir ki, millet bütünlüğünün organik surette tahakkukunu gaye ediniyoruz. Davamızda ne faşizmin demagojisine, ne de sosyalizmin dar sınıfçılık zihniyetine yer veriyoruz."[97]

Tökin'in tartışması *Kadro*'nun öne sürdükleri ile çelişmemektedir. Diğer *Kadro* yazarları gibi Tökin de, Türkiye'de kapitalizm öncesi sınıfların bulunduğunu kabul etmekte, bunları ortaya koymakta ve fakat asıl sorunun kapitalist sınıfların ortaya çıkıp güçlenmesini ve devlet içine sızarak

97 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi" *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), s. 34; "Millet İçinde Sınıf Meselesi II" *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

devleti kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmelerinin önlenmesi olduğunu söylemektedir.[98]

Karaosmanoğlu, Tör ve Belge Türkiye'nin sınıf yapısı üzerinde ciddi analizler yapmaktan uzaktırlar. Genellikle Aydemir ve Tökin'in ileri sürdükleri görüşlerle uyum içinde olmuşlardır. Hatta bazen onların söylemlerinin dışına çıkarak abartılı söylemlerde bulunduklarını tesbit etmek de mümkündür. Örneğin, Tör, Türkiye'nin kapitalist veya işçi sınıfı diktatörlüğü deneyimlerini yaşamadan, onları aşıp sınıfsız bir toplum kuracağını belirterek, 'tarih Marx'ı yalanlamıştır' diyecek kadar ileri gitmiştir.[99]

Kadro dergisinin yayınlanmaya başlamasından kapanışına kadar *Kadro* yazarları, yeni iktisat politiklarına ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedirler. Bahsettikleri iktisat politikaları beşinci bölümde ayrıntılandırılmaktadır, fakat burada şunu belirtmekte yarar vardır: Kadrocular, devletçi iktisat politikalarının yeni bir üretim ilişkisi tarzı oluşturacağını ve bu süreçte devletin kapitalist sınıfın ortaya çıkmasını engelleyecek önlemler alması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Kapitalist sınıfın ortaya çıkışının engellenmesi, *Kadro*'ya göre, sınıfsız topluma ulaşmanın ön şartlarından birisidir. Aksi halde, Türkiye'nin de Avrupa gibi sınıflı bir toplum olacağını ve sınıf mücadelesi içinde bocalayıp duracağını ileri sürmektedirler.

Kadro, Ulusçuluk ve Sosyal Ulusçuluk

Kadro yazarları, ulusçuluğu bir ideoloji olarak analiz etmekten çok, Marksizmin ulusçuluğu reddedişine yönelik eleştirilerden hareket etmektedirler. Aydemir, Marksizmin ulus

98 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

99 Vedat Nedim [Tör], "Milli Kurtuluş Hareketleri ve Buhran", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), s. 24.

gerçeğini görmezlikten geldiğini ve ulusçuluğu sınıf savaşını kamufle eden burjuva bir ideoloji olarak sunduğu ölçüde ulus gerçeğini iyi irdelemediğini ileri sürmektedir. Aydemir, emperyalizme karşı direniş gösteren dünya çapında en ciddi akımın ulusçuluk, Türkiye örneğinde de 'Milli Kurtuluş Hareketi' olduğunu ileri sürmektedir. Ulusçuluk[100] ideolojisinin monolitik olmadığının farkında olan Kadrocular, ulusçuluğun ırkçı ve yayılmacı boyutunu reddedip anti-emperyalist boyutunu ön plana çıkararak, ulusçuluk ile kendi görüşleri arasında bir uzlaşma noktası yaratmaya gayret etmişlerdir.

Aydemir, savunduğu ulusçuluğu şöyle tanımlamaktadır: "Millet mefhumunu anlayış tarzı ve umumiyetle millet mevzuunu telakki meselesi, muasır fikir hareketlerini yekdiğerinden ayıran keskin ve karakteristik ölçülerden biridir. Marksizm milleti tarihi bir mahsul olarak alır. Fakat Marksizmde bu mahsul münhasıran millet içinde tezatlar, yani sınıf mücadeleleri bakımından mütalea edilmiştir. Binaenaleyh Marksizmin 'millet'i tezatlı, illetli bir şeydir. 1- Hem münhasıran kapitalizmin mahsulü 2- Hem hayati mevcudiyeti münhasıran kapitalizmle mukayyet bir varlıktır. Şu halde ihtilalci sosyalizm aynı zamanda 'millet' mevcudiyetinin de tasfiyesi mücadelesidir. Ve ona göre muasır nizamda 'beynelmilel' keyfiyet birliğinin rüşeymini haiz olan şey ancak proletaryadır... Proletarya kültürü, proletarya sanatı ve saire mefhumları bu telakkinin üstüne bina edilmiştir. Bu telakki, yani millet mefhumu ilmi sosyalizmin nazariyecileri arasında pek az işlenmiş gibidir [Dipnot: Karl Kautzki'nin *Nasyonalizm ve Enternasyonalizm* isimli eseri]. Bilhassa Rus

100 Ulusçuluk teorileri hakkında bkz; Aira Kemilainen, *Nationalism: problems concerning the word, the concept and classification*, (Jyvaskyla, 1964); Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism*, (Londra, 1971); Hugh Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, (Londra, 1977); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, (Worcester, 1990); Elie Kedourie, *Nationalism*, (Londra, 1986) ve *Nationalism in Asia and Africa* (Londra, 1971).

Marksistlerinde ise bu bahis adeta 'kötü' denilebilecek bir sathilik içinde tetkik olunmuştur [Dipnot: Lenin, *Milli Meseleler*]. Sosyalizm mütefekkirleri içinde milli meselelerle en ziyade eski Avusturya sosyal demokratları meşgul oldular. Fakat biz ortodoks Marksizmi, yani tahrif olunmamış ilmi sosyalizmi, sosyalizmin milleti telakki meselesinde ihticaca salih kaynakları diye alırsak görülürki bu fikir sisteminde millet, tarihi mahiyeti itibarile tezatlı bir unsurdur. Ve bu unsur proletarya enternasyonalizminin beynelmilel birliği, beynelmilel kültürü ile tasfiye olunup gidecektir. Faşizme gelince: O bilakis, millet içindeki sınıf mücadelelerinin tasfiyesi hesabına millet bünyesinin masuniyetini müdafaa eder görünür. Bu itibarla faşizmde 'milli bütünlük' nazari esaslardan biridir. Fakat şu da var ki faşizmin 'millet'i ayakları bir taraftan müstemleke istismarlarına diğer taraftan millet içinde cebir ve zor ile maskelenmiş sınıf tezatlarına dayanan çürük ve 'gayri makul' bir taht üstüne oturtulmuştur. Hatta ihtilalci sosyalizmde proletarya diktatoryası (yani sosyalist otoriter devlet) hiç olmazsa insaniyeti içtimai bir ahenge yani sınıfsız bir cemiyete götüren bir vasıta gibi telakki edildiği halde faşizmde fırka devleti (yani faşist otoriter devlet) bilakis bir vasıta değil bir gayedir, ve cemiyetin tabii nizamıdır. Halbuki milli kurtuluş ideolojisinde millet, cemiyetin asli bünyesidir. Bizim milliyetçiliğimizde millet bünyesi siyaseten masun (yani müstakil) ve iktisaden, yüksek tekniğin millet hesabına kurulması sayesinde her türlü tezatlardan tasfiye edilmiş mütecanis bir varlık olarak telakki olunmaktadır. Bu varlıkta devlet, bir taraftan hariçte başka milletlerin, diğer taraftan dahilde bir takım halk kütlelerinin yağma ve istismarına alet olan bir cihaz değildir. Milli inkılabımızın prensipleri arasında yer alan halkçılık, milliyetçilik ve devletçilik bu keyfiyetin konkretize edilmiş umdeleridir. Bu itibarla milli kurtuluş hareketimizde millet mefhumu, beşer idrakinin ona verebileceği en olgun kemal manzarasını almıştır. Müstakil millet, mütecanis millet, ileri millet ve tezat-

sız millet işte bir takım vasıflar ki kül halinde alındığı zaman bu vasıflar milli kurtuluş hareketimizi hem ihtilalci sosyalizmin milletsizlik bünyesinden, hem faşizmin içe doğru tezatlı ve dışa doğru müstebit millet mevzuundan keyfiyet itibarile ve tamamile ayırt etmektedir. ... Halbuki milli kurtuluş hareketlerinin objektif mevzuu bütün milli cüzütamların siyaset, iktisat, teknik ve kültür bakımından müsavi haklar ve seviyeler dahilinde karşılaşmasıdır. Bu itibarla millet bünyesini masum tutan ve onu her türlü tezatlarından temizleyen bir milli kurtuluş hareketinin cihanda yaratabileceği alemşümul değişikliğe mukabil, faşizmin ve ihtilalci sosyalizmin mahiyet itibarile mevzii inkişaf istikametleri bu hareketler arasındaki farkın ve ayrılığın diğer bir vechesidir. ... Milli kurtuluş hareketi geri ve dağınık bir cemiyetin ileri ve teşkilatlı bir millete istihalesi demek olduğuna göre bu mücadelede aslolan şey, mücadele ve tezadın insanlarla insanlar arasında değil, tabiatla insanlar arasında olmasıdır. Tabiatla mücadele, bütün milli kurtuluş hareketlerinin ve bilhassa Türk nasyonalizminin en baş prensibi, en yüksek şiarı ve en canlı sembolüdür. Milletlerin milletleri istismarı, insanların insanları istismarı yerine, mücehhez, şen ve zinde milli camiaların iş ve fikir birliği ile tabiatı istismar ve mağlup etmesi beşer tarihinin yeni ve mes'ut bir devri olacaktır. Bunun içindir ki tabiatla mücadele ve asi tabiatı millet iradesinin emrine ramederek onun bütün nimetlerini kül halinde milletin refahına tahsis etmek davası bizim bütün iktisat, fikir ve siyaset davalarımızın baş mevzuudur. Gene bu tarikledir ki bir buçuk asırdan beri devrimizi vasıflandıran ve ona en yüksek istihsal vasıtaları içinde bir tarafta en yüksek refahı, fakat diğer tarafta en korkunç ruh ve hayat sefaletini yaşatan tezatlar eriyecektir. Bütün enerjilerini, müstakil milli cemiyetler içinde planlı bir tabiat mücadelesine vakfetmiş olan insan oğullarının iş, fikir ve ruh birliği doğacak ve yükselecektir. Sınıflar veya milletler mücadelesi yerine sınıfsız ve tezatsız milletlerin tabiatla mücadelesi davası milli kurtuluş nasyo-

nalizminin canlı ve ayırt edici vasıflarından biridir. Hulasa, milli kurtuluş hareketleri gerek tarihi menşeleri, gerek ana prensipleri, gerek inkişaf istikametleri itibarile asrımızın beynelmilel fikir ve cemiyet hareketlerinden faşizm ve ihtilalci sosyalizmden tamamile ayrı bir keyfiyet arzetmektedir. Harice karşı ileri teknikli, teşkilatlı şen mütecanis ve yüksek kültürlü bir millet olmak davası milli kurtuluş hareketlerinin bilhassa Türk nasyonalizminde kemalini bulan objektif prensipleridir."[101]

Tökin de benzer şekilde, kendi savundukları ulusçuluğu dönemin diğer akımlarından ayrıştırmaya çalışmakta ve "o halde bu organik bütünlük bizde nasıl tahakkuk edebilir? Bunu biz memleketin muhtelif iktisat sahalarına göre nasıl müteala etmeliyiz?" diye sormaktadır.[102] Tökin'in önerdiği çözüm politikaları üç noktada toplanmaktadır: Toprak reformu; devlet mülkiyetinde ve devlet eliyle sanayileşme; ve dış ticaretin devlet tarafından kontrol altına alınması.[103]

Kadrocular savundukları ideolojiyi, 'Milli Kurtuluş Hareketi', 'Türk Milli Kurtuluş Hareketi' adlarıyla tanımlamaktadırlar. Yayınının ikinci yılından itibaren kullanılan 'Türk Milliyetçiliği' adı,[104] üçüncü yılda ve son sayısında Aydemir tarafından, 'Sosyal Nasyonalizm' olarak değiştirilmiştir.[105] *Kadro*, 'Milli Kurtuluş Hareketleri' tanımlamasında ulusal

101 Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. III. Türk Nasyonalizmi (Devam ve Son)" *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 5-14.

102 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 12-26

103 İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), s. 26

104 Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III Türk Nasyonalizmi" *Kadro*, 2/20, (Ağustos, 1933), ss. 4-11; Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III Türk Nasyonalizmi (Devam ve Son)" *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 5-14.

105 "Kadro", *Kadro*, 3/35-36, (Kasım, Aralık, 1934), ss. 5-7; Şevket Süreyya [Aydemir], "Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi", *Kadro*, 3/35-36, (Kasım, Aralık, 1934), ss. 8-22.

kurtuluş savaşlarının uluslararası boyutunu, yani anti-emperyalist temayı ön plana çıkarmakta, sömürge ve yarı sömürge ulusların dünya ölçeğinde bağımsızlıklarını kazanmaya yönelik mücadele vermeye başladıklarını ve bunu başaracaklarına inandıklarını vurgulamaktadırlar. 'Türk Milli Kurtuluş Hareketi' ve 'Türk Nasyonalizmi-Milliyetçiliği' tanımlamalarıyla da Türk Ulusal Kurtuluş savaşına atıfta bulunulmakta, bu mücadelenin kendi içinde ilk örnek oluşturduğunu öne sürmekte ve daha önemlisi, bu sürecin yarım bırakılmaması temasını işlemektedirler.

'Sosyal Nasyonalizm' ve 'Sosyal Milliyetçilik' isimlendirmesi son sayıda yapılmaktadır. 'Sosyal Nasyonalizm' terimi farklı çağrışımlar yapabilecek niteliktedir. Bu nedenle *Kadro*'nun bu terimi hangi içerikle kullandığını analiz etmekte yarar var. Editörün kaleme aldığı ön yazıda ilk kez dile getirilen 'Sosyal Nasyonalizm' terimi şöyle tanımlanmaktadır: "Türk inkilabı, hedefi yalnız milletin siyasi istiklali olarak görünen bir milli ayaklanış gibi başladı. Fakat bu ayaklanış, milletin siyasi istiklalini başarıp da yeni bir siyasi rejim yaratmak işine de girişince hakiki bir ihtilal oldu. Birçokları için ise bu ihtilal, milli kurtuluş hareketinin artık son safhası olmak şartıle zaruri sayılabilirdi. Mesela böyle insanlar diyorlardı ki: -Bu millet artık inkilabını tamamlamış ve bundan sonra, demokratik bir sükun içinde terakki etmekten başka yapacağı bir şey kalmamıştır.[Dipnot: Mesela Cumhuriyetin ilanında Rauf Bey ile onun temsil etmek istediği muhitlerin telakkisi bu merkezde idi.] Halbuki henüz inkılap önde idi. Türk milletinin, istiklalini aldıktan sonra da vereceği şeyler vardı. Ve onun yalnız kendisi için değil, hatta bütün alem için iyi olan, yeni olan bu belgelerini yaratması ve vermesi lazımdı. Bu şeylerin ve belgelerin en başlıcası ise düşünülen ve bilinen bütün demokratik ve anti-demokratik nizamların bütün şekillerinden ayrı bir içtimai nizamdı. Bu nizam, ne bilinen manasile klasik bir demokrasi, ne faşist bir kara kuvvet tahakkümü, ne de komünist bir

sınıf diktatörlüğü olmayacak; her türlü dahili tezatlardan, sınıf mücadelelerinden, kara kuvvet tahakkümlerinden kurtulmuş, yep yeni bir millet nizamı, yep yeni bir insani nizam olacaktı. Bu nizam kendi sinesinde yeni çağın bir rüşeymini taşıyacaktı. Yeni evrensel cemiyetin bu rüşeymini ise tarih, isteyerek, istemeyerek bizim topraklarımıza atmıştı. Bu topraklarda bu tohum, başlıyan yeni çağ için örnek olabilecek yeni bir içtimai rejim meyvası verecekti: İmtiyazsız, sınıfsız bir millet kuruluşu=Sosyal milliyetçilik. Yeni devrin bu yeni meyvasının hareket halinde, icraat halinde, fikir halinde bu topraklarda doğması, bu milletin içinden fışkırması lazımdı. Her şeye rağmen; her zaman sonradan uyan, her zaman geride kalanların bütün dar ve müteassıp mukavemetlerine rağmen bu doğum tahakkuk edecekti. Nitekim öyle oldu. İşte devletçilik, bu yeni sosyal milliyetçiliğin, bu yeni sosyal ulus kurumunun bir müjdecisi oldu: iktisatta devletçilik fikirde ve kültürde devletçilik, politikada devletçilik... İmtiyazsız sınıfsız bir millet fikri, yahut sosyal bir milliyetçilik ideolojisi Türk inkilabının maddi ve ameli inkişafile birleşince kendi mefhumunu da bulmuş oldu. Çünkü inkılap mefhumsuz olamazdı. Çünkü zaten her inkılap bir mefhumun, sezilen veya idrak olunan bir fikrin hayata tatbikidir. Binaenaleyh Türkiye hem bir inkilaba girişti. Hem de bu inkilabın mefhumunu ve ideolojisini yarattı. Yani Türk milli kurtuluş hareketi, bir milli kıyam ve bir milli ihtilal sahnelerinde kalmıyarak, hem maddi hamleleri, hem temsil ettiği fikirleri ile, harp sonrası devrinin en geniş ve manalı bir inkılabı oldu. Kadro, maddi kuruluş sahasında gücü günden güne artan ve manevi oluş sahasında da kendi mefhumlarını bulan Türk inkılabının fikir ve hareket organlarından biri olarak doğdu. Çünkü gazete, kitap, mecmua gibi yazı ile anlatıcı vasıtalar her inkilabın önde sayılan kuvvetleridir ve bir inkılabın fikir ve hareket alanındaki fütühat derecesi, onu anlatan bu vasıtaların yetişkenlik, ilerilik ve disiplin seviyesi ile pek ala ölçülebilir. Bunun için Kadro da düşünüşte yetişken-

liği, fikirde ileriliği ve çalışmasında disiplini kendisi için bir ahlak olarak saydı. Kadro tarafından, inkılabımızın istihalelerine muvazi olarak müdahale edilmeğe çalışılan ve ilk bakışta bazılarına korkunç ve nizam harici gibi görünen fikirlerin, inkılap ilerledikçe bu inkişafa uygun düşüşü onun bağlandığı bu ahlaki prensiplerin mutlu bir teyididir. Bu şu demektir ki, hareketler gibi fikirlerin de hacmını ilk bakışta olduğu gibi sezmek ve doğru olarak kavramak herkes için mümkün değildir. Nasıl ki Türk milli kurtuluş hareketini de ilk önce sadece bir kıyam ve nihayet sadece bir ihtilal sayanlar olmuştur. [Dipnot: Bu hususta delil arayanlar Şefimizin büyük nutkunda anlatılan hadiseleri gözden geçirebilirler.] Fakat bu dar ve sakat telakkiler hiç bir zaman, bu haraketin geniş ve manalı bir içtimai inkılap haline dönmesine mani olamamıştır. Aynı suretle ileri fikirleri ve mefhumları da ilk bakışta aykırı ve nizam harici sayanlar, hakikatte kendi dar ve hamlesiz görüşlerinin kurbanıdırlar. Çünkü Türk inkilabı üstünde yürütülen ileri fikirler ve ileri mefhumlar bu ileri inkılabın fikri ve nazari ifadelerinden başka bir şey değildirler. Bu inkılap seyrinde ve fütühatında devam ettikçe bu fikirler de tabiileşecek ve tahakkuk edecektir. Çünkü Türk inkılabı, aynı zamanda bir milli ve içtimai inkılaptır. Yani bir eski nizamın olduğu gibi yıkılışı ve bir yeni nizamın yeniden kuruluşudur. Bu kuruluş devam ediyor."[106]

'Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi' başlıklı makalesinde Aydemir konuyu biraz daha açmakta ve şöyle demektedir: "Eğer bir takım hazır hükümler ve hazır kelimeler olmasaydı, Türk münevverlerinin, sosyal milliyetçilik alanında idrak ufuku daha geniş ve fikir hareketleri daha cüretli olabilirdi. Fakat bugün bir takım hazır kelimeler var ki, Türk münevverini ve umumiyetle Türk inkılapçısını hükümlerinde ve hareketlerinde bağlıyor. Mesela milli iktisadiyatı kurarken ve işletirken nizamlılık, yahut plan, birçokları için sosyaliz-

106 *Kadro*, 3/35-36, (Kasım, Aralık, 1934), s. 5-7.

me mahsus bir şeydir. Ve öyle sanılıyor ki, eğer bir rejim milli olursa, orada plansızlık, sınıf kavgası ve serbest istismar zaruridir. Böyle düşünenler gene sanıyorlar ki, mesela milli rejim, ancak bir demokrasi olabilir. Öyle bir demokrasi ki, onun gerek manevi ölçüleri, gerek maddi misalleri ancak yaşayan demokrasilerden, mesela Fransız veya Belçika demokrasisinden alınabilir. Halbuki bunu böyle düşünenlerin, dimağ kamusunda eğer sosyalizm veya demokrasi hazır kelimeler veya ölçüler halinde yerleşmiş olmasaydı, bunlar kendi milli rejimlerini kurmağa çalışırken tefekkürlerinde daha serbest olabilirlerdi. Fakat ne var ki, bu hazır kelimeler birçoklarının idrakini bağlıyor ve hareket kabiliyetlerini kırıyor. Sosyalizm, komünizm, demokrasi veya faşizm ... İşte bir takım devler ki, geçeceğimiz yolları, geçitleri kesmiştir.

Fakat bu kriteryumların ve müesseselerin aralarında birer yüce Çin duvarı çekilmiş değildir. Her rejim kendi mahiyetini ve ağırlığını bozmadan diğer rejimin evsafından ve kategorilerinden bazılarıyle pek ala iştirak arzedebilir. Mesela Cumhuriyet şekli gerek sosyalizmde, gerek liberal demokraside müşterek olabilir. Fakat planlı iktisatla liberal demokrasinin hiç bir tedahül tarafı yoktur. Buna mukabil planlı iktisat sosyalizm ile bir milli kurtuluş hareketinde pekala müşterek bir kategori olabilir. Fakat bu tedahül bu nizamların kendi hususi mahiyetlerini inkar etmeleri demek değildir. Mesela sosyalizm veya komünizm deyince akla derhal sınıf diktatörlüğü ve proletaryanın bir ihtilal ile milletin üstünde hakimiyeti gelir. Nitekim aynı sınıfi mahiyet liberal demokraside de vardır. Halbuki mesela Türk milli kurtuluş hareketinde hem sosyalist, hem de liberal sınıf diktatörlüğü reddolunmuştur ve bir milli kurtuluş hareketi, bilhassa bu sınıf diktatörlüklerini reddetmekledir ki, o nizamlardan ayrılır. Yani milli kurtuluşta millet bünyesi üstünde yükselen ve iktisadi menfaatte millet bütünlüğünü üstün tutan yeni ve sosyal bir milletçilik vasfını alır. Fransız inkılabının ruhu olan liberal demokratik inkişafın yerine bizde, Türki-

ye'nin tarihi zaruretlerine göre sosyal milliyetçilik, yani nizamlı ve sınıfsız bir milliyetçilik fikrinin ve unsurlarının doğmasıledir ki, inkilabımız orijinalitesini bulmuş, asliyetini kazanmıştır. Yine zaten bunun içindir ki, Türk inkilabı, perakende unsurlarına rağmen liberal bir demokrasiden gayri bir rejimi istihdaf eder diyoruz. ... bu rejim, kendi fütühatına muvazi olarak kendi mefhumlarını ve ideolojisini de veriyor. Biz şimdi bu fütühatın ekonomik yaşayış sahasındaki izlerini takibe çalışalım. -Milli Kredi işlerinde devletin hakimiyeti: Eski Osmanlı Türkiye'sinde Ziraat Bankası'nın cüz'i sermayesi müstesna sayılınca, kredi kaynakları kamilen ecnebi idi. Ve bütün para hareketleri ile faiz ve iskonto seviyelerini, hatta devletin mali itibarını temsil ve idare eden mekanizmanın (Osmanlı Bankası) üstünde ecnebi bayrağı bulunuyordu. Demiryolları, limanlar, maden işletmeleri, belediye teşebbüsleri gibi büyük işletmelerin kamilen ecnebi olan sermayelerine mutavassatlık eden kredi müesseseleri de kamilen yabancı idi. Büyük zirai istihsalata (tütün, pamuk, meyvalar,...) toptancılık ticaretine, ithalat ve ihracat kredisine ecnebi bankalar hakimdi.... Bugün bir milli kredi şebekemiz vardır. İskonto, faiz, paramızın fiyat hareketlerini ve devletin mali itibarını bir milli banka temsil eder. Demiryolu, deniz, maden işlerinde, sanayide; ithalat ve ihracat işlerinde hakim kredi milli kredidir ve bu milli kredi şebekesinde hakim sermaye ise devlet sermayesidir. Demiryolları, denizyolları ve hava yolları münakalatı, devletçi bir zihniyetle ve devlet elinde olarak tanzim olunmuştur. ... Sanayide ileri teknik devlet eliyle Türkiye'ye giriyor ve beş senelik sanayi programı sosyal milliyetçiliğin remzidir. ... Milli sanayiin devlet elile ve bir milli plan dahilinde kurulması zarureti kendini hissettirince, bu zarurete evvela, muhtelit sanayi teşebbüslerine iştirak etmek şeklinde tatbiki hareket olundu. (listeye göre sanayi planı şunları kapsıyor, Pamuklu, Yün ipliği, Kendir, Demir, Yarım kok, Bakır, Kükürt, Kağıt, Selüloz, Suni ipek, Şişe ve Cam, Porselen, Kimya). Bu

sanayiden şişe ve cam ile yarım koktan maadası kamilen devlet elile ve devlet malı olarak yapılacaktır. ... Kaldı ki, birinci beş senelik sanayi proğramını takip edecek ikinci bir beş senelik proğram bu teknik üstünlüğü ve sınai istihsal hacmını derhal bir kaç misli artırmak suretile Türkiye'de iktisadi nizam münakaşalarını kül halinde halledebilir. ... Sosyal milliyetçiliğin perspektivi: Sosyal Milliyetçiliğin müstakbel inkişaf imkanlarına ve sahalarına kısaca temas etmek isterken bittabi akla ilk gelen şey büyük mikyasta devletçi bir tanzim ve müdahale henüz mevzu olmamış olan toprak işleri, hayvan yetiştirmeciliği ve ormancılıktır... Başlıca ihracat maddelerinde (Dipnot: diğer ihracat maddeleri serbest bırakılabilir) devletçi ve inhisarcı bir ticareti hariciye sistemi tatbik etmemizi zaruri kılar. ... Herşey inkılap namına. Herşey inkılap için."[107]

Açıktır ki, 'Sosyal Milliyetçilik' tanımlamasında Kadrocular eski çizgilerinden ayrılmış değildir. Bu tanımlama ile, baştan itibaren savundukları devletçi ve ulusçu çizgi yinelenmektedir. Bir bütün olarak ele alındığında, hangi isimlendirmeyi yaparsa yapsın, Kadroculaların tartışmaları ideolojik olarak iki noktaya işaret etmektedir: Ulusçu ve solcu söylemler. Kadrocular sol söylemlerle ulusçuluğu uzlaştırmaya, örtüştürmeye çalışmışlar, bunu yaparken özetle şu varsayımları esas almışlardır: Bir, yirminci yüzyıl ulusal kurtuluş mücadeleleri çağıdır. Bu çağda bütün sömürgeler ve yarı-sömürge uluslar bağımsızlıklarını kazanacaklar ve bu süreç kapitalist-emperyalist sistemi çökertecektir. İki, kapitalist-emperyalist sistemin dağılış süreci sanayileşmiş ve sanayileşmemiş bölgeler arasındaki niteliksel farklılıkları ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Bu durumda, üç, ulusal kurtuluş savaşı sonucu bağımsızlığını elde eden ulusal birimlerde siyasi bağımsızlığın kazanılmasını takiben öncelikli sorunsal iktisadi bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Dört, kapitalizm, sosyalizm ve fa-

107 Şevket Süreyya [Aydemir], "Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi", *Kadro*, 3/35-36, (Kasım, Aralık, 1934), ss. 8-22.

şizm Türkiye için örnek oluşturmaktan uzaktır.

Kadroculaların bu üç modeli benimsememelerinin nedenleri şunlardır: Kapitalizm toplumsal barış ve bütünlüğü bozacak sınıf çatışmasını doğası gereği içinde barındırmaktadır. Türkiye'de kapitalizme özgü sınıf savaşı yaşanması yerine, kapitalist sınıfların ortaya çıkarak devleti ele geçirmeleri ve devlet içinde etkin olacak pozisyonlara gelmeleri engellenmelidir. Kapitalizm, sömürge ve yarı-sömürgelerin geri kalmalarına yol açmıştır. İdeolojik ve etik anlamda kapitalizm savunulamaz. Sosyalizme gelince, Türkiye'de sosyalizmi kurmak için gerekli olan proletarya mevcut değildir. Ayrıca, sanayileşmiş ülkelerdeki işçi sınıfları kazanılmış haklarından kolayca feragat etmeyeceklerdir. Dolayısıyla, sosyalizm de sanayileşmiş ülkeler ile sanayileşmemiş ülkeler arasındaki farklılıkları gideremeyecektir. Faşizm ise özünde burjuva diktatörlüğünün çıkarlarını koruduğu, yayılmacılığı, emperyalizmi ve ırkçılığı savunduğu için Türkiye'ye model oluşturmaktan uzaktır.

Faşizmin ve sosyalizmin kendileri için model oluşturamayacağını belirtmekle birlikte, Kadrocular, sosyalist söylemin anti-emperyalist boyutunu ve faşizmin otoriteryan özelliğini ulusçu söylemlerinde uzlaştırmaya çalışmaktadırlar. Kadroculaların ileri sürdüğü sınıfsız toplum tartışması, Marksizmin öngördüğü sınıfsız komünist toplumla örtüşmemektedir. *Kadro*'da bahsedilen sınıfsız toplum, Türkiye özelinde, kapitalist sınıfın gelişip devlet içinde sınıfsal çıkarlarını koruyacak pozisyona yerleşmesini önlemekten ibarettir.

Kapitalizm ve emperyalizm karşıtı söylemleri, devletin gelir dağılımı ve kaynak dağılımına müdahale etmesi gerektiğini belirtmeleri, burjuvazinin kontrol altına alınması gerektiğini vurgulamaları ve yabancı sermayeye kuşku ile yaklaşmaları, ideolojik anlamda, Kadroculaların, sol söylemleri ürettiklerine işaret etmektedir. Fakat, bunlardan yola çıkarak, Kadroculaların ideolojik anlamda yeni, alternatif bir ideoloji ürettiklerini göstermek mümkün değildir. Kadroculaların

yaptığı bir denemedir. Denemenin kendisi orijinaldir, fakat alternatif bir ideoloji ürettiği konusunda ikna edici olmaktan uzaktır. Kadrocular, dönemin ulusçu ve sol söylemlerini uzlaştırmaya çalışmışlardır.

BÖLÜM V

Kadro Hareketinin Gelişme Stratejisi Önerisi

Kadro dergisinde Dünya İktisadi Buhranı, dış ticaret politikası, sermaye birikim süreçleri, planlı sanayileşme, tarımsal alanda kalkınma, toprak reformu ve devletin iktisadi ve siyasi rolü gibi konular ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. *Kadro* yazarlarının ele aldıkları bu konulardan hareketle, burada *Kadro* dergisinde tanımlanan gelişme stratejisi analiz edilecektir. İktisadi kalkınma konusu dönemin diğer iki aydını, 'liberal' Ahmet Ağaoğlu ve 'iktisadi devletçiliği' savunan Ahmet Hamdi Başar tarafından da ayrıntılı biçimde ele alındığı ve *Kadro* yazarlarının görüşleri İsmet İnönü ve Recep Peker'in görüşleriyle özdeşleştirildiği için, *Kadro* ile bunlar arasında kimi karşılaştırmalar yapmak anlamlı olacaktır. Ağaoğlu, Başar, İnönü, Peker ve Kadrocuların görüşlerinin karşılaştırılması, öncelikle bunlar arasındaki benzerlikler ve farklılıkların neler olduğunun tesbit edilmesine, ikinci olarak, iktisadi kalkınma konusunun bu dönemde nasıl algılan-

dığının anlaşılmasına ve daha önemlisi, *Kadro*'nun gelişme stratejisi önerisinin karşılaştırmalı irdelenmesine olanak sağlayacaktır.

Ahmet Ağaoğlu'nun iktisadi kalkınma konusundaki görüşlerini irdeleyerek başlamak mümkündür. CHP milletvekili Ağaoğlu,[1] 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) (11 Ağustos 1930-16 Kasım 1930) kurulunca bu parti içinde yer almıştır. Kısa ömürlü SCF deneyimini takiben Ağaoğlu akademik yaşamı seçerek İstanbul Üniversitesi'nde dersler vermeye başlamış ve dönemin liberal görüşlerini savunan *Akın* gazetesini yayınlamıştır. Ağaoğlu çok partili temsili parlamenter demokrasi ve 'iktisadi liberalizmi' savunmuştur.[2] Birinci bölümde belirtildiği üzere, SCF çok kısa bir süre ayakta kalabildiği için, SCF'nin programında bahsedilen 'liberal iktisat politikalarının' neleri içerdiğini ve SCF'nin liberal politikalara ne kadar bağlı olduğunu kapsamlı bir şekilde analiz etmek mümkün değildir. Fakat, Ağaoğlu'nun kişisel görüşlerini analiz etmek için yeterli miktarda malzeme mevcuttur.

1932 ve 1933 yıllarında günlük gazetelerde yazdıklarının derlenmesi sonucu oluşturulan *Devlet ve Fert* adlı kitabında Ağaoğlu, kendisini 'Devletçi, Kemalist ve İnkılapçı' olarak tanımlamaktadır.[3] Fakat, Ağaoğlu hemen bir açıklama yaparak, devletçilik konusunda kendi yorumunun *Kadro*'dan farklı olduğunu belirtmektedir. Ağaoğlu, "Kemalist devletin birinci hedefi ferdi himaye ve teşvik ve ferdin

1 Ağaoğlu (1869-1939), Azerbaycan'dan Türkiye'ye 1909'da göç etti, 1920'de İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderildi ve 1921'e kadar orada kaldı. Dönüşte Kurtuluş Savaşı'na katıldı ve milletvekili oldu; kısa bir süre de Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü yaptı. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda ona katıldı. SCF sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yaptı ve *Akın* gazetesini yayınladı. Başlıca yayınları şunlardır: *Devlet ve Fert*, (İstanbul, 1933); *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. Baskı, (İstanbul, 1969); *Şii Mezhebi ve Membaları; Ahunt ve İslamiyet; Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul); *Türk Medeniyet Tarihi*, (İstanbul); *Hukuku Esasiye*, (İstanbul); *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, (İstanbul); *Üç Medeniyet*, (İstanbul); *İngiltere ve Hindistan*, (İstanbul).

2 Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. Baskı, (İstanbul, 1969).

3 Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, (İstanbul, 1933), ss. 56-57.

inkişaf ve yükselmesini temin etmektir. Bunun yanıbaşında ferdin yetişemediği ve yapamadığı mübrem ve lüzumlu işleri devletin üzerine almasını ben de Kadrocular kadar kabul ederim",[4] demektedir.

Ağaoğlu ve Kadrocular Türkiye'de özel sektörün sanayileşmeyi üstlenecek kadar güçlü olmadığı ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği konularında hemfikir olmakla birlikte, diğer konularda oldukça farklı yaklaşımları savunmaktaydılar. Ağaoğlu özel sektörün korunması ve teşvik edilmesini savunurken,[5] *Kadro* buna karşı çıkmakta ve ülkenin kaynaklarının özel girişimciyi desteklemek ve korumak için kullanılması yerine, devletin kendisinin ulus adına sanayi yatırımlarında bulunması ve sanayii elinde tutması gerektiğini savunmaktadır. Daha açık bir ifade ile, Ağaoğlu devletin ulusal burjuvazi yaratmak amacıyla özel girişimcileri koruması ve onlara teşvik sağlaması gerektiğini savunurken, *Kadro* sanayileşmenin özel girişimcilere bırakılamıyacağını ve bu nedenle de özel girişimciyi desteklemek yerine devletin kendisinin yatırımcı olması gerektiği görüşünü savunmaktaydı.

Ağaoğlu 'liberal ekonomik politikaları' inançla savunan, bu dönemin nadir liberal aydınlarından birisidir. Ağaoğlu liberal ekonominin kendi kendisini düzenleyebileceğine inanmaktadır. Geçici bir süre için korumacı politikaların uygulanması gerektiğini savunurken, bunun gerekçesini Türkiye' de henüz burjuvazinin yeterince gelişmemesine dayandırmaktadır. Girişimcilerin desteklenmesi konusunda devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ağaoğlu, yine de devlet müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi gerektiğini vurgulamakta,[6] fakat bu asgari düzeyin ne olduğu konusunu netleştirmemektedir. Liberal iktisat politikalarının teorik açmazları bir tarafa, her halükarda

4 Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, s.75.
5 Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 73-76.
6 Ağaoğlu, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.

1930'lu yıllarda Türkiye'de liberal ekonomik politika uygulamanın zemini olmadığı gibi, dünya ve ülke konjonktürü de liberal iktisat politikalarının hayata geçirilmesini imkansız kılmaktaydı. 1929 Dünya İktisadi Buhranı yalnızca Türkiye'yi değil, bütün ülkeleri korumacı politikalara zorlamıştı. Türkiye özelinde, özel sektör devlet teşviki için çırpınmaktaydı ve bu durumda liberal bir iktisat politikası uygulamak mümkün olamazdı.

İktisadi liberalizmi savunurken Ağaoğlu, devlet sektörünün verimli çalışmayacağı görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Özel sektörün devlet sektöründen daha verimli çalışacağı temasını işleyen Ağaoğlu, bürokratların iktisadi konularda yeterince yetkin olmadığına inanmaktadır. Fakat, Ağaoğlu, özel sektörün sermayeyi nereden bulacağı ve işletmeleri yönetmek için gerekli olan işletmeci bürokratik kadronun nereden sağlanacağı konularına açıklık getirmemektedir. Oysa, Türkiye'de özel sektör devletin sağladığı sermayeye bağımlıydı ve teknik elamanlar ancak devlet okulları aracılığıyla sağlanabilmekteydi. Özel sektör teknik elaman yetiştirme konusunda henüz bir girişimde bulunabilecek durumda değildi.

İstenen iktisadi gelişmenin ancak özel girişimcinin serbestçe inisiyatif kullanabileceği bir ortamda gerçekleşebileceğini savunan Ağaoğlu, bunu kanıtlamak için Henry Ford örneğini vermektedir: "Amelelikle başlamış olan Fortlar muhitlerinden aldıkları tecrübe ve mümarese ve sair yaratıcı hususiyetler sayesinde öyle servetler yaratıyor, biriktiriyorlar ki yalnız başına mesela; on İran gibi devletin dirilmesine kifayet eder. Bu bir şeydir ve hem de pek değerli bir şeydir."[7]

Ağaoğlu'na göre Türkiye dahil doğu toplumlarında iktisadi geri kalışın temelinde yatan neden, devletin özel girişimci üzerinde otoriter bir baskı kurmasıdır. Baskı altındaki özel girişimci, Ağaoğlu'na göre, yaratıcı olamamaktadır. Avrupa'daki iktisadi gelişme, batılı kurumların gelişmesiyle

7 Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

doğrudan ilgilidir. Bu durumda, Türkiye'nin iç kurumsal yapısında yeniden yapılanması gerektiğini söyleyen Ağaoğlu, Türkiye'de iktisadi gelişmenin anahtarının bu olduğunu iddia etmektedir. Ağaoğlu'nun yeniden yapılanma girişiminden kastettiği, parlamenter demokrasinin kurulması ve özel girişimciliğin desteklenmesidir.[8]

Ağaoğlu'na göre parlamenter demokrasi, Hitler ve Mussolini'nin iktidara gelmesi ile tahribata uğramıştır, fakat kendi kendisini yeniden onaracaktır, çünkü batı toplumlarında düzenli çalışabilecek tek seçenek parlamenter demokrasidir. Ağaoğlu, parlamenter demokrasiyi Türkiye'nin de kabul etmesi gerektiğini savunmaktadır.[9]

Ağaoğlu, Kadroculaların sosyalizm veya faşizmi benimsemediğini, fakat Sovyetler Birliği'indeki sosyalist rejimin totaliteryan, Polonya'daki Pilsudski rejimi, Almanya'daki Nazizm ve İtalya'daki faşizmin otoriteryan nosyonlarını içerdiğini belirterek *Kadro*'yu eleştirmektedir.[10] Ağaoğlu, eleştirisini karalama boyutundan ayıklayarak dürüst bir eleştirmen tablosu çizmekle birlikte, otoriteryanizm üzerine yaptığı eleştiri kendi açısından ele alındığında iç tutarlılıktan yoksun gözükmektedir. Zira Ağaoğlu otoriteryan özelliklere sahip Kemalist rejimi kabul etmekte ve kendisini Kemalist olarak tanımlamaktadır.

Ağaoğlu'na cevaben *Kadro*, Türkiye ve doğu toplumlarının iktisadi geri kalışını emperyalizme bağlamaktadır. Avrupa emperyalizmi, *Kadro*'ya göre, doğu toplumlarını sömürerek sanayileşememelerine neden olmuştur. *Kadro*, Avrupa' da kapitalizmin gelişmesinin, Asya ve Afrika'nın geri bıraktırılması pahasına gerçekleştiğini ileri sürmektedir.[11] Geri kalmışlığın iç nedenlerini sosyo-ekonomik yapıda arayan

8 Ağaoğlu, *a.g.e.*, çeşitli sayfalarda.
9 Ağaoğlu, *a.g.e.*, ss. 73-76.
10 Ağaoğlu, *a.g.e.*, ss. 52-55.
11 1932 ve 1933 yıllarında Aydemir, *Cumhuriyet* gazetesinde Ağaoğlu'na cevap vermiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 13 Ekim; 12, 13, 17 ve 20 Aralık 1932; 21, 22, 23, 26 ve 27 Ocak 1933.

Kadrocular, Asya ve Afrika'da Zati İktisat'ın, yani ağırlıklı olarak kendi tüketimi için üretim yapılmasının, doğu toplumlarının geri kalmasına yol açtığını ileri sürmekte, liberal iktisat politikalarının bu yapıyı değiştiremediğini, aksine bu yapının iyice kökleşmesine yol açtığını iddia etmektedir.[12] Ağaoğlu'nun aksine, Kadrocular sermaye birikimi sürecinin zaten cılız olduğu bir ülkede istenen iktisadi gelişmenin özel girişimciler tarafından gerçekleştirilmesinin imkansız olduğunu vurgulayarak, iktisadi kalkınmanın, sanayileşmenin ancak devlet eliyle ve devlet kontrolü altında gerçekleştirilebileceğine işaret etmektedirler.[13]

Kadrocular, Ağaoğlu ve İstanbul Üniversitesi profesörlerinden İbrahim Fazıl Bey'in,[14] küçümseyici bir tonla 'Cavid Bey Liberalizmi'ni[15] savunduğunu ileri sürmektedirler. Osmanlı döneminde (1908) maliye bakanlığı yapan Cavid Bey serbest ticaret politikasına ve Osmanlı devletinin uluslararası işbölümünde tarımsal alanda gelişme kaydetmesi görüşüne sıcak bakmıştır.[16] *Kadro* bu tür bir uluslararası işbölümünü reddetmektedir.[17] 1933 yılı 'Üniversite Reformu',[18] İstan-

12 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34. Şevket Süreyya [Aydemir], "İç Pazar ve İktisatta 'Bütün'lük", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Anadolu'da Bir Köy Tipi", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), s. 17; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", 2/18, *Kadro*, (Haziran, 1933), ss. 25-36; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", 2/19, *Kadro*, (Temmuz, 1933), ss. 23-31.

13 İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", 2/18, *Kadro*, (Haziran, 1933), ss. 25-36; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", 2/19, *Kadro*, (Temmuz, 1933), ss. 23-31.

14 İbrahim Fazıl Pelin'in çalışmaları için bkz. *Zirai İktisat*, (İstanbul 1331/1915) ve *İktisat*, 1, 2, (İstanbul, 1933).

15 Şevket Süreyya [Aydemir], "Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz", *Kadro*, 1/12, Aralık, 1932), ss. 38-43; Şevket Süreyya [Aydemir], "Darülfünun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 5-11.

16 Mehmed Cavid Bey için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, (Ankara, 1982), ss. 84-85, 107-112, 168.

17 Şevket Süreyya [Aydemir], "Darülfünun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 5-11.

18 Kadrocular, 1933 Üniversite Reformunu desteklemişlerdir. Bkz. Burhan

bul Üniversitesi profesörlerinin çoğunu üniversite dışına ittiği için bu konuda bu profesörlerin görüşlerinin neler olduğunu tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte, devletçilik konusuna Kadrocular kadar sıcak bakmadıklarını tahmin etmek mümkündür.

Devletçilik konusunda görüş ileri sürenlerden bir tanesi de Ahmet Hamdi Başar'[19]dır. İstanbul Liman İşletmeleri müdürü ve aylık *Kooperatif* (1932-1933) dergisi editörü olan Başar, *Kadro* dergisine birkaç makalesiyle katkıda bulunmuştur.[20] Başar 'iktisadi devletçiliği' savunduğunu belirtmekte ve kendisini 'müfrit devletçilerden' ayırmaktadır.[21] Açıkça ifade etmemekle birlikte *Kadro* için 'müfrit' (aşırı) devletçi tanımlamasını kullanmaktadır. Bazı aşırı devletçilerin otarşik bir iktisadi yapıyı savunduklarını belirten Başar, diğer ülkelerden bağımsız, otarşik bir iktisadi yapının yirminci yüzyılda kurulmasının mümkün olmadığını ileri sürerek otarşik

---

Asaf [Belge], "Arkada Kalan Darülfünun", *Kadro*, 1/8, (Ağustos, 1932), ss. 547-48; Şevket Süreyya [Aydemir], "Darülfünun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 5-11; Tahir Hayrettin, "Türk İnkılabı Kürsüleşiyor", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 37-40; Burhan Asaf [Belge], "Üniversite'nin Manası", *Kadro*, 2/20 (Ağustos, 1933), ss. 24-28; Muhlis Etem, "Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlmi", *Kadro*, 2/23 (Kasım, 1933), ss. 45-51; Şevket Süreyya [Aydemir], "İnkılap Hukuku", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 5-10.

19 Başar (1897-1971), öğretmenlik eğitimi gördü, Ahali Fırkası içinde yer aldı, *Türkiye İktisat Mecmuası* (1925)'nı yayınladı, 1925'ten 1934'e kadar İstanbul Liman İşletmeleri Müdürü olarak çalıştı ve önce aylık *Kooperatif* (1932-1933) daha sonra *Barış Dünyası* (1944) adlı dergileri yayınladı. 1946'da Demokrat Parti'ye katıldı, 1950'de DP milletvekili seçildi, fakat 1953'de istifa etti. 1960 askeri müdahalesinden sonra anayasa komisyonunda bulundu. Başlıca yayınları şunlardır: *İktisadi Devletçilik*, 1, 2 (İstanbul, 1931, 1933), *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, 2. Baskı, (Ankara, 1981).

20 Ahmet Hamdi [Başar], "Kapitalizm (Emperyalizm) ile Milli İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik ile Devletçiliğin Manaları", *Kadro*, 2/18 (Haziran, 1933), ss. 43-49; Ahmet Hamdi [Başar], "Buhranlar ve İnkılaplar Telakkisi" *Kadro*, 2/21 (Eylül, 1933), ss. 47-50; Ahmet Hamdi [Başar], "Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdiyetçilik" *Kadro*, 2/22 (Ekim, 1933), ss. 42-46.

21 Ahmet Hamdi [Başar], *İktisadi Devletçilik*, 2 (İstanbul, 1933), s. 138.

bir yapılanmayı reddetmektedir.[22] Bunun yerine, hedefin kendi ayakları üzerinde durabilen bir ekonomik yapı oluşturulması olması gerekliliğini savunmaktadır.[23] *Kadro* gibi Başar da, planlı ekonomik kalkınma modelinin benimsenmesi gerektiğini savunmakta, hükümetin yalnızca planlı ekonomi ile gelir gider dengesini kurabileceğini ve sosyal ihtiyaçların neler olduğunun tesbit edilebileceğini ileri sürmektedir. Planlı ekonominin aynı zamanda iktisadi krizlerden kurtulmanın önemli bir aracı olduğuna inanan Başar daha ileri giderek, eğer planlı ekonomide iktisadi kriz yaşanırsa bunun nedeninin plan değil planın iyi yapılmayışı veya iyi uygulanmayışı olduğunu öne sürmektedir.[24] Sanayileşme konusunda Başar'ın tutumu *Kadro*'dan farklıdır. *Kadro*'ya göre ağır sanayinin kurulması oldukça önemli ve öncelikli hedeflerinden biriyken,[25] Başar'a göre ağır sanayinin kurulması öncelikli değildir.[26] *Kadro*, özel sektörün siyasi ve iktisadi anlamda karar alma süreçlerinde yer almasına karşı çıkarken, Başar özel sektörün karar alma süreçlerine ve sanayi planı içinde önemli bir yer işgal etmesine karşı çıkmamakta ve uzun dönemde devlet sektörünün özel sektör ile ikame edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Fakat, yakın gelecekte Türkiye'de özel sektörün verimli olabileceği ihtimalinin olmadığını kabul ederek, devlet sektörünün özel sektörle ikame edilmesinin bir hedef olması gerektiğini ileri sürmektedir.[27] *Kadro* gibi Başar da, devlet eliyle ve korumacı politikalarla, ulusal burjuvazi yaratma startejisine karşı çıkmakta-

22 Başar, *a.g.e.*, 2, s.108.

23 Başar, *a.g.e.*, 2, s. 112; bkz. Ayşe Trak "Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey", *Current Anthropology*, 26/1 (February, 1985).

24 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 143-154.

25 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 20-25; İsmail Hüsrev [Tökin], "Beş Yıllık Planın Manası", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 26-30.

26 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 135-219.

27 Başar, *a.g.e.*, 2 s. 142.

dır. Hükümetin uyguladığı yüksek gümrük tarifelerine karşı eleştirel bakan Başar, ulusal burjuvazi yaratma stratejisinin sosyal adaletsizliğe yol açtığının altını çizmektedir.[28]

Türkiye'de kapitalizmin gelişmediğini ve kalkınmaya ivme kazandıracak ulusal burjuvazinin bulunmadığını belirten Başar, iktisadi kalkınmanın ancak devlet tarafından gerçekleştirilebileceğini ileri sürmekte, öte yandan devletin iktisadi alana girmesinin de kendi içinde kimi sorunları birlikte getireceğinin altını çizmektedir.[29] Başar'a göre devlet, özel sektör ile devlet sektörünü karşı karşıya getirmek yerine, onları birbirini tamamlayacak niteliklere kavuşturmaya çalışmalıdır. Başar'a göre, devletin görevi siyasal gücü vasıtasıyla sermayenin gücünü dengelemek ve aynı zamanda devletin bürokratikleşmesini önlemektir.[30] Başar'ın önerdiği önemli bir nokta şudur: devlet bütün sorumlulukları kendisi üstlenmemeli, fakat yetkisini oluşturacağı yeni kurumlara yine kendisi dağıtmalıdır.[31] Bu doğrultuda Başar, üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurulmasını önermektedir. Başar'a göre, "millet iktisat rejiminin diğer bir ifadesidir" ve iktisat politikaları sosyal ihtiyaçlara cevap verecek niteliğe dönüştürülmelidir.[32] Uzun dönemde devletin iktisadi alandan tamamen çekilmesi[33] ve Türk ekonomisinin yeniden yapılandırılması gereğini vurgulayan Başar, bu süreçte sosyal ihtiyaçlar ile hedefler arasında doğrudan bir ilişki kurulması zorunluluğuna işaret etmektedir.[34] Başar'ın belirttiğine göre, "İktisadi devletçilik, iktisat ve mübadele işlerini tanzim ve idare vazifesini bizzat kendi idare makinesile değil, fakat yeni ve genç iktisadi uzviyetlerle yaptırır. Öyle genç ve yeni uzviyetler mevcut olacaktır ki, bunlar ancak

28 Başar, *a.g.e.*, 2, s. 84.
29 Başar, *a.g.e.*, 2, s. 137.
30 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 139-140.
31 Başar, *a.g.e.*, 2, s.138.
32 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 137-140.
33 Başar, *a.g.e.*, 2, s.142.
34 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 135-143.

himaye ile doğabilecek müteşebbis ve kapitalistin yerine geçerek, bir umumi görüş ve ahenk dahilinde iktisadi hareketleri idare ve tanzim edecektir. Müteşebbis ve kapitalist yerine bir memur sınıfının genişlemesini isteyen devletçilik ile iktisadi devletçilik arasındaki büyük fark budur."[35]

Belirtilen bu farklılıklara rağmen, Başar ile *Kadro* arasında paralellikler de mevcuttur: *Kadro* gibi Başar da, Türkiye ve doğu toplumlarının geri kalışını Batı emperyalizmine bağlamakta ve uluslararası iktisadi ilişkilerin bu halde kalmasının azgelişmiş bölgelerin aleyhine olduğunu düşünmektedir.[36] *Kadro*'da çıkan bir yazıda Başar için kardeş tanımlaması yapılmakla birlikte,[37] *Kadro* ile Başar'ın tartışmaları üç önemli alanda birbirinden oldukça farklıdır. İlk olarak, *Kadro*, kapitalizmi, doğu toplumlarının geri bıraktırılış nedeni olarak ve kaçınılmaz olarak sınıf çatışmasına yol açtığı için ideolojik olarak da reddederken, Başar kapitalizme ideolojik olarak karşı çıkmamakta, Türkiye'de inşa edilemiyeceğini düşündüğünden bu sisteme sıcak bakmamaktadır. Kapitalizmin tarihsel olarak Türkiye'de gelişemediğini ileri süren Başar,[38] ileride kapitalizmin niçin gelişemiyeceği konusunda bir görüş belirtmemektedir. İkinci fark, Başar'ın özel sektörün ekonomiye geniş ölçüde katılımına karşı çıkmazken,[39] *Kadro*'ya göre devlet sektörüne öncelik verilmeli ve özel sektör devlet tarafından kontrol edilmelidir.[40] Üçün-

35 Başar, *a.g.e.*, 2, s.138.

36 Başar, *a.g.e.*, 2, s.38; Ahmet Hamdi [Başar], "Kapitalizm (Emperyalizm) ile Milli İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik ile Devletçiliğin Manaları", *Kadro*, 2/18 (Haziran, 1933), ss. 43-49.

37 "Ahmet Hamdi Beyin Mühim Bir Yazısı", *Kadro*, 3/28 (Nisan, 1934), ss. 42-43.

38 Başar, *a.g.e.*, 2, s. 136.

39 Başar, *a.g.e.*, 2, ss. 136-219.

40 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 20-25; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", 2/18, *Kadro*, (Haziran, 1933), ss. 25-36. İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", 2/19, *Kadro*, (Temmuz, 1933), ss. 23-31; İsmail Hüsrev [Tökin], "Beş Yıllık Planın Manası", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 26-30.

cü olarak, Başar devletin iktisadi ve siyasi gücünün kurumlara dağıtılması gerektiğini ve uzun dönemde devletin iktisadi alandan tamamen çekilmesi gerektiğini düşünürken,[41] *Kadro* ise tam tersini, yani devletin iktisadi ve siyasi gücü kendi elinde tutmasını ve iktisadi alanın özellikle de siyasal etkisi olabilecek iktisadi alanların özel sektöre bırakılmaması gerektiğini savunmaktadır.

Başbakan İsmet İnönü, 1930 yılında CHP'nin mutedil devletçiliği kabul ettiğini ilan etmesine ve 1932'de çıkarılan Temmuz kanunlarıyla devletçiliği uygulamaya koymasına rağmen, Celal Bayar'ın Eylül 1932'de İktisat Bakanlığı'na atanmasını takiben, devletçilik konusunda kamuoyuna etraflı açıklama yapmamıştır. *Kadro*'nun 1933 Ekim ayı sayısında İnönü, 'Fırkamızın Devletçilik Vasfı' adlı bir makale yayınlayarak, devletçilik konusundaki kendi yorumunu açıklamıştır. Bu makalede, İnönü, Korkut Boratav'ın işaret ettiği gibi, devletçilik hakkındaki yorumunu adeta iktidardaki başbakan değil de muhalefette bulunan birisi gibi yapmaktadır.[42] Makalesinde İnönü birkaç önemli noktaya değinmektedir. İlk olarak, geçmişe yönelik bir değerlendirme yaparak, yedi sekiz yıl önce devletçiliğin iktisadi kalkınmayı sağlayıp sağlayamayacağı üzerinde tartışılırken, geçen zaman içinde artık bu vurgunun kaybolduğunu ve artık sanayileşmiş ülkelerin dahi korumacı politikalara sarıldığını belirtmektedir. İkinci olarak, devletçilik yalnızca Dünya İktisadi Buhranı'ndan kurtulmak için uygulanan korumacı politikalarla sınırlı değil, aynı zamanda, iktisadi gelişmeyi sağlamanın da bir yoludur. Üçüncü olarak, devlet sanayiye doğrudan yatırımcı olarak girmeden Türkiye'de sanayileşmeyi gerçekleştirmenin saflık olacağını belirtmektedir. Dördüncü olarak, İnönü, 'özel sektör devlet sektöründen daha iyi yapar' görüşünü reddetmektedir. Beşinci olarak, 'devlet özel sektörün giremediği, yapamadığı alanlarda yatırım

41 Başar, *a.g.e.*, 2, s.142.

42 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, (Ankara, 1982), s. 108.

yapmalıdır' görüşünü ihtiyatla karşılamak gerektiğini belirten İnönü, kendisinin de özel sektörün iktisadi alanda geniş çaplı yer almasını arzu ettiğini, fakat Türkiye gerçeğinde özel sektörün oldukça cılız olduğunu ve sanayileşmenin özel sektör tarafından gerçekleştirilmesinin mümkün gözükmediğinin altını çizmektedir. Son olarak İnönü, devletçilik anlayışının mülkiyetin kime ait olacağı ile ilgili olmadığını, asıl meselenin sanayileşmeyi gerçekleştirecek güç ve yeteneğin kimde olduğu konusunda yoğunlaştığını belirtmektedir.[43]

Bu makaleyi *Kadro* dergisinde yayınlaması, İnönü'nün devletçilik anlayışı ile Kadro'nunkinin aynı olduğu anlamına gelmemektedir. İnönü ve *Kadro*, benzer şekilde, özel sektörün devlet sektöründen daha iyi yaptığı görüşünü reddetmektedirler ve sanayileşme hamlesinde devlet yatırımcılığına öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak, bu benzerliklere rağmen *Kadro* ile İnönü arasında ciddi farklar mevcuttur. İnönü'nün yaklaşımında devlet yatırımcılığına öncelik verilmesinin nedeni özel sektörün cılız olmasından kaynaklanırken, *Kadro*'nun yaklaşımında bu tesbite ek olarak ve daha önemlisi ideolojik olarak, sanayileşme özel sektöre verilmemelidir, çünkü özel sektör kendi çıkarını herşeyin önüne koyar. Bu nedenle, *Kadro*'ya göre iktisadi kalkınma özel sektörün sorumluluğuna bırakılmamalıdır.

Bu noktada CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in (1931-1936) görüşlerine de kısaca göz atmakta yarar var. 1934-35 akademik yılında Peker İstanbul Üniversitesi'nde bir dizi ders vermiş ve bu derslerin notları 1935 yılında *İnkılap Dersleri* adıyla kitap haline getiriimiştir. Bu çalışmasında Peker, iktisadi kalkınma konusunda kendi görüşlerini ifade etmektedir. Peker'in bu kitabında iç tutarlılığı olan bir devletçilik tartışmasını bulmak zordur. Kitap, Peker'in diktatörlük özlemlerini dile getirmekten öteye gitmemekte ve analitik ol-

43 İsmet [İnönü], "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), ss. 4-6.

maktan çok, yüzeysel basma kalıp ifadelerle dolu propaganda niteliğini aşmamaktadır.[44] Peker, *Kadro* dergisinin kapatılmasından yaklaşık beş ay sonra yaptığı bir konuşmasında, devletçilik üzerine net ifadeler kullanmaktadır ki, bu da zaten CHP'nin dördüncü kongresinde kabul edilen devletçilik tanımlamasından başka birşey değildir.[45]

Artık Kadrocuların savunduğu devletçilik anlayışı üzerinde durabiliriz. Tökin üç tür devletçilik olduğunu ileri sürmektedir: 'Fiskal [Mali] Devletçilik', 'Sosyalist Devletçilik' ve 'Nasyonalist [Milliyetçi] Devletçilik'. Tökin'e göre, fiskal devletçilikte devletin yatırımcı olarak iktisadi alana girmesinin temel hedefi devlet bütçesine gelir sağlamaktır. Tökin 'bu tür devletçilikte iktisadi faaliyetler liberal ekonominin kurallarına göre işler' demekte ve Türkiye'deki devletçiliği de bu kategoriye yerleştirmektedir. Bu niteleme, bir anlamda *Kadro*'nun, hükümetin uyguladığı devletçilikten hoşnut olmadığına işaret etmektedir. Tökin, sosyalist devletçilikte hedefin, sosyalist toplum kurmak olduğunu belirtmekte ve devletin işçi sınıfı diktatörlüğü adına iktisadi alana müdahale ettiğini ileri sürmektedir. Nasyonalist devletçilikte ise devletin bir sınıfın temsilcisi olmadığını ve bir sınıfın çıkarını savunmak durumunda olmadığını ileri sürmektedir. Tökin'e göre, nasyonalist devletçilikte, devlet, bilinçli bir kadrodan oluşmalı ve milletin bütünü adına hareket etmeli ve dolayısıyla da bütün milletin çıkarını temsil etmelidir. Tökin, emperyalist güçlere karşı ulusal çıkarın korunmasının ve ulusal ekonominin bütün ulusun iyiliği için çalışacağının garanti edilmesinin nasyonal devletçiliğin prensipleri arasında olduğunu ileri sürmektedir. *Kadro*, nasyonal devletçiliğin özel sektörü dışlamadığını öne sürmekte, fakat özel sektörün yalnızca planlı ekonomide devlet tarafından belirlenecek alanlarda faaliyet göstermesi ve önceliğin devlet

44 Recep Peker, *İnkılap Dersleri*, 4. Baskı, (İstanbul, 1984).

45 *C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri*, (Ankara, 1935), ss. 8-19. Bkz. Suna Kili, *Kemalizm*, (İstanbul, 1969), s. 76.

sektörüne verilmesi gerektiğini savunmaktadır. *Kadro*'ya göre, özel sektör, ancak karar alma mekanizmaları ve süreçlerinde etkin olamayacak alanlarda yatırım yapabilmelidir.[46]

Kadro dergisinin 1932 yılı sayılarında kullanılan otarşi kavramı kendi kendine yeterlilik manası içerirken, 1933 yılından itibaren bu kavrama yüklenen anlam, kendi ayakları üzerinde durabilen iktisadi yapı olarak değişmeye başlamıştır. *Kadro* yazarlarını bu konuda muhtemelen Ahmet Hamdi Başar'ın yönelttiği eleştiriler etkilemiştir.

Kadro'da devletçilik, nasyonal devletçilik, milli kurtuluş hareketi devletçiliği gibi terimler birbirinin yerini alabilecek nitelikte kullanılmış ve hepsinde de ortak olarak, kapitalist olmayan gelişme stratejisi, yani kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü bir yol tartışmasına yer verilmiştir.[47] Üçüncü yol tartışmasının ayrıntılarına girmeden önce *Kadro*'nun Dünya İktisadi Buhranı hakkındaki analizlerini irdelemekte yarar var.

Kadro ve Dünya İktisadi Buhranı

Kadro'nun Dünya İktisadi Buhranı hakkındaki yorumu bu dönem Türk aydınları ve hatta dünya ölçeğinde oldukça radikal farklılıklar sunmaktadır. Bu buhrandan yola çıkarak ileriye yönelik kimi çıkarsamalar yapan *Kadro* dünya literatürüne girecek niteliktedir. Bu nedenle, *Kadro*'nun 1929

46 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 20-25; Şevket Süreyya [Aydemir], "Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz", *Kadro*, 1/12, Aralık, 1932); Vedat Nedim [Tör], "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 9-14.

47 Şevket Süreyya [Aydemir], "Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz", *Kadro*, 1/12, Aralık, 1932); Burhan Asaf [Belge], "Cihan Buhranı Bitti mi?", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 28-39; İsmail Hüsrev [Tökin], "Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesiri"; *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), s. 20; Burhan Asaf [Belge], "Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşümul Ehemmiyetini Anlayan Anlayana", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 37-42.

Dünya İktisadi Buhranı hakkındaki analizlerini ayrıntılı biçimde irdelemek gerekir. 1929'da New York Borsası'nda yaşanan çöküş *Kadro*'ya göre Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iktisadi yapının çöküşünün de habercisiydi. Bu iktisadi kriz, *Kadro*'ya göre, dünya ekonomisinde yaşanan üretim fazlalığı ve tüketim azlığından kaynaklanmaktaydı. Fakat sorunun bununla da sınırlı olmadığını ileri süren Kadrocular, bu krizin, kapitalizmde zaman zaman gözlemlenen iktisadi krizlerden farklı olduğunu, yapısal nedenlerden kaynaklandığını ve oldukça önemli sonuçlar doğuracağını ileri sürmüşlerdir.[48]

Dünya İktisadi Buhranı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini ayrıntılı biçimde inceleyen *Kadro* yazarları, bu kriz sonucu tarımsal ürünlerin fiyatlarının sanayi ürünlerinin fiyatlarına göre daha fazla düştüğünü, azgelişmiş ve tarımsal iktisada dayalı ülkelerin alım güçlerinin hızla azaldığını tesbit etmişlerdir.[49] Bu tür değerlendirmelere bu dönemde oldukça yaygın biçimde rastlamak mümkündür. Fakat, Kadroculari diğer aydınlardan ayıran temel nokta bu krizden yola çıkarak birkaç önemli çıkarsama yapmalarıdır. *Kadro*'ya göre, Dünya İktisadi Buhranı aynı zamanda siyasi ve iktisadi anlamda olumlu sonuçlar da doğuracak niteliktedir: Öncelikle, buhran sonrasında sanayi ürünleri üretimi artık Batı'nın tekelinde olmaktan çıkacaktır; ikinci olarak, bu buhran, Dünya Savaşı sonrasında halihazır-

48 İsmail Hüsrev [Tökin], "Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesiri", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), ss. 20-24; Burhan Asaf [Belge], "Çökmekte Olan Cihan Nizamı", *Kadro*, 1/1, (Ocak, 1932), ss. 21-27; Burhan Asaf [Belge], "Cihan Buhranı Bitti mi?", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 28-39; Burhan Asaf [Belge], "Ortaavrupa, Hasta Olan Ortaavrupa Değil, Avrupadır", *Kadro*, 3/32, (Ağustos, 1934), ss. 33-36; Şevket Süreyya [Aydemir], "1789 İhtilalinin Mezarı Başında II, Mahreç Yok", *Kadro*, 3/33, (Eylül, 1934), ss. 4-10.

49 İsmail Hüsrev [Tökin], "Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesiri", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), ss. 20-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Anadolu Köyünde Bünye Tahavvülü", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 18-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Buğday İşine Bir Bakış", *Kadro*, 3/30, (Haziran, 1934), ss. 20-31.

da gözlemlenen yeni finansal merkezlerin oluşması sürecini hızlandıracaktır. ABD ve Japonya gibi yeni finansal merkezler ortaya çıktığı gibi, ayrıca Sovyetler Birliği de siyasal ve iktisadi anlamda yeni bir güç merkezi olarak kendisini hissettirmeye başlamıştır; üçüncü olarak, *Kadro* bu iktisadi değişimin ileriye yönelik oldukça ciddi siyasal sonuçlar doğuracağını ileri sürmektedir. *Kadro*'ya göre, bu süreç Avrupa devletlerinin sömürgelerini kaybederek hegemonik güçlerinin de azalacağı kanısını dile getirmektedir.[50] *Kadro*, dördüncü bir nokta olarak, Dünya Savaşı'ndan sonra ve iktisadi buhranla birlikte üç tür ülke grubunun ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bunlar, kapitalist-emperyalist, sosyalist ve 'Milli Kurtuluş Hareketi' içinde olan ülkelerdir.[51] Beşinci olarak, *Kadro*, dünya buhranının Avrupa ülkelerini sanayi üretim araçlarını da satmaya sevk ettiğini ve bunun ciddi etkiler yaratacağım iddia etmektedir.[52] Fabrikaların ihraç edilişini Aydemir, 'Süper Kapitalizm' olarak etiketlendirmekte[53] ve buradan yola çıkarak yeni varsayımlarda bulunmaktadır. Haldun Gülalp'in de işaret ettiği gibi,[54] *Kadro* ilginç bir şekilde Dünya Buhranı'nın dünya ölçeğinde sanayileşme konusunda önemli değişimlere yol açacağını tahmin etmiştir; sanayileşmemiş sömürge ülkelerin sanayileşme sürecine gireceğini ve halihazırda sanayileşmiş olan metropollerin de bir üst sanayiye geçeceklerini öngörmüştür.[55] Altıncı olarak,

50 Vedat Nedim [Tör], "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", Kadro, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 9-14; Burhan Asaf [Belge], "Ortaavrupa: Hasta Olan Ortaavrupa Değil, Avrupadır.", *Kadro*, 3/32 (Ağustos, 1934), ss. 33-36.

51 İsmail Hüsrev [Tökin], "Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesiri", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), s. 20.

52 Şevket Süreyya [Aydemir], "1789 İhtilalinin Mezarı Başında II Mahreç Yok", *Kadro*, 3/33, (Eylül, 1934), ss. 4-10.

53 Şevket Süreyya [Aydemir], "Makinaların Muhaceratı" *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 6-11.

54 Haldun Gülalp, "Statism and the Turkish Revolution: an Early 'Dependency' Theory", *Review of Middle East Studies*, 4, 1985, s.78.

55 Burhan Asaf [Belge], "Çökmekte Olan Cihan Nizamı", *Kadro*, 1/1, (Ocak, 1932), ss. 21-27; Şevket Süreyya [Aydemir], "Makinaların Muhaceratı" *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 6-11.

Kadro ilk sayıdan sonuna kadar Dünya İktisadi Buhranı'nın devam edeceğini ileri sürerek,[56] Türk hükümetinin yalnızca buhranın olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik önlem almakla sınırlı kalmaması, uzun dönemli iktisadi gelişme projeleri yapması gerektiğini vurgulamıştır. *Kadro*, Dünya Buhranı'nın olumsuz koşullar yaratmasına rağmen, aynı zamanda Türkiye'nin iktisadi gelişmesini sağlamak için iyi bir fırsat da sunduğunu açık ifadelerle vurgulamıştır. *Kadro*'ya göre, Türkiye bu fırsatı iyi değerlendirerek ağır sanayisini kurmalıdır.[57] Aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere *Kadro*'ya göre iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için, Türkiye şu politikaları uygulamalıdır: Planlı, korumacı bir dış ticaret politikası, ulusal üretimin artırılması, disiplinli, rasyonel, modern, devlet önderliğinde ve devlet eliyle planlı sanayileşme ve kapsamlı bir toprak reformu.

Kadro ve Dış Ticaret Politikası

1923'den 1934'e kadar Türk dış ticaret politikasının bir değerlendirmesini yapan Kadrocular, 1923-1930 arasında Türkiye'nin dış ticaret dengesinde açık verdiğini, 1930-1934 arasında ise hükümetin bu açığı kapatmayı başardığını ve hatta dış ticaret dengesinde Türkiye'nin lehine fazlalık dahi oluştuğunu belirtmekte, ancak bunun tam bir başarı gibi algılan-

56 İsmail Hüsrev [Tökin], "Dünya Buhranı Ne Halde?", *Kadro*, 1/1, (Ocak, 1932), ss. 17-20; İsmail Hüsrev [Tökin], "Dünya Buhranı Hakkında Bazı Rakamlar", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 17-20; Burhan Asaf [Belge], "Cihan Buhranı Bitti mi?", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 28-39; Burhan Asaf [Belge], "Mübadelenin Rolü ve Karakteri", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 22-28; Vedat Nedim [Tör], "Bir Rüya", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 47-48; İsmail Hüsrev [Tökin], "Dördüncü Buhran Senesine Girerken Yahut Üç Senede Otuz Sene Geri", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 51-52; İsmail Hüsrev [Tökin], "Dünya Buhranına Umumi Bir Bakış", *Kadro*, 2/20, (Ağustos, 1933), ss. 20-23; İsmail Hüsrev [Tökin], "Dünya Konjonktürüne Bir Bakış", *Kadro*, 3/34, (Ekim, 1934), ss. 19-23.

57 Burhan Asaf [Belge], "Mübadelenin Rolü ve Karakteri", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 22-28.

maması gerektiğini de vurgulamaktadırlar. Çünkü, *Kadro*'ya göre, dış ticaret açığının kapatılması ithalatın kısılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.[58] Diğer bir ifade ile, Türkiye'nin dış ticaret hacmi daralmıştır. *Kadro* bu politikayı eleştirmektedir.

Dünya Buhranı sonucu serbest ticaret politikasının artık hiç bir ülke tarafından uygulanmadığını vurgulayan *Kadro*, korumacı dış ticaret politikasının artık yalnızca küçük çaplı ülkeler tarafından değil, eskiden serbest ticaret politikasını özenle savunan Britanya ve Birleşik Devletler gibi ülkelerce de uygulandığına işaret etmektedir.[59] Britanya'nın girişimiyle gerçekleşen 1932 Ottawa konferansının korumacı, otarşik bir dış ticaret politikası eğiliminin ifadesi olduğunun altını çizen Kadrocular, serbest dış ticaret politikasının artık savunulacak hiç bir tarafı kalmadığını ileri sürmektedirler.[60]

Hükümetin uyguladığı dış ticaret politikasını olumlu bulmakla birlikte *Kadro*, dış ticaret politikasına esas teşkil etmesi gereken prensibin 1932 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşma olması gerektiğini, yani dış ticaretin mal değişimi temeline oturtulması ve alman kredilerin de mal karşılığı ile ödenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[61] 1933 yılında Almanya ile imzalanan klering antlaşması olumlu bulunmakla birlikte bunun da Sovyetler Birliği ile daha önce imzalalan anlaşma temeline oturtulması gerektiğinin altını çizmektedir.[62] Almanya ile imzalanan klering antlaşması

58 Vedat Nedim [Tör], "Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 13-18.

59 Burhan Asaf [Belge], "Washington-Londra", *Kadro*, 2/17, (Mayıs, 1933), ss. 32-36; Burhan Asaf [Belge], "Ölü Doğan Çocuk, Londra Konferansı", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 32-36.

60 Burhan Asaf [Belge], "Ottowa Konferansı", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 43-44; Burhan Asaf [Belge], "Washington-Londra", *Kadro*, 2/17, (Mayıs, 1933), ss. 32-36.

61 Vedat Nedim [Tör], "Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 13-18; Burhan Asaf [Belge], "Emtia Kredileri ve Türk'ün Alınteri", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 25-28.

62 Burhan Asaf [Belge], "Planlı Dış-Ticaret ve Dış Ticaret Ofisleri", *Kadro*, 3/28, (Nisan, 1934), ss. 27-34.

Türk mallarının fiyatlarının, dünya piyasalarındaki fiyatların altına düşmesini önlemesi bakımından önemli olmakla birlikte, bu anlaşmayı uygulayan tek ülke Almanya olduğu için bütün doğu Avrupa ülkelerinin olduğu gibi Türkiye'nin de dış ticaretinde Almanya ön plana çıkacaktı. 1934 yılı sonunda kapandığı için *Kadro*, bu probleme dikkat çekecek durumda değildir.

Dış ticaret konusunda *Kadro*, ithal malları üzerinde bir kontrol mekanizması kurulması gerektiğini, eğer bu konuya dikkat edilmezse özellikle özel sektörün yüksek kâr getiren günlük tüketim mallarını ithal edebileceğini, bu nedenle hükümetin hangi malların ithal edilip, hangilerinin edilemiyeceğine karar vermesinin zorunlu olduğunu dile getirmektedir. Bunu gerçekleştirmek için, *Kadro*, dış ticaret ofislerinin kurulmasını önermektedir. Bu ofislerin ara ve yatırım malları ithalatını gerçekleştirerek Beş Yıllık Sanayi Planı ile uyum içinde çalışması gerektiğini savunmaktadır.[63]

Kadro ve Sermaye Birikimi

Kadro, bu bağlamda, Türkiye'de özel sektörün zayıflığını vurgulayarak, bu şartlar altında sermaye birikiminin özel sektör tarafından sağlanmasının zor olduğunu, zaten Avrupa'daki sermaye birikimi sürecinde de asıl sömürgelerden gelen artı değerin kapitalist sermaye birikiminin ana unsuru olduğunu, halbuki Türkiye'nin böyle bir deneyimi olmadığını belirtmektedir. Kadrocular, kapitalist sermaye birikimi sürecinin sınıflararası eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olduğuna da vurgu yaparak, tüm bu nedenlerle, Türkiye'nin kapitalist sermaye birikimi startejisini kabul etmemesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Kadrocular, Türkiye'de henüz kapitalist yapının kurulmadığını, dolayısıyla sınıflararası ça-

63 Vedat Nedim [Tör], "Dış Ticarette Devletçilik", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 11-15; Burhan Asaf [Belge], "Planlı Dış-Ticaret ve Dış Ticaret Ofisleri", *Kadro*, 3/28, (Nisan, 1934), ss. 27-34

tışmanın da yaşanmadığını, Türk devriminin öncelikli hedefinin, kapitalizme özgü sınıf çatışmalarının ortaya çıkmasını önleyici kapitalist olmayan bir gelişme startejisinin üretmek olmalıdır. Bu çerçevede, *Kadro* şunları önermektedir: devlet kontrolünde bankalar kurulmalı, mali ve bütçe politikaları ile sermaye birikimi sürecine katkı sağlanmalıdır. İş Bankası grubunun devlet ile ortaklık kurarak sanayi planı içinde önemli bir yer edinmesine karşı olmasına rağmen, *Kadro* bunu dolaylı yoldan ifade etmiştir. Bankaların devlet kontrolü altında olması gerektiğini vurgulayan *Kadro*, bankaların toparlayabileceği mevduatın Türkiye'nin ihtiyacı olan kalkınmayı gerçekleştirmede yeterli olmayacağını bu nedenle de devletin başka politikalarla sermaye birikimi gerçekleştirmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu alanda *Kadro*'nun önerileri arasında en önemlileri mali ve parasal politikalardır ki, *Kadro* buradan yola çıkarak kendi önerisinin kapitalist olmayan bir sermaye birikimi modeli olduğunu ileri sürmektedir. *Kadro*'ya göre, öncelikle devlet, mümkün olan bütün kaynakları harekete geçirmeli, devlet yatırımlarından elde edilen artı değeri kendi elinde tutmalı, krediyi başkası değil kendisi kullanmalı, özel sektörün elde ettiği kârların önemli bir kısmını vergi yoluyla devlete aktararak devlet yatırımlarını finanse etmekte kullanmalıdır. Bu politikaya, *Kadro*, kapitalist olmayan gelişme modeli adını vermiştir.[64] Devlet iktisadi teşekküllerinden elde edilecek kârların sanayi yatırımlarına akması gerektiğini söyleyen Kadrocular için, bu yapının kurulmasını gerektiren ilk sermayenin nasıl oluşturulacağı konusu önemli bir sorundu. Yabancı sermaye kullanılması fiilen mümkün gözükmemekteydi, çünkü Kadrocuların da tesbit ettiği gibi yabancı sermayenin akış yönü değişmişti ve artık yakın zamanda Türkiye'ye önemli miktarda yabancı sermaye gelmeyeceği açıktı. Dışardan kredi

64 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 20-25.

bulmak da giderek güçleşmekteydi ve 1929 Dünya İktisadi Buhranı'yla birlikte Batılı devletler Türkiye'ye kredi vermekten kaçınmaktaydılar. 1931 ve 1932 yıllarında hükümet İtalya, Fransa ve ABD'den kredi bulmak için çaba göstermiş fakat bu mümkün olmamıştı. Sovyetler Birliği'nden alınan 16 milyon altın lira kredi ve Türk-Amerikan kibrit ortaklığından elde edilen 10 milyon liralık kredi de yeni yatırımlar için yeterli değildi; üstelik Türk-Amerikan ortaklığından elde edilen para da demiryollarının millileştirilmesinde kullanılmıştı. 16 milyon altın lira tutarındaki Sovyet kredisi Beş Yıllık Sanayi Planı'nda kullanılmaktaydı, fakat yüz milyon TL tutarına ulaşacak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı için daha fazla sermaye gerekmekteydi. Ayrıca, *Kadro*, yabancı sermayenin kendi çıkarını ön planda tutacağını ileri sürerek ideolojik olarak yabancı sermayeye karşı çıkmaktaydı. Alternatif bir kaynak olarak *Kadro*, iç borçlanmayı önermekteydi, nitekim hükümet de demiryolu inşasını finanse etmek için 1933 yılında piyasaya devlet bonosu sürdü. *Kadro* bu politikayı olabildiğince destekleyerek, benzer bir politikanın Beş Yıllık Sanayi Planını finanse etmek için de uygulanmasını önermiştir.[65]

Kadro devlet bütçesinin radikal biçimde genişletilmesini ve 160 milyon TL'den 500 milyon TL'ye çıkarılmasını önermiştir.[66] Bu radikal önerinin gerçekleşmesi için, Merkez Bankası'nın para basması gerektiğinin bilincinde olan *Kadro*, yeni para basmanın enflasyona yol açma tehlikesi olmakla

65 A. Şefik, "12.000.000 Liralık Dahili İstikraz Tahvilleri Neden En Sağlam Bir Plasmandır?", Kadro, 2/17, (Mayıs, 1933), ss. 50-55; Vedat Nedim [Tör], "Kazançlı İstihsal Seferberliği", *Kadro*, 3/29, (Mayıs, 1934), ss. 15-18; İsmail Hüsrev [Tökin], "Bir Kredi Ekspansiyonu Bir İnflasyon Yapar mı?", *Kadro*, 3/29, (Mayıs, 1934), ss. 19-27.

66 Şevket Süreyya [Aydemir], "İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi", *Kadro*, 1/9, (Eylül, 1932), ss. 4-10; Şevket Süreyya [Aydemir], "Enflasyon Değil İş Bolluğu", *Kadro*, 1/12, (Aralık, 1932), ss. 5-11; "İstikrarlı Para, Mütevazin Bütçe, Zengin ve Dolgun Bütçe", *Kadro*, 2/24, (Aralık, 1933), ss. 47-49.

birlikte, eğer basılan para doğrudan sanayi yatırımına dönüştürülürse enflasyonu artırmayacağını ileri sürmektedir. Bu dönemde TL'nin karşılığının zaten altın olarak mevcut olmadığının farkında olan *Kadro*, yatırıma dönüştürüldüğünde fazla para basmanın riskli olmadığını, aksine iş yaratacağını, üretimi artıracağını ve hızlı büyümenin gerçekleşeceğini ileri sürmektedir.[67]

Başbakan İsmet İnönü'nün bütçenin genişletilmesi politikasına sıcak baktığını gösteren ip uçları bulunmakla birlikte,[68] pratikte hükümet, enflasyonun artmasından çekindiği için, denk fakat küçük bütçe politikasına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Para ve bütçe politikasında olduğu gibi, vergilendirme konusunda da *Kadro*, radikal bir öneri sunmaktadır. *Kadro*, hükümetin 1925 yılında Aşar'ı kaldırmasının yerinde bir karar olduğunu belirtmekte ve vergilendirme konusunda hükümetin yeni adımlar atması gerektiğini dile getirmektedir. *Kadro*, devlet bütün potansiyel kaynakları harekete geçirirse ve devlet iktisadi teşekküllerinden elde ettiği artı değeri ve özel sektörden transfer ettiği kârları devlet yatırımlarını finanse etmekte kullanırsa, vergileri yükseltmeye gerek kalmayacağını, hatta daha ileri giderek, vergi toplamaya gerek olmayacağını iddia etmektedir. *Kadro*'ya göre, devlet kaynak ve gelir dağılımı sürecini doğrudan kontrol ederse, Türkiye'de sermaye birikimi sürecinde de gelişme sağlanacaktır.[69]

---

67 Şevket Süreyya [Aydemir], "İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi", *Kadro*, 1/9, (Eylül, 1932), ss. 4-10; Şevket Süreyya [Aydemir], "Enflasyon Değil İş Bolluğu", Kadro, 1/12, (Aralık, 1932), ss. 5-11; Burhan Asaf [Belge], "Para Tezimiz ve Prof. Wagemann", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 28-38; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İktisadiyatı Türk Parasının Kıymeti ve Kemiyetçilik", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 23-28; Şevket Süreyya [Aydemir], "Açık Bütçeden Mütevazin Bütçeye, Mütevazin Bütçeden Zengin Bütçeye", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 6-18.

68 *Kadro*, 2/24, (Aralık, 1933), s. 47.

69 Şevket Süreyya [Aydemir], "Açık Bütçeden Mütevazin Bütçeye, Mütevazin Bütçeden Zengin Bütçeye", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 6-18.

Kadro'nun önerdiklerine bir bütün olarak bakıldığında iç tutarlılık tesbit etmek mükündür, ancak bu önerilerin 'kapitalist olmayan sermaye birikimi stratejisi' olarak tanımlanması kolay gözükmemektedir. Kadrocular burada önerilerine yeni bir anlam yüklemeye çalışmaktadırlar. *Kadro*'nun önerdiği, özel sektörün elde ettiği kârları devletin doğrudan ele geçirmesi, bir çeşit gelir vergisidir. Devlet işletmelerinden elde edilen gelirler de, üretilen artı değerin aracı olmaksızın doğrudan devlet elinde toplanmasından başka birşey değildir. Devlet işletmeleri ve özellikle devlet tekellerinden elde edilen gelir, hem işçilerin artı değerini, hem de fiyatlandırma bakımından tüketim vergisini içermektedir. Bu durumda, kapitalist olmayan bir süreçten bahsetmek mümkün değildir. Burada, devlet, sermaye sahiplerinin yerine geçmektedir. Bu nedenle, *Kadro*'nun önerileri, kapitalizme alternatif değil, kapitalizm içinde değerlendirilmesi gereken bir strateji sunmaktadır. Ancak, bu durum yine de önerilerin önemini azaltmamaktadır.

Kadro ve Planlı Sanayileşme

Hükümet, 1932 yılından itibaren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarına başlamış, 1933 yılında bu planın tasarısını hazırlatmış ve 1934 yılından itibaren de planı uygulamaya başlamıştır. *Kadro* tüm bu aşamalarında, sanayileşme ve planlama üzerine çeşitli öneriler sunmuş, planlı sanayileşme üzerine yorumlar yapmış, hükümetin hazırladığı planın genişletilmesine gayret ettiği gibi, aynı zamanda bütün bu gelişmelere bir de çerçeve çizmeye çalışmıştır.

Planlama kavramının yeni olmadığının fakat giderek ivme kazandığının altını çizen *Kadro*, Avrupa'da tartışılan ve Sovyetler Birliği'nde hayata geçirilen planlama anlayışlarını irdeleyerek onları iki ayrı çerçeveye yerleştirmektedir. Avrupa'da tartışılan planlamanın gerisinde yatanın 1929 Dünya İktisadi Buhranı ile nükseden üretim fazlalığını kontrol etme

isteği olduğunu belirten *Kadro*, Sovyetler Birliği'nde hayata geçirilen planlamanın ise sosyal ihtiyaçlara cevap verebilmeyi hedeflediğinin ve bu nedenle bu iki planlamanın iki ayrı örnek teşkil ettiğinin altını çizmektedir. Avrupa'daki planlama anlayışının kapitalizmin ortaya çıkardığı üretim fazlalığına çözüm bulmakla sınırlı olduğunu, bu nedenle Türkiye için iyi bir örnek oluşturmaktan uzak olduğunu vurgulayan Kadrocular, Sovyetler Birliği'nde uygulanan planlamada ise öngörülen üretimin gerçekleşmediğini, yani, üretim azlığı sorunuyla karşılaşıldığını vurgulamaktadırlar. Bu tartışmayı yaparken *Kadro*, aynı zamanda hükümete, sanayi planı çerçevesinde Sovyetler Birliği'nde karşılaşılan üretim eksikliği probleminin Türkiye'de tekrarlanmaması gerektiği mesajını vermektedir. *Kadro*'ya göre, eğer plan iyi hazırlanmamışsa veya uygun şekilde pratiğe geçirilmemişse, planlı ekonominin, istenen ve beklenen sonuçları doğurması mümkün olmayacaktır, bu nedenle hükümet çok dikkatli olmalıdır.[70]

Kadro'ya göre planlı ekonomi, öncelikle devletin üretim ve dağıtım süreçlerindeki sorumluluğuyla ilgili bir konudur ve bu tür bir ekonomide devlet, üretim için kullanılacak kaynakların ve gelirin nasıl dağıtılacağına karar veren kurumdur. Planlı ekonomide, neyin, ne kadar ve ne zaman üretileceğine ilişkin sorular ve kararlar piyasa mekanizmalarına göre belirlenmez, bunları devlet önceden hazırlayıp planlamak durumundadır. Kadrocular, çöken liberal ekonomide neyin ne kadar ve ne zaman üretileceğinin tüketici talepleri tarafından belirlendiğini, halbuki planlı ekonomide asıl geleceğin önceden planlanmakta olduğunu ileri sürmektedirler.[71]

---

70 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Beş Yıllık Planın Manası", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 26-30.

71 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Beş Yıllık Planın Manası", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 26-30.

Hükümetin uygulamaya koyduğu Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, tekstil, kimya, seramik, demir, kağıt ve selüloz, sünger, sülfür, kendir ve iplik sanayilerinin kurulmasını öngörürken, Kadrocular ağır sanayinin kurulmasının da gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Kadrocular elektrifikasyon, petrol, havacılık, madencilik, çimento, şeker ve alkol sanayilerinin de Beş Yıllık Sanayi planına dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.[72] Bu alanlarda Türkiye'de teknik bilgi ve yetişmiş elaman eksikliği olduğunun farkında olan Kadrocular, yabancı ülkelerden bu konularda yardım alınması gerektiğini ve bilgi aktarımı konusunda en iyi yolun yaparak öğrenme olduğunu ileri sürmektedirler.[73] *Kadro*, üstü örtük bir şekilde hükümetin uyguladığı sanayi planını eksik bulduğunu ifade etmektedir. *Kadro*'nun öngördüğü planlı ekonomide özel sektöre marjinal bir yer ayrılmakta ve

72 Şevket Süreyya [Aydemir], "Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz", *Kadro*, 2/24, (Aralık, 1933), ss. 5-16; Şevket Süreyya [Aydemir], "Şeker Mütehassının Raporu Niçin Eksiktir?", *Kadro*, 3/30, (Haziran, 1934), ss. 41-48; M. Şevki [Yazman], "Elektrikli Türkiye", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 35-41; M. Şevki [Yazman], "Elektrikli Türkiye II. Türkiye Elektrik Sanayi Nasıl Olmalıdır.", *Kadro*, 2/14, (Şubat, 1933), ss. 45-50; M. Şevki [Yazman], "Elektriklenme Hakkında Bir 'Ön Proje' III.", *Kadro*, 2/15, (Mart, 1933), ss. 40-46; M. Şevki [Yazman], "Milli Mahrukat Meselesi II. Petrol ve Türkiye Petrolleri Hakkında Bir Eser", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 41-44; M. Şevki [Yazman], "Milli Mahrukat Meselesi III. İspirto", *Kadro* 2/20, (Ağustos, 1933), ss. 37-42; M. Şevki [Yazman], "Milli Mahrukat Meselesi IV. Kömür ve Linyit", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 33-38; Şakir Hazım, "Faydalı Hava Hatları Kar Getirmek İçin Nasıl Olmalıdır", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 88-90; Şakir Hazım, "Hava Nakliyatının Faydaları, İyi Malzeme, İyi Teşkilat", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 55-57; Vedat Nedim [Tör], "Kömürde Devletçilik", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 13-20; Vedat Nedim [Tör], "Çimento Sanayiinde Devletçilik", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 19-26; M. Şevki [Yazman], "Bizde Kok ve Demir Sanayii", *Kadro*, 3/29, (Mayıs, 1934), ss. 33-36; M. Şevki [Yazman], "Bizde Kok ve Demir Sanayii", *Kadro*, 3/30, (Haziran, 1934), ss. 35-40; M. Şevki [Yazman], "Kömür Sanayiine ve Madeni Mahrukata Doğru", *Kadro*, 3/33, (Eylül, 1934), ss. 33-36; M. Şevki [Yazman], "İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız", *Kadro*, 3/35-36, (Kasım-Aralık, 1934), ss. 50-54.

73 M. Şevki [Yazman], "Sanayi Kuruluşunda Eleman Meselesi", *Kadro*, 3/31, (Temmuz, 1934), ss. 29-34.

özel sektör siyasi öneme sahip karar alma mekanizmalarından dışlanmaktadır.[74]

Kadro, Tarımsal Gelişme ve Toprak Reformu

Tarımsal alana ilişkin ampirik çalışmalar yapan ve *Kadro* dergisinde bu alanda oldukça etkin olan kişi İsmail Hüsrev Tökin'dür. Tökin daha 1926 yılında başladığı ampirik araştırmalarını sistematik biçimde önce *Kadro* dergisi sayfalarında, sonra da 1934 yılında *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı kitabında yayımlamıştır. Tökin'in bu çalışmalarının diğer *Kadro* yazarlarına öncülük ettiğini söylemek mümkündür.

Kadrocular Türkiye'de tarımsal alana ilişkin sorunları üç ana başlık altında toplamaktadırlar: toprak mülkiyetine ilişkin sorunlar; bu yapıdan kaynaklanan sosyo-ekonomik ve siyasi problemler; ve bir toprak reformu yapılma ihtiyacı.

Kadro'ya göre, Doğu Anadolu'da derebeylik hüküm sürmektedir. Derebeylerinin siyasi ve dini hükümranlıkları, bölgenin geri kalmasına neden olup ulusal ekonomiye katılmasına mani olmaktadır. Derebeylerinin parlamentoda temsil edilip edilmediğine veya karar alma mekanizmalarında yeralıp almadıklarına ilişkin yorum yapmayan Kadrocular, derebeylerinin yerel düzeyde oldukça etkin olduklarının altını çizmektedirler.[75]

Kadrocular, Türkiye'de toprak ağalığına bağlı iki tür sorundan bahsetmektedirler. Öncelikle, büyük toprak sahiple-

74 Şevket Süreyya [Aydemir], "Plan Mefhumu Hakkında", *Kadro*, 1/5, (Mayıs, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 20-25; İsmail Hüsrev [Tökin], "Beş Yıllık Planın Manası", *Kadro*, 3/27, (Mart, 1934), ss. 26-30.

75 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; Şevket Süreyya [Aydemir], "Derebeyi ve Dersim", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 41-45; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", *Kadro*, 1/7, (Temmuz, 1932), ss. 16-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

rinin yerel siyasi ve dini güçleri çok fazladır ve devlet derebeylik olan bölgelere nüfuz edememektedir. Bunu büyük toprak mülkiyeti yapısının sosyo-politik sorunu olarak adlandırmakta ve bu yapının sosyo-ekonomik anlamda da sorun yarattığını ileri sürmektedirler. Bu yapıda derebeylerinin elde ettikleri gelirin ne tarımda ne de sanayide yatırıma dönüşmediğini ve kumar ve hovardalıkta çarçur edildiğini ileri süren Kadrocular, bu yapının yüzlerce yıldır böyle sürdüğünü ve dolayısıyla bölgede yapısal bir dönüşümün gerçekleşmediğini vurgularken, köylünün ancak kendi ihtiyacı kadarını üretmekle yetindiğini tesbit etmektedirler. Buradan yola çıkarak *Kadro*, Türkiye'de özellikle Doğu Anadolu bölgesinde toprak sahipliği yapısının tarımsal gelişmenin önündeki en ciddi problemlerden birisi olduğunu ileri sürmektedir.[76]

Kadrocular, Batı Anadolu'da ise ortakçılık ve marabacılığın yaygın olduğunu, bu sistemde esas olarak, şehir ve kasabalara yerleşerek esnaflık yapan ailelerin kırsal alandaki topraklarını kiraya verdiklerini belirtmektedirler. Kırsal alandaki köylünün bu ailelerden borç para alıp da geri ödeyemediği durumlarda, toprağın köylünün elinden alınarak, ortakçı ve marabalar vasıtasıyla topraklarını işlettiklerini tesbit etmektedirler. *Kadro*, ortakçılık ve marabacılık nedeniyle, toprakların parçalandığına, kira olarak elde edilen gelirin tarımsal alanda yatırıma dönüşmediğine dikkat çekmektedirler ve Batı Anadolu'da yaygın biçimde görülen ortakçılık ve marabacılık sisteminin de tarımsal alanda gelişme sağlamanın önünde duran en ciddi engellerden birisi olduğunu belirtmektedirler.[77]

76 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II" *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26; Şevket Süreyya [Aydemir], "Derebeyi ve Dersim", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 41-45; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", *Kadro*, 1/7, (Temmuz, 1932), ss. 16-24.

77 İsmail Hüsrev [Tökin], "Köy İktisadiyatında Teknik İnkılap", *Kadro*, 1/

Önceki bölümde belirtildiği üzere *Kadro*, kırsal alanda altı sınıf tesbit etmiştir: a) Beyler ve toprak ağaları, b) Köylü müteşebbisler, c) Küçük mülkiyet sahibi müstahsiller, d) Ortakçılar ve marabacılar, e) Köy amelesi ve f) Topraksız köylüler ve toprak köleleri. Bu yapıda küçük toprak sahiplerinin varlıklarını sürdürmelerinin mümkün olmadığını, çünkü küçük toprak sahiplerinin tefeciler tarafından kolaylıkla borçlandırıldığını ve borçlarını ödeyemedikleri için de topraklarını kaybettiklerini, topraksız köylülerin ise zaten köle durumunda olduklarını vurgulayan Kadrocular Türkiye' deki toprak mülkiyeti yapısının hem sosyo-ekonomik hem de siyasal anlamda sorunlar yarattığının altını çizmektedirler.[78]

Kadro'ya göre, tarımsal alandaki gelişmenin önündeki tek engel toprak mülkiyeti değildir. Demiryolu ve karayolunun yetersiz olması da tarımsal ürünlerin şehirlerdeki pazarlara ulaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, bu sorunun üstesinden gelmek görece olarak kolaydır ve zaten hükümet de bu konuda demiryolları inşası politikasıyla olumlu adımlar atmıştır. Yapılması gereken, bunun bütün Türkiye'yi kapsayacak boyuta getirilmesidir. *Kadro*, bunlara ek olarak, tarımsal ürünlerin şehre taşınmasını teşvik etmek için, devletin tren taşımacılığından düşük ücret almasını, hatta mümkünse hiç ücret almadan bu hizmeti vermesini önermektedir. Bu politikanın tarımsal üretimi artırmaya yarayacağını,

---

2, (Şubat, 1932), ss. 15-21; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

78 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Toprak Rantı", *Kadro*, 1/4, (Nisan, 1932), ss. 10-14; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

böylece tarımsal alanda pazar için üretim yapılmasının gerçekleşebileceğini ileri sürmektedirler.[79]

Tarımsal alanda mekanize gücün henüz kullanılmadığı tesbitini de yapan Kadrocular, bunun değişmesinin ancak devletin bu alana müdahale etmesine ve teşvik sağlamasına bağlı olduğunu, tarımsal alanda işçi ücretleri çok düşük olduğundan aksi takdirde bu alanda kısa sürede makina kullanımına geçmenin mümkün olmadığını belirtmektedirler.[80]

Kırsal alanda hakim olan Zati İktisat'ın, yani kendi ihtiyacı kadar üretim yapmanın, yüzyıllardır süregelen bir yapıyı temsil ettiğini ve pazar için üretim yapılmadığını vurgulayan Kadrocular, varolan bu toprak mülkiyeti ve üretim tarzının tarımsal alanda ihtisaslaşmayı da önlediğini belirtmektedirler. Bu sosyo-ekonomik ve siyasal yapının değiştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirten Kadrocular, devletin bu alana da müdahale etmesinin zorunlu olduğunu ileri sürmektedirler.[81] Bütün bu tartışmalardan yola çıkarak, kırsal alandaki sorunların çözümü için, *Kadro*, toprak reformu önerisi yapmaktadır.

Toprak reformu üzerine bu dönemde birçok söz söylenmesine rağmen, 1945 yılına kadar CHP dahil hiç kimse toprak reformu tasarısı hazırlamamıştır. Türkiye'de toprak reformu tasarısı ciddi düzeyde ilk kez Kadrocular tarafından hazırlandığı için ve *Kadro*'nun önerdiği gelişme stratejisinde

79 İsmail Hüsrev [Tökin], "Köy İktisadiyatında Teknik İnkılap", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 15-21; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 34-37; İsmail Hüsrev [Tökin], "Millet İçinde Sınıf Meselesi II", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 20-26.

80 İsmail Hüsrev [Tökin], "Köy İktisadiyatında Teknik İnkılap", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 15-21; Vedat Nedim [Tör], "Donan Ziraat Kredilerine Karşı", *Kadro*, 1/7, (Temmuz, 1932), ss. 11-16.

81 Şevket Süreyya [Aydemir], "İç Pazar ve İktisatta 'Bütün'lük", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 5-12; İsmail Hüsrev [Tökin], "Anadolu'da Bir Köy Tipi", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), s. 17; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34.

toprak reformunun elbette önemli bir yeri bulunduğu için Kadroculaların bu konudaki tartışmalarını ayrıntılı biçimde incelemekte yarar vardır.

Kadrocular, sosyalist ve halkçı olmak üzere iki tür toprak reformu metodu olduğunu ileri sürmektedirler: Sosyalist metodda Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, toprak mülkiyeti ilga edilerek, topraklar kollektifleştirilmekte, halbuki Kadroculaların tercih ettikleri halkçı metoda göre toprak mülkiyeti bütünüyle ilga edilmemekte, toprağın köylülere özel mülkiyet olarak dağıtılması öngörülmektedir.[82]

Kadrocular, köylülere ne kadar toprak verilmesi gerektiğine bölgesel düzeyde toprağın yapısının ve verimliliğinin incelenmesinden sonra karar verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Toprak reformu, dolayısıyla da toprağın bölünmesi sonucu gündeme gelebilecek tarımsal üretimin düşmesi riskine karşı Kadrocular şu önlemlerin alınması gerektiğini belirtmektedirler: Bir; ulusal tarım planı hazırlanmalıdır. Tarım planı hazırlanırken Türkiye'nin tarımsal ihracatında önemli yeri olan pamuk, tütün, fıstık, incir, haşhaş ve üzüm üretim ve pazarlama bakımından da hesaba katılmalıdır.[83] İki; geniş çaplı bir toprak reformunu takiben, devlet 'tarım üreticileri kooperatifi' kurmalı ve çiftçilerin yapacağı üretimin tarım planına uygun olmasını kontrol etmelidir. Tarım üreticileri kooperatifleri Ziraat Bankası'nın koordinasyonu

82 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 21-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl? ", *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 33-39.

83 Şevket Süreyya [Aydemir], "Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 41-45; "Ankarada İkinci Tütün Kongresi", *Kadro*, 3/28, (Nisan, 1934), ss. 44-47; Mümtaz Ziya, "Afyon Meselesi", *Kadro*, 1/4, (Nisan, 1932), ss. 18-25; "Üzüm Meselesi", Kadro, 1/8, (Ağustos, 1932), ss. 44-46; Vedat Nedim [Tör], "Gene Fındıkta Devlet Kooperatifi", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 15-22; Münir İriboz, "İncirde Devletin Rolü", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), ss. 43-46; Vedat Nedim [Tör], "Pamuk Sanayii Pamuk Ziraatinde İnkılap İstiyor", *Kadro*, 3/30, (Haziran, 1934), ss. 16-19; Vedat Nedim [Tör], "Pamuk Sanayii Pamuk Ziraatında İnkılap İstiyor II.", *Kadro*, 3/31, (Temmuz, 1934), ss. 16-21.

ve üyelerinin katkısıyla ilk sermayeyi oluşturmalıdır. Üç; büyük toprak sahiplerinin ellerinde bulunan topraklar kendilerine tazminat ödenmeksizin millileştirilmelidir, aksi takdirde, ödenecek tazminat sonraki yıllarda, küçük toprakların yeniden büyük toprak sahiplerinin ellerinde toplanmasına yol açacaktır. Tarım üreticileri kooperifleri devlet tarafından, Ziraat Bankası koordinasyonu altında desteklenmediği durumda küçük toprak sahipleri tefecilerin eline düşebilir ve ellerindeki toprakları satmak durumunda kalabilirler. Dört; bu durumu önlemek için devlet desteğin yanısıra, toprağın alım satımını yasaklayan bir de kanun çıkarmalıdır. Kadrocular bu önlemler alınmadığı durumda toprak reformu yapılmasının ciddi bir yararı olmayıp, kısa süre içinde eski yapıya dönüşün yaşanmasının kaçınılmaz olacağını vurgulamaktadırlar.[84]

Özel mülkiyete karşı olmadıklarını ısrarla belirten Kadrocular, kendi toprağına sahip olan çiftçilerin daha etkin çalışacaklarını ve böylece tarımsal üretimin artacağını öngörmektedirler. Kadrocular, tarımsal üretimin tarım planına uygun biçimde Ziraat Bankası tarafından koordine edilmesi durumunda, toprak reformunun üretimi artıracağını, ihracatı geliştireceğini ve daha önemlisi sosyo-ekonomik dönüşümü gerçekleştireceğini, yani 'Zati İktisattan' (geçimlik iktisattan) pazar için üretime geçişin koşullarını hazırlayacağını ve böylece tarımsal alanda da sermaye birikimi oluşturmanın mümkün olacağını öngörmektedirler.[85] Kadrocular, toprak

84 Vedat Nedim [Tör], "Gene Fındıkta Devlet Kooperatifi", *Kadro*, 2/16, (Nisan, 1933), ss. 15-22; Vedat Nedim [Tör], "Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri", *Kadro*, 2/20, (Ağustos, 1933), ss. 12-19; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 21-24;Vedat Nedim [Tör], "Devletçilik Karşısında Zümre Menfaatı ve Münevver Mukavemeti", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 15-20; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli İktisat Bütünlüğüne Doğru", *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), ss. 19-22; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl? ", *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 33-39.

85 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", *Kadro*, 2/21, (Eylül, 1933), ss. 21-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli İktisat

reformunun sosyo-politik hedeflerin gerçekleşmesi için de gerekli olduğunun altını çizmektedirler. Öncelikle, toprak reformu, derebeylerinin yerel siyasi ve dinsel gücünün kırılmasını sağlayarak devletin bu bölgelere nüfuz etmesine imkan sağlayacağını öngörmektedirler. İkincisi; toprak reformu topraksız köylünün büyük toprak ağalarının boyunduruğundan kurtulmasını sağlayacaktır. Üçüncüsü, toprak reformu siyasal anlamda derebeylerine karşı köylünün devletin yanında yer almasını sağlayacaktır.[86] Son olarak, derebeylik ile ilintilendirdikleri Kürt probleminin de bu çerçevede çözülebileceğini ve ulusal bütünlüğün sağlanmasına yardım edeceğini ileri sürmektedirler.[87]

Kadro ve Devlet

İktisadi ve toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi için Kadrocular, merkezileşmiş bir devlet yapısına ihtiyaç olduğu görüşünden hareket etmektedirler. İktisadi ve toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için siyasi ve iktisadi gücün devlete verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. *Kadro*'ya göre, devlet kaynak ve gelir dağılımını düzenleyebilecek yetkiye sahip olmalıdır. Burjuvazinin, devlet içinde karar alma mekanizmasında önemli pozisyonlar ele geçirmesine izin verilmemesi gerektiğinin altını özellikle çizen Kadrocular, top-

---

Bütünlüğüne Doğru", *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), ss. 19-22; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl?", *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 33-39.

86 İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, 1/3, (Mart, 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye Köy İktisadiyatında Toprak Rantı", *Kadro*, 1/4, (Nisan, 1932), ss. 10-14; Şevket Süreyya [Aydemir], "Derebeyi ve Dersim", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 41-45; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", *Kadro*, 1/7, (Temmuz, 1932), ss. 16-24; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli İktisat Bütünlüğüne Doğru", *Kadro*, 2/22, (Ekim, 1933), ss. 19-22.

87 Şevket Süreyya [Aydemir], "Derebeyi ve Dersim", *Kadro*, 1/6, (Haziran, 1932), ss. 41-45; İsmail Hüsrev [Tökin], "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", *Kadro*, 1/7, (Temmuz, 1932), ss. 16-24.

lumsal hayatı düzenleme yetkisinin devlete verilmesinin tek başına yeterli olmadığını, iktisadi gücün de devlet elinde toplanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. İktisadi güçle desteklenmemiş bir devletin siyasi gücü kullanabilmesinin mümkün olmadığını, zaman içinde burjuvazinin güçlenerek devletin siyasi yetki ve gücünü doğrudan etkileyebileceğini ve bu nedenle de hem siyasi hem de iktisadi gücün devlet elinde toplanması gerektiğini savunan *Kadro*'ya göre, devlet sanayinin büyük bir çoğunluğunu kendi elinde tutmalı ve özel sektörün yatırımlarını kontrol etmelidir. *Kadro*, siyasi ve iktisadi gücün devlet elinde toplanması halinde, devletin toplum içinde özerk bir pozisyona kavuşabileceğini aksi halde devletin toplumsal sınıflar tarafından ele geçirilebileceğini ileri sürmektedir.

Devlet üzerine kaleme aldığı yazılarında Tökin şöyle demektedir: "Devlet deyince ne anlıyoruz? Hegel gibi bir idealist görüşle Devleti 'aklın tecessüdü', 'ahlaki fikrin teşahhusu' mu telakki yahut yeni Hegelciler gibi 'ruhun saf ifadesi' (Kjellen), 'yüksek derecede bir ruhi rabıta teşkilatı' (Oth. Spann) 'milletin tarihi birliğinin en mütekamil şeklini ihraz etmesi' (O. Spengler) olarak mı tarif ediyoruz? Böyle bir fikirci telakkiye göre Devlet maddi içtimai hayatın dışında fakat cemiyete hükmeden bir manevi varlıktır. Acaba Devlet normativist telakkiye göre 'normlar sisteminin' 'mükellefiyetler nizamının' ifadesi midir? Kelsen, Devleti 'bir *abstraction* ve hukuk normlarının teşahhusu' telakki ediyor. 'Devlet denilen şey ile hukuki nizam yahut kısmi hukuki nizam arasında bir ayniyet vardır' diyor. Esmein de Devleti 'bir milletin teşahhusu hukukisi' olarak tarif ediyor. Vulgaire ve müteammim anlayışa göre Devlet 'mütekabil bir emniyet ve garanti' bağıdır. Hukukçular gibi yalnız 'şekil' üzerinde kalmak yani Devleti yalnız hukuki bakımdan mütalaa etmek kafi değildir. 'Şekli' tayin eden 'öz' (substanz) bizce daha mühimdir. 'Öz' den kastımız, Devletin 'içtimai' bünyesidir. Devleti bir şahsiyeti hukukiye yapan daha doğrusu Devleti

Devlet yapan nedir? Devlet hangi içtimai münasebetlerin mahsulüdür ve hangi münasebetler sayesinde yaşıyor? Devlet cemiyette menfaat farklılaşmalarının doğmasıyla teessüs etmiştir. Cemiyetin birbirine zıt menfaat gruplarına ayrıldığı yerlerde Devlet, bir iktidar cihazı halinde muayyen menfaatların hamili ve mümessili olarak sahneye çıkıyor. İçtimai tezatların vücut bulmadığı devirlerde Devlet müessesesine de tesadüf edemiyoruz. Binaenaleyh Devlet, içtimai menfaat ayrılıklarının bir muhassalasıdır ve bu ayrılıklar sayesinde yaşamaktadır. Fakat bu telakkimizle hiçbir zaman 'Duguit'nin 'idare edenlerle idare olunanlar' tezadını kastetmiş olmuyoruz. Duguit Devlet deyince bir siyasi tefriki, yani idare edenlerle idare edilenler arasındaki münasebeti, tabiri diğerle bir nüfuz ve iktidarı siyasi taşıyan her hangi bir heyeti anlıyor. ....Binaenaleyh, bizce Devlet, umumi olarak, evvela cemiyette zıt menfaatlerin muhassalasıdır, saniyen muayyen menfaatler namına (ister zümrevi ister milli olsun) cemiyete hükmeden bir iktidar cihazıdır. .... cemiyetin inkişafı yuvarlandıkça büyüyen bir çığ gibi yalnız münasebetlerin kemni bir tekamülü değil, aynı zamanda mütezat karakteri haiz safhaların teakubudur. Her cemiyet safhası ya bir 'tez' yahut bunu reddeden bir 'antitez' yahut bir 'sentez'dir. 'Sentez' olan her safha ise, daima yeni bir 'tez' in (safhanın) rüşeymini taşır. Cemiyet böyle 'diyalektik' bir görüşle yani hadiseleri inkişaf ve zıt mütekabil münesabetler mecmuası halinde tetkik edince Devleti de ve Devletin inkişaf seyrini de 'metafizik' yani hadiselerin hareket kanunlarını tanımayan ve cemiyeti sadece bir kemni teraküm addeden bir telakki ile izah edemeyiz. Cemiyette birbiriyle çarpışan zıt menfaatlar yer değiştirdikçe, Devletin fonksiyonları ve mahiyeti de istihaleler geçirmiştir. Bunun için Devleti, içtimai inkişafın haricinde mücerret bir varlık olarak değil, cemiyetin inkişafı ve istihalelerile hem ahenk olarak inkişaf eden ve istihaleler geçiren bir mevcudiyet halinde mütalaa etmeliyiz. .... Devleti tetkik ederken mevzu olarak alelıtlak Devleti değil, muay-

yen bir cemiyet safhasındaki müşahhas (konkre) Devleti almamız lazımdır."[88]

Bir başka makalesinde Tökin, devlet anlayışı ile devletçilik politikası arasındaki ilişkiyi şöyle izah etmektedir: "Bugün Türkiye'de resmi ulemanın anladığı devletçilik telakkisi, devlet sosyalizminden başka bir tabirle müdahalecilikten başka bir şey değildir. Bu ulema, fert faaliyetlerinin esas kalmasını ve devletin ancak bazı nafia işlerini üzerine almasını muvafık görüyorlar. Bizce bu nevi bir devletçilik bir içtimai sistem olmaktan ziyade bir devlet politikasıdır. Halbuki hakiki devletçilik, cemiyetin bünyesinde bir istihaleyi tazammün eden bir sistemin ifadesi olabilir. İktisadi ve aynı zamanda siyasi istiklalin bakası için iktisadi ve içtimai hayatın yeniden ve planlı bir tarzda kurulması milli kurtuluş hareketinin ana hedeflerindendir. İktisat ve cemiyet planı, ancak devlet gibi ali ve otoriter bir teşkilat vasıtasıyla tahakkuk ettirilebileceğine nazaran memleketin yeniden kurulması davasında devletin millete karşı aktif bir rol almasına zaruret vardır. Buna nazaran milli kurtuluş hareketinde devletin cemiyetle olan münasebetlerini gaye ve gayeye vasıl olmak için kullanılan vasıtalar bakımından ikiye ayırabiliriz: 1-Gayeye göre milli kurtuluş hareketinde devletin cemiyetle olan münasebetinde takip ettiği siyaset üniversalisttir. Kriteryum, inkılapçı sosyalizmde olduğu gibi amele sınıfının yahut faşizmde olduğu gibi kapitalist cemiyetin yahut ferdiyetçilikteki gibi ferdin menfaatleri değil, milletin harice ve dahile karşı bütünlüğü ve bu bütünlüğün refahı iktisadi ve içtimai yükselişidir. Devlet milli bütünlüğün kemali için hareket noktası olarak memleket istihsal kuvvetlerinin inkişafını kabul eder. Milli kurtuluş hareketlerinin bütüncülüğü, menşe itibarile üniversalizmin veya faşizmin istinat ettiği reaksiyonlar değildir. Bu itibarla aralarında menşe itibarile farklar vardır. Milli kurtuluş hareketleri hür milletler

88 İsmail Hüsrev Tökin, "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", 2/18, *Kadro*, (Haziran, 1933), ss. 25-36.

nizamına kavuşmak için dahili ayrılıkları berveçhipeşin tasfiye etmek ister. Bu itibarla mesela milli kurtuluş devletçiliği, şarktaki derebeyliğin tasfiyesini ve Türk köylüsünün toprağına, mülkiyetine kavuşmasını milli bütünlüğü takviye edici bir hareket telakki eder. Binaenaleyh sınıflar arasında uzlaştırıcı değil, sınıf tezatlarını tasfiye edici bir hareketi temsil eder. 2-Milli Kurtuluş hareketi ve bu hareketin ifadesi olan devlet, milli vahdetin tahakkukunda kullandığı vasıtalar bakımından normativistir. Milli vahdet içinde fertlerin içtimai ve iktisadi hareketlerini, milli menfaatler namına birtakım normlar, kaideler ve ölçülerle bağlar. Halbuki ferdiyetçi nizamda iktisadi faaliyetler, ferdin şahsi mesuliyetine terkedilmiştir. Devlet, ferdin hareketlerine karşı bitaraftır. Ancak bazı cezai tahdidatla ferde müdahale eder. Milli kuruluşu ve milli kuruluşu meydana getirecek olan devletin nazarında ferdin başıboşluğu, nizama tabi olmaması, kısaca devletin ferde karşı bitaraflılığı milli bütünlüğün tahakkuku bakımından ancak ric'i bir hareket olur. Fert, milletle hürdür ve milletle beraber müreffeh olacaktır. 3-Milli kurtuluş devletinin iktisat politikası ancak bir plan çerçevesi dahilinde tahakkuk eder. Plan milli iktisadiyatın kendi kendine ferdiyetçi esaslar dahilinde inkişafının zıddı bir sistemi tazammün eder. Fakat bu plan hiçbir zaman şahsi mülkiyetin tasfiyesine teveccih sosyalist bir plan değil, sadece milli iktisadiyatın kumanda manivelelarını (büyük sanayi, transport, kredi) eline alacak, milli iktisadiyatı devlet marifet ile bina edecek bir program olacaktır. Plan sosyalizmde olduğu gibi kolektif mülkiyete değil, büyük iktisat faaliyetlerinde devlet mülkiyetine istinat edecektir. Büyük sanayi, transport, bankalar, ticareti hariciye devletin elinde bulunacağı için, milli iktisadiyata milli menfaatlere uygun bir istikamet vermek her zaman mümkün olabilecektir: Doğrudan doğruya devlet tarafından tesisat yapılması, imtiyazlar verilmesi, inhisarlar vaz'ı, mevcut müesseselere iştirak, devlet mümessilleri (yani meclisi idarelerdeki devlet murahhasları) vasıtasile kontrol,

harici ticareti kontrol ilah. Buraya kadar verdiğimiz izahattan anlaşılıyor ki, milli kurtuluş hareketinin devletçiliği, inkılapçı sosyalizm gibi proletarya namına şahsi mülkiyeti tasfiye ederek sosyalist bir cemiyet kurmak davasında değildir. Devletçilik tezimizi beğenmiyen resmi ulemanın *Kadro*'yu bolşeviklikle ittiham etmesi bir cehalet yahut bir kasttan başka birşey değildir. Milli kurtuluş hareketinde sınıf ferdiyetçiliği değil, milli bütünlük gayedir. Milli bütünlüğün milli kurtuluş devletçiliğinin, şu veya bu dar zümrevi menfaatler namına istismarı da hareketin dışında kalır. Faşizm, faşist fırkasının şahsında bir borjua [burjuva] sınıfı diktatörlüğünden ibarettir. Bu sistemde millet değil, bir zümre hakimdir. Halbuki, milli kurtuluş nizamında teşkilatı esasiye kanununda ifade edildiği gibi 'hakimiyet bila kaydüşart milletindir'. [*Kadro*] Gazinin yarattığı cihanşümul inkılabın ideolojik esasları üzerinde araştırmalar yapıyor. Vardığı netice, bütünden hareket eden bir sosyal devletçiliğin milli kurtuluş hareketinin zatında mündemiç bulunduğudur."[89]

Kadro, devletin belli bir sınıfın çıkarlarını temsil eden bir kurum olmaması, iktisadi, siyasi ve sosyal faaliyetleri bütün bir ulus adına düzenleyerek, ulusun hepsinin çıkarlarını temsil eden bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Fakat, *Kadro*'da yapılan tartışmalar derinlemesine irdelendiğinde, Kadrocularda bu konuda önemli bir çelişkinin varlığını tesbit etmek mümkündür. Devletin kökenleri ve ortaya çıkışı hakkında Kadroların hareket noktasını Marksist yaklaşım oluşturmaktadır. Kadrocuların yazılarında devletin kapitalizm öncesi dönemde, aristokratların çıkarlarını, Avrupa'daki kapitalist dönemde ise burjuvazinin çıkarlarını temsil ettiği belirtilmektedir. Öte yandan, kapitalizm öncesi sınıfların varlığını ayrıntılı bir şekilde göstermelerine ve Kemalist dönemde devlet eliyle girişimci burjuvazi yaratıldığının farkında olmalarına rağmen, Kadrocular, Tür-

89 İsmail Hüsrev Tökin, "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", 2/19, *Kadro*, (Temmuz, 1933), ss. 23-31.

kiye analizlerinde devletin bütün ulusun çıkarlarını temsil eden bir yapısı olduğunu ileri sürmektedirler.[90] Açıktır ki, Kadrocular Türkiye konusunda devletin kimin çıkarlarını temsil ettiğini analiz etmekten çok, kimin çıkarlarını temsil etmesi gerektiği tartışmasını yapmaktadırlar. Diğer bir ifade ile Kadrocular olan ile ne olması gerekir sorunsalları arasında sıkışıp kalmışlardır. Marksist analizden yola çıkan Kadrocular, Kemalist devleti de bu yaklaşımla analiz etselerdi, Kemalist devletin uyguladığı ulusal girişimci burjuvazi yaratma stratejisini bütün ulusun çıkarlarını temsil eden bir yaklaşım içine oturtmaları mümkün olamazdı. Kadrocular bu noktanın farkındaydılar ve kuvvetle muhtemeldir ki, bilerek Kemalist devletin sınıfsal kimliği üzerine bir analiz yapmaktan kaçınarak, onu, etkilemeye ve dönüştürmeye çalışmışlardır.

Kadro ve 'Kadro'

Kadro'nun devlete olan inancında özel bir odaklaşma vardır. Derginin ilk sayısında Kadrocular "İnkılabın irade ve menfaati, inkilabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO'nun iradesinde temsil olunur" demişlerdi.

Bilinçli, kendisini ulusa adayan aydın 'kadro' kimlerden oluşmaktadır? *Kadro* dergilerinde bu konuda isim zikredilmemektedir. CHP içindeki belli bir gruba mı işaret edilmek-

90 Vedat Nedim [Tör], "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", *Kadro*, 1/2, (Şubat, 1932), ss. 9-14; Vedat Nedim [Tör], "İktisadi İşlerde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti", *Kadro*, 1/10, (Ekim, 1932), ss. 13-19; Vedat Nedim [Tör], "Bizde Hususi Teşebbüsün Zaferi", *Kadro*, 2/13, (Ocak, 1933), ss. 10-16; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", *Kadro*, 2/18, (Haziran, 1933), ss. 25-36; İsmail Hüsrev [Tökin], "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", *Kadro*, 2/19, (Temmuz, 1933), ss. 25-36; Şevket Süreyya [Aydemir], "Beynelminel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III", *Kadro*, 2/20, (Ağustos, 1933), ss. 5-14; Şevket Süreyya [Aydemir], "Yürüyen Devlet", *Kadro*, 3/25, (Ocak, 1934), ss. 5-12.

tedir? Bu konuda net, destekleyici bilgiler elimizde mevcut değildir. Açıktır ki, Kadroculaların bilinçli, kendisini ulusa adayan aydın 'kadro' diye adlandırdığı grup, bürokrat ve aydınlardan oluşmaktadır. Kadrocular, kendilerini bu grup içinde görmekteydiler, çünkü Kadrocular kendilerini Türk devrimini yorumlayarak onun ideolojik çerçevesini çizmek ve onu uluslararası siyasal hareketler içinde bir yere oturtmakla sorumlu tutmuşlardı. Burada anlamlı olabilecek bir başka soru da şudur: Acaba Kadroculaın, özellikle Aydemir'in, bir parti kurmak veya CHP içinde var olan gruplardan birisi ile dirsek teması oluşturmak gibi bir hedefi var mıydı? Bu konuda net, elle tutulabilir bir veri olmamakla birlikte, bir spekülasyon yapmak da mümkün gözükmektedir: Muhtemeldir ki Aydemir, Atatürk'ün Serbest Fırka örneğinde olduğu gibi, yeni bir parti kurdurma denemesi daha yapabileceğini hesap etmiş olabilir. 1930'da Serbest Fırka denemesinde Atatürk, liberalleri devreye sokmayı denemişti. Bu kez de CHP'den daha radikal ve hatta CHP içinde İnönü grubundan daha radikal görüşleri savunan yeni bir partinin denemesi ihtimal dahilinde olabilir miydi? Eğer Aydemir böyle bir hesap yapmışsa muhtemelen kendisine ve *Kadro*'ya bu bağlamda bir rol verilebileceğini aklından geçirmiş olabilir. Fakat altı tekrar çizilmelidir ki, bu yalnızca bir spekülasyondan ibarettir. Aydemir böyle bir ihtimali düşünmüşse dahi, 1933 yılı sonunda iyice netleştiği üzere, Atatürk, Celal Bayar grubunun savunduğu devletçilik anlayışını desteklemeye başlamıştır. Bu durumda artık İnönü'den daha radikal yeni bir gruba ihtiyaç kalmadığı açıktır. Yeterli veri bulunmadığı için, şimdilik bu konuda kişisel bazda *Kadro* yazarlarının siyasi hedeflerinin ne olduğunu tesbit etmek mümkün gözükmemektedir.

Kadro dergisinde, 'kadroyu' oluşturanların kimler olduğu ismen zikredilmemekle birlikte kullanılan ifadelerden anlaşıldığı üzere, 'kadro' ile Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde, onun gösterdiği ulusal bağımsızlık ve kalkınmacı ideal-

leri kabul eden ve kendisini bu doğrultuda çalışmaya adayan bürokrat-aydınlar kastedilmektedir. Bilinçli, sınıfsal çıkarlara angaje olmayan aydınlardan oluşacak olan bu 'kadro', Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisini hayata geçirmekle mükellef kılınmıştı. Kadrocuların analizinde, bu bilinçli aydınların herhangi bir sınıfsal çıkarları yoktu ve olmamalıydı.

Zamanına göre devlet tartışmaları üzerine oldukça üst düzeyde analizler yapan Kadrocular ilginç bir şekilde, iki konuda bu çizgiyi sürdürememişlerdir. Bunların ilki Kemalist devletin sınıfsal yapısı ile ilgilidir. Kadrocular, Kemalist devlet üzerine sınıfsal analiz yapmaktan kaçınmış, daha çok kendi perspektiflerinden yola çıkarak Kemalist devletin ne olması gerektiği mesajını vermeye çalışmışlardır. İkinci olarak, Kadrocular bürokrat-aydın sınıfı üzerine hiç analiz yapmamışlardır. Bürokrat-aydın sınıfının sınıfsal çıkarları olabileceğini hesaba katmadıkları gibi, bunların başka sınıflarla temas içinde ortak çıkarlar geliştirebilecekleri noktasını da göz ardı ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, muhtemelen, bu dönemde sınıf olgusunun ağırlıklı olarak mülkiyetle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmıştır.

Özetlemek gerekirse; Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisi oturduğu zaman dilimi bakımından önemlidir. Dünya İktisadi Buhranı'nın yaşandığı ve Kemalist yönetimin yeni politika arayışları içinde olduğu bir döneme rastlaması ve bu dönemde Türk aydınlarının da gelişme stratejileri üzerine ciddi araştırmalar yapması tarihsel süreçte oldukça önemli örtüşmeleri ifade etmektedir. *Kadro*'nun üçüncü yol tartışmasını yapmış olması ise üç faktörün biraraya gelmesiyle mümkün olmuştur: kapitalizmin ciddi bir kriz dönemine girerek örnek oluşturmaktan uzaklaşması, Türkiye'de imparatorluktan ulus-devlete geçişin yaşanması ve ulusal kurtuluş savaşı veren bir kadronun halen iktidarda bulunması, Kadrocuların yeni bir arayış içine girmeleri tarihsel olarak 1930'lu yıllarda buluşmuştur. *Kadro*'nun yayınlanış

dönemi Dünya İktisadi Buhranı'na rastlamasaydı da, Aydemir ve Tökin benzer arayışlar içine girebilirlerdi, fakat bu durumda *Kadro*'nun ideolojik bir harekete dönüşmesi mümkün olmayabilirdi.

Bu tarihsel kavşakta Kadroculaın önerdikleri gelişme stratejisi devlet kontrolünde ithal ikameci, planlı sanayileşme, korumacı dış ticaret politikası, radikal toprak reformu ve mali ve parasal politikalardan oluşmaktadır. Bu öneriler Kemalist hükümetin uyguladığı gelişme stratejisinden daha radikaldir. Daha önemlisi, ideolojik boyutu ön plandadır. Bu gelişme stratejisinin hayata geçirilebilmesi için siyasi ve iktisadi gücün devlet elinde toplanması gerektiğinin altını çizen Kadrocular, bu iki gücün devlet elinde yoğunlaşmasının, devlete, sermaye birikimi, kaynak ve gelir dağılımı süreçlerine müdahale etme imkanı vereceğini ve böylece devletin çıkar gruplarının etkisi altında kalmadan karar alabileceğini varsaymaktadırlar. Devlete toplumun üzerinde, sınıflardan bağımsız özerk bir statü atfetmektedirler. Kadrocuların en temel açmazlarından bir tanesi tam da bu noktadadır. Devletin toplumun üzerinde, sınıfların etkisinden uzak bir noktada olmadığı açıktır. Son olarak, Kadrocuların ileri sürdüğü kapitalist olmayan gelişme stratejisi, görüldüğü üzere, kapitalizm içinde farklı bir gelişme stratejisinden ibarettir.

BÖLÜM VI

Kadro Dergisinin Kapanışı

Kadro dergisinin Ekim 1934 sayısında derginin yayınına geçici bir süre için ara verileceği, son sayısmda da derginin yayınına şimdilik son verildiği ilan edilmiştir. Yayına son verilmesine gerekçe olarak derginin yayın sorumlusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yurt dışına diplomat olarak atanması gösterilmektedir. 1931 yılında çıkartılan Türk basın kanununa göre, devlet memurları gazete ve dergilerin imtiyaz sahibi olamamaktadırlar. Karaosmanoğlu dışındaki düzenli *Kadro* yazarlarının hepsi de devlet memuruydular ve Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak, yani devlet memuru olarak atanması dergide imtiyaz sahipliği sorununu gündeme getirmişti. Bu durumda Kadrocuların ya yeni bir imtiyaz sahibi bulmaları ya da derginin yayınını durdurmaları gerekmekteydi. *Kadro* yazarları derginin yayınını durdurmaya karar verdiler.

Bütün yorumcuların hemfikir olduğu gibi, aslında Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak atanması, *Kadro* dergisinin

yayınının durdurulması için hazırlanmış bir gerekçeydi. *Kadro* dergisinin hükümet tarafından resmi olarak kapatılması çeşitli sorunlara yol açabilirdi. Bunun önlenmesi için Karaosmanoğlu diplomat olarak atandı. Zira, sorun, yalnızca imtiyaz sahipliği ile sınırlı olsaydı, kolaylıkla aşılabilirdi. Karaosmanoğlu'nun da daha sonra belirttiği gibi, Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak atanması kendi isteğinin dışında gelişmiştir. Hatta, Karaosmanoğlu bu atamayı daha sonra bir sürgün olarak tanımlayacaktı.[1]

Kadrocular derginin kapanışı konusunda sonraki yıllarda adeta susmayı tercih etmişlerdir. Hiç bir zaman derginin kapanış nedenlerini tam olarak açıklamadılar. Bu konuda farklı zamanlarda ve zeminlerde yaptıkları konuşmalarda derginin kapanışıyla ilgili ipuçları vermekle yetindiler.[2] *Kadro* yazarlarının sonradan verdikleri bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde derginin kapanışında iki faktörün önemli rol oynadığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki, İş Bankası grubunun *Kadro* dergisine yönelik olumsuz propagandası, ikincisi de, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in *Kadro* dergisine karşı takındığı karşıt tutumdur. Bu iki faktör tek başlarına *Kadro* dergisinin kapanışı için yeterince açıklayıcı değildir, fakat bu faktörlerin Atatürk'ün kararı üzerinde etkili olduğu göz önüne alındığında anlam ifade etmektedir. Bu iki faktörün Atatürk'ün *Kadro* dergisine verdiği desteği çekmesine yolaçtığı, onun desteği olmadan da *Kadro*'nun ayakta kalmasının oldukça güç olacağı açıktı. *Kadro* yazarları, kendilerine yayının sona erdirilmesi doğrultusunda gelen telkinleri değerlendirerek *Kadro* dergisinin yayınını durdurmaya karar vermişlerdir.

---

1 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, 3. Baskı, (İstanbul, 1984).

2 Ertan, *Kadro* yazarlarının değişik platformlarda dile getirdikleri kapanış öyküsünü ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır. Bkz. F. Temuçin Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992), ss. 78-88. *Kadro*'nun kapanışı kunusunda Ertan kendi yorumunu yapmamakta, İş Bankası grubunun etkin olduğu kanısını dile getirmekle yetinmektedir.

İş Bankası gurubunun takındığı düşmanca tutum *Kadro* üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda da gündeme getirilmiştir. Fakat, İş Bankası grubunun niçin olumsuz tutum içinde olduğu bu çalışmalarda yeterince açıklanmamaktadır.

Tekeli ve İlkin, İş Bankası gurubunun *Kadro* dergisine karşı olumsuz bir tutum içinde olduğuna dikkat çekmekte, fakat *Kadro*'nun kapanışı konusunda asıl önemli faktörün CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in olumsuz yaklaşımı olduğunu vurgulamaktadırlar. Tekeli ve İlkin'e göre, Peker, CHP'ye ideoloji üretme işinin başkasına bırakılmasına karşıydı ve *Kadro* bu işi üstlendiği için, Peker *Kadro*'ya karşı cephe almıştı.[3]

Ertan'ın da dikkat çektiği aylık *Yeni Adam* dergisinin Ekim 1934 sayısında yapılan bir yoruma göre, *Kadro* dergisinin, ses getiren ve kaliteli bir yayın olmasına rağmen, okuyucu desteğini alamaması *Kadro*'nun kapanışında önemli bir faktördü.[4] *Kadro* dergisinin okuyucular tarafından ne kadar desteklendiğini kestirmek güçtür, fakat kapandıktan sonra ciddi bir tepki göstermemiş olmaları okuyucu kitlesinin ciddi bir güç dayanağı oluşturmadığına işaret etmektedir. Ancak bu faktörün kapanışta çok ciddi bir rol oynadığını ileri sürmek güçtür. *Kadro* dergisi ticari amaçlı bir dergi değildi, çoğunluğa hitap eden ve onların desteğini arayan bir dergi de değildi. *Kadro* dergisi Kemalist yönetimi etkilemeyi hedefleyen elit tarafından okunan bir fikir dergisiydi.

Kadro dergisinin kapanışına yol açan nedenleri şöyle sıralamak mümkündür: Bir, *Kadro*'nun özel sektöre ve özellikle İş Bankası gurubuna yönelik eleştirileri bu çevrelerin *Kadro*'ya karşı tepki göstermesine yol açmıştır. İki, Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisi Kemalist yönetimin uyguladığıyla tam olarak örtüşmediği için Kadrocuların önerileri Kemalist yönetimi eleştirir nitelikteydi. Dolayısıyla *Kadro*'ya

3 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, (Ankara, 1982), ss. 80-84.

4 *Yeni Adam*, Teşrinievvel, 1934, s. 24, Bkz; Ertan, *a.g.e.*, s. 82.

karşı CHP içinden de tepki gelmeye başlamıştı. Üç, Kemalist yönetim artık *Kadro* dergisine 1932 yılında duyduğu kadar ihtiyaç duymuyordu. Son olarak da, *Kadro* uyguladığı stratejinin kurbanı olmuştur.

Sıralanan nedenlerden ilkine dönersek, üçüncü ve dördüncü bölümlerde belirtildiği üzere, *Kadro* açıkça, özel sektörün karar alma mekanizmalarının içinde yer almasının engellenmesi ve özel sektörün Türkiye ekonomisi içinde asgari düzeyde tutulması gerektiğini savunmaktaydı ki bunlar açıkça özel sektör ve özellikle de İş Bankası grubunun çıkarlarıyla çatışmaktaydı. Temmuz 1932'de çıkartılan kanunlar, hükümeti özel sektöre karşı güçlendirmişti. Çünkü bu kanunlarla oluşturulan Devlet Sanayi Ofisi aracılığıyla hükümet, özel sektörü kontrol altında tutabilecek, özel sektörün devlet bankalarından elde edeceği kredileri sınırlayabilecek ve daha önemlisi devlet ile özel sektör arasında ortaklık kurulmasını gerektiğinde engelleyebilecekti. 1932 Eylül ayında gerçekleşen 'Yalova Operasyonu' ile bu yapı değişti. Bu değişimin mimarı İktisat Bakanlığına atanan, İktisat Bakanı olmadan İş Bankası Genel Müdürü olan, Celal Bayar'dı. Haziran 1933'de Sümerbank'ın kurulması ve Devlet Sanayi Ofisi'nin yetkisi dahilinde bulunan işlerin Sümerbank'a devredilmesi, devlet ile özel sektörün yeniden rahatça ortaklık kurmasını sağladı. *Kadro*, Celal Bayar'ın İktisat Bakanlığına atanmasma açıkça karşı çıkmadı, fakat özel sektörün devlet tarafından kontrol edilmesini, özel sektöre Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda marjinal bir yer verilmesini ve özel sektörün karar alma süreçleri ve mekanizmalarının dışında tutulması gerektiğini sık sık dile getirerek, İş Bankası grubunu ve genelde özel sektörü tedirgin etti. İş Bankası grubunun *Kadro*'dan hoşlanmaması için yeterli nedenin olduğu ortadadır: *Kadro* özel sektörün ve özellikle İş Bankası grubunun çıkarlarına ters düşen görüşleri savunmaktaydı. 1933 yılı ortalarından itibaren 'liberallerin' temsilcisi, CHP milletvekili, CHP parti yönetim kurulu üyesi ve İş Bankası Genel Müdü-

rü olan Mahmut Soydan açıkça *Kadro*'ya karşı cephe alan yayınlar yapmaya başlamıştır. Soydan'a göre *Kadro*, Komintern'in yayın organıydı ve zararlı bir yayındı. Aydemir, Soydan'ın suçlamalarına *Kadro*'da cevap vermeye çalışıyordu. Fakat, Aydemir'in 'Siirt Mebusu Mahmut Bey'e Açık Mektup' adlı makalesinde ifade edildiği gibi, *Kadro* Soydan ile karşı karşıya gelmemek için özel bir özen göstermekteydi. Soydan'ın yaptığı negatif propagandadan rahatsız olduklarını belirten Aydemir, yine de Soydan ile çatışma noktasına gelmekten kaçınıyordu.[5] *Kadro*'nun İş Bankası grubu ile karşı karşıya gelmekten de kaçındığı açıktır ve kuvvetle muhtemeldir ki, Kadrocular bu konuda uyarılmıştır. Açıktır ki, 'liberaller' sınıfsal çıkar sözkonusu olduğunda demokratik söylemlerin aksine, baskıcı yollara ve negatif propogandaya kolayca başvurmuşlardır.

Ayrıca, *Kadro*'nun önerdiği gelişme stratejisi ile Kemalist yönetimin uyguladığı kalkınma modeli ve hatta *Kadro*'ya yakın olduğu ileri sürülen İnönü grubunun yaklaşımı arasında da farklılıklar mevcuttu. Farklılıklar beşinci bölümde ayrıntılı bir şekilde belirtildi, fakat burada tartışmanın selameti için kimi noktaların vurgulanmasında yarar vardır. İlk olarak, İnönü'nün önerdiği, devlet önderliğindeki kalkınma stratejisi pratik nedenlerden hareket etmekte ve ideolojik unsurlar içermezken, *Kadro*'nun önerisinde ideolojik boyut ön plandadır. İkincisi, Kemalist yönetim özel sektörü Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın dışında tutmayıp, kömür, bakır, şeker ve cam sanayiinde devlet ile özel sektör arasında önemli ortaklıkların kurulmasına imkan sağlarken, *Kadro* aksini savunmakta ve daha da ileri giderek özel sektörün karar alma mekanizmalarında etkin olacak pozisyonlara gelmesinin önlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. *Kadro*, iktisadi gücün zamanla siyasi güce dönüşeceğinin farkındadır ve bu nedenle özel sektöre siyasi güç sağlayacak alanlarda ikti-

5 "Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup", *Kadro*, 2/23, (Kasım, 1933), ss. 41-44.

sadi gücün verilmesine karşı çıkmıştır. Bu konu, Kemalist yönetim için önemli bir sorunsal değildir. Bu nedenle, *Kadro* ile Kemalist yönetim arasında ideolojik yaklaşım farklılığı baştan itibaren mevcuttu. Üçüncü olarak, Kemalist yönetim toprak reformu tasarısı hazırlamamış ve toprak reformunu öncelikli bir sorun olarak algılanmazken, *Kadro*, Kemalist yönetimi bu konuda uyarmış, toprak reformunun neleri içermesi gerektiğini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca, *Kadro*, Kemalist yönetim tarafından uygulanan devletçiliği fiskal devletçilik, yani devlet bütçesine gelir elde etmek için uygulanan bir mali politika olarak tanımlamıştır. Buna karşın *Kadro*, kendi önerdiği devletçiliği devrimci olarak tanımlamaktadır. Örtük biçimde, *Kadro*, Kemalist yönetimin uyguladığı devletçiliği eleştirmiş ve kendisinin savunduğu devletçiliği Kemalist yönetimin uyguladığından ayırmıştır.

Bu farklılıkların Kemalist liderler tarafından nasıl yorumlandığı açık olmamakla birlikte, *Kadro*'nun öne sürdüğü radikal yaklaşımın CHP içinde tansiyonu artırdığını bu nedenle de Kemalist liderlerin *Kadro*'nun önerilerinden hoşlanmadıklarını tahmin etmek mümkündür. *Kadro* dergisinin kapanışından yaklaşık beş ay sonra CHP Genel Sekreteri Recep Peker bir konuşmasında, CHP'nin solunda Marksistler, sağında liberaller olduğunu, solundaki Marksistlerin devletçiliği uç noktaya çekmeye çalıştıklarını, sağındaki liberallerin ise liberal ekonomiyi savunduklarını ifade etmiştir. Peker isim belirtmemekle birlikte, CHP'nin solunda bulunan Marksistler diye tanımladığı kuvvetle muhtemeldir ki Kadrocular dı.

Ayrıca, 1933 ve 1934 yıllarında yeni gelişmeler de olmuştur. 1933 yılında gerçekleştirilen 'Üniversite Reformu' sonucu, İstanbul Üniversitesi'nde Kemalist reformları şevkle desteklemeyen akademik kadronun üçte ikilik bölümü üniversiteden uzaklaştırıldı. 1934 yılı Mart ayından itibaren, Kemalist yönetimin isteği üzerine, Yusuf Hikmet Bayur, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek, Recep Peker

gibi rejimin önde gelen isimleri, yeni kurulan İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde politika, iktisat ve ideoloji üzerine dersler vermeye başladılar.[6] *Kadro* yazarları bu dersler ve konferansları dinlediler, fakat onlara bu konularda ders vermeleri teklif edilmemişti. 1933 ve 1934 yıllarında CHP kimi yeni yayın faaliyetlerine de başladı. CHP'nin Rehber Kitabı, *Ülkü* dergisi (1933-1948) bunlar arasındadır. *Kadro* yazarları bu yayınları prensipte hoş karşıladılar, fakat *Ülkü* dergisine, İnkılap Tarihi Enstitüsü ve üniversitelerde ders vermeye başlayan kişilere karşı kinayeli bir tavır takındıkları da belirtilmelidir. *Kadro*'da çıkan bir yazıda, Ülkü dergisinin eski İttihatçı dergilerden *Yeni Mecmua*'ya benzediği, fakat ikisi arasında ciddi bir fark bulunduğu belirtilmektedir. Bu fark, *Yeni Mecmua*'nın başında Ziya Gökalp gibi güçlü bir ismin olması, *Ülkü* dergisinde ise böyle bir durumun sözkonusu olmamasıdır.[7] Bu dolaylı ifadenin gerisinde yatan, aslında *Kadro*'nun Peker'i eleştirmesidir. Çünkü *Ülkü* dergisi Peker tarafından desteklenmekteydi ve CHP'nin yayınıydı. Bu tür faktörler CHP içinde *Kadro*'ya yönelik tepkilerin artması ve netleşmesine neden olmuştur. Karaosmanoğlu, Recep Peker'in *Kadro*'dan hoşlanmadığını dile getirmekte ve hatta Peker'in 'partiye ideoloji üretme ihtiyacı varsa bunu biz yaparız' dediğini belirtmektedir.[8]

Son olarak, *Kadro*'nun kendi stratejisinin kurbanı olup olmadığı sorusu üzerinde durmakta yarar vardır. Üçüncü bölümde belirtildiği üzere, Aydemir *İnkılap ve Kadro* adlı çalışmasının ilk nüshasını hazırladığında açıktır ki, kendisini bürokratik aydın yöneticiler arasında addederek Türk devrimine ideolojik bir çerçeve çizmeye kalkışmış ve bir anlamda Türk devrimini sürekli kılacak bir ideolog olmak istemiştir. Kemalist yönetim, Aydemir'in bu girişimini başta olumlu

6 Hakkı Uyar, "Türk İhtilali'nin Düsturları ve Mahmut Esat Bozkurt, I", *Tarih ve Toplum*, 99, (Mart, 1992), s. 19.

7 "Mecmualarımız", *Kadro*, 3/26, (Şubat, 1934), s. 47

8 Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 45.

karşılamıştır. Çünkü Kemalist yönetim, uygulamaya koyduğu devletçi politikalara karşı potansiyel olarak olumsuz tavır alabilecek 'liberallere' karşı *Kadro*'yu bir kalkan olarak kullanmak istemiştir. Kemalist yönetim ile Aydemir arasında gelişen bu ilişki tarzı baştan itibaren eşitsizdi. *Kadro*, Kemalist yönetime siyasal anlamda bağımlı idi. Kemalist liderlerin korumadığı ve desteğini çektiği durumda, *Kadro*'nun siyasal baskılara dayanması oldukça güçtü. *Kadro* kendisini buna hazırlamamıştı. 1934 yılı sonuna doğru Kemalist yönetimin *Kadro* dergisine ihtiyacı kalmadığı artık iyice belirginleşmişti. Zira, Kemalist yönetimin 1932 yılında uygulamaya koyduğu devletçi politikalar artık kabul görmüş, Celal Bayar'ın iktisat vekaletine atanması ve ardından gelen devlet-özel sektör ortaklığının yeniden inşası 'liberallerin' devletçiliğe karşı tepkilerini ortadan kaldırmaya yetmişti. Devletçilik anlayışı netleşmiş ve 'liberallerin' tasarılarını da içselleştirmişti. Kemalist yönetim 'liberallerle' ilişkisini düzelttiği ölçüde, bu tabloya oturmayan tek radikal aydın grubu *Kadro* idi. Nitekim, *Kadro* 1934 yılı başından itibaren eleştirilerinin dozunu artırmıştır. *Kadro*, yalnızca, özel sektörün kendi çıkarını ön planda tutacağı varsayımını yinelemekle kalmayarak, aynı zamanda hükümetin politikalarının devletçiliği hayata geçirmekte yetersiz kaldığı vurgusunu da yapmaya başlamıştır. *Kadro*, bir yandan Kemalist yönetime bağlılığını dile getirirken, bir yandan da onun uyguladığı iktisat politikalarını yetersiz bulduğunu ilan etmeye başlamıştı ki, bu *Kadro*'nun sonunu getirecek son damlayı oluşturdu. Diğer bir ifade ile, Kemalist liderlere bağımlı ve onların desteğine muhtaç olması *Kadro*'yu siyasal anlamda güçsüz kılmıştır. *Kadro*, Kemalist yönetimin, kendisine uzun süreli tolerans göstereceğini varsaymış ve kendi kendisine üstlendiği Türk devrimine ideolojik çerçeve oluşturma işlevini kendi belirlediği ideolojik çerçeveden ödün vermeksizin yerine getirmeye çalışırken, bir anlamda kendi sonunu da hazırlamıştır. *Kadro*'nun Kemalist liderlerin korumasına ve desteğine

bağımlı olması ve Kemalist liderlerin kendi kendisini rehber atayan bir grup aydına uzun süreli tolerans göstereceğine inanmış olması, *Kadro*'nun naifliğidir. *Kadro*, benimsediği bağımlılık stratejisinin de kurbanı olmuştur.

SONUÇ

İki Dünya Savaşı arası dönem, dünya ölçeğinde yeniden yapılanma sürecinin yer aldığı yıllardır. Bu süreç, iki alanda önemli tartışmalara yol açmıştır. İlki, uluslararası sistem ve bu sistem içinde Türkiye'nin yeri, ikincisi ise, uygulanacak kalkınma modelleri ve ideolojik yönelimler üzerinedir. Kapitalist sistem savaş sonrasında kimi değişikliklere uğrasa da Batı'da kendisini yeniden üretmiştir. Bu süreç karşısında alternatif bir sistem olarak ortaya çıktığını ileri süren Sovyetler Birliği, dünya devrimi öngörüsünün gerçekleşmemesi üzerine, kapitalizme alternatif olmak yerine 1920'li yılların ortasından itibaren hızla kapitalizmle birlikte yaşamaya başlamıştır.

Yeniden yapılanma süreci Türkiye'yi de doğrudan etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte iktidara gelen Kemalist rejim, Kurtuluş Savaşı'nda Batılı işgal kuvvetlerine karşı silahlı mücadele vermiş ve savaş sonrasında modernleşme reformlarıyla Türkiye'nin Batı içinde yer almasını öngörmüştür. Kemalist rejimin uy-

guladığı iktisat politikaları Türkiye'de kapitalist devlet ve toplumun kuruluşuna zemin hazırlamıştır. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu Kemalist rejimin liberal iktisat politikası arayışını, bu partinin üç buçuk ay sonra kapanışı da liberal iktisat politikasının uygulanmasının imkansızlığını göstermiştir. Bunu takiben, Kemalist rejim devletçi iktisat politikasına yönelmiştir. Korkut Boratav'ın tanımladığı gibi, 1931 yılında başlayan bu yöneliş, 1932 yılında Temmuz Kanunları'yla radikal bir form almakla birlikte, aynı yılın Eylül ayında Celal Bayar'ın İktisat Bakanı olarak atanması ve Haziran 1933'de Sümerbank'ın kurulmasıyla özel sektörün de tatmin edilmesinin ardından, CHP'nin dördüncü kongresinde (1935) ifade edilen biçimini almış ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar uygulanmıştır.

Kemalist rejim, zamandaş iki geçiş sürecinin ürünüdür: İmparatorluk'tan ulus-devlete geçiş ve kapitalizmin kuruluşu süreçleri. Kemalist rejim, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte, ortak sosyal ve siyasal geçmişe sahip asker-sivil bürokratik sınıfın kollektif bir şekilde iktidara yükseliş sürecini ifade etmektedir. Bu asker-sivil bürokratik sınıf, kendi sınıfsal çıkarını veya belirli bir sınıfın çıkarını temsilen iktidara gelmiş değildir, fakat kapitalist devletin kuruluşunda, geçiş dönemine özgü, kaynak ve gelir dağılımının yeniden oluştuğu bir dönemde iktidara gelerek, uyguladığı iktisat politikalarıyla Türkiye'de kapitalizmin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreç, aynı zamanda, bürokratik sınıfın sınıfsal hegemonyasını kaybetmesine yol açmıştır.

Kadro hareketi, Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dünyada ve Türkiye'de yaşanan geçiş ve yeniden inşa süreçleri karşısında, Türkiye'de bir grup aydının gelişme stratejisi arayışını ifade etmektedir. Bu arayış, Kadroculari ideolojik olarak kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü yol tartışmasına yöneltmiştir.

Kadrocular tartışmalarını uluslararası ve ulusal düzeye oturtmaya çalışmışlardır. Kadrocular, Birinci Dünya Savaşı

sonunda dünyada üç tür ülkenin ortaya çıktığının tesbitini yapmaktadırlar: kapitalist-emperyalist, sosyalist ve ulusal kurtuluş savaşı veren veya vermekte olanlar. Kadroculann ileriye yönelik tartışmaları oldukça iyimser bir varsayıma dayanmaktadır. Kadrocular, kapitalist-emperyalist güçler arasında giderek şiddetlenen rekabetin çatışmaya dönüşerek, bu sistemin çökeceğini öngörmekteydiler. Bu bağlamda Kadrocular, yirminci yüzyılın ulusal kurtuluş hareketleri çağı olduğunu ve bütün sömürgeler ve yarı sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarını kazanacaklarını da öngörmüşlerdir.

Açıktır ki, bu savların büyük çoğunluğu Lenin'in tartışmalarında mevcuttur. Ancak, Kadrocular bir önemli noktada Lenin'den ayrılmaktaydılar. Lenin'in uzun vadeli hedefi sosyalizmin kurulması iken, Kadrocular sosyalizmin gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerle sanayileşememiş ülkeler arasındaki niteliksel farklılıkları gideremeyeceği ve sanayileşmiş ülkelerdeki işçilerin kazanılmış haklarından feragat etmeyecekleri noktalarından hareketle, sosyalist modelin Türkiye için iyi bir alternatif olmadığı düşüncesindeydiler.

Avrupa'da sermaye birikiminin sömürgeler aracılığıyla gerçekleştiğini, Türkiye'de böyle bir oluşumun olmadığını vurgulayan Kadrocular, Avrupa'daki sermaye birikimi sürecine ideolojik olarak da karşı çıkmışlardır. Çünkü Avrupa'da gelişen kapitalizm Asya ve Afrika'yı sömürgeleştirerek, dünyada gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Aynı şekilde önemli gördükleri bir başka nokta, kapitalizmin burjuvazinin işçi sınıfını sömürmesine dayanan bir sistem olarak iki sınıf arasında çatışmalara yol açtığı, bu nedenle onun da iyi bir seçenek olmadığıdır.

Kadrocular, uluslararası düzeyde temel aldıkları bu yaklaşımı Türkiye özelinde de tartışmışlardır. Türkiye'de sermaye birikimi süreçinin cılız olduğu, kapitalist modeli uygulamanın mümkün olmadığı, uygulandığı durumda sömürüye yol açacağı ve işçi sınıfı ile burjuvazinin sınıf çatışmasına gireceği gibi savların yanısıra, Kadrocular, Türki-

ye'de kapitalizme özgü sınıfların henüz ortaya çıkmamasının kapitalist olmayan bir gelişme modeli uygulamak için iyi bir fırsat sağladığını düşünmüşlerdir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Kadrocuların Türkiye'de kapitalizm öncesi sınıfların olmadığını söylemedikleri, tam aksine bunların varlığını gösterip, tasfiye edilmeleri gerektiğini savunduklarıdır. Kadrocular için öncelikli sorun Türkiye'de kapitalist sınıfların ortaya çıkıp, karar alma süreçleri ve mekanizmalarında etkili olacak pozisyonlara gelmelerinin önlenmesidir.

Tarihsel materyalizmin ters çevrilmiş biçiminden hareket eden Kadrocular, altyapı-üstyapı ilişkisinde yukarıdan aşağı bir süreç içinde, devrimci siyasal bir önderliğin altyapıyı şekillendirebileceğini öne sürmüşlerdir. Daha açık bir ifade ile, *Kadro*, bir üstyapı kurumu olan devletin, bilinçli bir aydın kadro önderliğinde, ulusal ve sınıfsız bir altyapı oluşumunu gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür.

Bu siyasi ve ideolojik varsayımlar ve düşüncelerden hareket eden Kadrocular, kendi kendilerini Türk devrimine ideoloji ve gelişme stratejisi üretmekle yükümlü görmüşlerdir. Tarihsel gerçekleri biraz da abartarak, Türk devrimini ulusal kurtuluş hareketlerinin ilki olarak sunan Kadrocular, devrimi uluslararası bağlamda da öncü olabilecek bir olay olarak görmüşlerdir. Fakat, Kadrocular yine de ihtiyatlıdırlar: Türk devriminin öncü bir hareket olabilmesi Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığını kazanması, ciddi bir gelişme stratejisi geliştirmesi ve uygulanmasına bağlı olduğunu belirtmiş, aksi halde devrimin akim kalacağı uyarısında bulunmuşlardır.

Kadro hareketinin tanımladığı ve savunduğu gelişme stratejisinin ana hatları şunlardır: Sanayi devletin kontrolünde bulunmalı, korumacı dış ticaret politikası güdülmeli ve iyi tanımlanmış, planlanmış bir toprak reformu gerçekleştirilmelidir. Bunların içinde en orijinal olanı toprak reformu önerisidir. 1930'lu yıllarda tasarımı yapılan ve ilkeleri belirlenen tek toprak reformu önerisi Kadroculların hazırladığı öneridir, zira Kemalist rejimin tasarı haline getirdiği herhan-

gi bir toprak reformuna şu ana kadar rastlanmamıştır. Toprak reformu dışındaki önerileri yeni olmaktan çok, Kemalist rejimin uyguladığı iktisat politikasını destekler niteliktedir, ancak unutulmamalıdır ki, Kadrocular ideolojik boyutu ön plana çıkartarak daha radikal hale getirmiştir. Kemalist gelişme stratejisinde burjuvaziye karşı ideolojik anlamda bir karşı çıkış yok iken, Kadrocuların önerilerinde burjuvaziye karşı doğrudan bir cephe alış söz konusudur. Kemalist rejim burjuva girişimciler yaratmaya çalışır ve bunların karar alma mekanizmalarında yeralmasına ne ideolojik anlamda ne de fiiliyatta itiraz etmezken, Kadrocular, özel sektörün karar alma süreçleri ve mekanizmalarının dışında tutulmaları gerektiğini savunmaktaydılar. Kadrocular özel sektörün varlığına veya girişimciliğine karşı değillerdi, fakat öncelikle kendi çıkarını ön planda tutacağı varsayımından hareketle özel sektörün karar alma mekanizmalarında önemli pozisyonlara gelmesinin engellenmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Sanayileşmenin devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan *Kadro*, özel sektörün Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na katılımının asgari düzeyde tutulması gerektiğini ileri sürmüş, aksi halde özel sektörün iktisadi gücünün siyasallaşabileceği ve siyasi karar alma konusunda etkin duruma gelebileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bütün bunlar, Kadrocularda ideolojik boyutun öncelikli olduğunu göstermektedir.

Kadrocuların ideolojik nitelikteki öneri ve uyarılarının Kemalist rejim üzerinde ve hatta aynı kategoriye yerleştirilmeye çalışılan İnönü grubu üzerinde ciddi bir etkisinin olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. İnönü grubu ideolojik olmaktan çok pragmatik gerekçelerden hareket etmiştir. Kemalist rejim, burjuvazinin güçlenmesine ideolojik anlamda karşı çıkmamış, aksine devlet eliyle burjuva girişimci yaratılmasına gayret etmiştir. Bu bağlamda Kemalistler ile Kadrocular arasında ciddi bir ideolojik ayrım vardı.

Kadrocular iktisadi konularda bir dizi tesbit yapmışlar-

dır. İlk olarak, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'nin sanayileşmesi için iyi bir fırsat yarattığını ileri sürmüşlerdir. İlk sayısından son sayısına kadar, *Kadro* yazarları ısrarla Dünya İktisadi Buhranı'nın devam edeceğini ileri sürerek, Türkiye'nin bu buhrana karşı önlem almakla yetinmemesi, bu buhranın sunduğu imkanlardan da yararlanarak uzun vadeli iktisat politikaları üretmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. İkincisi, Kadrocular Dünya İktisadi Buhranı'nın sanayileşme üzerinde ciddi etkilerde bulunacağını tahmin etmişlerdir. Azgelişmiş ve sömürge durumundaki ülkelerin Dünya Buhranı'nın sunduğu imkanlardan yararlanarak sanayileşme süreçlerinde ciddi ilerlemeler kaydedebileceği ve gelişmiş ülkelerin de daha ileri bir sanayi evresine atlayacağı tahmininde bulunmuşlardır.

Bu tesbitlerden yola çıkan *Kadro* yazarları sanayileşme konusunda bir program sunmaya çalışmışlardır. Sanayileşme konusunda Sovyetler Birliği deneyimini yakından takip eden *Kadro* yazarları Sovyet deneyiminde birbirini takip eden NEP ve merkezi planlı sanayileşme süreçlerini ayrıntılı biçimde inceleyerek, Kemalist yönetimi, köylüyü yanına çekecek toprak reformu yapmaya teşvik etmiş ve planlı sanayileşmenin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Planlı sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan sermayenin nasıl sağlanacağı konusunda kimi pratik önerilerde de bulunmuşlardır. Bu öneriler arasında en önemlileri çeşitli mali ve para politikalarıdır ki, *Kadro* bu önerilerini 'kapitalist olmayan' sermaye birikimi süreçleri olarak tanımlamaktadır. *Kadro*'ya göre devlet, bütün kaynakları harekete geçirmeli, sahip olduğu iktisadi yatırımlardan elde edilen artı değeri özel sektöre teşvik kredisi olarak dağıtmayıp, elinde tutmalı, özel sektörün elde ettiği kârların önemli bir bölümünü vergilendirerek elde edeceği toplam kaynakla devlete ait sanayi yatırımlarını finanse etmelidir. *Kadro* bütün bu süreçleri 'kapitalist olmayan gelişme modeli' olarak tanımlamaktadır. Bu önerileri 'kapitalist olmayan geliş-

me modeli' olarak sunmakla birlikte, aslında bu tanımlamanın bir yanılsama olduğu açıktır. Kadrocular Marksist söylemlerden etkilenmekle birlikte bu noktada Marksist analizlerden ayrılmaktadırlar. *Kadro*, devlet eliyle gerçekleştirilecek sermaye birikimine kapitalist olmayan nitelemesi yapmaktadır. *Kadro*'nun önerisinde temel sorun artı değerin nasıl oluştuğu, kim tarafından oluşturulduğu üzerine değil, fakat artı değerin kim tarafından toparlanacağı ve toparlanan artı değerin kim tarafından kaynak olarak nasıl dağıtılması gerektiği üzerinedir ve bu nedenle de kendi söyleminin aksine, *Kadro*'nun önerileri kapitalizm içinde farklı bir gelişme stratejisidir. Diğer bir ifade ile, *Kadro*'nun önerisi, Kemalistlerin uyguladığı devlet eliyle burjuvazi oluşturulması stratejisi yerine, devletin burjuvazinin işlevini yerine getirmesidir. Devletin artı değere doğrudan el koyması anlayışına dayanan önerinin sosyalizm ve kapitalizme alternatif üçüncü bir yol olmaktan çok, kapitalizm içinde farklı bir gelişme stratejisi önerisi olduğu açıktır.

Kadro'nun önerileri bir bütün olarak ele alındığında açıkça görülmektedir ki, Avrupa'da yaşanan kapitalist süreçlerin Türkiye'de gerçekleşmesi kısa sürede mümkün değildir. Bu dönemde Türkiye'de sosyalist bir gelişme modelini savunacak siyasi bir irade olmadığı gibi, sosyalist bir gelişme modeli uygulamanın zemini de mevcut değildir. Bu ortamda, Avrupa'da yaşanan kapitalist süreçlere ideolojik olarak da karşı çıkan *Kadro*, kapitalist olmayan bir gelişme modeli arayışı içinde olmuştur. Ancak, *Kadro*'nun bu konuda başarılı olduğunu söylemek daha önce de vurgulandığı gibi, mümkün değildir.

Kadro'nun kapitalizm karşıtı söylemleri Türkiye'de sosyalist modeller üzerine tartışma yapmanın oldukça güç olduğu bir ortamla birleşince, *Kadro*'nun üçüncü yol arayışı tarihsel çerçeveye oturmaktadır. Bu ortamda, *Kadro* devlete olağanüstü bir sorumluluk ve işlev yüklemiştir. Devleti toplumun üzerinde soyut bir noktaya yükseltip, devletin sınıf-

sal çıkarların temsil edildiği bir aygıt olmaktan çıkarılması gerektiği düşüncesinden hareket etmiştir. Önemli bir yanlış algılamaya meydan vermemek için altının çizilmesi gereken nokta şudur: *Kadro*, devleti sınıflararası uzlaşma yaratacak bir aygıt olarak görmemektedir. Bu bağlamda *Kadro*'nun tartışmaları korporatizmle örtüşmemektedir, çünkü korporatizmde sınıfsal çıkarların uzlaştırılması esastır. Halbuki, *Kadro*'nun tartışmasına esas olan, kapitalist sınıfın hem iktisadi hem de siyasi anlamda gelişmesinin önlenmesi ve dolayısıyla Türk toplumunda kapitalizme özgü sınıfsal çatışmaların yaşanabileceği zeminin ortadan kaldırılmasıdır. Bu nedenle, *Kadro* hareketini korporatizm bağlamında ele almak mümkün değildir.

Kadro'nun ileri sürdüğü temel konulardan bir tanesi de devletin kim tarafından yönlendirileceği sorunsalıdır. *Kadro*' ya göre devlet bilinçli, aydınlardan oluşan bir 'kadro' tarafından yönlendirilmelidir. Devletin bilinçli aydın bir 'kadro' tarafından yönlendirilmesi durumunda kapitalist sınıfın ortaya çıkmasının engelleneceğini varsayan *Kadro*, daha ileri giderek, böyle bir devletin Türkiye'de sınıfsız bir toplum yaratabileceğini de ileri sürmüştür. Marksist analizlerden etkilenmesine rağmen, ondan ayrılan önemli bir konu *Kadro*' nun devlet analizidir. *Kadro*, devleti toplumun üzerinde soyut bir noktaya yerleştirirken, devletin sınıflardan bağımsız politika üretebilceği varsayımında bulunmuştur. Bu nedenle, *Kadro*'nun temel açmazlarından en önemlisi, 1930'lu yıllar Türkiye'sine ilişkin yaptığı devlet analizidir. Bu dönemde, devleti sınıfların etkisinden bağımsız, toplumun üzerinde soyut bir yere oturtarak, devletin özerk olduğu, hiç değilse kısmi bir özerkliği olduğu noktasından hareket eden *Kadro*, devleti burjuvazinin etkisinden kurtarmaya yönelik önerdiği iktisat politikaları ile şimşekleri üzerine çekip, bu dönem Türk burjuvazisinin negatif propagandasına maruz kalmış ve sonuçta dergi kapanmıştır.

Kadro ile Kemalist yönetim arasındaki ilişki de önemli-

dir. Kemalist yönetim *Kadro* dergisinin yayınlanmasını önce desteklemiş sonra da desteğini çekmiştir. Bu sürece açıklık getirecek yazılı belgelerin adeta yok denecek kadar az olması bu ilişki biçimini açıklayacak net, doğruluğu kanıtlanabilir analiz yapmayı güçleştirmektedir. Buna rağmen, bu konu üzerinde düşünmenin anlamlı olduğu kanısındayım.

Kadro dergisinin yayın hayatına başladığı tarihin Kemalist yönetimin devletçi gelişme stratejisine net olarak yöneldiği, fakat bu stratejinin henüz içini doldurmadığı bir döneme denk gelmesi oldukça manidardır. Devletçi iktisat politikalarının neleri içereceğinin henüz belirginleşmediği bir ortamda devletçi gelişme stratejisini savunan bir grup gönüllü aydının olması, potansiyel olarak Kemalist yönetimin liderlerini *Kadro* dergisinin yayınlanmasına destek vermeye sevk etmiş olmalıdır. Diğer muhtemel nedenlerden bir tanesi de, ikinci bölümde belirtildiği üzere, Kemalist yönetimin *Kadro* dergisini 'liberal' kanadın eleştirilerine karşı kalkan olarak kullanma isteğidir.

Bunlara ek olarak, spekülatif olmak kaydıyla, kimi siyasi hesapların yapılmış olması da düşünülebilir. Devletçi politikalara geçişe karar verdikten sonra, Atatürk İnönü'yü daha radikal biriyle veya İnönü hükümeti içinde bulunan bürokratlardan bir kısmını daha radikal olan gruplarla ikame etmeyi planlamış olabilir. Elbette, bunların hepsi spekülatif olmaktan öteye gitmemektedir. Bu tür siyasi hesaplar düşünülmüşse dahi, son analizde bu hesapların hiçbirisi uygulamaya koyulmamıştır. Eylül 1932'de Celal Bayar'ın İktisat Bakanı olarak atanması Atatürk'ün radikalleri desteklemek eğiliminde olmadığını göstermiştir.

Kadro yazarlarının, düşünsel anlamda, özellikle rejimin ideolojisi ve gelişme stratejisinin şekillenmesi sürecinde Kemalist rejim üzerinde etkili olmaya çalıştıkları açıktır, fakat bunun ötesinde Kadrocuların bir siyasi talebi olup olmadığı konusunda bu kitapta herhangi bir kanıt göstermek ne yazık ki mümkün olamamıştır. Yine spekülatif olmak kaydıyla,

tahmin yürütmek de mümkündür. Başlangıçta *Kadro* yazarları ve özellikle Aydemir kendisine, belki de yalnızca bir beklenti olarak, siyasi-bürokratik bir rol biçmiş olabilir. Siyasi hesap yapılmışsa dahi bunun gerçekleşmesi mümkün olmamıştır, çünkü baştan itibaren CHP'nin önemli bürokratları Aydemir'e parti konusunda yorum yapmaması gerektiğini net olarak bildirmişlerdir. *Kadro* kendisine siyasi rol biçmekten zorunlu olarak kaçınmak durumunda kalmış ve bunu delmek için herhangi bir manipülasyona girişmemiştir. *Kadro*'nun, Kemalistlerin radikal kanadını temsil etmek gibi bir hesabı var idiyse, bu umut 1932 yılı sonundan itibaren Atatürk'ün Celal Bayar temsilciliğinde İş Bankası grubunu desteklemesi ile ortadan kalkmıştır.

1933 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün *Kadro* dergisinde bir makale yayınlaması *Kadro* ile İnönü arasında bir yakınlaşma olduğuna işaret etmekle birlikte, bunun hem *Kadro* hem de İnönü'nün siyasi anlamda giderek zayıfladıkları döneme rastlaması itibarıyla, bu ilişkinin *Kadro*'ya ciddi bir destek sağladığını ileri sürmek mümkün değildir. Aksine, İnönü'nün *Kadro*'da bir makale yayınlaması ve bu makalenin devletçilik özelinde yazılmış olması CHP içindeki İş Bankası grubunun *Kadro*'ya karşı daha şiddetli olumsuz propaganda yapmasına yol açmıştır. Siirt Milletvekili ve İş Bankası Genel Müdürü Mahmut Soydan'ın *Kadro* dergisini Komintern'in propogandasını yapmakla suçlayarak, *Kadro*'ya karşı tavır alması bu döneme rastlamaktadır. Ayrıca, *Kadro* ile İnönü arasındaki ideolojik olarak ve iktisat politikası önerileri bakımlarından varolan ciddi farklılıklar, *Kadro* ile İnönü'nün aynı düzlemde değerlendirilmesini engellemektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki, *Kadro* yazarları baştan ne tür siyasi veya bürokratik hesap yapmış olursa olsunlar, son analizde hesaplarını hayata geçirmek imkanı bulamamışlardır.

Gelelim *Kadro*'nun savunduğu düşüncelerin ne ölçüde Kemalist liderler üzerinde etkili olduğu sorusuna. *Kadro*'nun

Kemalist liderler üzerinde düşünsel alanda veya uygulamada ciddi etkisi olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. İlk olarak, *Kadro*'nun savunduğu ideolojik yaklaşım, anti-kapitalizm, sınıfsız toplum ve kaynak ve gelir dağılımı üzerine yaptığı tartışmalar, Kemalist liderler için öncelikli sorunsallardan değildi ve Kemalistler kapitalist devletin inşasını gerçekleştirmişlerdir. *Kadro*'nun sıkça dile getirdiği anti-emperyalist söylemler, Kemalistlerin de savunduğu söylemlerdi, fakat *Kadro*'nun aksine, Kemalistler ideolojik öğeyi geri planda tutarak, pragmatik kaygılarla hareket etmekteydiler. İnönü'nün dile getirdiği özel sektöre karşı güvensizlik belirtilerinin temelinde yatan neden ideolojik değil pragmatikti, zira İnönü devletçiliği savunurken salt özel sektörün güçsüzlüğünden hareket etmekteydi. Halbuki *Kadro*, özel sektörün kendi çıkarını ön planda tutacağı tesbitinden hareket ederek, konunun ideolojik boyutuna vurgu yapmaktaydı. Hatırda tutulması gereken bir başka nokta, *Kadro*'nun önerdiği iktisat politikalarının özünde Kemalist yönetimin uyguladığı iktisat politikalarını destekler, fakat daha radikal nitelikte oluşudur. Öte yandan, *Kadro*'nun önerdiği mali politikaların hayata geçirilmemiş olması, *Kadro*'nun Kemalist liderler üzerinde ciddi bir etki yapmadığını göstermektedir. *Kadro* yazarlarının etkili olduğu en belirgin konu teknik bilgi alanında olmuştur. *Kadro* yazarları, Sovyetler Birliği'nde uygulamaya koyulan merkezi planlı sanayileşme deneyimini Kemalistlere aktararak yönetime teknik anlamda bir destek sağlamışlardır. *Kadro*'nun Kemalist liderler üzerinde özellikle etkili olmaya özen gösterdiği konu toprak reformu meselesidir, ancak, *Kadro* bu konuda Kemalist liderleri harekete geçirmekte başarılı olamamıştır.

Kadro'nun diğer bürokrat-aydınlarla yaptığı tartışmalardan yola çıkarak, 1930'lu yıllarda Türk aydınlarının gelişme stratejisi üzerine yaptıkları kimi genellemeleri tesbit etmek anlamlı olacaktır. *Kadro*, dönemin aydınlarından Ahmet Ağaoğlu ve Ahmet Hamdi Başar ile ciddi düzeyde oldukça

kaliteli tartışmalar yapmıştır. Bunlar arasında yapılan tartışmalar konu ve öneriler bakımından yalnızca Türkiye ile de sınırlı değildir ve gelişme literatürüne önemli katkılarda bulunacak niteliğe sahiptir. Haldun Gülalp ve Ayşe Trak (Buğra)'nın haklı olarak dile getirdikleri gibi, 1930'lu yıllarda Türkiye'de aydınlar arasında yapılan tartışmalar, 1960'lı yıllarda Bağımlılık Okulu çerçevesinde gündeme gelmiştir. Bu nedenle, 1930'lu yıllarda Türkiye'de yapılan tartışmalar gelişme literatürü açısından son derece önemlidir.

1930'lu yıllarda tartışmalara damgasını vuran *Kadro*, Ağaoğlu ve Başar'ın çıkış noktaları ortaktır. Üçü de iktisadi kalkınmaya ivme kazandıracak nitelikte sermaye birikiminin Türkiye'de yeterince mevcut olmadığı noktasında birleşmektedirler. Kurtuluş Savaşı sonunda yeniden yapılanma dönemine giren Türkiye'de, aydınlar, Dünya İktisadi Buhranı'ndan önce iktisadi kalkınma yönünde bir arayışa girmişlerdi, ancak 1929 Dünya İktisadi Buhranı'nın bu aydınların arayışlarına ivme kazandırdığı açıktır. Bu aydınlar arasında yalnızca *Kadro* grubu Dünya Buhranı'ndan olumlu sonuçlar da çıkacağını ummuş ve yine yalnız *Kadro* ayrıntılı bir toprak reformu önerisinde bulunmuştur. Her üç yönelim de, Türkiye ekonomisinin kendi kendine ivme kazanabileceği bir yapıya dönüşmesini sağlayacak, sanayileşmiş, ulusal bir ekonominin oluşturulması arayışı içindeydi. Üç görüş de, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini belirtmekteydi, fakat müdahalenin hangi alanlarda ve ne ölçüde yapılması gerektiği konularında farklı yaklaşımlar sunmaktaydı. Üçü de kendisini devletçi olarak tanımlamaktaydı, ancak devletçilik anlayışlarında vurgular farklı alanlarda yoğunlaşmıştı.

Ağaoğlu'nun devletçilik anlayışına göre, güçsüz olan özel sektör, devlet tarafından teşviklerle, kredilerle desteklenmelidir. Devlet tarafından desteklenen özel sektörün, bir süre sonra kendi kendine ivme kazanacak noktaya geleceği umulmaktaydı, zira liberal ekonominin kendi kendisini dü-

zenlemeye muktedir olduğuna inanmaktaydı. O dönem Türkiye'sinde, liberal kapitalizmi açıktan ve doğrudan savunan yalnızca Ağaoğlu'dur. Başar ise kapitalizme ideolojik olarak karşı olmadığını açıkça belirtmekte, fakat kapitalizmin Türkiye'de tarihsel olarak gelişmediği noktasından hareketle Dünya iktisadi Buhranı karşısında devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği kanısındadır.

Ağaoğlu planlı iktisadi kalkınma görüşüne uzak dururken, *Kadro* ve Başar planlı ekonomiyi şevkle savunmuş, planlı ekonomi ile iktisadi buhranların olumsuz etkilerinden kaçınılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Başar'ı bu açıdan Kadrocular dan ayıran, Türkiye'de ağır sanayinin kurulması tartışmasına sıcak bakmamasıdır.

Devletin ekonomiye müdahalesi konusunda Ağaoğlu, müdahalenin asgari düzeyde olmasını savunmakla birlikte, asgari müdahalenin sınırlarının ne olduğunu belirtmemektedir. Ağaoğlu'nun aksine, Kadrocular devletin ekonomiye bütünüyle müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Her iki görüşü de eleştiren Başar, devletin iktisadi gücü kuruluşlara dağıtması gerektiğini ileri sürmüş ve uzun dönemde devletin iktisadi alandan tamamen çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Son olarak, Ağaoğlu, Türkiye'nin Batılı ülkelerde uygulanan yolu takip etmesi gerektiğini savunurken, Başar ideolojik olarak karşı olmamakla birlikte Batılı ülkelerde uygulanan kapitalizmin Türkiye'de uygulanmasının mümkün olmadığını ileri sürmüş, Kadrocular ise kapitalizme ideolojik olarak karşı olduklarını vurgulamışlardır.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde açıkça görülmektedir ki Kadrocular ulusçu sol bir söylem geliştirmişlerdir. Kadroculaın sol bir kategoriye koyulmasını gerekli kılan nedenler, ideolojik olarak kapitalizme karşı bir tavır sergilemeleri, sömürüye karşı çıkışları, anti-emperyalist söylemlere sahip çıkmaları ve kaynak ve gelir dağılımı konusunda yaptıkları analizlerdir. Bütün bu tartışmalar solun öncelikli tartışmaları arasındadır. Fakat altı çizilmelidir ki, *Kadro*, analiz-

lerinde dönemin Marksist analizlerinden ayrılmıştır. *Kadro*'nun ulusçu niteliği, sol söylemleri evrensel boyuttan Türkiye özeline indirgemesi ve daha önemlisi, çözüm önerilerinde ulusu sınıflar üstü bir noktaya çekmeye çalışması, imtiyazsız, sınıfsız bir toplumun ana nüvesinin ulus olduğunu ileri sürmesindendir. Hiç bir zaman ırkçı bir eğilim içinde olmadıkları gibi, Kadrocular, ulusçuluğun ırkçılık boyutuna şiddetle karşı çıkarak, ulusçuluğu ulusal kurtuluş hareketleri ile özdeşleştirmeye çalışmışlardır. Kadrocuların söylemlerinde diğer bir ana tema otoriteryanizmdir. Solun kalkınmacı söylemleri ile ulusçuluğu uzlaştırmaya çalışan *Kadro* hareketi, demokratikleşme konusunda ciddi bir söylem geliştirmemiştir. *Kadro*, otoriteryan ulusçu sol bir eğilimi temsil etmiştir. *Kadro* düşünsel anlamda eklektiktir. Türkiye aydın tarihinde kendisinden sonraki ulusçu sol akımlar üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Türkiye'de daha sonraki yıllarda dile getirilen ulusçu sol söylemler aslında *Kadro*'da tartışılan konuların yeniden üretilmesidir ve devrimin akim kaldığı noktasından hareket etmektedirler.

Kadro'nun temel açmazlarından bir tanesini oluşturan devlet analizi, *Kadro* sonrasında ortaya çıkan ulusçu sol söylemlerde yeniden üretilmiştir. Devlete siyasi ve iktisadi özerklik atfetmenin gerisinde yatan neden, devletin başında bulunan Kemalist liderlerin Kurtuluş Savaşı önderleri oluşuyla ilgilidir. Kurtuluş mücadelesi veren asker-sivil bürokratik sınıfın, toplumda bulunan sınıflar ve çıkar gruplarının etkisi altında kalmadan karar alabileceği varsayımından hareket eden ulusçu sol akımlar asker-sivil bürokratik sınıfa ahlaki bir sorumluluk yüklemişlerdir. *Kadro* ve genel anlamda ulusçu sol akımlar, Kemalist devlet içindeki ayrışmayı ya önemsememiş ya da kendi çıkarsamalarıyla örtüşmediği için Kemalist devletin kapitalizmi kurduğu ve bu devletin de sınıfsal çıkarlardan etkilendiği gerçeğiyle yüzleşmekten kaçınmıştır.

Kadro hareketinin mimarı olan Şevket Süreyya Ayde-

mir'in sonraki yıllarda yazdığı küçük notlar kimi zaman yaşadığı nostaljinin de ip uçlarını vermektedir. Bu bakımdan, Mete Tunçay'ın 2 Nisan 1976'da *Milliyet Sanat*'ta aktardığı, Aydemir'in, *Suyu Arayan Adam* adlı kitabını Moskova'dan arkadaşı olan Vala Nurettin'e armağan ederken, kitabın içine 'Galiba suyun bulunması, yolun yitirilmesi pahasına oldu' notunu düşmesi anlamlıdır.

EK

Kadro Dergisi Yazarlarının Kısa Özgeçmişleri

Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976)

Edirne'de, topraksız köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Aydemir, öğretmenlik eğitimi gördü. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde savaştı, 1919-1921 yılları arasında Azerbaycan'ın Nuha kasabasında öğretmenlik yaptı. Bu dönemde Turancı düşüncelerinden vazgeçerek, sosyalist akımlarla ilgilenmeye başladı. Bolşeviklerin düzenlediği 1920 Bakü Kongresi'ne, Nuha kasabası öğretmenlerini temsilen katıldı ve ardından Komünist Parti'ye katıldı. 1921 yılı sonunda Moskova'ya giderek Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) yüksek öğrenim gördü. Bu dönemde üniversitenin öğrenci temsilcisi olarak Komintern toplantılarına katıldı ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)

ile temas kurdu. 1923 yılı sonunda eğitimini tamamlayarak İstanbul'a dönen Aydemir, TİÇSF'de etkin bir rol aldı ve *Aydınlık* dergisine yazılarıyla katkıda bulundu. 1925 yılında TİÇSF içinde ayrışma yaşanınca, Mayıs 1925'de diğer TİÇSF üyeleri gibi Aydemir de tutuklanarak mahkûm edildi.

1926 yılı Ekim ayında infaz yasasındaki bir değişiklikten faydalanarak serbest kalan Aydemir, 1927 yılında yeniden tutuklandı, fakat kısa bir süre sonra tekrar serbest bırakıldı. 1927 yılında TİÇSF ile organik bağlarını koparan Aydemir, sosyalist düşüncelerini sorgulayarak 'Milli Kurtuluş Hareketi' tartışmasının öncülüğünü yaptı. Hapisten çıktıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda eğitim konularıyla ilgilenen Aydemir, Ankara Ticaret Lisesi müdürlüğü görevinde bulundu. 1929 Yılında Türk Ocakları'nda ideolojik konularda görüşlerini bildiren konuşmalar yaptı. Bu konuşmaların metinlerini *İnkılap ve Kadro* adlı bir raporda toplayan Aydemir, böylece, 'Milli Kurtuluş Hareketi' tartışmalarını başlatmış oldu. Zamanın ileri gelenlerine bu raporun birer nüshasını göndererek, bir anlamda Kemalist yönetimin tepkisini de ölçtü. 1932 başından 1934 yılı sonuna kadar Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile birlikte *Kadro* dergisini yayınladı.

1929'dan 1937 yılı sonuna kadar Ankara Ticaret Lisesi'nde müdürlük yapan Aydemir, aynı zamanda Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin faaliyetlerine de katkıda bulundu. 1937-1939 arası yıllarda önce, Ankara İktisat Müdürü sonra İktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti Başkanı olarak görev yaptı. 1946 yılında Aydemir, Tökin ile birlikte savaş sonrası dönem için bir sanayi planı raporu hazırladı ki, bu rapor "Kadrocu Plan" olarak hatırlanacak, fakat hiç bir zaman uygulamaya geçirilmeyecektir. 1947'den 1951 yılına kadar Ulaştırma Genel Müdürlüğü'nde müfettiş olarak görev yapan Aydemir, Demokrat Parti'nin zorlaması ile emekliye ayrıldı.

Emeklilik döneminde günlük gazetelere yazmaya devam eden Aydemir, 1959 yılında kendi özgeçmişini anlatan *Suyu Arayan Adam* adlı kitabını yayınladı. 1961 yılından itibaren birçok alanda Kadrocu tartışmaları yansıtan *Yön* dergisine yazıları ile katkıda bulundu. Aydemir 1976 yılında öldü.

Aydemir'in yayınladığı başlıca eserleri şunlardır: Sadrettin Celal Antel ile birlikte yayınladığı "Lenin ve Leninizm", (*Aydınlık*, 20, 1924); Türkiye'nin iktisadi yapısının Avrupa ve Balkanlarla karşılaştırmasının yapıldığı *Cihan İktisadiyatında Türkiye* (1931); Türk devrimi üzerine yaptığı tartışmaları içeren *İnkılap ve Kadro* (1932); iktisadi kalkınmada köy öğretmenlerinin rolü hakkındaki *İktisat Mücadelesinde Köy Muallimi* (1933); basitleştirilmiş iktisat bilgilerini içeren ders kitabı *Halk İçin İktisat Bilgisi* (1938); orta öğretim için ders kitabı *Türkiye Ekonomisi* (1940); kendi özgeçmişini anlattığı *Suyu Arayan Adam* (1959); Atatürk'ün hayatını anlatan *Tek Adam*, (3 Cilt, 1963-1965); bir roman denemesi *Toprak Uyanırsa* (1963); İsmet İnönü'nün hayatını anlattığı *İkinci Adam*, (2 Cilt, 1966-68); Adnan Menders'in hayatını ve Demokrat Parti'yi anlatan *Menderes'in Dramı*, (1969); Enver Paşa'nın hayatını anlatan *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, (3 Cilt, 1970-1972); *İhtilalin Mantığı* (1973); roman *Kahramanlar Doğmalıydı* (1974); KUTV'den arkadaşları Rus Pavel ve Çinli Liu Shao-chi ile özel yazışmalarını ve hatıralarını içeren *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları* (1979).

İsmail Hüsrev Tökin (1902-1994)

Orta sınıf bir ailenin oğlu olan Tökin, İstanbul'daki Avusturya Lisesi'nden mezun oldu. 1922 yılı yazında Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçiliği'nin verdiği burs ile Moskova'da yüksek öğrenim görmeye gitti ve Aydemir, Vala Nurettin ve Nazım Hikmet ile birlikte KUTV'da öğrenim gördü. KUTV'yi takiben ayrıca, 1926 yılına kadar da Moskova Üniversite-

si'nde iktisat öğrenimi gördü.

Kendisi kabul etmemekle birlikte, Halk İştirakiyun Fırkası ile ilişki içinde olduğu ileri sürülmektedir. Tökin bu fırkanın temsilcisi olarak Komintern'in dördüncü kongresine katılmış ve sonra da muhtemelen TİÇSF ile temas içine girmiştir.

1926 yılında Türkiye'ye dönen Tökin önce bir Alman şirketinde, 1927 yılından itibaren Demiryolları Genel Müdürlüğü'nde, 1929 yılından itibaren de Ziraat Bankası krediler bölümünde görev aldı. 1929'dan itibaren, aynı zamanda Ş. S. Aydemir'in müdürü olduğu Ankara Ticaret Lisesi'nde dersler verdi. 1933-1939 yılları arasında Sümerbank'ta çalıştı. 1939-1941 yılları arasında Gazi Eğitim Estititüsü ve Ticaret Lisesi'nde dersler veren Tökin, 1941-1942 yıllarında Ticaret Bakanlığı'nda görev aldı. 1942-1950 yılları arasında görev yaptığı İktisat Bakanlığı'nda, Aydemir ile birlikte, uygulamaya konulmayan, 1946 Sanayi Planını hazırladı.

Bu arada Tökin, *Doğuş* (1944-1946) ve *Sohbet* (1950) dergilerine yazılarıyla katkıda bulundu. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte, Tökin İktisat Bakanlığı'ndaki görevinden uzaklaştırılarak, Demiryolları Genel Müdürlüğü'nde bir göreve atandı. 1953 Yılına kadar kaldığı bu görevden istifa ederek, İstanbul'a taşınan Tökin, Yapı Kredi Bankası'nda 1963 yılına kadar müşavir olarak çalıştı. 1963-1973 yılları arasında İstanbul Ticaret Odası'nda genel sekreterlik yapan Tökin, 1973'de emekli oldu. Tökin 1994 yılında öldü.

Tökin'in başlıca eserleri şunlardır: Türkiye'nin kırsal alanındaki sosyal ve iktisadi yapısını irdelediği *Türkiye Köy İktisadiyatı* (1934); orta öğretim ders kitabı olarak hazırladığı *Ekonomik Coğrafya*, (1940) ve Türkiye'nin iktisadi ve sanayi istatistiklerini içeren *İktisadi ve İçtimai Türkiye: Rakamlarla Türkiye'de Sanayi* (1946).

Vedat Nedim Tör (1897-1985)

Osmanlı döneminde Genel Kurmay başkanlığı birinci sekreteri Edip Bey'in oğlu olan Tör, 1916 yılında İstanbul'da Galatasaray Lisesinden mezun olduktan sonra Berlin Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1922 yılında Berlin Üniversitesi'nde İktisat alanında doktora yaptı. Almanya'da öğrenci iken sol grup içinde bulunan Tör, Komintern'in Moskova'daki dördüncü kongresine (1922) TİÇSF'yi temsilen katıldı. 1922 yılı sonunda Türkiye'ye dönen Tör, *Aydınlık* dergisine yazılarıyla katkıda bulundu. 1925 yılında Aydemir ve diğer TİÇSF mensuplarıyla birlikte tutuklandı ve mahkûm oldu.

1926 yılında serbest kalan Tör, 1927 yılında tekrar tutuklandı. TİÇSF Genel Sekreteri Şefik Hüsnü Deymer, 1925 yılı tutuklamalarında yurt dışına çıkmayı tercih ettiği için, Fırka'nın sekreterlik görevini Tör'e bırakmıştı. 1927'de ikinci kez tutuklandığında TİÇSF'nın dökümanlarını polise teslim eden ve kısa süre sonra serbest kalan Tör, hem sosyalist düşüncelerinden vazgeçmiş, hem de TİÇSF ile organik bağlarını koparmıştır.

Tör, 1929-1933 yılları arasında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti başkan yardımcısı, 1933-1938 yılları arasında da basın yayın müdürü olarak görev yapmıştır. 1930'lu yıllarda Tör, Fransızca olarak yayınlanan ve Türkiye'yi dışarda tanıtmayı amaçlayan *Turquie Kémaliste* dergisini yayımlamıştır. 1938-1944 arası yıllarda Ankara Radyosu ve Turizm müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Tör 1943-1945 yılları arasında *Hep Bu Topraktan* adlı dergiyi yayınlamıştır. 1944 yılında Yapı Kredi Bankası'nda kültür işleri danışmanı olarak çalışmaya başlayan Tör, 1970 yılına kadar burada çalışmıştır. 1970 yılından itibaren Akbank'ın kültür danışmanlığı görevini üstlenen Tör 1985 yılında ölmüştür. 1940'lı yıllardan 1985 yılına kadar ilgisini sanat ve kültürel alanda yoğunlaştıran Tör, çocuklar için dergiler de yayınlamıştır.

Tör'ün başlıca eserleri şunlardır: kendi özgeçmişini ve hatırladıklarını yazdığı *Yıllar Böyle Geçti, Anılar* (1976); Kemalizm üzerine yazdığı makalelerden oluşan *Kemalizmin Dramı*, (1983). Ayrıca, gazete ve dergilerde yayınlanan çok sayıda makalesi vardır.

Burhan Asaf Belge (1899-1967)

Osmanlı Mutasarrıfı bir ailenin çocuğu olan Belge, ilkokul eğitimini Beyrut'ta, liseyi ise İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra yüksek öğrenim için Almanya'ya gitmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin'de inşaat mühendisliği eğitimi alan Belge, 1922 yılında mezun olduktan sonra 1924 yılına kadar Anadolu Haber Ajansı'nın Bükreş temsilcisi olarak gazetecilik yapmıştır. Belge de Almanya'daki öğrencilik yıllarında sol gruplar içinde yer almıştır.

1925 yılında, hem *Aydınlık* dergisine yazılarıyla katkıda bulunmuş hem de TİÇSF'ye katılmıştır. Aydemir ve Tör gibi Belge de, Mayıs 1925'de mahkum olmuş ve Ekim 1926'da serbest kalmıştır. Bu tarihten itibaren sosyalist düşüncelerinden vazgeçen Belge TİÇSF ile olan bağını da koparmıştır.

1920'li yılların sonundan itibaren Türk Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Belge, 1933'ten 1943'e kadar, Tör'ün müdür olarak çalıştığı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nde danışmanlık yapmıştır. Bu yıllarda, Belge ayrıca Ankara Radyosu'nda da çeşitli programlar yapmıştır.

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte, Belge Demokrat Parti'yi desteklemeye başlamış ve bu doğrultuda Demokrat Parti'nin yayın organı olan, günlük *Demokrat İzmir* gazetesine yazılarıyla katkıda bulunmuştur. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini takiben, günlük *Zafer* gazetesine de yazılarıyla katkıda bulunan Belge, 1957 yılında Demokrat Parti milletvekili olarak parlamentoya girmiş ve Ankara Radyosu'nda haber programları

yapmayı sürdürmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle birlikte, ömürboyu hapse mahkum olan Belge, 1963 yılı affıyla serbest kalmış ve Almanya'ya giderek, 1967 yılında ölünceye kadar Alman Radyosu'nda çalışmıştır. Belge'nin başlıca eserleri şunlardır: Osmanlı devletinin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu anlatan kitabı, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Nasıl Oldu?* (1933); Belge, Avusturya'nın Türkiye büyükelçiliğinde Müşavirlik yapan Nobert Von Bischoff'un yazdığı kitabı *Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı* (1936) başlığıyla Türkçeye çevirmiştir. 1940-41 arasında yaptığı radyo programlarını içeren *Radyo Konferansları* (1940-1941) adlı yayınları vardır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974)

Aristokrat Karaosmanoğulları ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Karaosmanoğlu, lise öğrenimini Kahire'de tamamladıktan sonra 1908 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a döndü ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Edebiyata olan ilgisi nedeniyle hukuk öğrenimini üçüncü sınıfta bırakan Karaosmanoğlu, daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında birkaç kısa hikayesini yayınladı. İsviçre'de bir süre tedavi gördükten sonra, 1919 yılı sonunda Kurtuluş Savaşı'na katılan Karaosmanoğlu, Ankara hükümeti için çalıştı. 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinde milletvekili seçilen Karaosmanoğlu, parlamentoda dışilişkiler komisyonunda görev aldı. 1932 yılından, Arnavutluk'a elçi olarak atandığı 1934 yılı sonuna kadar *Kadro* dergisinin imtiyaz sahibi sorumluluğunu üstlendi. 1934 yılında zoraki diplomat olarak atandığı elçilik görevini 1955 yılına kadar sırasıyla Tiran, Prag, Lahey, Bern, Tahran ve tekrar Bern'de sürdürdü. 1955 yılında emekliye ayrılan Karaosmanoğlu, 1957'den itibaren günlük *Ulus* gazetesinde CHP'yi destekleyen yazılar yazdı. Karaosmanoğlu, 27 Mayıs 1960 askeri müdahelesini takiben oluşturulan anayasa komisyonunda da görev aldı. 1961'de

CHP milletvekili seçilen Karaosmanoğlu, 1962 yılında CHP'yi Atatürk'ün prensiplerini çiğnemekle suçlayarak istifa etti. 1965 yılından 1974'te ölünceye kadar Anadolu Haber Ajansı müdürlüğü görevinde bulunan Karaosmanoğlu çeşitli gazetelere yazılarıyla katkıda bulunmuştur.

Karaosmanoğlu'nun başlıca eserleri şunlardır: Oyunları, *Nirvana* (1909); *Bir Serencem,* (1913); *Erenlerin Bağından* (1922); romanları *Kiralık Konak* (1922); *Nur Baba* (1922); *Rahmet* (1923); *Hüküm Gecesi* (1927); *Sodom ve Gomore,* (1928); *Yaban* (1932); bürokratların yaşam tarzlarını eleştirdiği romanı *Ankara* (1934); *Milli Savaş Hikayeleri* (1947); *Okun Ucundan* (1940); *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (1969) siyasi hatıraları *Bir Sürgün* (1937); Atatürk ile ilgili hatıraları *Atatürk* (1946); diplomatlık ve siyasi hatıraları *Zoraki Diplomat* (1955); *Hep O Şarkı* (1956); *Vatan Yolunda* (1957); *Politikada 45 Yıl* (1968).

KAYNAKÇA

DERGİLER

Kadro Dergisi, Tıpkı Basım, Yayına Hazırlayan Cem Alpar, 1, 2, 3 cilt, (Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1978, 1979, 1980).

Aydınlık

Fikir Hareketleri

Kooperatif

Muhit

Ülkü

GAZETELER

Akın

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Milliyet

KİTAPLAR VE MAKALELER

Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. Baskı, (İstanbul 1969).

Ağaoğlu, Ahmet, *Devlet ve Fert*, (İstanbul, 1933).

Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, (Londra, New York, 1993).

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Hazırlayan, Enver Ziya Karal, 2. Baskı (Ankara, 1987).

Akçura, Yusuf, "Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşelerine Dair", *Siyaset ve İktisat Hakkında Bir Kaç Hitabe ve Makale*, (İstanbul, 1340/1924).

Akgüç, Öztin, *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*, 2. Baskı, (İstanbul, 1983).

Akgün, Seçil, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, (Ankara, 1987).

Amsden, Alice H., *Asia's Next Giant, South Korea and Late Industrialisation*, (New York, Oxford, 1989).

Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, (İstanbul, 1961).

Arsharuni, A. ve Kh. Gabidullin, *Ocherki Panislamizma i Panturkizma v Rossii*, (Moskova, 1931).

Artun, Tunçay, *Türkiye'de Bankacılık*, 2. Baskı, (İstanbul, 1983).

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 3 Cilt, 9. Baskı, (İstanbul, 1969).

Atatürk Döneminde Devlet Personel Rejimi 1923-1938, (Ankara, 1985).

Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, (İstanbul, 1977).

Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin Cumhuriyete 50. Yıl Armağanı, (İstanbul, 1973).

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, 8. Baskı, (İstanbul, 1980).

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, Birinci Kitap, (Ankara, 1987).

Aydemir, Şevket Süreyya, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, (Ankara, 1931).

Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılap ve Kadro*, 1. Baskı, (1932), 3. Baskı, (İstanbul, 1986).

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Cilt 3, (İstanbul, 1972).

Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, 8. Baskı, (İstanbul, 1987).

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, 1, 2, 3, (İstanbul, 1963-1965).

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 1, 2, (İstanbul, 1966-1968).

Aydemir, Şevket Süreyya, *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazılar*, (İstanbul, 1979).

Aydemir, Şevket Süreyya-Sadrettin Celal, "Lenin ve Leninizm", *Aydınlık*, 20, 1924.

Aykut, Selim Sabit, *Rakamla Türkiye*, 1, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (Ankara, 1947).

Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay*, 2. Baskı, (Ankara, 1981).

Başar, Ahmet Hamdi, *İktisadi Devletçilik*, 1, 2, (İstanbul, 1931, 1933).

Bayur, Hikmet, "Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarıda Akımlar" *Belleten*, 35, 1971.

Bennigsen, Alexandre ve L. C. Quelquejay, *Islam in the Soviet Union*, İngilizceye Çeviren E. Wheeler ve Hubert Evans, (Londra, 1967).

Bennigsen, Alexandre ve Marie Broxup, *The Islamic Threat to the Soviet State*, (Londra, 1983).

Berberoğlu, Berc, *Turkey in Crisis: from state capitalism to neocapitalism*, (Londra, 1982).

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü,1-8 Eylül 1920, (Stenoyla tutulmuş tutanak), Türkçesi Ali Alev, 2. Baskı (İstanbul,

1990).

Birtek, Faruk, "The Rise and Fall of Etatism in Turkey, 1932-1950: The Uncertain Road in the Restructuring of a Semiperipheral Economy", *Review*, 8/3, 1985.

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. Baskı (Ankara, 1982).

Boratav, Korkut, "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977*, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği, (İstanbul, 1977).

Bostancı, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, (Ankara, 1990).

Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, (İstanbul, 1940).

Brewer, Anthony, *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, (Londra ve New York, 1990).

Carr, E. H., *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3, (Londra, 1953).

Carr, E. H., *Socialism in One Country 1924-1926*, 3, (Londra, 1964).

Carr, E. H. ve R. W. Davies, *A History of Soviet Russia: Foundations of A Planned Economy 1926-1929*, 2, (Londra, 1969).

Carretto, Giacomo, "1930'larda Kemalism-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler I, II", Çeviren: Durdu Kundakçı, *Tarih ve Toplum*, 17,18, Mayıs, Haziran, 1985.

Colman, David ve Frederick Nixson, *Economics of Change in Less Developed Countries*, (Oxford, 1988).

Creel, Frank W., "Abdullah Cevdet: A Father of Kemalism", *Journal of Turkish Studies*, 4, 1980.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (İstanbul, 1983).

Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank, (Ankara, 1973).

Çelik, Nur Betül, *Türkiye'de Halkçılık ve Kadro Akımı*, Yüksek Lisans Tezi, (Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, 1984).

Darendelioğlu, İlhan, *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, 2, (İstanbul, 1961).

Degras, Jane, *The Communist International 1919-1943*, Documents, 1, (Londra, 1971).

Doğanay, Ümit, "1923-1938 Döneminde Toprak Reformu Sorunu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977*, (İstanbul, 1977).

Eisenstadt, S. N., "The Kemalist Revolution in Comparative Perspective", *European Civilization and Social Structure*, (Oslo, 1987).

Ertan, F. Temuçin, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992).

Ferdinand, Peter, *"China" Leadership and Succession in the Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. Martin McCauley ve Stephen Carter, (Londra, 1986).

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, (Worcester, 1990).

Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çeviren Alev Er, (Ankara, 1986).

Gevgilili, Ali, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1, (İstanbul, 1983).

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti*, (Ankara, 1971).

Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, (Ankara, 1972).

Goloğlu, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, (Ankara, 1974).

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi 1939-1945*, (Ankara, 1974).

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Yayma Hazırlayan Mehmet Kaplan, (Ankara, 1990).

Gökay, Bülent, "The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders", *Middle Eastern Studies*, 29/2, April, 1993.

Gökçeer, Süleyman, *Türk Kooperatifçilik Hareketi*, (1863-1973), (Ankara, 1975).

Gülalp, Haldun, "Nationalism, Statism and the Turkish Revolution: An Early 'Dependency' Theory", *Review of Middle Eastern Studies*, 4, 1985.

Hale, William, "The Traditional and the Modern in the Economy of Kemalist Turkey: The Experience of the 1920s", *Atatürk and the Modernization of Turkey*, Der. Jacob M. Landau, (Leiden, 1984).

Hale, William, "Assessments, Origins and Objectives of Etatism", *Papers and Discussions Türkiye İş Bankası International Symposium on Atatürk (17-22 May 1981)*, (Ankara, 1984).

Hale, William, "Ideology and Economic Development in Turkey 1930-1945", *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin*, 7/2, 1980.

Hale, William, *The Political and Economic Development of Modern Turkey*, (Londra, 1981).

Harris, George S., *The Origins of Communism in Turkey*, (Stanford, California, 1976).

Harris, Nigel, *National Liberation*, (Londra ve New York, 1990).

Hershlag, Z. Y., *Turkey: The Challenge of Growth*, İkinci baskı, (Leiden, 1968).

Hines, W. D. ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki, (1933-1934)*, (Ankara, 1936).

Hoensch, J. K., *A History of Modern Hungary*, İngilizceye Çeviren K. Trayner, (Londra, 1988).

İleri, Rasih Nuri, *Atatürk ve Komünizm*, (İstanbul, 1970).

İlkin, Selim, "Birinci Sanayi Planının Hazırlanışında Sovyet Uzmanlarının Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979-1980 Özel Sayı, (Ankara, 1980).

İlkin, Selim, "The Chester Railway Project, A Foreign Capital Investment in Turkey in the years 1922-1923", *Papers and Discussions, International Symposium on Atatürk, 17-22 May 1981*, (Ankara, 1984).

İloğlu, Asım Süreyya, *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu*

ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış, (Ankara, 1974).

İskit, Server R., *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, (İstanbul, 1939).

İstatistiki Göstergeler, 1923-1990, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (Ankara, 1992).

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Atatürk*, 4. Baskı, (İstanbul, 1983).

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, 2. Baskı, (İstanbul, 1984).

Kazgan, Gülten, "Türk Ekonomisinde 1927-35 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütleşmeler", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977*, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği, (İstanbul, 1977).

Kedourie, Elie, *Nationalism*, (Londra, 1986).

Kemilainen, Aira, *Nationalism: problems concerning the word, the concept and classification*, (Jyvaskyla, 1964).

Kerwin, Robert W., "Etatism in Turkey, 1933-1950", *The State and Economic Growth: Papers of a Conference, held on October 11-13, 1956*, Der. Hugh G.J. Aitken, (New York, 1959).

Keyder, Çağlar, *State and Class in Turkey*, (Londra, New York, 1987).

Keyder, Çağlar, *The Definition of A Peripheral Economy: Turkey 1923-1929*, (Cambridge, 1981).

Kili, Suna, *Kemalizm*, (İstanbul, 1969).

Kili, Suna-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, (Ankara, 1985).

Kommunisticheskiy Universitet Trudyashihsya Vostoka imeni tov. Stalina (Oktyabr 1921-Yanvar 1924) Moskva (Izdaniye Otdela Pechati i Informatsii NKN), 1924 (Publication of the Department of the Press and Information of NKN (People's Commissariate of Nationalities).

Kongar, Emre, "Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları",

Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği, (İstanbul, 1977).

Konrad, George-Ivan Szelenyi, *The Intellectuals on the Road to Class Power*, İngilizceye Çeviren Andrew Arato ve Richard E. Allen, (Brighton, 1979).

Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, (İstanbul, 1990).

Kuczynski, Jürgen, "Werner Sombart", *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, 15, (Londra, 1968).

Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, (Ankara, 1987).

Küçük, Yalçın, "Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (Ankara, 1981).

Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler 1830-1980*, 5, (İstanbul, 1988).

Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978*, 1, 4. Baskı, (İstanbul, 1985).

Lampe, John R. ve Marvin R. Jackson, *Balkan Economic History 1550-1950*, (Bloomington, 1982).

Lenczowski, George, "Some Reflections on the Study of Elites", *Political Elites in the Middle East*, (Washington, 1975).

Lenin, V. I., *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, Beşinci baskı, (Peking, 1975).

Leventoğlu, Mazhar-Tevfik Kavuncu, *Atatürk, Devlet, CHP*, Türkiye İş Bankası, AP, (Ankara, 1977).

Lewis, Bernard, *Turkey To-Day*, (Londra,1949).

Lewis, D. S., *Illusions of Grandeur, Mosley: Fascism and British Society, 1931-1981*, (Manchester, 1987).

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, (Ankara, 1964).

Max Weber's Political Sociology: A Pessimistic Vision of a Ratio-

nalised World, Der. Ronald M. Glassman ve Vatro Murvar, (Londra, 1984).

Meyer, Gerhard, "Adolf Wagner", *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, 16, (Londra, 1968).

Nationalism in Asia and Africa, Edited with an introduction by Elie Kedourie, (Londra, 1971).

Nolte, Ernst, *Three Faces of Fascism, Action Française, Italian Fascism, National Socialism*, İngilizce'ye Çeviren Leila Vennewitz, (Londra, 1965).

Nurettin, Vala, (Va-Nu), *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, (İstanbul, 1965).

Nussbaum, Frederick L., *A History of the Economic Institutions of Modern Europe: An Introduction to Der Moderne Kapitalismus of Werner Sombart*, (New York, 1968).

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Hazırlayan, Cemal Kutay, (İstanbul, 1980).

Ökçün, Gündüz A., *Türkiye İktisat Kongresi 1923* -İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, Üçüncü Baskı, (Ankara, 1981).

Ökçün, Gündüz A., *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, (Ankara, 1971).

Özbudun, Ergun, "Turkey: Crisis, Interruptions, and Reequilibrations"; *Democracy in Developing Countries Asia*, Der. Larry Diamond, Juan J. Linz, Seymour Martin Lipset, 3, (Londra, 1989).

Özelmas, Ekrem, *Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatında Sümerbank*, Doçentlik Tezi, (Sümerbank Kayıtları, 1963).

Özükan, Bülent, "Basında Tirajlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1, (İstanbul, 1983).

Özveren, Eyüp, "The Intellectual Legacy of the Kadro Movement in Retrospect", *METU Studies in Development*, 23/4 (1996).

Parla, Taha, *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp*, (Leiden, 1985).

Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*,

Yayına Hazırlayanlar Füsun Üstel-Sabir Yücesoy, (İstanbul, 1989).

Richards, Alan ve John Waterbury, *A Political Economy of the Middle East: State, Class, and Economic Development*, (Boulder ve Oxford, 1990).

Rothschild, Joseph, *East Central Europe between the Two World Wars*, Beşinci baskı, (Seattle ve Londra, 1988).

Rothschild, Joseph, *Pilsudski's Coup d'état*, (New York, 1966).

Russia in the Era of NEP, Der. Sheila Fitzpatrick, Alexander Rabinowitch ve Richard Stites, (Bloomington ve Indianapolis, 1991).

Sadıq, Mohammad, "The Kadro Movement in Turkey", *International Studies*, 23/4, 1986.

Sarc, Ömer Celal, "Economic Policy of the New Turkey", *The Middle East Journal*, October, 1948.

Sarc, Ömer Celal, *Ziraat ve Sanayi Siyaseti*, (İstanbul, 1934).

Sayılgan, Aclan, *Solun 94 Yılı, 1871-1965*, (Ankara, 1968).

Sayılgan, Aclan, *Sovyetlerde Eğitim ve Türk Öğrenciler, Komintern Okullarından Lumumba Üniversitesine*, (Ankara, 1967).

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, 3. Basım, (İstanbul, 1977).

Seton-Watson, Hugh, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, (Londra, 1977).

Sezgin, Ömür, *La Recherche d'une doctrine nouvelle du development economique. Le Mouvement de Kadro en Turquie*, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2, (Londra, 1977).

Smith, Anthony D., *Theories of Nationalism*, (Londra, 1971).

Sombart, Werner, *The Quintessence of Capitalism*, İngilizce'ye Çeviren M. Epstein, (Londra, 1915).

Sombart, Werner, *Socialism and the Social Movement*, İngilizceye Çeviren M. Epstein, (Londra, 1909).

Sombart, Werner, *Luxury and Capitalism*, İngilizceye Çeviren

W. R. Dittmar, (Michigan, 1967).

Sombart, Werner, *The Jews and Modern Capitalism*, İngilizceye Çeviren M. Epstein, (New York, 1951).

Sombart, Werner, *A New Social Philosophy*, İngilizceye Çeviren Karl F. Geiser, (New York, 1937).

Sombart, Werner, *Der Moderne Kapitalismus*, 3 C., (Berlin, 1924-1927).

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, 1, (Ankara, 1983).

Stern, Bernhard J., "Friedrich List", *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, 9, (Londra, 1968).

Şişmanov, Dimitır, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Hazırlayan, Ayşe ve Ragıp Zarakolu, (İstanbul, 1978).

Tahsin, Hamit-Remzi Saka, *Sermaye Hareketi*, (İstanbul, 1930).

Tayanç, Tunç, *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, (İstanbul, 1973).

Tekeli, İlhan-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, 6-7, Yaz-Güz, 1978.

Tekeli, İlhan-Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim*, 24, Kış, 1984.

Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, (Ankara, 1981).

Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, (Ankara, 1982).

Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, 2. Baskı, (Ankara, 1983).

Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, (Ankara, 1967).

Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 2. Baskı, (Ankara, 1986).

Tezel, Yahya S., "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi?: Chester Ayrıcalığı" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25, 1970.

Thomas, David, "Yusuf Akçura and the Intellectual Origin of "Üç Tarz-ı Siyaset", *Journal of Turkish Studies*, 2, 1987.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, (Ankara, 1993).

Toprak, Zafer, *Türkiye'de 'Milli İktisat'*, (Ankara, 1982).

Tökin, İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 1. Baskı (Ankara, 1934), 2. Baskı, (İstanbul, 1990).

Tör, Vedat Nedim, *Kemalizmin Dramı*, 2. Baskı (İstanbul, 1983).

Tör, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti, Anılar*, (İstanbul, 1976).

Trak, Ayşe, "Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey", *Current Anthropology*, 26/1, Şubat, 1985.

Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. Baskı, (İstanbul, 1982).

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (İstanbul, 1952).

Tunçay, Mete, "Şevket Süreyya Aydemir", *Miliyet Sanat Dergisi*, 178, Nisan, 1976.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde TEK PARTİ YÖNETİMİ'nin Kurulması (1923-1931)*, (Ankara, 1981).

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Baskı (İstanbul, 1978).

Türkeş, Mustafa, *Turkish-Balkan Relations in the Light of the Balkan Entente 1930-1934*, Yayınlanmamış M.Phil. Tezi, (University of Manchester, 1990).

Türkeş, Mustafa, "A Critique of Studies of the Kadro (Cadre) Movement", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 25/4, 1998.

Türkeş, Mustafa, "The Ideology of the Kadro (Cadre) Movement: A Patriotic Leftist Movement in Turkey", *Middle Eastern Studies*, 34/4 1998.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (1930-1938).

Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, (Ankara, 1973).

Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, (Ankara, 1973).

Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Genel Kurultayına

Ait Kongre Zabıtları, 22 Mayıs- 26 Mayıs 1935, (Ankara, 1935).

Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Derleyenler, Şevket Pamuk-Zafer Toprak, (Ankara, 1988).

Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, (Ankara, 1959).

Us, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*, (İstanbul, 1964).

Uyar, Hakkı, "Türk İhtilali'nin Düsturları ve Mahmut Esat Bozkurt I, II", *Tarih ve Toplum*, 99, 100, Mart, Nisan, 1992.

Üçok, Faik, *Teşvik-i Sanayi Kanunu*, (Ankara, 1938).

Venturi, Franco, *Roots of Revolution A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia*, İngilizceye Çeviren Francis Haskell, (Chicago ve Londra, 1960).

Webster, Donald Everett, *The Turkey of Atatürk*, (Philadelphia, 1939).

White, Stephen, "Communism and the East: The Baku Congress, 1920", *Slavic Review*, 33, 1974.

Yanardağ, Merdan, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, (İstanbul, 1988).

Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Dünya Savaşından 1971'e, Cilt 3, Çeviren, Babür Kuzucu, Beşinci Baskı, (İstanbul, 1989).

Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, (İstanbul, 1983).

Yiğiter, Mennan, *Genel Kooperatıf Tarihi ve Bilgisi*, (Ankara, 1948).

Yüzgün, Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi, (1923-1981)*, (İstanbul, 1982).

Zürcher, Erik Jan., *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926*, (Leiden, 1984).

DİZİN

Abalıoğlu 17, 95
ABD 66, 176, 181
Abid Alim 76, 107
Ağaoğlu 22, 62, 91, 95, 161-166, 224-225
Ahmad 53, 230
Akçura 30, 42-44, 100-101
Alim 76, 107
Alman devrimi 81
Amsden 65-66
Antel 88-89
anti-emperyalizm 56, 85, 112, 136
Aras 17
Arıkan 17
Arıkoğlu 18, 230
Asker-sivil bürokratik sınıf 18, 21, 29-30, 214, 226,
Atatürk 16-17, 19-21, 29, 91-94, 199, 204, 221-222
Atay 17, 48, 95
Avcıoğlu 23, 25, 231
Aydemir 17, 27, 48-49, 51, 58-59, 67-71, 73-78, 80-82, 86-94, 100-103, 105-107, 109, 112-117, 119-120, 122-131, 133-134, 136-137, 142-146, 148-149, 152, 155, 158, 165-168, 170, 174-176, 181-182, 184-187, 189-190, 192, 198-199, 201, 207, 209-210, 222, 227, 229-234, 239, 248
Ayrışma süreci 18, 22
Azerbaycan 40, 70-71, 74-76

Bakü 70-76, 81, 89, 105, 113, 136
Başar 48, 95, 161, 167-171, 174, 224-225
Bayar 17, 171, 199, 206, 210, 214, 221-222
Baytursun 81
Beş Yıllık Sanayi Planı 117, 179, 181, 183, 185, 206-207,

217
Belge 48-49, 50-51, 54, 70, 82-93, 112, 126-127, 132-134, 137-138, 140, 148
Bennigsen 58
Berlin 51, 83, 84, 90, 118-119
Boğazlar 70, 85-86, 111
Bolşevik devrimi 107, 110
Boratav 59, 62, 171, 214
Bostancı 51, 99, 124
Bozkurt 17, 209
Britanya 15, 86, 111, 132, 141-142, 178
burjuvazi 22, 43, 55, 66-67, 82, 104, 108, 124-127, 130, 132, 159, 163, 168-169, 192-193, 197-198
bürokratik aydın 209
bürokratik sınıf 18, 21, 28-30, 214, 226

Carr 72, 76-77, 110-111, 115, 240
Carretto 53-55
CHP 19-22, 25, 27, 34, 36, 38-39, 45, 61-62, 68, 91, 94-95, 97, 104, 162, 171-173, 189, 198-199, 204-206, 208-209, 214, 222

Çakmak 17
Çelik 60

Darendelioğlu 49
demokrasi 21, 53, 129, 134, 139-140, 153, 156-157, 162, 165
demokratikleşme 21, 226
Devletçilik 22, 37-39, 60, 63, 68, 154, 161-162, 167, 169-174, 195-197, 199, 208, 210, 222-224
Devletin rolü 65
Deymer 52, 84, 87-89
Diyalektik Materyalizm 143-144, 146
Doğu Halkları Kongresi 71
Durkheim 32-34, 60, 101, 103
Dünya İktisadi Buhranı 20, 161, 164, 171, 174-175, 177, 181, 183, 200-201, 218, 224

emperyalizm 36, 56, 71-75, 81-83, 105, 112,122, 127, 132-134, 136-138, 140-142, 149, 159, 165, 170
Engels 83
Enver Paşa 73, 76-77
Ertan 64, 106, 205
eşraf 25

faşizm 53-55, 82, 99, 104, 120, 122, 125-131, 139-140, 147, 150-152, 156, 158-159, 195, 197
Fransa 15, 86, 113, 116, 134, 137-139, 141-142, 181
Fransız devrimi 43, 100

Galiyev 58-59, 81, 99, 106-109
Galiyev gizli örgüt 58-59
geçiş süreci 19, 29, 214
gelişme stratejisi 26, 28, 64-65, 68
Goloğlu 18, 241
Gökalp 30-42, 44, 59-60, 100-103, 209, 241, 245
Gülalp 56-57, 59, 64-65, 145, 176, 224
Güney Kore 65

Hale 63

Halk Fırkası 17
Halkçılık 27, 32, 35-36, 150
Halkevleri 27
Harris 52, 55-56, 87
Hilafet 16

ılımlı devletçilik 22

İdeoloji 31-32, 44, 49, 60, 62, 91, 94, 100, 120, 148-149, 159-160, 205, 209, 216
İlkin 59, 61-62, 205
İnkılapçılık 11
İnönü 17, 20, 22, 48, 63, 68, 94, 161, 171-172, 182, 199, 207, 217, 221-223
İrredentist 16
İslamcılık 42
İş Bankası grubu 24, 116, 129, 180, 204-207, 222
İttihatçılar 30, 39, 41, 44-45, 60-61, 76, 83, 92, 99-100
İzmir İktisat Kongresi 34, 87, 104

Kadro hareketinin kökenleri, karakteristiği, rolü 12
Kadro ve Devlet 192
Kadro ve Kapitalizm 122
Kadro ve sınıf 144
Kadro ve Tarihsel Materyalizm 142
Kadro ve Uluslararası Sistem 132
Kadro yazarlarının muhtemel esinlendiği kaynaklar 99
Kadro'nun gelişme stratejisi önerisi 161
Kadro'nun kapanışı 203
Kadro'nun teorik açmazı
Kapitalist devlet 24, 30, 113, 136, 214, 223
Kapitalizm 24, 29-30, 57, 64, 99, 104, 111, 119, 121-127, 130-131, 134-135, 138, 140, 144-147, 149, 158-159, 165, 169-170, 174-176, 180, 183-184, 197, 200, 213-216, 219, 223, 225-226
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 47, 69, 92-93
Kautsky 83, 149
Kaya 17
Kemalist rejim 21-30, 44-45, 53-54, 56, 61-62, 100, 104, 145-146, 165, 213-214, 217, 221
Kerwin 23, 243
Kesebir 17
Keyder 53, 243
Kili 30, 243
Komintern 59, 71, 78, 82, 84-88, 112, 128, 207, 222
Kongar 23, 243
KUTV 75-76, 78, 80-82, 107
Küçük burjuva rejimi 23
Küçük (Yalçın) 52, 63-64

laiklik 21, 32, 40, 103
Lenczowski 62
Lenin 32, 80-81, 83, 88, 99, 105, 111, 122, 150, 215
Lewis 30, 244
Li-Ya-Sau-Şu 80
liberal 21-22, 91, 131-132, 134, 138-140, 147, 156-157, 161-164, 166, 173, 184, 208, 214, 221, 225
liberalizm 22, 139, 162, 164, 166
List 37, 39, 99, 116-117
Lozan Antlaşması 15-16

Mardin 30, 244
Marksizm 32, 55, 103, 105, 119, 123, 125, 143-144, 148-150, 159
Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 69, 89-91, 115
Milli Kurtuluş Hareketi 131, 135, 145, 149, 151-153, 176, 195-197
Moskova 51, 72, 75-78, 82, 85-87, 89-90, 105, 107, 109, 114-115, 227
Muhit 61, 89-90, 93, 95
Mussolini 126-127, 165
Musul 16

Neo-Marksistler 65
NEP 99, 109-110, 113-115, 218
Nerimanov 71, 74-75, 81
Novy Vostok 80, 107
Nurettin 76, 80, 227
Nüfus mübadelesi 16

Okyar 17, 19-22
Oppenheimer 50
Ordzhonikidze 74
Otoriter 17, 45, 53, 140, 150
Otoriteryanizm 129, 226

Özbudun 245
Özel sektör 66-67, 116-118, 163-164, 168-174, 179-180, 182-183, 185-186, 193, 205, 207, 210, 214, 217-218, 223-224
Özkan 17
Özveren 57, 59

Parla 30-32
Peker 17, 68, 91, 94, 161, 172-173, 204-205, 208-209
Planlı sanayileşme 161, 177, 183, 201, 218, 223
Pragmatizm 110-113, 128

Roy 81

Sadıq 59-61
Sanayileşme 27, 43, 56, 115-116, 125, 146, 152, 158-159, 161, 163, 166, 168, 171-172, 176-177, 183, 201, 207, 217-218, 223
Sarc 50
Sayılgan 49
SCF 20-22, 162
Sermaye birikimi 43, 122-124, 135, 166, 179-180, 182-183, 191, 201, 215, 218-219, 224
Sınıf analizi 52-53, 57, 64, 67, 145-146
Sınıfsal hegemonya 30, 214
Sınıfsız toplum 56, 64-65, 103-104, 147-148, 159, 223
Solidarist 32, 34-35, 103-104
Sombart 49, 51, 80, 83, 99, 116, 118-122, 126
Sosyalizm 55, 64-65, 73-74, 99, 105, 108, 111-112, 117-118, 120, 122, 125-126, 128-129, 131, 136, 146-147, 149-152, 155-156, 158-159, 165, 195-197, 214-215, 219
Sovyet deneyimi 63-64, 99, 109-110, 116, 121, 218
Sovyetler Birliği 55-56, 58, 163, 165, 176, 178, 181, 183-184, 190, 213, 218, 223
Soydan 17, 95, 129, 207, 222
Stalin 81
Sultan Galiyev 58, 81, 99, 106-107

Sultanlık 16
Sultanzade 81

Şaylan 60, 62
Şişmanov 52

Tarihi materyalizm 99, 101, 103, 143-144
Tatar Bolveşikleri 76, 106
Tatar sosyalistleri 107
TCF 18-19
Tekeli 48, 59-62, 205, 248
Tevetoğlu 49
Tezel 23, 247
TİÇSF 52, 59, 69, 84-89, 112
Timur 62
Toprak ağaları 25-28, 57, 108, 146, 188, 192
Toprak reformu 26-27, 60-61, 66-67, 114-115, 152, 161, 177, 186, 189-192, 201, 208, 216-218, 223-224
Toprak reformu tasarısı 26-27, 189, 208
Tökin 47, 49, 51, 57, 69, 78, 80-82, 86-93, 104-107, 109, 114-115, 117, 120, 126-128, 130-131, 135, 142, 146-148, 152, 173, 177, 180, 186-193, 195, 197, 201, 230-232, 248
Tör 47, 49, 51-52, 69, 82-87, 89-90, 92-93, 109, 101, 112, 119, 121, 125-126, 148, 176, 178-179, 181, 185, 191, 198, 230, 233-234, 248
Trak (Buğra) 57, 59, 64-65, 106, 145, 224
Trotsky 81
Tunaya 18, 248
Tunçay 19, 52, 55-56, 74, 78, 83-85, 87, 227, 238
Turancılık
Türk Ocakları 40-41, 45
Türk Komünist Partisi
Türk Sovyet Dostluk Antlaşması
Türkçülük 38-40, 42
Türkeş 48, 248

ulusçu sol 100, 109, 160, 225-226
Ulusçuluk 35, 99, 148-149, 152, 158, 226
Us 95

üçüncü yol 11, 13, 64, 174, 200, 214, 219

Yamarday 52, 57-59, 106
Yazman 47
Yerasimos 23, 25, 249

Zinoviev 71, 73, 81
Zürcher 18, 249

Wagner 100, 116-118
Weber 49-50
White 72, 75, 249

Mustafa Türkeş, Türkiye'de en çok tartışılan, üzerinde herkesin farklı yorum yaptığı bir konuyu; Kadro hareketini analiz ediyor. Dünya ölçeğinde yaşanan geçiş süreçleri ve arayışlar karşısında, Türkiye'de bir grup aydının dolu dolu yaşam serüvenlerini, ideolojik ve gelişme stratejisi arayışlarını inceliyor. Kapitalizm, sosyalizm, faşizm ve Kemalizm karşısında kendi yerlerini yeniden belirlemeye çalışan bir grup aydının, söylemlerinde iç tutarlılık öğelerini tespit etmek mümkün olduğu gibi, çelişkilerini de bulacaksınız. 1930'lu yılların aydınları duyarsız değillerdi. Anadolu'da Alman tüccar için yumurta toplayarak hayatını kazanırken, "Türkiye Köy İktisadiyatı" üzerine analizler yapmayı tasarlamak, veri toplamak, gözlem yapmak; Azerbaycan'da Turancı idealler için mücadele ederken bu idealin açmazını yakaladığı anda kendisini bilgiyle yüklemek için Moskova'ya yüksek öğrenime gitmek, içinde bulunduğu partiyi eleştirmek ve bütün bu deneyimlerden yola çıkarak kapitalizme ve sosyalizme alternatif üçüncü yol arayışı tartışmasını yapmak, elbette ki duyarsızlığın ifadesi olamaz. Yazar, Kadro hareketini ulusçu sol bir akım olarak tanımlamaktadır. Kadro hareketinin önerdiği gelişme stratejisinin kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir üçüncü yol olmadığını, kapitalizm içinde bir gelişme stratejisi olduğunu belirtmektedir. Kadro hareketinde aslolan, alternatifsizlik söylemine karşı çıkan bir grup aydının beyinlerini zorlamalarıdır.

dün bugün yarın

ISBN 975-533-284-7